

zaReZ

dvojednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 15. srpnja 2004., godište VI, broj 134-135
cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

ISSN 1331-7970

Tibor Fischer - Revolucija kao press-konferencija

Slavenka Drakulić - Hologrami zločina

Uporabe droga

Srebrnica

11. srpnja 1995. – 11. srpnja 2004.

LJETNA ČITANKA: Litavci, Rusi, Frey, de Queirós, Jovanović

Gdje je što?

Info i najave 2-4

Priredio Milan Pavlinović

Skupovi

SF Pride Darija Žilić 5

Šaman kao gospodar duhova Katarina Coħa 46

SatiraSvijet je moja trpeza i ništa nije moguće *The Onion* 6**U žarištu**Kapitaliziranje bijede i romsko reketarenje *Bojan Munjin* 7Razgovor sa Slavenskom Drakulić *Rade Dragojević* 8Čudovišta u ogledalu *Boris Beck* 9Razgovor s Tiborom Fischerom *Snježana Čuić* 12-13

Razgovor s Vladimirom Kopiclom i Andrejem Nikolaidisom

Omer Karabeg 14-15

Razgovor s Vytautasom Bubnysom, Birutė Jonuškaitė,

Danutė Kalinauskaitė i Jurgom Ivanauskaitė

Mirjana Bračko 20-22**Esej**Pobunjene cure *Anna Mori* 10-11**Tema: Uporabe droga**

Nove droge rave naraštaja

Alain Lallemand i *Pierre Schepens* 16-17Demoni speeda *Kari Taro Greenfeld* 18-19**Vizualna kultura**Razgovor s Agnese Trocchi *Iva Rada Janković* 23**Arhitektura/urbanizam**

Deregulacija arhitekture i kriza determinizma

Bernard Tschumi 24-25**Film**Razgovor sa Želimirom Žilnikom *Marina Gržinić* 26-27**Glazba**Pregršt dirljivih bisera *Goran Pavlov* 38Razgovor s Ladislavom Račićem *Nino Zubčević* 39**Kazalište**Razgovor s Felixom Ruckertom *Nataša Govedić* 40Zabilješke feminističke sadomazohistice *Janet Hardy* 41

U znaku kazališno-glazbenoga kabineta čudesa

Suzana Marjanić 42

Razgovor s Brankom Sušcem i Šandorom Slackim

Suzana Marjanić 43Djeca brzo uče *Grozdana Cvitan* 44**Kritika**Američka hegemonija sada *Rade Dragojević* 47Šiznuto, erotično, ljubavno, histerično *Sunčana Tuksar* 48Kako iz otkačenosti *Grozdana Cvitan* 49Mamurluk života *Iva Udiković* 49

Malo lijevo, malo desno, ali provokativno

Hrvoje Božičević 50Nebitnim do bitnoga *Nataša Petrinjak* 51Kraj fizike, početak fikcije *Steven Shaviro* 52**Poezija**Mornarima pa i otocima *Mirna Belina* 54**Proza**Gdje ste bili kad su Sudoperi imali prvi koncert? *Neven**Jovanović* 54-55Milijun komadića *James Frey* 56-57Relikvija *Eça de Queirós* 58-59**Riječi i stvari**Pardon, htio sam reći... *Željko Jerman* 60Filologija krvi *Neven Jovanović* 62**@nimal portal**Pasji život na tanjuru *Snježana Klopotan* 61

Protiv trgovine egzotičnim životinjama

Snježana Klopotan 61**Svjetski zarezi 63***Gioia-Ana Ulrich***TEMA BROJA: Nova ruska književnost**

Priredili Katarina Luketić i Zoran Roško

Šizoanaliza Vladimira Sorokina *I. S. Skoropanova* 28Naslijeđe književnosti apsurdna *Zinovij Zinik* 29Histerija stila *Lev Rubinštejn* 29Gnjiljenje stila – gnjiljenje čovjeka *Dmitrij Lekuħ* 29Dosljedan konzervator *Petr Vajlj* 29Privlačnost antisovjetskog patosa *Bahyt Kenžeev* 29

Područje spoznaje i nespoznatljivoga u djelima Viktora

Pelevina I. S. Skorpanova 30-31Leteći ruskim podzemljem *Katarina Luketić* 32Ludo govno povijesti *Zoran Roško* 33Pop ikona radikalne ruske subkulture *Claudia Kuhland* 34Obavezni teror *Alina Vituhnovskaja* 34Junakinja u carstvu zla *Rafael Robert Piłsczek* 35

Ništa lakše nego biti junak

Vladimir Sorokin i *Alina Vituhnovskaja* 36-37**info/najave**

Klub mentalnih eskapista?

Boris Postnikov**K., studentski časopis za književnost, književnu i kulturalnu teoriju, 3/2004., glavna urednica Vlasta Paulić, Klub studenata komparativne književnosti K. Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu**

U zmeđu "tri k" kojima je posvećen – književnosti, književnoj i kulturalnoj teoriji – novi broj časopisa studenata komparativne književnosti zagrebačkog Filozofskog fakulteta *K.* ponovo ravnomjerno raspoređuje priloge; prepoznatljiv je i atraktivan *layout*, a najuočljiviji pomak zbiva se u teorijskoj artikulaciji rodne problematike. Dva su studentska teksta, naime, posvećena analizama diskurzivnih konstrukcija *muškosti* – dok ih *Markacije muškosti u suvremenom romanu* Ozrena Bitija istražuju kroz čitanje Salingerova *Lovca u žitu*, Hornbyjeve *Nogometne groznice* i Peljevinove *Generation "P"*, tekst Borisa Opašića *Klik: muškost u potrazi za izgubljenom sigurnošću* – koji je, koliko mi je poznato, dosad pobudio i najveću pozornost – iščitava njezine ambivalencije sa stranica popularnog zabavnog časopisa.

Jednaku, ako ne i veću pozornost od Opašićeva zaslužuju radovi Mislava Žitka *Mjesto klase u "hladnom pogonu" institucije* i Petre Vukelić *Odnos fikcije i faksije u Borgesovim "Izmišljajima"*. Prvi, polazeći od novoga promotivnog slogana Filozofskog fakulteta *Filozofski je način života*, a završavajući evociranjem grafitu *Dobrodošli u klub mentalnih eskapista*, nedavno izbrisanog s njegova pročelja, rijedak je primjer radikalnog kritičkog preispitivanja vlastita akademskog okružja; potonji, pak, tematikom kudikamo "tradicionalniji", po osobnom je sudu ujedno i najdorađeniji prilog cijeloga broja.

Meri Darum ili Hermesovi tragovi beogradskog studenta Predraga Ivanovića oko figure Mary Durham, britanske slikarice i spisateljice koja je početkom dvadesetog stoljeća provela petnaest godina putujući po Balkanu – i pišući o njemu – razvija raspravu potaknutu konstitutivnim pitanjem identiteta: *Kako me Drugi vidi?* Pitanjem identiteta – ali u okviru britanskih postkolonijalnih studija, na primjeru romana Hanifa Kureishija *Buddha iz predgrađa* i Zadie Smith *Bijeli zubi* – bavi se i Kristina Grgić. Njezin tekst *Biti Britanac – ali ne sasvim* ne pruža, nažalost, mnogo više od površnog uvida u opća mjesta problematike.

Među prijevodima nailazimo na predgovor

Janice Radway drugome izdanju *Čitanja roman-ae*, studije o recepciji toga žanra kod američkih čitateljica, zanimljivom već utoliko što markira neke pomake u teorijskim promišljanjima tijekom osamdesetih godina proteklog stoljeća, te *Antigoninu verdnu* u kojoj Judith Butler kritizira neke od ključnih postavki interpretacije Antigonina lika, prisutne – usprkos razlikama kod pojedinih teoretičara – od Hegela naovamo. *Interpasivni subjekt* Slavoj Žižeka, pak, tek je jedno u nizu žongliranja poznatim lajtmotivima djela slovenskog lakanovca, ipak dostatno reprezentativno da bi se moglo preporučiti za prvi susret s njegovim radom.

Tu je i razgovor s poznatim teoretičarom popularne kulture Johnom Fiskeom, a broj zatvaraju *Kulturna univerzalnost i osobna partikularnost: neka obilježja "Fragmenata ljubavnoga diskurza"* Rolanda Barthesa Ivana Čurkovića, te prijevod kratkoga odlomka iz toga Barthesova djela. ▣

I to je Amerika

Milan Pavlinović**15 dana, ilustrirani časopis za umjetnost i kulturu, br. 1-2, 2004., glavni urednici Tomislav Brlek i Bruno Kragić**

Nakon trideset i više godina pod uredništvom Slavka Kovača, časopis *15 dana* dobio je nove urednike – Tomislava Brleka i Brunu Kragića. Časopis izlazi kontinuirano od 1957. kada je, kako mu ime kaže, izlazio svakih petnaest dana kao publikacija tadašnjeg Radničkog sveučilišta *Moša Pijade*. Sada izlazi kao tromjesečnik u nakladi Centra za kulturu i obrazovanje Zagreb. Godišnje izlaze dva broja i dva dvobroja. Dugogodišnji grafički urednik bio je Predrag Mihok i *15 dana* je imao karakterističan grafički izgled koji se temeljio na podjednako zastupljenosti slike, prvenstveno fotografije, i teksta. Prema riječima novih urednika, nastojat će zadržati i održavati koncepciju spoja inovacije i kontinuiteta, te neće nuditi nikakve drastične prijelome i pomake. Ipak, stalne rubrike časopisa su izbačene i ovaj je broj u cijelosti koncipiran tematski: posvećen je Americi, a zastupljeni tekstovi, većinom prijevodni, na različite načine bave se fenomenom te fascinante zemlje.

Alexander del Mar, američki državnik i poliglot, u tekstu napisanom 1911., a objavljenom tek prije dvije godine, na osnovi tekstova na različitim jezicima o toponimima zapadne hemisfere nastalih između 1860. i 1910. godine osporava rašireno mišljenje da je Amerika nazvana prema Amerigu Vespucciju. Prema njemu, Amerika je dobila ime prema domorodačkom nazivu čije su varijante Amaracai-bo, Amaracapani i slično. Naime, del Mar tvrdi kako je uobičajeno da velika područja dobiju ime širenjem značenja lokalnih naziva, a ne da se nazivaju po pojedincima.

Esej autora Georgea Steinera govori o američkom kulturnom poduzetništvu, u kojem svaki gradić ima raznolike arhive, knjižnice, muzeje, visoke škole, sveučilišta... Za Steinera, dominantna aparatura američke visoke kulture je skrbnička – obrazovne i umjetničke institucije tvore velik inventar, katalog, skladište zapadne civilizacije. Jelena Šesnić u tekstu *Etničke dileme* na primjerima iz filmova, književnosti i različitih kulturnih kodova i medija analizira dugotrajnu etničku problematiku u multietničkoj Americi.

Uz još nekoliko izvrsnih i raznolikih tekstova – rana Amerika kao indijanska zemlja, arhitektura Bauhauusa i njezin kontakt sa SAD-om, odlomak razgovora s Julijom Kristevom, Brlekov esej o filmu *Dogville, in memoriam* Johnnyju Cashu Pavla Pavličića – od književnih tekstova prevedeni su odlomci *Američkog dnevnika* Itala Calvina i dio romana Juliana Barnes *Povijest svijeta u 10 i 1/2 poglavlja*. Ivan Matković je iz neobjavljene antologije hrvatskih putopisa o Americi *Viđenje Amerike* priredio uzbudljiv i jezično zanimljiv putopis *Putovanje Tome Skalice mladjega, Brođanina, od g. 1851-1855*. Redizajniran i drukčije koncepcije, časopis *15 dana* uspješno nastavlja dugogodišnju kvalitetu i imidž. ▣

info/najave

Pokrenut ZaMirZINE

Tijekom lipnja, nevladina organizacija ZamirNet pokrenula je novi web portal pod nazivom ZaMirZINE, novine za civilno društvo i urbanu kulturu, na kojem će se objavljivati vijesti i teme s područja humanistički usmjerenog dijela civilnog društva, a pokrivat će se i važna područja koja se u Hrvatskoj nezasluženo nalaze na rubu medijskog interesa

Kakav je odgovor civilnog društva na sve jaču komercijalizaciju javnoga medijskog prostora? U hrvatskim masovnim medijima neovisnost se opet pretvara u odliku rijetkih pojedinaca: u pravilu, gubi se vrijednosna granica između novinarstva i *public relations*, između politike i estrade, estrade i kulture, kulture i sporta, sporta te crne kronike. Novinari i čitave redakcije priklanjaju se središtima političke ili ekonomske moći, ili organiziranog kriminala. Tržišna uporabljivost i sposobnost senzacionaliziranja postaju glavni kriteriji za procjenjivanje važnosti informacije i za njezino propuštanje do čitatelja. Urednička oprema postaje neusporedivo važnijom od sadržaja članka. Interes javnosti da bude informirana o relevantnim događajima zbog svega je toga sve ugroženiji, a u medijskom prostoru prevladava uniformirano slavlje potrošačkih vrijednosti i općeg konformizma.

Mogući odgovor civilnog društva jest otvaranje neovisnih enklava na medijskoj margini. Tijekom lipnja ove godine, nevladina organizacija ZamirNet pokrenula je novi web portal pod nazivom ZaMirZINE, novine za civilno društvo i urbanu kulturu. ZaMirZINE objavljuje vijesti i teme s područja humanistički usmjerenog dijela civilnog društva, a pokrivat će i važna područja koja se u Hrvatskoj nezasluženo nalaze

na rubu medijskog interesa, poput znanosti, ekonomije, međunarodnih političkih i društvenih procesa, kulture... ZaMirZINE je novinarska radionica u kojoj surađuju etablirani novinari koji su senzibilitetom bliski civilnom društvu, nevladini aktivisti i studenti. Stalni suradnici ovog novog portala su novinari Davor Gjenero i Srećko Pulig, Toni Vidan (Zelena akcija), Bojan Munjin (HHO), Martina Belić (B.a.b.e.), pripadnik antiglobalističkog pokreta Dražen Šimleša, Marko Strpić, urednica nekadašnjeg *ARKsima* Vesna Janković, i mnogi drugi čije vrijeme tek dolazi, a glavni je urednik Toni Gabrić. ZaMirZINE-ova adresa je www.zamirzine.net.

Porno i mi

Treća, časopis Centra za ženske studije, br. 1-2, vol. 5, 2003., glavna urednica Nataša Govedić

Prema riječima glavne urednice Nataše Govedić, tri teme ovog dvobroja časopisa *Treća* – rod, nacija i pornografija – imaju jedno zajedničko poprište: ženska i muška tijela, na kojima je i s pomoću kojih je – privatno i javno – ispisana aktualna ideologija. Ona kaže da ideja ovog broja *Treće* u vezi s pornografijom nije bila izraziti *unisonu* frontu tumačenja pornografski tipizirane ideologije seksualnosti niti formirati konačan stav Centra za ženske studije prema seksualnoj etici, nego, naprotiv, ponuditi na raspravu i stavove protivnica pornografije.

Prvo poglavlje *Pornografija, erotika, eksplicitna seksualnost* otvara tekst Catherine A. MacKinnon *Pornografija, zlostavljanje i diskriminacija*, koja je predstavljena kao jedna od najznačajnijih protivnica pornografije. Autorica u tekstu piše o strahovitim posljedicama pornografije za žene u Sjedinjenim Državama. S druge strane, objavljen je i tekst medijski veoma eksponirane Nadine Strossen, koja je zagovarateljica pornografije. U tekstu *Pozitivni aspekti pornografskih slika* autorica progovara o (ženskom) užitku u pornografiji koja može poslužiti i za edukaciju te za oslobođenje i osnaženje seksualnosti. Ovo poglavlje donosi tekstove u kojima se objašnjavaju različiti i složeni stavovi o tome što je pornografija. Sara Diamond pokazuje da je ona višeslojna i složena te da se sastoji od različitih i katkad proturječnih dimenzija koje pojednostavljujemo na vlastitu štetu, a Linda Singer analizira koliko je pornografija dio biznisa i komercijalizira u doba kasnog kapitalizma. Linda LeMoncheck izvrsno razlaže da i seksualne radnice i radnici trebaju sindikalna prava, ali i da imaju mogućnost izbora svog zanimanja. Ukratko, *Treća* donosi skupinu tekstova koji vrlo zanimljivo, kritički i dijaloški progovaraju o tim temama.

Tekstovi drugog temata *Politički "eros", rod i nacija* napisani su za poslijediplomski tečaj *Rod i nacija, tradicija i tranzicija*, koji je održan u Dubrovniku 2000., i donosi nekoliko tekstova – na primjer, vrlo zanimljiv rad Maje Brkljačić o dva tijela Josipa Broza Tita i njihovoj reprezentaciji.

anketa

Ubijanje vremena

Žarko Paić, pjesnik i esejist

Navedite nekoliko knjiga koje trenutno čitate ili namjeravate čitati.

– Zbog *završnih radova* na jednom dugotrajnome projektu gotovo sve što posljednjih mjeseci čitam u vezi je s problemima kulture, globalizacije i identiteta. Izdvajam tri naslova iz sociologije i politologije. Samuel Huntington, *Who Are We? The Challenges to America's National Identity* novi je Huntingtonov prilog razumijevanju smisla kulture kao izvora nacionalnoga identiteta. Ako je njegovom *zaslugom* Amerika pronašla u figuri islamskoga fundamentalista posthladnoratovski nadomjestak za lik komunista, novi neprijatelji tzv. izvornome američkome identitetu su Hispanoamerikanci. Iz globalnoga terorističkog svijeta Al Qaide glavni se problem izazova domoljublju protestantske WASP kulture usmjerava na unutarnjeg neprijatelja – španjolski jezik i multikulturalizam. Autor teorije prijetnje poznate kao *sukob civilizacija* napisao je ovu knjigu, čitamo već u predgovoru, kao domoljub i kao učenjak. Polemički odjeci već su žestoki. Meksički romanopisac Carlos Fuentes naziva je *maskom rasizma*. Bit će to još jedan zanimljiv polemički *dossier* u novom broju *Europskog glasnika*. Druge dvije knjige u istom su tonu. Francis Fukuyama obzirmo revidira svoje poznate stavove u knjizi *State Building: Governance and World Order in the Twenty-First Century*, dok američki sociolog Amitai Etzioni, glavni teoretičar komunitarizma, u novoj studiji *From Empire to Community* u kritičkome dijalogu upravo s Huntingtonom i Fukuyamom nastoji pomiriti Zapad (individualizam) i Istok (duh kolektivizma). Kao predah od *teških haubica* kulture sukoba i krhkog dijaloga čitam knjigu Henrija Michauxa *Barbarin u Aziji*. U doba bez putopisa iznova otkriveni smisao putovanja izvan Zapada u dvadesetom stoljeću posjeduje moć kritičkog prosvjetljenja. Svi smo Drugi i svi smo prokletu *svoj* tek onda kad mrzimo Drugoga u sebi. Michaux je barem nastojao pobjeći iz tog prvog kruga pakla. Rezultat: savršeni stil poniznog sakupljača krotina iz *unutarnjeg krajolika* nezapadnih kultura. Stari Michaux još je znao putovati. Danas se uglavnom surfa, turistički baulja tzv. autentičnim divljinama i potom nesuvislo trabunja o tome gdje je X poševio Y, kaj su jeli stari Azteci, i tko ima pravo na isповijest o ludom putovanju. Kad čitam Michauxa sjetim se Zuke Džumhura iz tv-serije *Hodoljublja*. Nezaboravni putopisac u marokanskoj se Fesu praćaka u bazenu i ničim izazvan pjeva: *Crven fesić, namoo!*

Navedite nekoliko internetskih stranica koje osobno volite ili smatrate vrijednim pažnje.

– Često lutam *cyber-spaceom* i uglavnom ne pamtim adrese. Obavještavam se o sadržaju *online* časopisa (*New Left Review*, *Postmodern Culture*, *Politik und Gesellschaft*, *NPO*, *C-Theory*, *Logos*, *Le monde diplomatique*...). Od naših *portalista* svratim redovito na Iskonove stranice. Razlog? Preglednost i solidna kvaliteta.

Čime se u posljednje vrijeme osobno bavite, što privlači vašu intelektualnu pozornost ili koje vam se teme u kulturi/javnosti čine zanimljivima?

– Pozornost u tekućem stanju kulture zauzima mi u ovom *strašnom času* činjenica da je već srpanj i da valja ubrzati radove na novom broju časopisa *Tvrđa*. Otkako ne pišem za novine, izgubio sam osjećaj za mahnitost *deadlinea*, pa naizgled mogu opuštenije ubijati vrijeme. Ali to je tek privid. Obistinjuje se postavka Petera Sloterdijka da će glavne teme našeg vremena *sada i ovdje* biti teror i geni. U znaku genetski kulturalizirana neofašizma (Francetićev memorijalni dan), nacionalne pornografije za starčad & mladunčad (Seve-pomonazionale) i te odurne večernje škole ubrzane *političke korektnosti* za Europu u našem *sokaku* ("Vladin novi kurs") protječe teror društva spektakla. To je *sveto trojstvo* hrvatske nove kulture. Sve drugo su duhovni azili u zemlji koja ne priznaje političke azilante na svojim svetim ognjištima. Ako se drukčije ne naredi iz briselskih novih dvora.

Program Galerije Moria i Starogrojskog festivala književnosti FARO(pi)s

Galerija Moria, Vagonj 1, Stari Grad, otok Hvar
– 3. – 21. srpnja – Izložba Igora Andjelića
– 25. srpnja – 15. kolovoza
– Izložba Mare Milin
– 18. kolovoza – 2. rujna
– Izložba Goran Petercol
– 4. – 20. rujna – Izložba Viktor Popović

Starogrojski festival književnosti - FARO(pi)s
(u organizaciji Galerije Moria)
– 12., 13. i 14. kolovoza -
Sudjeluju: Tomica Bajsić,
Renato Baretić, Nenad Rizvanović, Franci Blašković, Mira Biščanić, Boris Dežulović, Tatjana Gromača, Sinan Gudžević, Ivica Ivanišević, Miljenko Jergović, Ognjen Spahić, Senko Karuza, Simo Mraović, Tahir Mujičić, Drago Orlić, Borivoj Radaković, Ivana Sajko, Ante Tomić, Jurica Pavičić, Lucija Stamać, Vinko Pakušić
i gosti - Balša Brković i Andrej Nikolaidis iz Crne Gore, Juraj Hudolin iz Slovenije, Niall Griffiths iz Welsa. ▣

Galerija Moria / Vagonj 1 / 21460 Stari Grad / Otok Hvar
tel: +385 (0)1 4814350 / mob: +385 (0)98 315 219 / e-mail: jovan.brajovic@zg.htnet.hr

FARO(pi)s

Iskorak S.O.S.

Uponedjeljak, 5. srpnja 2004., s radom je započela besplatna telefonska linija *Iskorak S.O.S.* na broju 0800-444-004. Linija je otvorena radnim danom od 12:00 do 18:00 sati. Ovom linijom Iskorak želi osigurati kvalitetnu zdravstvenu, psihološku i pravnu pomoć za homoseksualne, biseksualne i transrodne osobe.

Psihološka pomoć prijeko je potrebna zbog stigme i diskriminacije s kojom se pripadnici i pripadnice seksualnih i rodnih manjina svakodnevno suočavaju, kako u obitelji, školi, radnom mjestu, tako i na institucionalnoj razini.

Uz to, djelatnici na liniji upoznat će korisnike s mogućnostima testiranja na HIV i hepatitis C u Republici Hrvatskoj, radu centara za dobrovoljno savjetovanje i testiranje, radu zdravstvenih službi, prakticiranju odgovornog i zaštićenog seksualnog ponašanja te upute o nabavi i uporabi kondoma i lubrikanata.

Linija je otvorena u sklopu Iskorakovog programa *Prevenција HIV/AIDS-a među muškarcima koji imaju seksualne odnose s muškarcima – STOP-MSM-AIDS*, čiji je temeljni cilj suzbijanje HIV/AIDS-a među muškarcima koji imaju seksualne odnose s muškarcima. Isti program obuhvatit će i rad centara za dobrovoljno savjetovanje i testiranje, te *Outreach* – rad na terenu.

Uz telefonsku liniju, od 1. prosinca 2002. u sklopu Iskoraka djeluje i on-line savjetovanište na linku: <http://www.gay.hr/portal/savjetovaliste.php>. Teme on-line savjetovaništa su: medicinska podrška (spolno prenosive bolesti i ostalo), pravna podrška (obiteljsko zakonodavstvo i ostalo), psihološka podrška (coming out i ostalo), te seksualnost (muškarci i žene). ▣

Dinamični pejzaž novije poezije

Branislav Oblučar

Riječi, časopis za književnost, kulturu i znanost, urednik Slavko Jendričko, br. 1-2 2004, Matica hrvatska Sisak

Prvi ovogodišnji broj, tj. dvobroj *Riječi*, sisačkog časopisa za književnost, kulturu i znanost, donosi izbor iz novije hrvatske poezije naslovljen *Kupujemo bodeže*, čiji je autor kritičar, pjesnik i prevoditelj Miloš Đurđević. U *Uvodnoj bilješci* on upućuje kako je izbor zasnovan na osobnom iskustvu praćenja poetske produkcije, pisanja o poeziji i pisanja poezije te na kontaktima i druženju s pjesnikinjama i pjesnicima. Đurđević se usmjerio na pjesničku produkciju od početka osamdesetih do danas, s naglaskom na *recentno objavljenim knjigama i pjesmama*, namjeravajući ocrtati *dinamičan pejzaž hrvatskog pjesništva koji se i dalje mijenja*, pri čemu se odlučio na izostavljanje poezije već etabliranih autora/ica.

Izbor se sastoji od tri tematske cjeline. Prva, *Eksperimenti, mediji, neoavangarda* okuplja pjesnike i pjesnikinje koji pišu na tragu iskustva povijesnih avangardi, postavljajući medij jezika u središte vlastita – bilo osporavateljskog, bilo dijaloško-revitalizirajućeg – poetskog interesa (Sever, Maroević, Rogić Nehajev, Bošnjak, Maleš, Žagar, Martek, Sorel i drugi). Druga cjelina

– *Načelo zadovoljstva, granice unutrašnjih svjetova* – upućuje na i danas aktualno načelo koje je u poimanju i pisanju književnosti nastupilo osamdesetih, s *Quorumom* kao polazišnom medijskom platformom. Riječ je o *zadovoljstvu* u bartovskom smislu, koje biva artikulirano u nizu posve individualiziranih pisama s namjerom izmještanja samorazumljive pozicije autora (Paljetak, Maković, Čegec, Rešicki, Manojlović, Prtenjača, Jagić i drugi). Treći dio, *Zemljina sila teže – hipnotičke moći realnosti*, okuplja tekstove pjesničkih opusa koji se na različite načine pozicioniraju prema stvarnosti kao uvijek problematične *sфере turbulentnih događanja* u kojoj je pojedinac-pjesnik primoran izboriti mjesto vlastita govorenja (Dedić, Maruna, Milišić, Škunca, Dautbegović, Bagić, Gromača, Lipovec, Bulić...)

Kupujemo noževne (prema istoimenoj Stojčevićovoj pjesmi) izbor je koji iz subjektivne pozicije, na tragu već postojećih razvrstavanja, nastoji kritički reflektirati živući pjesnički trenutak. Pečat osobnog najrazvidniji je u korisnim i živopisnim bilješkama uz svakog pjesnika ili pjesnikinju, svojevrsnim krokijima u kojima, uz obavezne podatke, stoje čitateljsko-kritičke opaske, a mjestimice i miniportreti pjesničkih osobnosti i osobitosti. Te su bilješke ujedno i dosljedan pokazatelj kako je Đurđević aktivan sudionik polja koje ovim izborom ocrtava. ▣

Nagrada za prvi roman

Ivica Đikić dobitnik nagrade *Meša Selimović*

Ivica Đikić za svoj je prvi roman *Cirkus Columbia*, objavljen u biblioteci Feral Tribunea, dobio nagradu *Meša Selimović* koja se u okviru tuzlanskih susreta *Cum grano salis*, dodjeljuje treću godinu zaredom. Nagradu u iznosu od 5000 KM uz brončanu statu *Pero i mastionica* Đikiću je dodijelio peteročlani žiri pod predsjedanjem Ivana Lovrenovića. U konkurenciji je bilo 13 knjiga koje su predložili selektori iz BiH, Hrvatske te Srbije i Crne Gore, a u užem izboru bilo je pet romana: *Wonderland* Marinka Koščeca, *Dvori od oraha* Miljenka Jergovića, *Mimesis* Andreja Nikolaidisa, *Pisac izdaleka* Vladimira Matijevića, te nagrađeni *Cirkus Columbia*. ▣

impressum

dvojtjednik za kulturna i društvena zbivanja
adresa uredništva: Vodnikova 17, Zagreb
telefon: 4855-449, 4855-451, fax: 4813-572
e-mail: zarez@zg.tel.hr, web: www.zarez.hr

uredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati
nakladnik: Druga strana d.o.o.
za nakladnika: Boris Maruna
glavni urednik: Zoran Roško
zamjenice glavnog urednika: Nataša Govedić i Katarina Luketić
izvršna urednica: Lovorka Kozole
poslovna tajnica: Dijana Cepić

uredništvo: Grozdana Cvitan, Agata Juniku, Silva Kalčić, Trpimir Matasović, Milan Pavlinović, Nataša Petrinjak, Gioia-Ana Ulrich, Andrea Zlatar

grafički urednik: Željko Zorica
lektura: Unimedia
priprema: Davor Milašinčić
tisak: Novi list, Rijeka, Zvonimirova 20a

Tiskanje ovog broja omogućili su:
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Ured za kulturu Grada Zagreba

skupovi

SF Pride

Darija Žilić

Sedmi Dani Julesa Vernea održani su od 22. do 27. lipnja 2004., i u tih nekoliko dana Pazin je bio mjesto u kojem se simultano odvijalo mnogo događaja vezanih za priču iz Verneova romana *Mathias Sandorf*, ali i za književnost uopće, pa tako i međunarodni Festival fantastične književnosti

U licama grada Pazina prolazila je kočija uz žandarsku pratnju. Na kočiji su sjedila dva mladića duge, raščupane kose i zavezanih ruku. Povorka se zaustavila u dvorištu Kaštela. Ljudi koji su slijedili povorku ušli su u dvorište. I tamo nas je sve dočekala porota koja se pripremala za početak suđenja. Pobunjenici su vrlo brzo proglašeni krivima, odvedeni su u zatvor, a glas s druge strane Kaštela pozvao nas je da najprije zamislimo njihov bijeg, i nakon toga, da pođemo na neke druge priredbe. I tako je iluzija diskretno prekinuta. A to što je upravo opisano inscenacija je suđenja plemiću Matijašu Sandorfu, ugarskom plemiću koji je zajedno s još nekoliko prijatelja 1867. pokušao izazvati pobunu i pomoći u odcjepljenju Ugarske od Austro-Ugarske. A to je motiv koji nalazimo u romanu Julesa Vernea *Mathias Sandorf* koji je prvi put objavljen 1885., a u kojem je taj svjetski poznati pisac opisao pustolovine pobunjeničke družbe po raznim dijelovima Europe. U romanu se spominje i Pazin, Pazinska jama, a upravo je to bio povod za utemeljenje kluba Jules Verne koji bi bio uporište proučavanju tog romana, veze Julesa Vernea s Paznom, Verneova djela uopće, ali i koje bi poradilo na povezivanju s ostalim sličnim društvima u svijetu. Treba napomenuti da je glavni inicijator i organizator Davor Šišović koji uz pomoć prijatelja i uz veliki entuzijazam već sedmi put zaredom organizira Dane Julesa Vernea.

Sedmi Dani Julesa Vernea održani su od 22. do 27. lipnja 2004., i u tih nekoliko dana grad Pazin je bio mjesto u kojem se simultano odvijalo mnogo događaja vezanih za priču iz romana, ali i za književnost uopće. Tako je bio

upriličen *rope jump* na mostu Vršić (Pazinska jama), zatim pustolovne utrke za djecu do 16 godina, vaterpolo turnir na Zarečken, pustolovna utrka *Put oko Pazina u 80 minuta*, zatim avanturistički pohod stazom Matijaša Sandorfa, te inscenacija suđenja o kojem je bilo riječi na početku teksta. No, u ovom će tekstu ipak ponajviše biti težište na međunarodnom Festivalu fantastične književnosti.

Domaći fantastičari

Domaći gosti uglavnom su bili pisci čije su priče uvrštene u Istrakonove zbirke priča. Naime, organizacijski odbor Pete istarske konvencije fantastike i SF-a raspisuje natječaj, a najbolje priče, uz tri koje su nagrađene, bivaju uvrštene u zbirku. Ako usporedimo priče iz prošle i ovogodišnje zbirke, mogli bismo navesti zapažanje urednika Šišovića koji ističe da su priče iz ovogodišnje zbirke više usredotočene na tematiziranje međuljudskih odnosa, donošenje sudbinskih odluka, na emancipaciju. U tom smislu kao indikativnu bih izdvojila priču *Peta stvarnost* Marine Jadrečić. U njezinoj metaleptičkoj priči nalazimo junakinju koja odrasta u sigurnom okruženju, no ipak, umjesto sigurnog života – između nekoliko stvarnosti koje joj se nude i u kojima bi mogla lagodno živjeti – ona odabire sam život.

Junaci ostalih priča emancipiraju se od roditelja, društva, poznatih modela ponašanja, od predvidljivosti. O tome govori i priča *Nakon pobjede*, osobe značajne za hrvatsku SF-scenu – Milene Benini, prevoditeljice, urednice časopisa *Futura*, koja je na ovom festivalu, uz Davora Šišovića, moderirala razgovore. U toj priči osobito je indikativna rečenica koja bi mogla postati lajtmotiv za tumačenje ostalih priča – *ne može se više ništa konstruktivno učiniti za svoj svijet; možda još postoji nešto što se može učiniti za sebe*.

Pobjednik Istrakonova natječaja za 2003. pisac je iz Mostara, Veselin Gatalo,

koji upravo očekuje objavljivanje zbirke priča i romana. U svojoj prozi, Gatalo kao da pokušava odgovoriti na neka primordijalna pitanja, on unosi brojne aluzije na književne tekstove, na mitologiju, a u svoje pripovijesti

paralelno uvodi likove iz svakodnevnice i nadnaravna bića i tako očuduje nepoznato.

Zoran Krušvar uspješno piše *fantasy* – koristi model bajke, u njegovim pričama ima i orka, vještica. Boris Švel čitao je priču u kojoj spaja fantastiku i pravo, tj. apsurdnost birokracije. Robi Selan iz Labina čitao je vrlo zanimljivu priču u kojoj tematizira rodnost i prokreaciju.

Davor Dužman objavio je zbirku pjesama na čakavskom i standardnom jeziku, a na festivalu se predstavio kao autor romana *Štrigun*, političko-povijesnog romana s elementima fantastike i mistike, čija se radnja događa u Istri. On ističe da ga više zanima bavljenje mističnim, nego fantastičnim. Njegov, pak, primjer pokazuje kako su na festivalu dobrodošli i autori čije priče ne odgovaraju striktnim pravilima žanra ili, točnije, dogovorenim definicijama.

Čitanje u blizini jame

Sve je vrlo ugodno iznenadio dolazak Darka Macana, jedne od ključnih osoba hrvatskog SF-a – uredio je zbirku hrvatskog SF-a, priče su mu objavljivane u raznim časopisima, a vrlo je poznat i kao autor stripova. On je čitao metafizičku priču o piscu SF-a. Čitali su i Marko Fančović, pisac iz Zagreba, Jurica Palijan, dobitnik jedne od nagrada Sfera za 2004., mladi pisac iz Labina Leon Zambe, već spomenuta Milena Benini i Aleksandar Žiljak. Važno je istaknuti i *off* večer epskog deseterca u kojoj su SF-ovci pokazali kako se dobro snalaze i u toj formi.

Nimalo nevažno nije naglasiti gdje su se održavale čitalačke večeri. Tako je prva večer bila održana u selu Heki na staroj Šterni, a druga u Pazinskim kaštelima. Ono, pak, što je bilo važno tijekom te prve večeri je upoznavanje s radom udruge građana Heki, udruge sela koje broji samo šezdesetak stanovnika, a funkcionira kao pravi mali *gemeinschaft*. Bilo je sjajno razgledavati kako su renovirali staru zgradu i u njoj osmislili razne radionice, te knjižnicu za koju su organizatori pripremili donaciju sastavljenu od knjiga iz sf-a područja. Davor Šišović dobio je, kao nagradu za trud, ključeve knjižnice. Druga je večer održana u Pazinskim kaštelima koji se također renoviraju. A hladne pazinske večeri i blizina jame, koja može biti inspiracija za imaginiranje čudovišta, kao stvoreni su za čitanje fantastične književnosti.

No, uz čitanje priča, festival je bio mjesto na kojem se propitalo trenutačno stanje na SF-sceni u Hrvatskoj, odnos SF-a i mainstreama, a posebno je težište bilo na osmišljavanju koncepta povezivanja s drugim sredinama (posebno se to odnosi na zemlje srednje Europe). Kao primjeri spominjali su se projekt antologije kratke priče naklade MD i projekt *Časopis u časopisu* u kojem se teži umrežavanju časopisa upravo iz tog srednjoeuropskog prostora. O sličnim temama raspravljalo se na Istrakonovoj konvenciji koja se održala u ožujku ove godine, također u Pazinu.

Suradnja s Nijemcima i Slovincima

Ponovo je naglašeno da mnogi autori pišu minijature, rijetko se upuštaju u pisanje romana i odveć brzo odustaju od pisanja, nerijetko baš nakon dobivene nagrade. Stoga je nužno, prije bilo kakve interpretacije, poraditi na bibliografiji hrvatskog SF-a. U tom kontekstu važno je objavljivanje prve Sferakonove zbirke uopće – *Zagreb 2004. godine*, ali i izlazak romana *Crni zid* Danijela Šaha, te zbirka priča *Slijepi ptice* Aleksandra Žiljka, autora koji je također sudjelovao na ovom festivalu, a trenutačno je vrlo angažiran na projektu antologije hrvatskog SF-a. Osim toga, sudionici su naglasili i potrebu

Sudionici festivala slažu se kako bi trebalo još više poraditi na tome da se profiliraju urednici, esejisti i kritičari SF-a. A nedostaju i teoretičari koji bi se bavili tim žanrom (nerijetko se zato čuo uzdah kada bi se spomenulo ime Darka Suvina)

za osnivanjem udruge koja bi okupljala ljude koji se profesionalno bave SF-om. U Sferinu biltenu *Parsik*, koji uređuje Boris Švel, nalazimo zanimljiv intervju s Krstom Mažuranićem, jednim od osnivača udruge Sfera, udruge čije djelovanje od sedamdesetih godina označava početak hrvatske SF-scene. Mažuranić je, nažalost, neuspješno pokušao osnovati Hrvatsku akademiju znanstvene beletristike i fantastike (HAZBIF). I sudionici festivala se slažu kako bi trebalo još više poraditi na tome da se profiliraju urednici, esejisti i kritičari. A nedostaju i teoretičari koji bi se bavili tim žanrom (nerijetko se zato čuo uzdah kada bi se spomenulo ime Darka Suvina).

Gost iz Njemačke, pisac i urednik Michael Iwoleit, govorio je o SF-sceni u Njemačkoj koja također nije idilična. No, ipak postoje njemački pisci koji su prepoznati u Europi. Iwoleit je urednik SF-časopisa *Novva* i suočava se također s mnogim problemima, no ipak ima intenciju objavljivati pisce iz drugih zemalja. On je govorio i o uspostavljanju kontakata s Hrvatskom prošle godine (preko agenta), koji je urodio time da su priče Aleksandra Žiljka i Marine Jadrečić prevedene i objavljene u *Novvoj*. Arno Behrend, predsjednik jednog SF-društva u Njemačkoj, upravo je preko Iwoleita, uputio pismo hrvatskim kolegama. Osim želja za uspješnim radom, u pismu nalazimo i zanimljive informacije. Tako doznajemo da je taj klub najveća i najstarija organizacija te vrste u Njemačkoj. Njegovih 450 članova još se ponajviše bavi pisanjem SF-literature, ali su također zainteresirani za SF-filmove i tv. No, najvažnije su im aktivnosti publiciranja visokokvalitetnih magazina, natječaj za najbolju priču i roman na njemačkom jeziku, te rad na stvaranju kontakata s fanovima SF-a iz inozemstva.

Važno je bilo i sudjelovanje gošće Maije Pleiades, i to zato jer se na taj način počinju obnavljati veze sa slovenskim kolegama koje su posljednjih godina bile vrlo slabe. Na kraju, organizatorima možemo poželjeti da Dani Julesa Vernea postanu i velika turistička atrakcija. Jer njihova kulturološka vrijednost, kao i kontinuitet, zaista idu u prilog tome. A to je svakako i ono na čemu organizatori žele još više poraditi. ▀

Svijet je moja trpeza i ništa nije moguće

The Onion

Stalno mislimo da će upravo sada početi naše najbolje godine koje, međutim, nikad ne dolaze, a kada počnemo živjeti "smisleno" i "konstruktivno" postanemo nepodnošljivi svojim bivšim prijateljima

Najbolje godine očito nikad neće doći

MINOT, ND – Najbolje godine u životu Fredericka Videka – veterana, supruga i oca petoro djece – nikad neće doći, što je 51-godišnjaku postalo jasno u ponedjeljak.

To je to, rekao nam je Videk dok je sjedio u automobilu i čekao zeleno svjetlo. Ta spoznaja pogodila ga je posred čela. To je to – nikad neće biti bolje. Štoviše, stvari će odsad nadalje postupno i nezaustavljivo ići na gore.

Videk, koji je godinama čekao nešto što će ga učiniti sretnim, zaustavio je automobil kraj ceste i sljedećih sat i pol promatrao automobile u prolazu. Nakon što se vratio u kuću koju je kupio 1979. i koju još otplaćuje, žena je bila ljuta na njega, njegova omiljena televizijska emisija upravo je završila, a ostatke hladne večere gutao je obiteljski pas.

Cijeli život vjerovao sam da će prave godine doći, rekao je Videk. Kakav mulac. Sjećam se da sam u srednjoj školi mislio kako će najbolje godine započeti čim kupim automobil. Ići ću kud god želim, imat ću hrpu komada, možda nešto i poševiti, a ljudi će misliti da sam kul. Onda sam napokon kupio automobil ili, točnije, krntiju, pa sam mislio da će stvari poći na bolje kad kupim pravi auto. Skratimo priču. U životu sam posjedovao 11 jebanih automobila i svaki put sam mislio da je onaj sljedeći pravi. Svi automobili koje sam kupovao od 16. rođendana nadalje u životu su mi pružili samo jedno: teglili su moje bijedno dupe s posla i na posao svaki usrani dan. To je sve.

Ubrzo nakon ulaska u kuću Videk se, nezadrživo tonući u vrtlog depresije, zaputio prema kupaonici na katu. Iako mu kupaonica uopće nije bila potrebna, tamo je proveo dvadeset minuta kako bi izbjegao dodir s ljudima. Posljednjih sedam od dvadeset minuta proveo je nastojeći ignorirati lupanje i dreku 15-godišnje kćerke Robyn koja ga je svim silama nastojala natjerati da otključa vrata kako bi se "oličila".

Videk je potom prešao u garažu gdje je, oslonjen o radni stol, nogom iscertavao kružnice na prašnjavom podu. Pritom je razmišljao o činjenici da mu maštanje o bogatom seksualnom životu nije donijelo ništa drugo osim rođenja još jednog ljudskog bića koje je i samo maštalo o seksu.

Znam da Robyn misli da će postati popularna ako prohoda s nekim od mladića u školi i da misli kako će tek tada započeti najbolje godine njezina života, rekao je Videk. Ona uopće ne zna da time samo osigurava proces replikacije DNK koji ne vodi nikamo.

Nakon gotovo sat vremena u garaži Videk je izašao na prilaz i zurio u grablje položene na travnjaku.

Nakon što sam 1968. završio srednju školu, prijavio sam se u Mornaricu. Mislio sam da će započeti moje najbolje godine jer ću napokon napustiti ovu bijednu državu, rekao je Videk. Sad mi je jasno da je osjećaj bio neobično sličan onome koji se javio 1972., netom prije završetka moje prve mornaričke ture kada sam se svim silama želio vratiti u Sjevernu Dakotu gdje će sve biti bolje. Kako sam mogao biti tako glup?

Tijekom svog života Videk je na kraju svakog razdoblja vjerovao da su najbolje godine pred njim. Među takvim događajima treba izdvojiti gubitak nevinosti, stupanje u brak, podizanje petero djece, odlazak djece iz roditeljskog doma, kupnju bolje kuće i ispravljanje nepravilnih zuba. Nijedan od tih događaja nije ga, međutim, približio sreći.

Videkovu bijedu dodatno su pojačavale tjeskobne misli o svim onim stvarima koje nije uspio učiniti kao što su, na primjer, sviranje harmonike u blues-rock bendu, rušenje najvećeg rezultata u kuglanju, posjet drevnim piramidama u Egiptu i, dakako, učenje sviranja harmonike.

Čovjek si misli: svijet je moja trpeza i sve je moguće, rekao je Videk. Čim uklonim tu posljednju zapreku na putu prema sreći, moći ću činiti što me volja. Onda navršite 35. i dotadašnji ciljevi čine vam se odveć nestvarnima, pa postavljate nove, skromnije ciljeve za najbolje godine koje su pred vama. Želite, primjerice, postati nadzornik u prokletoj tvornici garažnih vrata u kojoj radite. No čak se i te bijedne maštarije na kraju pokažu neostvarivima jer seronja po imenu Glenn Harrigan ima više staža od vas, a time i prednost pri dodjeli radnog mjesta. To je sve, još jednom je promrsio Videk. Bolji dani nikad ne dolaze.

Čovjek izgubio prijatelje zbog konstruktivnog načina života

MILWAUKEE, WI – Unijevši radikalne promjene u vlastiti život nakon trideset godina besciljnog života, Jay Krouse (30) izgubio je gotovo sve prijatelje jer je odlučio živjeti smislenim, konstruktivnim životom.

Jay je čovjek s kojim je svatko volio izlaziti, rekao je njegov dugogodišnji prijatelj Sean McRoddy. Uvijek je prvi počinjao piti u našem omiljenom kafiću i posljednji je odlazio kako bi na ulici kupio travu. Sada misli samo na ispite i želi postati odvjetnik za okoliš. Nemam ništa protiv njegove odluke da nešto učini sa životom, ali otkako se sabrao, više jednostavno nije isti.

Prema riječima McRoddyja, Krouse sada izbjegava sve neproduktivne, besmislene aktivnosti u kojima je nekoć uživao.

Jay, Teddy Orr i ja redovito smo odlazili u "obilazak", rekao je McRoddy. Kad sam prije nekoliko tjedana pozvao Jaya da nam se pridruži, rekao mi je da ne može voziti jer ne želi platiti još jednu kaznu za vožnju pod utjecajem alkohola. To je isti čovjek koji je prije nekoliko godina izjavio da su kazne za vožnju pod utjecajem alkohola mala cijena za dobar provod. Čini mi se da ga više uopće ne poznajem.

Prijatelji tvrde da je trezvenost i razboritost Krousea učinila nepodnošljivim. Jedan primjer dogodio se

prije samo nekoliko mjeseci, kada su se Krouseovi prijatelji u automobilu Tonyja Hernandeza željeli sjuriti niz strmu pješčanu padinu. Nakon što je čitavu noć pio bezalkoholno pivo, Krouse je jedini odbio sudjelovati u pothvatu.

Da smo razvaljivali Tonyjev auto prije godinu dana, Jay bi stajao u prvom redu i navijao glasnije od svih, rekao je Orr. Kad je automobil zaglavio u pijesku, a mi ga pokušavali iščupati željeznom polugom, Jay je stajao po strani i odmahivao glavom. Bilo je posve jasno da nas smatra idiotima. Glupiranje uopće nije zabavno kad je s vama netko tko to smatra glupim.

Prijatelji strahuju da bi Krouseove konstruktivne navade mogle postati još gore pod utjecajem njegove nove djevojke, učiteljice trećeg razreda osnovne škole Pamele Tellen.

Većina žena s kojima je Jay hodao u prošlosti bez problema su nas pratile u našim turnejama po birtijama, rekao je McRoddy. Mislim da Pam uopće ne pije. Izašli smo skupa prošli tjedan, a ona nije htjela popiti ni običan liker. Krouseova bivša djevojka Kathy je trusila duple votke i vjerojatno bi rikenula od smijeha da sam joj predložio kakav likerčić. Ta je žena bila idealna za Jaya.

Članovi Krouseove obitelji rekli su nam kako ga više ne videju tako često kao u vrijeme kad nije bio sasvim svoj.

Jay me prije stalno nazivao, rekla je Jayeva sestra Caroline Krouse (34). Prvo bi me obradio ljubaznim razgovorom, a onda zatražio pozajmicu – bio je pravi šarmer. Sad mi se ne javlja tjednima. Mislila sam da je otišao na feštu u New Orleans pa sam ga nazvala. Rekao mi je da je u posljednje vrijeme jako zaposlen, da mnogo uči i piše u lokalnim novinama. Više ne navraća pijan i ne spava na kauču u vlastitoj bljuvotini. Sve je to tužno.

Nakon osam mjeseci produktivnog, smislenog života, Krouse bi mogao postati metom intervencije. Uz nekoliko čašica žestokog pića McRoddy i Orr razmatrali su u srijedu mogućnost da kidnapijaju Krousea, odvedu ga u zabačenu planinsku kuću i započnu s procesom rehabilitacije uz bačvu piva, šteku cigareta i sanduk ilegalne pirotehnike. Plan je, međutim, skovan dva dana prije, kada je Krouse obavijestio

Orra da će on i Tellerova sljedeća četiri vikenda provesti u centru za jogu i masažnu terapiju na sjeveru Minnesote.

Plašeci se najgoreg, Krouseovi prijatelji nadaju se da će im božanskom intervencijom prijatelj biti vraćen u normalu.

Kad bi Jayevu novu djevojku pregazio vlak ili nešto slično, naš bi prijatelj pao u očaj, počeo piti, i na kraju bi nam se vratio, rekao je Orr. No s obzirom na njegovo ponašanje u posljednje vrijeme, bojim se da bi našao načina da svoj očaj premetne u nešto pozitivno. Jay je neizdrživo konstruktivan. ▣

Sexy Losers by hard sexylosers.com

Svijetla strana životinjskih pornića

STORY LAYOUT CG HARD PENCILS INKS ACID JUNKIE

Kapitaliziranje bijede i romsko reketarenje

Bojan Munjin

Bilo koja zajednica puna siromaštva, nepismenosti i patologije svake vrste idealno je tlo za mešetare humanitarne pomoći koji, kombinacijom obećanja i ucjena, drže pripadnike zajednice u nekoj vrsti trajne ovisnosti koja je nužna za nastavak *biznisa*

U ofenzivi osmijeha koju je Vlada Ive Sanadera poduzela prema Romima i drugim nacionalnim manjinama, želeći pokazati da je *nacionalizam s ljudskim licem* sasvim pristojna hrvatska ulaznica za stadion ujedinjene Evrope, najslabiju kariku za bilo kakav smisleni posao kada je riječ o pravima Roma ne predstavlja nitko drugi doli lideri romskih udruga. I to ne zato što bi ti lideri, puni prijedloga i konstruktivnih ideja, bili kritični prema potezima Vlade i stvarali probleme neugodnim zahtjevima, nego zato što ti predsjednici udruga – uvijek desetero istih – već godinama zapravo suštinski za svoju zajednicu ne traže ništa, a nariču na svakom uglu kako je romska zajednica u Hrvatskoj izgubila sve. Treba, upravo radi ljudskih prava konkretnih četrdesetak tisuća Roma u Hrvatskoj, pogledati istini u oči i problem nazvati pravim imenom: većina lidera romskih udruga paraziti su vlastite zajednice koji koriste nesreću i određeni položaj vlastitih sunarodnjaka za promicanje svog privatnog biznisa.

Njihova uvijek ista kuknjava o Romima kao najmarginaliziranijoj skupini u Hrvatskoj istina je koja se prometnula u svoju vlastitu laž, jer je to zapomagajuće jedini marketinški slogan kojim ti *bossovi* romske nesreće prodaju romsko pitanje kao svoj kućni proizvod.

Status lidera

Zašto je i kako moguće da u dobro poznatom pejzažu čemera i očaja romskih naselja baš ti lideri imaju najveće i dobro opremljene kuće, puno komfornije od hrvatskog stambenog prosjeka, te kako to da je svaki ili gotovo svaki od njih sjedište udruge registrirao na vlastitoj privatnoj adresi? Je li ikad u posljednjih petnaestak godina napravljena ozbiljna analiza koliko je sredstava iz državnih i međunarodnih fondova dodijeljeno za romske nasušne potrebe te kakvi su stvarni efekti te pomoći? Jesu li lideri romskih udruga, kolikogod se busali svojim programima i rezultatima, ikad napisali ozbiljan, konkretan i respektabilan program za zaštitu bilo kojeg prava romske populacije. Kratko rečeno: gdje je zaista potrošena većina novca namijenjena Romima? Bilo koja zajednica puna siromaštva, nepismenosti i patologije svake vrste idealno je tlo za mešetare humanitarne pomoći koji, kombinacijom obećanja i ucjena, drže pripadnike zajednice u nekoj vrsti trajne ovisnosti koja je nužna za nastavak *biznisa*. Zato se problem romskih lidera može proširiti i na određene lidere drugih NGO-a i humanitarnih organizacija u Hrvatskoj te se možemo zapitati jesu li ratne strahote, siromaštvo i nedostatak pravne države autentični motivi njihove mobilizacije ili je to bilo nešto drugo? Možda je otužna priča o romskim liderima samo radikalna grimasa u ogledalu hrvatskih prilika.

Romski reket

Ako po romskim naseljima pogledamo *tko je tko* među Romima, ubrzo ćemo razotkriti – jer se među tim potleušicama bez struje i vode obrće, ukupno gledano, značajna socijalna pomoć – besprijekoran, ali mračan i zločinački sistem onih koji posuđuju i onih koji daju novac. Iako je taj romski *reket* i kamatarenje poznat svima, te gori od bilo koje državne administracije kao rak izjeda zajednicu iznutra, nikad nismo čuli nijednog od tih romskih dušobrižnika da je ozbiljno digao glas protiv tog zla. Ako je romskim liderima toliko na srcu muka njihovih sunarodnjaka, zašto godinama do nepodnošljivosti slušamo

Jesu li lideri romskih udruga, kolikogod se busali svojim programima i rezultatima, ikad napisali ozbiljan, konkretan i respektabilan program za zaštitu bilo kojeg prava romske populacije. Kratko rečeno: gdje je zaista potrošena većina novca namijenjena Romima?

njihovu međusobnu svađu i razmjenu otrovne pljuvačke? Oni, naravno, dobro znaju da bi ujedinjeni mogli mnogo više napraviti za stvar Roma, ali njihova motivacija uopće nije opće dobro, nego limitirano tržište donacija na kojem pokušavaju, blateći i potiskivajući druge, ugrabiti za sebe što bolji komad kolača. Zašto lideri romskih udruga ne čine ništa u svrhu vlastite edukacije i edukacije mlađih poradi razvoja organizacije? Zašto se među njima nije iskristalizirala barem jedna osoba koja je ovladala znanjima javnog zagovaranja? Zato jer za motivaciju materijalnog probitka po sistemu *uzmi novac i bježi* takva stručna znanja nisu ni potrebna. Jesu li oni ikad zaista nešto ozbiljno poduzeli? Protiv nezaposlenosti, alkoholizma i prosjačenja u vlastitoj sredini? Jesu li napravili dugoročnu akciju među roditeljima kako bi se popravili uvjeti školovanja njihove djece? Lideri romskih udruga ovakvim štetočinskim radom pridonose trajno lošem imidžu Roma u javnosti i nastavku predrasuda koje Rome drže na kraju ljestvice socijalne prihvatljivosti.

Trajni strateški cilj: očaji?

Nad ovom činjenicom ne treba se posebno zgražati, jer trajno loš položaj Roma i jest strateški cilj ovih *trgovaca kišom*: bez njega oni gube razlog postojanja, mogućnost demonstracije vlastite važnosti i najvažnije od svega – izvor zarade. U tijelima za provedbu Nacionalnog programa za Rome u kojima danas sjede, oni neće napraviti ništa, tražit će da *nešto napravi država*, jer niti hoće niti znaju bilo što suvislo predložiti za stvar svoje zajednice. Čekat će mrvice sa stola. Oni će – kolikogod kukali protiv ovog ili onog službenika ministarstva – uvijek biti u dobrim odnosima s državom, jer će jedni i drugi, ruku pod ruku, maćehinski mešetariti nad romskom nesrećom.

Sociološki gledano, romska *cosa nostra* moguća je samo u krajnjoj i dugotrajnoj obespravljenosti jedne zajednice koja je, ponižena i siromašna kakva jest, izgubila racionalnu osnovu vlastite egzistencije. U atmosferi življenja poput zgnječene jabuke na dugi rok, s generacije na generaciju prenosi se svijest o jedinjoj preostaloj perspektivi koja se zove borba za goli novac bez ikakvih skrupula. Odgovornost za takvo stanje snosi i hrvatska socijalna država i rasistički nastrojena javnost, koji su kombinacijom administrativnog terora i uvjerenjem da su Romi *ružni, prljavi i zli* gurnuli taj narod preko ruba socijalne patologije.

Američki crnci koji su bili u slično nemogućem položaju i koji su također imali svoje *mangupe bez pokrića* morali su se u autentičnoj želji za promjenom sami osoviti na noge i pronaći samoprijegorne predstavnike spremne na teškoće i žrtve jasno rekavši svijetu da *oni imaju svoj san*. Ako do vijeka ne žele biti *humanitarno meso* svojih lidera i države, te krpa za brisanje cipela domaćih rasista, hrvatski Romi moraju učiniti to isto. ■

foto: Kasum Cana

Slavenka Drakulić

Hologrami zločina

Kad je 1995. Slavenka Drakulić promovirala svoju knjigu u Zagrebu, na promociju joj je došlo tek nekolicina ljudi. Prije dva tjedna, pak, za vrijeme trajanja Profilova Sajma knjiga, književnica je bila jedna od većih, ako ne i najveća zvijezda Sajma. Uostalom, zašto i ne bi, kad je upravo Slavenka Drakulić ona naša spisateljica koja svoje knjige prodaje u najviše primjeraka u svijetu, koja je vani poznata jednako koliko i u domovini, koja je dobitnica brojnih nagrada, te koja je, nipošto na kraju, odlična književnica.

Odnos neželjenosti

Često govorite kako vas dugo nije bilo u ovdajšnjem kulturnom prostoru. Bili ste svojevrsna persona non grata u devedesetim. Je li posrijedi bio disidentski status, a ako nije, kako bi taj odnos neželjenosti definirali?

– Činjenica je da me u javnosti nije bilo od 1992., u čemu nisam bila jedina. Nije bilo ni Predraga Matvejevića ni Dubravke Ugrešić, kao ni Rajka Grlića, Mire Furlan, itd. Svi smo bili *persone non grate* iz jednostavnog razloga jer se nismo slagali s nacionalističkom politikom Franje Tuđmana. Iako je ta vlast bila izabrana demokratskim putem, ne znači da je bila demokratska. To se najbolje vidi baš na ovim slučajevima pisaca i umjetnika: naime, u istinskoj demokraciji nema disidenata, samo ljudi koji drukčije misle. I, naravno, nisu prisiljeni napustiti svoju domovinu samo zato jer drukčije misle. Pogledajte najnoviji primjer Michaela Moora, ne pada mu na pamet da se iseli iz Amerike samo zato jer je napravio dokumentarac protiv Busha!

Naše kolege novinari koji su nas nekoliko prozvali disidentima nisu niti slutili koliko su na taj način okarakterizirali sistem sam kao anti-demokratski. A ja bih taj odnos neželjenosti definirala upravo tako kao – odnos neželjenosti. Naime, očito je tada prevladavala ideja nacionalnog homogenizma i svatko tko je stršio trebalo mu je skinuti glavu.

Može li se govoriti o izvjesnom bojkotu ovdajšnjih izdavača kad su u pitanju vaši romani u tom razdoblju,

s obzirom na to da vas je objavljivao samo Feral?

– Ne znam zapravo što bih vam na to odgovorila. Jer niti sam nekome drugom osim Ferala nudila rukopise, niti mi ih je netko direktno odbio. Prema tome, možda je bilo nekog potihog izbjegavanja, valjda su se izdavači – kojih je u to vrijeme ionako bilo malo – bojali da se moje knjige ne bi prodavale, jer su nosile pečat *izdajništva* nacionalne stvari. S druge strane, činilo mi se da se ne bi niti uklopile u programe kojima je prvenstveno naglasak bio na objavljivanju Mile Budaka i Adolfa Hitlera.

Za Haag smo sami krivi

Vaš promotor u Zagrebu Predrag Lucić kazao je da je vaša knjiga Oni ne bi ni mrava zgazili prijeko potrebna ovdajšnjoj javnosti, prije svega zbog ovdajšnjeg negativnog odnosa prema sudu u Haagu. Koji bi ulogu trebao imati haški tribunal u hrvatskom javnom životu, možda ulogu kolektivnog rasteretitelja savjesti?

– Baš suprotno, mislim da se ljudi negativno odnose prema tribunalu jer ih podsjeća na njihovu lošu savjest. Previše je ljudi u ovom ratu podupiralo vlast koja je propagirala nacionalizam i mržnju, bez takvih ljudi ni vlast ne bi mogla opstati. Previše ih je aktivno sudjelovalo u ratu (pogledajte samo koliko ima branitelja!), a još više ih se njime okoristilo na neki neposredan ili posredan način – bilo da su nešto opljačkali, bilo da su stajali i gledali kako drugi to rade. Ne možete sada od tih ljudi očekivati da teže istraživanju zločina i kažnjavanju počinitelja, bilo u Haagu, bilo u Hrvatskoj. Što se njih tiče, najbolje bi bilo sve to što prije zaboraviti i ići dalje. Odnos s Haagom jedan je od najvećih političkih problema Hrvatske. S obzirom na to, čini mi se da se u nas premalo ozbiljno o tome razgovara. Možda je Lucić vidio moju knjigu kao prilog toj diskusiji. Citavo vrijeme imam dojam da vlada surađuje s tribunalom samo zato jer je na to doslovno prisiljena – a ne zato jer bi Hrvatima samima stalo da raščiste odnos prema vlastitoj prošlosti i tako dođu do istine o ratu. Pokazala je to i

Rade Dragojević

U povodu svoje knjige Oni ne bi ni mrava zgazili poznata književnica govori o odnosu neželjenosti u devedesetim, haškom tribunalu, hrvatskom književnom mainstreamu i vješticama godine

U svojoj knjizi jednostavno kažem da smo za tribunal sami krivi, jer nismo sposobni istraživati i suditi vlastitim ratnim zločincima – suđenje gospićkoj skupini je prije izuzetak nego pravilo

najnovija diskusija u Saboru. Nedavno sam sudjelovala u emisiji *Nedjeljom u 2*, gdje je bilo postavljeno pitanje gledateljima je li Haag koristan ili štetan za Hrvatsku. Dvije trećine gledatelja odgovorilo je da je štetan i ja mislim da je to realan odnos snaga u Hrvatskoj. Trećina građana uvjerena je da je Haag koristan, što nije loš rezultat s obzirom na svu anti-hašku propagandu. Ja u svojoj knjizi jednostavno kažem da smo za tribunal sami krivi, jer nismo sposobni istraživati i suditi vlastitim ratnim zločincima – suđenje *gospićkoj skupini* je prije izuzetak nego pravilo.

Ideologija obrane Domovinskog rata

Prošlo je već određeno vrijeme od pojave knjige o haškim optuženicima. Kakve su reakcije publike na knjigu?

– U ovoj zemlji objavljene su samo dvije kritike, doduše pozitivne. Mislim da se uspjeh ove knjige sastoji u tome što nije javno napadnuta, to mi na neki način ilustrira promjenu atmosfere u zemlji. Inače mi čitatelji prilaze i čestitaju, ali tako je uvijek bilo, uvijek je postojala razlika između reakcija publike i medija. U drugim zemljama gdje je knjiga objavljena – a objavljena je paralelno u još šest zemalja – reakcije su sasvim drukčije, mnogo je više prikaza i kritika, mnogo više interesa, posebno u Njemačkoj i Švedskoj.

Je li činjenica da se u Rijeci vodio "slučaj Norac", a da se u Beogradu trenutno vodi slučaj vezan uz strijeljanja zarobljenika na Ovčari, možda pokazatelj da pravosuđe ovih zemalja postaju mjesta gdje će se ipak doći do pravde, te da u dogledno vrijeme neće biti potreban neki vanjski sud?

– Moram ponoviti da je odluka da se suđenja prebace s tribunala u Srbiju ili Hrvatsku zapravo na nama samima. Međutim, sve dok je sudstvo korumpirano i nereformirano, sve dok političari izručuju kriminalce, ali istovremeno drže figu u džepu, sve dok dvije trećine građana misli kako je tribunal štetan, a zločince drži za heroje – sve dotle suđenja kod nas neće biti moguća jer bi se pretvorila u farsu, kao u "slučaju Lora", kad je sudac Lozina oslobodio optužene za mučenje zbog

nedostatka dokaza. Naravno da bi suđenje u zemlji bilo bolje, jer bi na taj način cijeli problem ratnih zločina bio prisutniji, pa bismo bili prisiljeni govoriti o tome i možda doći do neke vrste katarze, do istine koja bi nam omogućila da se pomaknemo s mrtve točke koju diktira ideologija obrane *Domovinskog rata*.

Vještice godine

Nedavno sam razgovarao s vašom kolegicom Dubravkom Ugrešić, koja je također u zadnje vrijeme nešto prisutnija u domaćem kulturnom prostoru. No, ona ipak odbija da se tu u potpunosti vrati, odbija, kako kaže, pripadati "hrvatskom literarnom mainstreamu". Jesu li ove knjige i promocije, vaša prisutnost na televiziji, znak vašeg definitivnog povratka u ovdajšnji literarni milje?

– Ja nikad nisam niti otišla odavde, nego sam jednostavno bila prognana iz hrvatske javnosti. Dogodilo se da su mi ovdje prošle jeseni odjednom objavljene dvije knjige i da sam ih promovirala, pa je tako odjednom ispalo da sam se vratila. Međutim, predugo sam na međunarodnoj literarnoj sceni da bih se mogla posve vratiti *hrvatskom literarnom mainstreamu*, ma što to ustvari značilo. Na koncu, to i ne može biti moja odluka, nego odluka kritičara i teoretičara, sastavljača leksikona i raznih drugih programa. Meni je, naravno, najviše stalo do publike, ali publiku imam i ovdje i vani. U tom ću smislu uvijek ostati i ovdje i tamo.

Na kraju, jeste li dobili sudsku zadovoljštinu u procesu vezanom uz Vještice iz Rija a ako niste, kad se to očekuje? Još jedno pitanje vezano uz to, kazali ste da od tog novca kanite osnovati fond ili nešto slično kojim bi se podsjećalo na tu nemilu epizodu. O čemu je točno riječ?

– Zadovoljštinu još nisam dobila, ni nakon jedanaest godina suđenja. Stalo mi je da sud potvrdi da je to bila jedna od najsramotnijih epizoda hrvatskog novinarstva. Rado bih osnovala fond koji bi jednom godišnje dodjeljivao visoku novčanu nagradu najboljoj ženskoj novinarki, a koja bi se zvala *Vještica godine*, kao uspomena na *lov na vještice* koji smo devedesetih iskusile ja i moje kolegice. ▣

Mrtvaci pod poplunom

Čudovišta u ogledalu

Boris Beck

“Ogledalo, izuzetni predmet sirena, dvosmislen poput njih, nudi istinu i prijevaru, očevidno i udvojeno”, kaže Dal Lago Veneri. Isto je i s književnim tekstovima, bez obzira na to jesu li nastali kombinatorikom ili su jednostavno monstroznog oblika. Čudovišta drže ogledalo; u ogledalu nalazimo čudovište

“To je čista perverzija”, rekao je prolaznik kada je vidio Maybach vrijedan 600.000 eura iz kojeg je ponosno izašao splitski trgovac Kerum – tako je barem prenio *Jutarnji list*. Mogao je prolaznik za to čudo od automobila reći i da je čudovišni – i ne bi pogriješio. Čudovišnost je posvuda oko nas: Pixarova *Čudovišta iz ormara* zabavljaju djecu, a najzabavnije je pritom da se čudovišta plaše djece, da su djeca za čudovišta čudovišna; čudovišno je da su o jednom čovjeku razgovarali ministar vojske i policije s predsjednikom (transkript razgovora nađen je u Tudmanovoj zaostavštini) kao o najvećem dileru droge u Dalmaciji, a da ipak taj dobije od države stan i penziju; čudovišta izviere i svaki put kad na Internetu odem na Yahoo – Gulliver je yahoosko pleme ocijenio kao gomilu tjelesne i duševne nakaznosti.

Kada su se ljudi u Babilonu pobunili protiv Boga, on im je za kaznu i opomenu pobrkao jezike; Sveti Augustin kaže da otada postoje i čudovišta – poremećenost gramatičkih oblika zahvatila je i ljudska tijela. Od tog trenutka čudovišta su postala neodvojiva od našeg razumijevanja i svijeta i književnog teksta. Za Nietzschea čudovišno je sve ono što je novo i što se još nije uklopilo u ljudsko, za Foucaulta čudovišno je ono što je prognano izvan čovjekove predodžbe, za Borgesa nešto što nastaje matematičkom kombinatorikom dijelova postojećih bića, za Derridu ono bezimeno, a za Deleuzea čudovišta zapravo i ne postoje jer se ionako sve stalno spaja sa svim pa nije pošteno neke kombinacije preferirati na račun drugih.

Goyine nakaze i čudovišni narodi

Na *Snu razuma*, jednoj od najpoznatijih Goyinih grafika, iz uma zaspalog slikara izlijeću strašne nakaze. Goya, koji se stalno bojavao da će njegove slike pojesti vrijeme, pa ih je zato snabdijevao raznim natpisima (koje je također pojelo vrijeme), uz grafiku je dopisao i komentar u kojem kaže da čudovišta rađa mašta kada je napusti razum. I ja imam jedan čudovišni san, odnosno sjećanje na njega jer ga već desetak godina nisam sanjao; no sanjao sam ga mnogo puta pa sam ga dobro zapamtio. Nalazio sam se u snu u veoma velikoj sobi, kroz mrak sam joj mogao nazrijeti zidove i strop, ali dimenzije su bile čudovišne. Prostranost sobe ispunjavala me stravom, ali i divljenjem. U toj sam sobi ležao na krevetu, a dimenzije su kreveta također bile divovske – kraj je kreveta bio daleko od mojih stopala. To je još jedna osobina čudovišnosti: stvari i stvorovi mogu rasti i prelijevati se preko svojih granica sve dok ne zauzmu čudovišne proporcije.

Brunamaria Dal Lago Veneri u svojoj slatkoj knjizi o čudovištima donosi ne samo popis neobičnih stvorova – od kojih me zadivio *krummsnabel*, ptičica koja je kljunom pokušala iščupati Spasiteljeve čavle dok je visio na križu – nego daje i popis čudovišnih naroda. Hrvati nisu među njima, ali jesu Astomi koji nemaju usta pa žive od mirisa, Mufukuji koji se ne smiju (nemaju trbuh pa se ne mogu “uhvatiti za trbuh od smijeha”) ili Scipodi koji imaju samo jednu nogu s divovskim stopalom što im služi kao sunčobran. Da, čudovišta su nekad nastanjivala nepoznate krajeve Zemlje; otkad je sve istraženo, književnost im je zadnje utočište: Ovidije je nimfi Salankidi dao ogledalo, Doktor Faust je prizivao čudovišta za Karla V., Paracelsus je mislio da su kometi čudovišta zvijezda. Možda je čak i književnost čudovišna. Dok je sveti Augustin u čudovištima prepoznavao znak providnosti, Foucault vidi u njima ispadanje iz niza i “traganje za nekom krajnjom vrstom”. Goyine grafike nisu pobudile nikakav interes njegovih suvremenika – mogli bismo reći da su im bile nakazne. Kafka je mislio da modernistički umjetnici bilježe deformacije koje publika još ne primjećuje – nakaznost umjetničkih djela s vremenom se, dakle, smanjuje. Najbolji tekstovi, kao i čudovišta, ispadaju

iz niza svojih prethodnika. Foucaultovim riječima, mogu postati rodonačelnici novih nizova, a mogu i zauvijek ostati nakazni, neprestano privlačeći našu pažnju.

Makrofilii i čudovišna sjećanja

Perverzija je također čudovišna jer predstavlja izobličenu zakonitu verziju. Čudovišta mogu biti seksualno uzbudljiva – makrofilii maštaju ili da ih čudovišta progutaju ili da se sami pretvore u minijaturna čudovišta pa da ih progutaju “obične” zvijeri. Makrofilijama je srodna i fantazija o širenju tijela, pri čemu je uzbudjujuće povećavanje grudi, pupka ili, o moj Pinokio, nosa. I svjetski je jezik pun verzija, njegovo tijelo više nikad neće biti jedinstveno i monolitno, a njegovi se deformirani oblici nalaze u našim svakodnevnim idiomima. Čudovišta nikad ne pristaju u jednu ladicu, nego uvijek u više njih, no nikad bez ostatka. Zbog toga su nerazumljiva i otporna na svaku spoznaju. Goya je mislio da tek mašta i razum zajedno rađaju umjetnost i njezina čudesa. Istina je – kao ona o dileru droge – čudovišna. Moj mi je san ostao zagonetan dok nisam jednom svojeg malog sina stavio na veliki krevet: odnos njegova tijela i dužine kreveta odgovarao je odnosu mene i čudovišnog kreveta iz mog sna; sanjana soba bila bi normalna ako bi moje tijelo bilo tijelo bebe. Je li moguće da moj san nije bio ništa drugo nego sjećanje, toliko staro da se pretvorilo u čudovišnu sliku?

“Nije on čudovište nego ti!”, rekla je Ljepotica svojem lijepom (ali pokvarenom) udvaracu braneći od njegove zloće dragu joj Zvijer. Lako je dokučiti da netko može biti plemenite nutrine, a gadne vanjštine; no zašto čudovište iz te priče ima čarobno zrcalo, koje čak ni Disneyjevi scenaristi nisu mogli korisno uklopiti u lanac uzroka i posljedica? “Ogledalo, izuzetni predmet sirena, dvosmislen poput njih, nudi istinu i prijevaru, očevidno i udvojeno”, kaže Dal Lago Veneri. Isto je i s književnim tekstovima, bez obzira na to jesu li nastali kombinatorikom ili su jednostavno monstroznog oblika. Čudovišta drže ogledalo; u ogledalu nalazimo čudovište. ■

Ovaj će tekst, zajedno s izborom tekstova iz Zareza i još nekim neobjavljenim, izaći najesen u izdanju *Jesenskog i Turka*.

Institut za suvremenu umjetnost, Zagreb raspisuje natječaj za donacije iz fonda ART MATERIJAL

Fond ART MATERIJAL namijenjen je likovnim umjetnicima za realizaciju umjetničkih djela. Na natječaj se mogu prijaviti likovni umjetnici i umjetničke grupe koje namjeravaju realizirati zajedničko umjetničko djelo. Na natječaj se mogu prijaviti samo ona umjetnička djela koja bi se izlagala na samostalnim izložbama ili projektima u zemlji ili inozemstvu.

Natječaj je otvoren za građane Republike Hrvatske.

U obzir za natječaj dolaze prijedlozi za umjetnička djela u mediju slikarstva, kiparstva, grafike, crteža, instalacija, fotografije, videa, novih medija i performanca. Djela iz područja primijenjene umjetnosti, dizajna, kazališta, plesa ili filma, te troškovi putovanja, kataloga, najma prostora ili drugih troškova izložbe nisu uključeni u natječaj.

Prijava za natječaj mora sadržavati:

- Osobne podatke: ime, prezime, adresa, telefon, e-mail
- Profesionalni životopis (najviše 1 stranica teksta)
- Opis umjetničkog djela koje se namjerava realizirati (najviše 1 stranica teksta)
- Detaljan financijski plan za realizaciju djela uz priložene predračune
- Pismenu potvrdu galerije ili organizatora o terminu izložbe
- Podatke o žiro-računu i JMBG

Kandidati mogu priložiti i dodatnu dokumentaciju o svom umjetničkom radu (katalozi, tekstovi i ostalo). Zatraženi iznos za donaciju ne može biti veći od 5.000 kuna brutto.

Natječaj je otvoren za izložbe koje će se realizirati do 31.12. 2004.

Prijave za Natječaj moraju se predati najkasnije 6 tjedana prije otvorenja izložbe.

Nepotpune i zakašnjele prijave, te prijave dostavljene elektronskom poštom neće se razmatrati. Prijava i priložena dokumentacija se ne vraćaju već ostaju pohranjeni u arhivu Instituta za suvremenu umjetnost.

Prijave slati na adresu:

Institut za suvremenu umjetnost (za Art Materijal), Berislavićeva 20 / 1, 10000 Zagreb

Umjetnici koji su već dobili donaciju iz Fonda Art Materijal ne mogu se ponovno prijaviti 12 mjeseci od datuma izvještaja o realizaciji projekta za koji je donacija bila namijenjena.

Sve dodatne obavijesti mogu se dobiti na e-mail adresi info@scca.hr ili na telefone (01) 48 72 111 i (01) 48 72 112.

Stručni odbor Instituta za suvremenu umjetnost izabrat će između prispjelih prijava više prijedloga koji svojom kvalitetom i kreativnošću promiču suvremeni likovni iskaz.

Dobitnicima donacije odobreni iznos će biti isplaćen na žiro-račun nakon potpisivanja ugovora s organizatorima natječaja. Dobitnici donacije dužni su organizatorima najkasnije 6 mjeseci nakon potpisivanja ugovora dostaviti dokumentaciju o realiziranom djelu i samostalnoj izložbi (fotografije, dia slajdovi, video trake, itd.) te podnijeti opisni i financijski izvještaj o utrošenim sredstvima donacije uz priložene originalne isplaćene račune.

Donacije iz fonda ART MATERIJAL omogućene su sredstvima FACE Croatia, Instituta Otvoreno društvo - Hrvatska i Gradskog ureda za kulturu grada Zagreba. Ukupan broj i iznos odobrenih donacija ovisit će o raspoloživim sredstvima fonda.

<http://www.scca.hr/programi/natjecaji.html>

Pobunjene cure

Anna Mori

Ubitačno lijepe, biseksualne, militantne zagovornice pobačaja, gnjevne djevojke više ne trebaju muškarce da bi se zrcalile u njihovim očima; zagovaraju nepokornost i reklamiraju se kao *pussy power*, prema uzoru na njihovu omiljenu junakinju Lolitu, koja je nadahnula te lažne naivke, držeći jedan prst u ustima, a drugi u gaćicama

Nazivaju ih *bad girls*, *riot girls*, *guerilla girls* ili katkad jednostavno *grrr girls*, režećim glasom koji prenosi jasnu poruku: nove feministkinje su ljutite. Nametnuvši pubertetlijama parolu *vlast curama* kao njihov zajednički moto, te neobuzdane vamp cure osnovale su pokret koji danas preko svojih, koliko jednostavnih toliko i revolucionarnih poruka: *fun, sex & rock'n roll* zahvaća sve one između 20 i 30 godina. Te su cure zakon, a osim toga su i zgodne. Pod nazivom *angry grrrls*, režeće *svadljivice* danas se potvrđuju kao jedan od najeksplozivnijih feminističkih pokreta u svijetu. *One se ne boje svidjeti*, čude se novinari. *Njihov pogled nije hladan, niti tako izgledaju, i posve otvoreno prihvaćaju status seks bombi*. Te djevojčure žare i pale u Hong Kongu, Berlinu ili New Yorku. Mišićave, ali seksi feministkinje 21. stoljeća svoje subverzivne ideje promiču na najbolji mogući način: izgledom. Nema potrebe za dugim govorima. One se pokazu, a milijuni djevojaka ih oponašaju i tako nesvjesno prihvaćaju njihove ideale. Ti su ideali sadržani u nekoliko slogana: *budite divlje, zabavljajte se; nemojte strahovati od toga da budete zapazene...* Tim djevojkama u znaku trostrukog R (razigrane, razjarene, razorne) važno je ponajprije da budu SVOJE, ludo, veličanstveno SVOJE. *Osjećati se dobro zato što si središte vlastita svijeta, odbaciti konvencije, potvrditi se svojim odijevanjem, zabavljati se bez osjećaja krienje – to je ono što nas čini pravim djevojkama!*, izjavljuje Rachel Orviro, glasnogovornica *grrrls* pokreta. Njezina majka palila je grudnjake. Rachel čini nešto još gore: tetovira si plamene jezike oko pupka. U trjumfalnoj afirmaciji svojih žudnji, *angry girls* su zapalile sva polja gospodarstva: glazbu, modu, izdavaštvo, reklamu, kinematografiju i dizajn.

Dovodeći dečke pred izazov da u krevetu budu jednako dobri kao one, *bad girls* jednoglasno prihvaćaju kultnu rečenicu iz serije *Seks i grad: Dok žena puši muškarcu, ona je pred njim na koljenima, ali ga drži za jaja*. Danas djevojke koje žele živjeti a ne dosađivati se odbacuju sve manire

Ona je brza, slobodna i zastrašujuća

Fenomen se pojavio u SAD-u početkom devedesetih, kada je skupina žestokih rokerica zapalila iskrinu uz pomoć električnih gitara. Dojmljiva su imena njihovih grupa: Bikini Kill (Pokolj u bikiniju), Bratmobile (Balavice za volanom), L7 (Raj-pakao), Free Kittens (Mačke na slobodi), Babes in Toyland (Alisa u zemlji vibratora)... Dojmljivo u povijesti rocka jest i to da su članice tih grupa bile same djevojke. Najavljujući doba djevojačkih bendova, i to mnogo prije nego što su Spice Girls, kao blaža inačica, preuzele uzde, te skupine razularenih mačkica iskazivale su svoju zasićenost *macho*-svijetom rifovima i urlanjem. *U ono doba, na koncertima, kada bi se na pozornicu popela neka cura s gitarom, cijela bi dvorana počela zviždati*, priča David, obožavatelj djevojačkih bendova. Momci su urlali: *Rock nije za cure... vrati se u kuhinju. Ali kada su se Bikini Kill popele na pozornicu, dečki su morali ušutjeti. Njihova pjevačica derala se jače nego cijela dvorana*. Da bi se nametnula publici, Kathleen Hanna – pjevačica o kojoj je riječ – nije oklijevala da ozvučenje preoptereti histeričnim mijaukanjem. I to prolazi. *Svojom punk energijom Bikini Kill su oslobodile tisuće djevojaka diljem svijeta*, nastavlja David. *Njihov rock destroy zvuk bio je čin osude jednoga represivnog patrijarhalnog društva. Bio je to dokaz da djevojke mogu raditi sve ono što rade dečki – pa i bolje od njih*. Svojim hitom *I like Fucking* koji je postao himna uspaljenih cura, Kathleen Hanna potpalila je opasnu vatru. Prvi put neka zgodna plavuša pokazala je onim glupim puritancima neka se nose: na koncertima grupe Bikini Kill samo cure imaju pravo plesati pogo, i to s obnaženim grudima. One napokon mogu prekoračiti ograde!

Izraz *Riot Girls* skovan je u ljeto 1991. na temelju gnjevnog slogana: *Žene moramo natjerati da se pobune*. *Riot* je pobuna. Epicentar te pojave je grad Olympia (u državi Washington) koji se doslovce zapalio pod najezdom gnjevnih rokerica koje kao da imaju crve u guzici. Angažirane u bespoštednoj borbi protiv nejednakosti spolova, one svojim pjesmama veličaju vrline moderne žene – brze, slobodne, zastrašujuće – i pozivaju na pobunu. Uzor su im četiri članice grupe L7 koje urlaju *She's fast, she's free, she's frightening!* *Ona je brza, ona je slobodna, ona je zastrašujuća*. One su militantne zagovornice pobačaja, biseksualne, ubitačno lijepe i nije ih briga za pristojnost dok mrtve hladne ukrcavaju svoje muške ili ženske pristaše u autobus koji im služi kao pokretna spavaonica. Krstareći Sjedinjenim Državama poput kakve prave muške rock grupe, L7 siju užas na svome putu i povlače za sobom druge skupine poput Babes in Toyland (tri djevojke svojedobno nazvane *bijesnim ludakinjama*) ili Lunachicks (četiri *mentalno poremećene cure*), s promuklim glasovima i raštimanim gitarama.

Ja sam najljepša!

Riot Girls, istinske crne pantere novog feminizma, probijale su se bestidnim rikanjem: *One su nas naučile da je naš gnjev opravdan*, prisjeća se Rachel Orviro, *da je u redu derati se kako bismo privukle pozornost i da se ne trebamo odreći svoje ženstvenosti da bismo dobile ono što želimo*. Poruka je doprla dalje nego što se očekivalo, izašla je iz područja glazbe. Žar pobune zarazio je sredinu alternativnih magazina i trendovskih umjetnika, koji "buntovnicu" uzdižu kao novu ikonu zavođenja, za kojom ostaje miris patnje i molotovljevih koktela. Poruka pobunjenih djevojaka – koja je odjeknula i izvan Sjedinjenih Država – širi se putem Interneta u obliku provokativnih proglašavanja. Najpoznatiji od njih poručuje: *Dobro je biti grrrl...* **ZATO ŠTO su nam rekli da su cure glupe, da su cure loše, da su cure slabe... ZATO ŠTO ne želimo dopustiti da se naš opravdani i opipljivi gnjev pretvori u grizodušje, u kicnost, u osjećaj poraza, u ljubomoru i autocenzuru... ZATO ŠTO svojim srcem i dušom vjerujem da su cure revolucionarna sila koja može i koja će moći promijeniti stvarni svijet... ZATO**

ŠTO moramo osvojiti sredstva za proizvodnju kako bismo stvorile vlastite krikove...

Prakrik: to je ono genijalno kod *riot girls*. Ono što njihove majke feministice nisu nikad uspjele dobiti, pankerice s repićem iščupale su iz svojih pluća, i to izlazi samo od sebe, s lakoćom... One se oslobađaju. Mimo svakog diktata ili dogmatskog diskursa, naraštaj malodobnica promiče povratak u djetinjstvo kao najsigurnije sredstvo za osvajanje svijeta i radosno se vraća dječjim nagonima: one se deru, razgolićuju, raskapčaju... Opuštaju se. To je ugodno. Kao slučajno, u isto vrijeme, dvije sociologinje s Harvarda ponovo otkrivaju vrline "infantilizma"! Godine 1992., Carol Gilligan i Lyn Mikel Brown utvrđuju da se oko trinaeste godine djevojčice uči potiskivati sve svoje

esej

prirodne životne nagone, tako da u adolescentskom dobu potpuno izgube samopouzdanje. Djevojka se previše rano nameće osjećaj odgovornosti, objašnjava Carol Gilligan. Uči ih se da postanu nježne, da ublaže svoj karakter i da područja, kao što su npr. matematika, znanost i sport, jednostavno prepuste muškarcima. Njih se poučava da postanu dobre supruge, sposobne voditi kućanstvo. Na pragu zrelosti one se više ne pitaju "Tko brže trči?" ili "Tko se jače dere?", nego "Kakva je moja budućnost?", "Koju karijeru da odaberem?". To je loš polazak u život. Te djevojke, zakimute za djetinjstvo, rastu u tjeskobi i sumnji. Kako bi mogle postati superžene kada nisu ni imale prigodu biti supercure? Na to su životno pitanje *angry girls* spontano našle odgovor. One urlaju: *Ja sam najljepša!*

Kraljice vlastita svijeta

One si, na temelju vlastita egocentrizma, pridaju bezgraničnu moć i uzdižu kult Ja na razinu društvenog fenomena. *Ja sam svijezda*, kažu one. *Gledajte mene, mene, mene*. Ima li nešto slađe od te samohvale? Gnjevne djevojke više ne trebaju muškarce da bi se zrcalile u njihovim očima. One su same sebe okrunile u kraljice vlastita svijeta putem magazina i intimnih dnevnika sa znakovitim naslovima: *All hail me* (Svi mi se klanjaju), *Li'l Princess* (Mala princeza), *Beautiful just like me* (Lijepa baš poput mene), *Girlwise* (Naskroz cura), *I'm so fucking beautiful* (Tako sam jebena lijepa). Od New Yorka do Tokija tisuće malodobnih djevojaka, potaknute tim drskim sloganima, naučile su kako da ponovo zavole sebe pa objavljuju magazine u kojima govore samo o sebi. Sadržaj magazina čine njihove fotografije, pjesme u njihovu čast i njihove osobne misli... To jest jogunasto, katkada čak i ljigavo, ali teško je odoljeti njihovoj šarmu. *Malo narcizma nije naodmet*, objašnjava dvadesetčetverogodišnja Jennifer na specijalnom forumu samo za djevojke. *U svakom slučaju, to ide bolje od onih revija s manekenkama*. Zadobivši ponosno status balavica, *angry girls* zagovaraju nepokornost i reklamiraju se kao *pusy power*, prema uzoru na njihovu omiljenu junakinju Lolitu. Ona je nadahnula te lažne naivke, držeći jedan prst u ustima, a drugi u gaćicama. *Sjetite se da imate čarobnu moć*, izjavljuje Celina (25 godina). *Sve ste vi duboko u sebi još male, neobuzdane djevojčice*.

Neposlušne djevojčice u svojoj se prevrtljivosti ne ograničavaju samo na rock glazbu ili zabavne časopise. Pristaše stajališta *uradi sam*, one kreiraju odjeću u skladu s imidžem izopačenih anđela. Courtney Love, udovica pokojnog pjevača Nirvane, Kurta Cobaina, navukla je haljine za lutke na rendžerice iz Tank Girl i popularizira nimfo polu-grunge polu-baby doll look. Bio je to pun pogodak. Tinejdžerice su masovno prihatile taj dječje-prostački stil prozvan *Kinder-whore*, uz koji dobro pristaje plastična beretka sa šljokicama. *Baš je štosno oblačiti se kao djevojčica*, priča Rasean Pennock, sljedbenica mode lošeg ukusa. *Osobito ako je riječ o snažnoj ženi. To je način na koji se kao feministica može boriti protiv stereotipa. Taj stil, istodobno dražestan i zločest, naivan i izopačen, dopušta djevojka da potvrde svoju*

Mimo svakog diktata ili dogmatskog diskursa, naraštaj malodobnica promiče povratak u djetinjstvo kao najsigurnije sredstvo za osvajanje svijeta i radosno se vraća dječjim nagonima: one se deru, razgolićuju, raskapčaju... Opuštaju se. To je ugodno

ženstvenost tako što će istaknuti ono što je u njima najnježnije i najizazovnije. Pod stijegom *Revolution Girl Style Now!*, Rasean Pennock lansira modu majica za dvanaestogodišnjakinje, s podrugljivim reklamnim porukama – *Barbie is a slut* (Barbi je drolja) ili *Hands off* (Miči ruke) – to je cijeli program! Kao prave agitatorice, *grrrls* igraju na kartu svetiće koja obara s nogu. *Girls just want to have fun*! *Cure se jednostavno žele zabavljati*, podsjeća Rachel Orviro. *Cure se samo žele zabavljati, ali to ih neće nikad spriječiti da u prolazu daju nekoliko dobrih udaraca nogom tamo gdje treba*.

Zbog čega imamo žudnje ako ne zato da ih zadovoljimo

Odbijajući prilagoditi se standardima propisane ljepote, *bad girls* prihvaćaju samo jedan standard: onaj koji ubija. Mišićave, ali seksi, te samoproglašene *bitches* (kučke) traže nadahnuće u bajkericama poput Russ Meyer i junakinjama video-igara, naoružanima ružem za usne i vibromasažerima. *One ohrabruju žene da preuzmu vlast nad svojim tijelom*, objašnjava francuska filozofkinja i povjesničarka, Véronique Botte-Hallée. *Tako su one otišle još dalje od najistaknutijih feministkinja stare garde. One vole ljubav i to viču na sav glas*. Za feministice novoga doba, osnovno ljubavno pravilo sažeto je u jednoj rečenici: *Ako me želiš, dokaži to*. Dovodeći dečke pred izazov da u krevetu budu jednako dobri kao one, *bad girls* jednoglasno prihvaćaju kultnu rečenicu iz serije *Seks i grad*: *Dok žena puši muškarcu, ona je pred njim na koljenima, ali ga drži za jaja*. Danas djevojke koje žele živjeti a ne dosađivati se, odbacuju sve manire. U skladu s današnjim vremenom, one stvaraju vlastite pornografske sajtove i udružuju se u zajednice razuzdanih šiparica. Pod imenom *Suicide Girls*, najpoznatije među njima na webu ponosno prikazuju svoja tijela puna tetovaža i *piercinga* te govore da se žele zaljubiti u muškarca sličnoga njima: vrućeg sprijeda! Te izbirljivice više se ne ustručavaju lizati lizaljke (k vragu i kalorije). Kao što je rekla Mae West: *Zbog čega imamo žudnje ako ne zato da ih zadovoljimo?*

U kinima i tisku, *angry girls* veličaju se u posebnoj vrsti djela – *female trouble* – gdje je sve puno ubojitih, uglavnom oskudno odjevenih djevojaka s pištoljima. Između Hollywooda i Hong Konga one šire užas jašući naizmjenice motore i frajere, pokazujući izrazitu sklonost velikim mašinama. One jednako uživaju u pivu i ševi, ali jao onom nesretniku koji im ne iskaže dužno poštovanje! Taj će ostati bez zuba... Te razuzdane ženke, grješne anarhistice, pokazuju da je prava žena ona koja radi što hoće, kada hoće i gdje hoće. Njihova je ženstvenost oslobođena kompleksa sve do zamamnih tangi, one se postavljaju kao ravne mužjaku: grabežljivice! I one preuzimaju odgovornost. Optužuju ih da očijukaju s vragom? One izdaju magazine s naslovom *Sotona nosi grudnjak* (podnačene: Sotona – to sam ja!). Nazivaju ih "droljama". One prihvaćaju uvrede i pretvaraju ih u svoje popularne nadimke. Miss Dynamite prikazuje se kao pravi komad, Li'l Kim uzima nadimak Queen Bitch (kraljica kučki), a L7 izjavljuju *Miči mi se s puta ili ću te opaliti*. One su utjelovljenje anti-domaćice od 30 godina, umorne od kavalira koje odbacuju bez žaljenja. Ako treba, dobit će sjekirom po glavi, grubijan jedan. Žena ne treba dopustiti muškarcu da je gnjavi, nikad. A što je najgore od svega, muškarci ih obooožavaju.

Odbaciti sve ono što sputava našu volju za moći

Fatalne žene, bilo da su raskošne ratnice ili zučljive Nikite, imaju sve više uspjeha. Mužjaci se moraju čvrsto držati pred tim naletom furija – u pitanju su šlic i lijepo ponašanje, to treba osigurati! Ali neki vole izazov. Na sajtu koji veliča oslobođenje žena, Amerikanac Alex Smits (34 godine) objašnjava zašto više voli uspaljene cure (*Hornies*) od onih plastičnih (*Barbies*): *Idealna žena, kako je ja vidim, ne boji se istaknuti svoje žudnje, niti birati partnere ili odbaciti one koji ne vrijede*, kaže on. *To je žena koja nas suočava s odgovornostima i tretira nas kao odrasle, a ne ucjenjuje nas osjećajima, ne cmizdri i ne žrtvuje se...* Te su cure sve samo ne žrtve. One ističu svoje poprsje (napokon neke koje imaju što istaknuti!) i kreću u oslobađanje njihova tijela sa zaraznim apetitom. Posvud u Europi stilistice, redateljice, spisateljice i poslovne žene nove generacije, nadahnute gnjevnim curama, pristupaju pokretu ističući kako žele uživati bez ograničenja, pobjednički. One kažu: *Treba voljeti svoje tijelo. Treba biti ono što jesi bez stida i bez kompleksa. Treba odbaciti sve ono što sputava našu volju za moći, to je najbolji način da se bude cura*. ▣

S francuskog prevela Snježana Kirinić.
Pod naslovom *Je ne suis pas une victime!* objavljeno u e-časopisu la spirale www.laspirale.org

zarez

PRETPLATNI LISTIĆ - izrezati i poslati na adresu:

dvostranica za kulturna i društvena zbivanja

10000 Zagreb, Vodnikova 17

Želim se pretplatiti na zarez: 6 mjeseci 120.00 kn s
popustom 100.00 kn, 12 mjeseci 240.00 kn s popustom
200.00 kn

Kulturne, znanstvene i obrazovne ustanove te studenti
i učenici mogu koristiti popust: 6 mjeseci 85.00 kn, 12
mjeseci 170.00 kn

Za Europu godišnja pretplata 50,00 EUR,
za ostale kontinente 100,00 USD.

PODACI O NARUČITELJU

ime i prezime: _____

adresa: _____

telefon/fax: _____

e-mail: _____

vlastoručni potpis: _____

Uplate na žiro-račun kod Zagrebačke banke:
2360000 – 1101462454. Kopiju uplatnice priložiti listiću i
obavezno poslati na adresu redakcije.

Tibor Fischer

Revolucija kao press-konferencija

Britanski književnik Tibor Fischer ovih je dana gostovao u Zagrebu kao sudionik na Prvom zagrebačkom sajmu knjiga. Rođen je 1959. u Engleskoj, u Stockportu blizu Manchestera. Roditelji su mu bili profesionalni košarkaši koji su 1956. emigrirali iz Mađarske. Odrastao je u južnom Londonu, a na studij francuskog i latinskog otišao je u Cambridge. Od 1988. do 1990. radio je kao dopisnik *Daily Telegrapha* iz Budimpešte, a to je iskustvo prenio u svoj prvi roman *U tunelu usred mraka* (*Under the Frog*), kojim je ušao u uži izbor knjiga za nagradu Booker. Časopis *Granta* uvrstio ga je 1993. među najboljih dvadeset mladih britanskih romanopisaca. U tunelu usred mraka je priča o mađarskom košarkašu Gyuriju Fischeru, koji, dok je na turneji po Mađarskoj pedesetih godina dvadesetog stoljeća, sanja o bijegu na Zapad. Njegov drugi roman *The Thought Gang* (1994.) govori o pustolovinama profesora filozofije koji se pretvara u pljačkaša bana-ka, a 1997. izlazi roman *The Collector Collector*, pomalo bizarna priča čiji je pripovjedač keramička zdjela. Napisao je i zbirku priča *Don't Read This Book If You're Stupid* (2000.), koju sačinjava sedam priča o otuđenim i marginaliziranim likovima. Njegov posljednji roman *Voyage to the End of the Room* (2003.) promišljanje je o besciljnom svijetu, a radnja se kreće od noćnih klubova u Barceloni i bojnih polja u Hrvatskoj, pa do smrtonosnog ronjenja u laguni Chuuk.

S Tiborom sam se srela u sunčanu i toplu srijedu u *Kaptolskoj kleti*, a razgovor smo započeli uobičajenom temom – vremenskim prilikama – a nastavili s pričom o mirnim i zelenim gradovima – svemu onom što London za njega nije.

Booker – nagrada broj jedan

– London je postao pre-kaotičan grad, grad u kojem ništa ne funkcionira kako treba. Počela me gušiti ta atmosfera velegrada, a i život je sve skuplji i skuplji. Ne bih se preselio da sam živio u dobrom kvartu, međutim moj dio grada, Brixton, spada u nepoželjnije dijelove Londona. Primjerice, ispred moje zgrade nalazi se park i u tom parku se svaki dan,

24 sata na dan događaju svakakve stvari – ili netko jede, pije, tulumari, ponekad se i potuče, povraća usred noći, spava, a i parovi ponekad rade ono što bi trebali raditi iza zatvorenih vrata.

Jednostavno, zbog te loše atmosfere i nevjerovatne skupoće, odlučio sam se na neko vrijeme preseliti u Budimpeštu koja je mnogo mirnija. Osim toga, kao član žirija za dodjelu ovogodišnje Bookerove nagrade moram pročitati mnogo knjiga, a u Budimpešti je to mnogo lakše.

Bookerova nagrada se smatra najprestižnijom nagradom za književnost u Velikoj Britaniji i šire. Mislite li da je u posljednje vrijeme postala pomalo senzacionalistička?

– Bookerova nagrada je u posljednjih dvadeset godina u Britaniji postala institucija, uglavnom zato što se dodjela prenosi na televiziji. Čak i ljudi koji ne čitaju ili ih ne zanima književnost znaju za tu nagradu, tako da je to najpoznatija, najprestižnija/najcjenjenija nagrada koja ima golemo značenje u karijeri nekog pisca; ako je osvojite ili ako uđete u uži krug, to ima vrlo pozitivne posljedice za vašu karijeru. A izbor užeg kruga kandidata ili samog pobjednika svake godine postaje kontroverzna tema ili predmet žučljive polemike; ponekad je to i namješteno... Ljudi koji upravljaju izborom ili oni koji su već prije osvojili Bookera uvijek izazovu raspravu, jer, ako izaberete velika imena, ljude koji su očit izbor za uži krug, onda ljudi kažu: *Zašto ne podupirete mlade talente ili romanopisce-početnike?*, a ako izaberete mlade autore ili romanopisce-početnike, onda kažu: *A što je s velikim imenima, zašto ih ignorirate, oni su već priznati romanopisci...?*, dakle, uvijek se oko toga vodi neka rasprava. Mnogo je isplativih/primamljivih nagrada, poput nagrade Orange, nagrade za žensko pismo, nagrade Whitbread, koju je također lijepo osvojiti, ali Booker se smatra brojem jedan.

Kako ste stekli uvid u cjelogodišnju produkciju, možete li konstatirati neke trendove u suvremenoj književnosti? Postoje li oni doista?

– To je pitanje koje mi često postavljaju, i na koje je vrlo teško odgovoriti. I postoje i ne postoje; ja koji volim mnogo čitati,

Snežana Čuić

Britanski književnik mađarskog podrijetla Tibor Fischer govori o Bookerovoj nagradi, aktualnoj britanskoj književnosti, nemogućnosti originalnosti, neuništivosti romana, aferi koju je izazvala njegova kritika Amisove knjige, novoj Mađarskoj, te odnosu politike i književnosti

Smatram da nikad ne možete učiniti nešto potpuno originalno, nešto čega se još nitko nije sjetio ili probao. Ono što možete, jest biti svjež i novi i učinite nešto drukčije. Cijeli smisao pisanja jest da što ste u tome bolji, to ste više ono što uistinu jeste. U tom je smislu pitanje originalnosti pitanje karaktera i osobnosti; što ste bolji, to se više ističete u odnosu na druge

čak ni ja ne mogu pročitati baš sve, uvijek se nešto događa za što uopće ne znam. U stvarima koje čitam možete naći svašta, hoću reći: ima ljudi koji pišu na vrlo konvencionalan način, u stilu romana iz devetnaestog stoljeća, i koji to vrlo dobro rade, a s druge strane ima ljudi koji više eksperimentiraju, koji pišu više nekonvencionalno, neobične knjige, i svi su oni tu negdje — i oni koji pišu vrlo konvencionalne, i oni koji pišu vrlo eksperimentalne stvari, i oni između; neki su uspješni, a neki nisu. Prije nekoliko godina, na primjer, nastao je pokret novih puritanaca. To je inače bila zbirka priča petnaestero autora objavljenih pod naslovom *Pozdravite svi nove puritanice*, a sastavili su je Matt Thorn i Nicholas Blincoe. Ovisno, pak, o tome s kojim od njih dvojice razgovarate, dobivate drukčiju verziju interpretacije tog djela: Matt kao da se napola šali, a Blincoe je zadržao formu vrlo ozbiljne literarne vježbe. Sačinili su mali manifest, što je neobično za englesku književnost. Francuzi, Nijemci, Europljani općenito, vole manifeste, male popise pravila kojih bi se pisci trebali pridržavati, ali koje oni vrlo brzo počnu kršiti. To je vrlo zanimljiva pojava. Razne se stvari tu događaju i, konačno, kad pišete, bilo na konvencionalan ili eksperimentalan način, sve je pitanje talenta — zapravo postoje dobri i ne tako dobri pisci, bez obzira na stil kojim pišu.

I knjige malih izdavača postaju uspješne

Što znači biti originalan? Je li dobro staro pisanje zbog sebe sama nestalo?

– Mislim da pisac ne može biti uistinu originalan, jer imamo najmanje 3000 godina književne prakse. Smatram da nikad ne možete učiniti nešto potpuno originalno, nešto čega se još nitko nije sjetio ili probao. Što god da izmislite, čak i ako ne možete naći primjere toga, negdje je neki njemački svećenik iz sedamnaestog stoljeća, ili češki pjesnik, ili već netko to već učinio. Možete biti svjež i novi, i učinite nešto drukčije. Smisao pisanja jest da što ste u tome bolji, to ste više ono što uistinu jeste. U tom

je smislu pitanje originalnosti pitanje karaktera i osobnosti; što ste bolji, to se više ističete u odnosu na druge.

Što zapravo prodaje knjigu? Publicitet — treba li spavati s Madonnom, prebiti nekoga...?

– Nitko to zapravo ne zna. Zašto se jedna knjiga prodaje, a druga ne, u biti je zagonetka. U tome smislu, ima stvari koje možete učiniti da progurate knjigu, a ako je knjiga prije svega dobra, to je već dobar početak. Sve je to zapravo tržište, pogotovo u Velikoj Britaniji; svake se godine izda tisuće romana – tisuće – tako da imate jaku konkurenciju u drugim piscima i, kao drugo, postoji i elektronička konkurencija u obliku elektroničkog iskušenja — kompjutori, Internet, video, DVD, glazba, putovanja... Ima raznih načina da se potroši novac, a knjige se moraju natjecati s time. Više nikad neće biti kao u devetnaestom stoljeću, kada je roman bio najrasprostranjeniji oblik razonode i svi su jedva čekali da izađe novi nastavak djela Charlesa Dickensa. To je zanimljiva stvar, tijekom mog života, sjećam se da je dok sam još bio srednjoškolac bilo govora o smrti knjige kao medija i smrti romana kao književne vrste, ali to se očito neće dogoditi. Zanimljivo je da adolescenti i mladi odrasli ljudi još pišu romane i još čitaju. Zasižno postoji neko iskustvo koje roman nudi, a koje će ljudi uvijek željeti, ali postoji i jaka konkurencija, pa ako, na primjer, i dobijete velik predujam, u Britaniji članak o piscu X koji je napisao dobar roman moći ćete pročitati isključivo u književnim novinama. Dok ćete bilo gdje drugdje pročitati priču o piscu-početniku koji je dobio 500.000 funta predujma, ili kojeg su uhvatili kako se drogira u avionu Johna Majora (kao što se dogodilo Willu Selfu, *op. a.*), ili o nekome tko je spavao s Madonnom. Takve stvari zanimaju novinstvo, i to su stvari o kojima novinari pišu.

Slično je kad objavite knjigu kod malog izdavača. Ako kuća nema sredstava za promidžbu te knjige, onda je već teško. Hoću reći, uvijek ima primjera s knjigama koje izdaju mali izdavači; moju je knjigu, na primjer, izdala neka žena u malom

razgovor

uredu koji je dio University Pressa u Glasgouu. Uvijek, pak, ima situacija u kojima knjige što ih izdaju mali izdavači postanu uspješne, jer ih ponekad snažno podupiru upravo veliki izdavači. Svake godine obično pogodim polovicu knjiga koje uđu u uži izbor samo zato što poznajem taj posao i koje knjige on nameće – neizbježno će jedna ili dvije od tih knjiga završiti u užem krugu. Dakako, tu nema jamstva, pa možete potrošiti mnogo novca na promidžbu knjige koja može potpuno nestati, ali koristite će vam ako organizirate veliku reklamnu kampanju i vodite ljude, književne urednike, na ručkove, hoću reći, znate, to stvarno pali!

Neuobičajeno je da se jedan romanopisac okomi na drugog

Napisali ste vrlo ostru kritiku knjige Žuti pas Martina Amisa. Što mislite, zašto je javnost obratila pozornost na nju? Možda zato što ste napisali: ...to je kao da ste na igralištu uhvatili svog najdražeg ujaka kako masturbira... Da ste napisali nešto jednostavno, bi li to bilo jednako zanimljivo?

– Žalosno je to što se kritikom ne bavim baš mnogo, a to je nešto što obično jako volim raditi, jer tada ljudi znaju obratiti pozornost na knjige koje ocijenim kao odlične. Nažalost, mnogo je negodovanja i inata upere- no protiv Amisa, zato što je uspješan pisac, i ljudi su se grčevito uhvatili za tu rečenicu, a manje su primijetili koliko ga cijenim i činjenicu da je on vrlo dobar pisac. Zapravo me zato ta knjiga i razočarala. Vidio sam kakva se prašina digla u vezi s tim, u Americi također, znao sam da će ta kritika uznemiriti duhove, ali me iznenadilo koliko je to dugo trajalo, i još traje, jer, evo, i mi tu u Zagrebu, godinu dana kasnije još razgovaramo o Amisu i njegovom Žutom psu.

Oprostite, ali neuobičajeno je komentirati nečiju knjigu na takav način.

– Neuobičajeno je da se jedan romanopisac okomi na drugog, pogotovo u Britaniji, jer ako ste romanopisac, znate da i loša knjiga zahtijeva mnogo truda, nije lako napisati roman, zato uvijek suosjećam s drugim piscima, uvijek postoji opasnost da, ako pišete knjigu na godinu, iduće godine napišete nešto lošije, ali ono što me razljutilo jest činjenica da se on s tom knjigom uopće nije potrudio i zapravo me razljutio prijezior prema čitateljima što ga je na taj način pokazao.

Ali Martin Amis je uzvratio udarac i nazvao vas je crvom...

– Da, reagirao je oštro u Time Outu i na televiziji...

Rekao je da ga ljudi koji su ocijenili njegovu knjigu mrže, ali da je kod vas riječ o zavisti.

– Vrlo izravno govorim što mislim: on je vrlo, vrlo dobar pisac, i to je tu, crno na bijelom, ali mislim i da je zapravo toliko uzrujan oko toga zato što zna da sam u pravu. To je dio posla kad objavite knjigu, bez obzira na to koliko ona bila dobra. Znao, možete napisati najbolji roman na svijetu, a normalno je da će biti ljudi kojima se neće svidjeti. To je priroda posla, ima ljudi koji smatraju da Shakespeare ili Tolstoj nisu znali pisati, zato, koliko god da je knjiga dobra, uvijek će biti nekoga kome se neće svidjeti. Kako bilo, mislim da se većina kritičara u Britaniji i SAD-u složila sa mnom, čak i oni koji vole koristiti fraze poput *naravno, to nije njegova najbolja knjiga...*

Roman koji je odbilo 57 izdavača

Mislite li da je paradoksalno to što je vaš prvijenac U tunelu usred mraka odbilo 57 izdavača, a kad je napokon izdan, da je ocijenjen kao vrlo dobro literarno djelo – dospio je i u uži izbor za Bookera. Kako biste to komentirali? Čak 57 izdavača ga je odbilo, a ne samo pet ili sedam...

– Da, znam. Nije to bilo baš najsretnije razdoblje moga života. Postići da vam se knjiga izda svugdje, u Hrvatskoj, Britaniji, uvijek je teško, čak i ako je knjiga dobra. To je kombinacija nekoliko stvari: 1. izdavači nisu baš hrabri ljudi, ne vole riskirati; 2. mrzim biti pošten prema izdavačima, ali ako izdate nečiju knjigu, to je investicija, uz to što platite autorima, koliko god da im platite, morate potrošiti i nekoliko tisuća funta na tiskanje i distribuciju. A prva je knjiga uvijek poseban slučaj, baš zato što je prva; 3. što se tiče moje knjige, to je roman o mađarskoj košarkaškoj momčadi iz pedesetih godina prošlog stoljeća, a to razdoblje nije baš zastupljeno u književnosti engleskoga govornog područja. Ah, koliko su me samo puta odbili govoreći: *Smatramo daje knjiga dobro napisana i svjđela nam se, ali...*

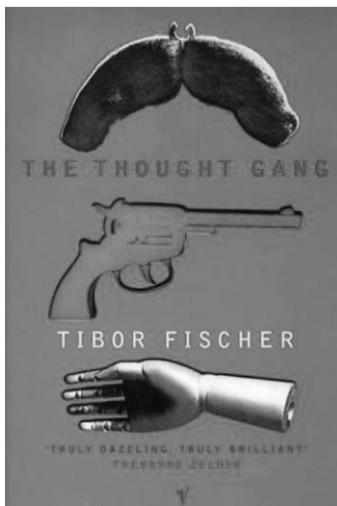
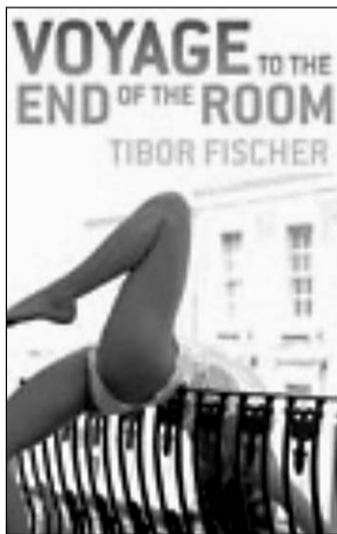
Neizbježno "ali"...

– Paradoks leži u tome što su razmišljali ovako: *Pa, tko želi čitati o mađarskoj košarkaškoj momčadi...*, ali kad je knjiga izašla, bila je zapravo egzotična i drukčija, mislim da joj je to bila prednost jer nema mnogo knjiga o nekoj mađarskoj košarkaškoj momčadi, ali sam isto tako imao i sreće, jer sam nekoliko mjeseci nakon što je knjiga izašla dobio stipendiju za mlade britanske romanopisce, a bez nje vjerujem da bih bio u velikoj nevolji; smatram da je posljedica stipendije to što su ljudi doznali za knjigu, i onda sam tako došao do Bookera, a nakon Bookera bilo ju je lako prodati.

Rođeni ste u Stockportu, blizu Manchestera.

– Da, ali smo se prese- lili u londonsko predgrađe

Budimpešta je velik grad, sa svim pogodnostima koje veliki grad nudi, i bilo je zanimljivo gledati kako se stvari u njoj razvijaju. Činjenica je da je Mađarska nakon 1990. postala poput Švedske, mirna i stabilna zemlja i često idem tamo, jer je to mjesto ugodno za život, ali priča je gotova. Zanimljivo je vidjeti današnje 20-godišnjake, jer je za njih razdoblje osamdesetih i devedesetih nešto poput antičke povijesti, Atene i Sparte, nešto čega oni nikad nisu bili svjesni

Bromley kad su mi bile četiri godine, i veći sam dio života proveo u okolici Londona.

Jeste li za temu svoga prvog romana odabrali Mađarsku samo zato što su vam roditelji Mađari?

– Ne. Jednostavno zato što sam smatrao da je revolucija dobra tema za fabulu, ta priča nije baš poznata na engleskom govornom području, a pisac zapravo traži dobru priču, ona mora biti početna točka za roman. Da su moji roditelji netom prije emigrirali u Englesku, onda ne bih imao o čemu pisati, ali ispalo je tako da su otišli nakon revolucije, tako da se to provlači kroz obiteljsku povijest, ali da to nije bila tako dramatična priča, mislim da ne bih pisao o Mađarskoj.

Mađarska je postala poput Švedske

Možete li usporediti Englesku i Mađarsku što se tiče inspirativnosti? Mađarska se čini više vezana za politiku.

– U Mađarsku sam počeo odlaziti tijekom osamdesetih kao novinar, a od 1988. do 1990. čak sam tamo i živio. Bilo je to vrlo zanimljivo razdoblje zato što sam vidio da sustav počinje škripati i pucati, i da bi, kad bi se taj sustav raspao, Mađarska mogla imati kumulativni učinak za cijeli blok. Mislio sam da je u to vrijeme bilo dobro živjeti tamo. Bilo je to vrlo zanimljivo vrijeme, svaki bi se dan događalo nešto novo, svaki bi se dan pojavio neki novi časopis ili bi osoba koja službeno nije postojala odjednom bila u zabavnim emisijama. Povijest vam se doslovce zbivala pred očima. Sjećam se Victora Orbana, koji je kasnije postao premijer, koji je održao govor u lipnju 1989. i vrlo smireno rekao da bi sovjetske trupe trebale napustiti Mađarsku. Neki ljudi su se na tu rečenicu gotovo onesvijestili, jer izreći to javno, tada, to je bio šok. Dva mjeseca kasnije, mađarski su komunisti pregovarali o povlačenju sovjetskih trupa iz Mađarske i ja sam to pratio. Bilo je to poput neke press-konferencije i sjećam se da sam gledao prve sovjetske tenkove kako napuštaju Mađarsku... Budimpešta je velik grad, sa svim pogodnostima koje veliki grad nudi, i bilo je zanimljivo gledati kako se stvari u njoj razvijaju. Činjenica je da je Mađarska nakon 1990. postala poput Švedske, mirna i stabilna zemlja, i često idem tamo, jer je to mjesto ugodno za život, ali priča je gotova. Zanimljivo je vidjeti današnje 20-godišnjake, jer je za njih razdoblje osamdesetih i devedesetih nešto poput antičke povijesti, Atene i Sparte, nešto čega oni nikad nisu bili svjesni.

Što je s književnošću? Čini li se da su mađarski pisci politički više inspirirani od engleskih?

– Mađarski su pisci do neke mjere prisiljeni biti politični, htjeli to ili ne. Kad

je sve završilo 1989., Peter Eszterhazy, jedan od vodećih mađarskih pisaca, rekao je: *Hvala Bogu što sam sada samo pisac*, jer su i inače u Mađarskoj, kao i u mnogim drugim zemljama istočne Europe, pisci oduvijek bili čuvari nacionalnog duha i neka vrsta duhovnih vođa na način koji ne postoji u Engleskoj, gdje su pisci zabavljači, čak i jako dobri. Međutim, u Mađarskoj se pisci ugledaju na naciju i na Eszterhazyja, koji piše vrlo složenu prozu; uvijek se na njega gledalo kao na političkog pisca, iako su ljudi možda shvatili njegov rad na način na koji on nije htio, ali on je bio taj koji je ismijavao režim svojom prozom. Ljudi koji vole njegov rad tako su mislili o njemu. Međutim, nisam siguran koliko je dobro za pisca da se miješa u politiku. Mislim da je pomalo opasno biti političan ako ste tek u usponu.

Nema objektivnog načina ocjenjivanja

Morate pročitati više od 100 knjiga za Bookera. Možda da se preselite u Zagreb na neko vrijeme... Zagreb je mirniji i od Londona i od Budimpešte.

– Da mi hrvatska vlada ponudi stan... bilo bi mi drago. Volim topla i sunčana mjesta, gradove u kojima ima mnogo zelenila. Sviđa mi se ta kultura kafića i knjižara i činjenica da ćeš na svakom mjestu sreći nekoga poznatog.

Bilo bi dobro, jer 100 knjiga je mnogo...

– Da, je, ali ne mislim da odajem jako veliku tajnu ako kažem da na prvom ručku ili večeri gdje se okupljaju suci vrlo brzo netko pažljivo postavi pitanje: *Ako smo, na primjer, došli do 60. stranice, a ne uživamo baš u knjizi, moramo li baš pročitati do kraja...* Pročitajte 40 ili 50 stranica i ako mislite da to nije dobra knjiga, prestanete je čitati i idete na drugu, to je istina. Isto tako, nema smisla pretvarati se, jer je to ionako subjektivna stvar. Nema objektivnog načina ocjenjivanja – sve se svodi na to sviđa li vam se neka knjiga ili ne, i iz kojega god razloga. Ja ipak pročitam većinu knjiga, jer je većina vrlo inteligentna i pisana s mnogo truda, ali uvijek ima knjiga za koje mislim da su čisto smeće i za koje mislite da su ih izdavači poslali iz čiste zafkancije...

Ima li među kandidatima nekoga koga biste posebno istaknuli?

– David Mitchell je napisao vrlo ambicioznu, iako možda predugačku knjigu *Cloud Atlas*, ali nema sumnje da je riječ o vrlo talentiranom piscu. Tu je i Alan Hollinghurst, a tu su i David Lodge i Colin Toibín koji su, iz nekog bizarnog razloga, napisali knjige o životu Henryja Jamesa, i to o istom razdoblju i istim intrigantnim trenucima u njegovu životu. Izgleda da je ovo za Jamesa bila dobra godina. ☐

Vladimir Kopicl i Andrej Nikolaidis

Ispiranje nacionalizma

Gospodine Kopicl, koja je glavna karakteristika intelektualne atmosfere u Srbiji?

– Vladimir Kopicl:

Trenutno na kulturnoj mapi Srbije postoji neka vrsta polarizacije između ostataka starog sistema mišljenja o kulturi i onoga što treba da čini živo tkivo jedne nove kulture koja je već nastala, ali se nije u dovoljnoj meri manifestovala na svim planovima. To je sukob starog modela mišljenja i novog koji je zasnovan, ne na nekim postmodernističkim principima, kako se često banalizuje, nego na principu otvorenog mišljenja i delovanja u kulturi.

– Andrej Nikolaidis:

Crna Gora je predpolitičko društvo, što je manji problem. Veći problem je to što je ona predkulturno društvo, a najveći problem je u tome što je ona predintelektualno društvo. Crnogorska intelektualna elita je prihvatila ulogu servisa političkih projekata koji su sukobljeni u Crnoj Gori, te

Andrej Nikolaidis:

Možda su naši preci bili najgori, ali mi smo sasvim sigurno još gori i treba biti vrlo slijep i vrlo glup pa uspjeti ubijediti sebe da ste nešto bolji od drugih. Mi smo jedna užasno bijedna zemlja u kojoj ništa ne funkcioniše, mi smo na začelju ovoga kontinenta i mislim da za samoljublje nemamo mnogo razloga. Crnogorsko društvo se raspada po svim šavovima

je otud i duhovna atmosfera u Crnoj Gori u znaku užasne političke podijeljenosti i, što je mnogo strašnije od toga, strahovite netrpeljivosti između strana na koje je Crna Gora podijeljena, kako politički tako i kulturološki.

Miloševićevo naslijeđe danas

Gospodine Kopicl, može li se govoriti o vraćanju atmosfere koja je vladala devedesetih?

Vidimo da je ponovo u medijima prisutan govor mržnje, da su Miloševićevi propagandisti rata ponovo u medijima.

– Vladimir Kopicl: Ja sam zagovornik optimističke vizije i čovek koji, kao i većina mojih prijatelja, smatra da se nešto što smo proživeli devedesetih ne može vratiti i da se neće vratiti. Imali smo period od nekoliko godina raskida s onim što je nasleđe Miloševićevog režima, u kome se razvila kritična masa ljudi koja ne pristaje da se tako nešto ponovi. I što je još važnije, ti ljudi su u međuvremenu osvojili neke institucionalne i druge okvire iz kojih veoma dobro mogu da pariraju nastojanjima te neke retro vrste.

Otkud Miloševićevi propagandisti ponovo u medijima?

– Vladimir Kopicl: To je očigledno stvar samih medija, budući da se naša medijska scena u posljednjih nekoliko godina enormno proširila i da su rezultati poslednjih parlamentarnih izbora medijsku scenu dodatno diferencirali, pa su ono, što smo smatrali apsolutno nemogućim, učinili delimično mogućim. To je, naravno, i tužno i obeshrabrujuće, ali mi se ipak čini da se to događa na jednom nivou koji nije frapantno užasavajući, mada je, naravno, zabrinjavajući.

Gospodine Nikolaidis, može li se govoriti o vraćanju atmosfere iz devedesetih?

– Andrej Nikolaidis: Može, naravno. Crna Gora nije se mnogo makla od kaljuge u kojoj se nalazila devedesetih. Ideja za koju se borio Slobodan Milošević itekako živi u Crnoj Gori. Sam gospodin

Omer Karabeg

Kakva je intelektualna atmosfera u Srbiji i Crnoj Gori u emisiji *Most* Radija Slobodna Evropa razgovarali su Vladimir Kopicl iz Novog Sada i Andrej Nikolaidis iz Podgorice

Milošević itekako živi u srcima mnogih Crnogoraca, to je nesumnjivo. On nikada nije ni umro. Postoji jasan kontinuitet ideje za koju se on zalagao. Nju sprovode isti ljudi, iste političke partije, sada sa nešto drugačijom retorikom i navodno nešto drugačijim sredstvima. Međutim, budući da je ideja ista, da su politički akteri isti, moglo bi se reći da je sve isto. Naš problem je u tome što se ispostavilo da ono što je bilo opozicija Slobodanu Miloševiću zapravo također ne valja. Mislim, naravno, na DPS i vladu gospodina Đukanovića. I onda se postavlja pitanje – ako alternativa Slobodanu Miloševiću nije valjana, a alternativu toj nevaljanoj alternativni čine ljudi koji su sprovodili politiku Slobodana Miloševića, gdje se onda Crna Gora nalazi. Nalazi se u crnoj tački, što svako ko živi ovdje može vidjeti, ako to želi. I dok se ne dese neki tektonski poremećaji na političkoj sceni, ne vidim da bi ideja koju je sprovodio gospodin Milošević mogla zamrijeti u Crnoj Gori.

Severinin video preko granice

Čini se da je danas parola dana u Srbiji povratak tradicionalnim, patrijarhalnim vrijednostima koje navodno treba da zaštite narod od zla koje donosi moderno doba. Dijelite li taj utisak, gospodine Kopicl?

– Vladimir Kopicl:

Apsolutno, ne. Postoji, međutim, jedna druga priča koja je veoma zastupljena. To je priča o formalizovanju, ne samo nacionalnog nego i kulturnog identiteta, i ona dosta tužno zvuči u sazvučju s ocenom

Vladimir Kopicl:

Imali smo period od nekoliko godina raskida s onim što je nasleđe Miloševićevog režima u kome se razvila kritična masa ljudi koja ne pristaje da se tako nešto ponovi

koju ste vi izrekli. Postoji, međutim, dovoljan broj ljudi koji smatra da se mi na jedan sasvim drugi način moramo suočiti, kako s našim nacionalnim tako i sa kulturnim identitetom. Ja nisam tako veliki pesimista i poznavajući dosta dobro prilike u kulturi smatram da retro princip, anahroni odnos prema temeljnim vrednostima nacionalnog bića i kulturnog identiteta, ne samo da nije dobrodošao nego, po mom mišljenju, zapravo i nije na sceni. Mi imamo jako difuznu političku i kulturnu scenu, na kojoj je mnogo toga u igri, pa mi se čini da zbog te diversifikacija vrlo teško možemo doživeti nešto fatalno.

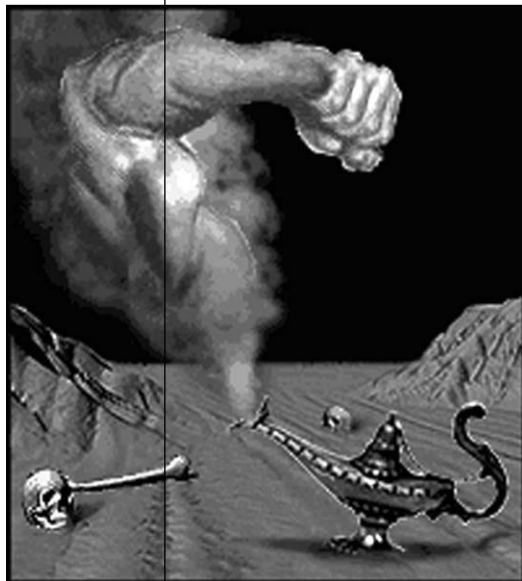
– Andrej Nikolaidis:

Ovdje, u Crnoj Gori, ne postoji drugi model osim patrijarhalnog. To se najbolje vidjelo protekle nedjelje, kada se na javnoj sceni desila travestija patrijarhalnog ustrojstva Crne Gore. Prvo se desilo ubistvo Duška Jovanovića, direktora i glavnog urednika lista *Dan*, i to je bila tema koja je zaoкупila Crnogorce, opčinjene kultom mrtvih. Ali je onda ta tema prestala biti tako atraktivna, jer ju je zamijenila jedina druga tema, a to je porno-film za kućnu upotrebu koji je snimila hrvatska pjevačica Severina. Kada na taj način funkcioniše javna i medijska scena, bojim se da se može govoriti o izvjesnom stupnju retardacije, barem meni to tako izgleda, i ja ne znam kako se boriti protiv toga.

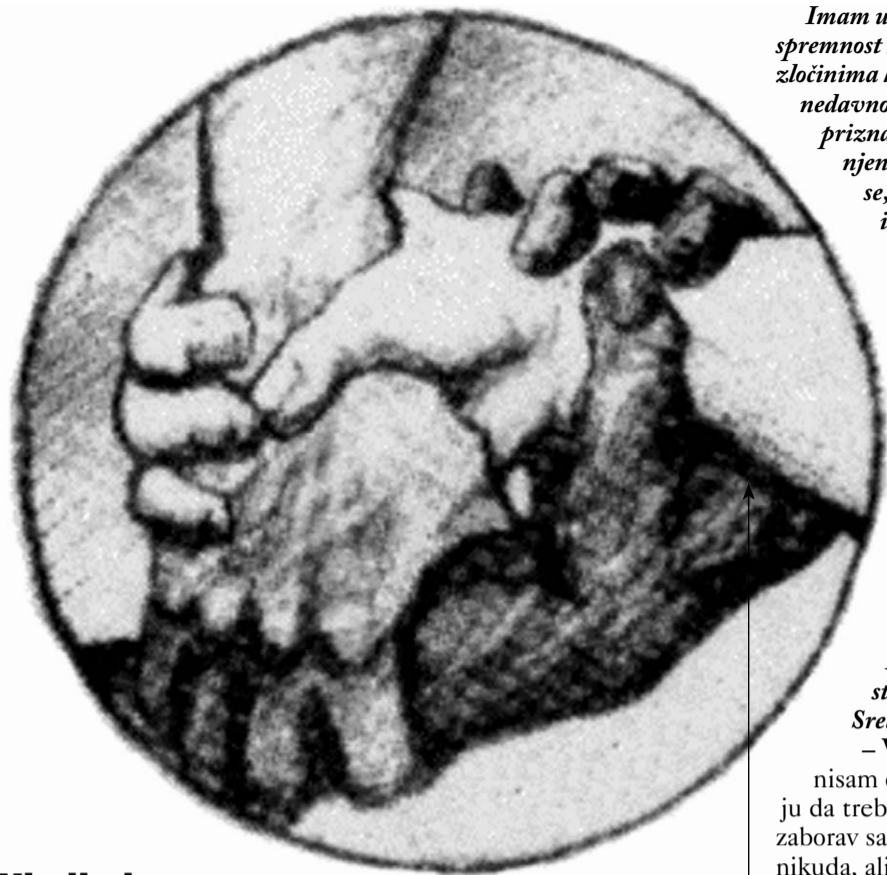
Koliko je taj film o Severini, koji je prikazan širom regiona, bio na izvjestan način društveni događaj u Srbiji?

– Vladimir Kopicl: Ono što je tu zanimljivo jeste, pre svega, interesovanje za ono drugo. Ta erotska tema je zapravo epifenomen jednog većeg interesovanja koje postoji za ono što se zbiva kod drugih, što, po meni, nije ništa loše. U tom svetlu vidim i ovaj događaj sa Severinom. Mislim da je to zanimljiva, pa donekle i dobra stvar koja je mogla da nam se dogodi, mada je sama po sebi paradoksalna.

– Andrej Nikolaidis: Ja nisam sklon da povjerujem da smo mi potrčali da kupimo disk sa snimkom Severine zato što nas osobito interesuju Hrvati i ono što se dešava na njihovoj kulturnoj ili parakulturnoj sceni. Siguran sam da bi jednaku prođu imao isti takav snimak u kome bi glavnu ulogu imale Ceca ili Jelena Karleuša. Današnja

razgovor

Imam utisak da ne postoji spremnost za suočavanje sa zločinima koji su počinjeni u nedavnom ratovima. Umjesto priznavanja da je zlo počinjeno, na djelu je, čini mi se, pokušaj da se zločini i krivice izjednače.

Otprilike – vi ste ubijali naše, mi smo ubijali vaše, hajde da to zaboravimo i da se okrenemo budućnosti. Zanimljivo je da upravo oni koji su kritikovali komunističku vlast zbog toga što je gurnula pod tepih zločine u Jasenovcu i na Blajburgu sada nastoje da to isto učine sa Srebrenicom.

– Vladimir Kopicl: Ja

nisam od onih koji smatraju da treba sve zaboraviti, jer zaborav sam po sebi ne vodi nikuda, ali nisam ni onaj ko misli da svaka od mogućih naših istorija, kratkih ili dužih, treba da bude neka vrsta večnosti. Iz naše dijaloške stvarnosti moramo da izaberemo, ne samo ono što je bilo loše, nego i ono što je bilo dobro i što je perspektiva otvorenosti koja pretpostavlja neku budućnost. Kakav ćemo imati odnos prema užasnim događajima iz naše istorije, u kojoj, možda, nismo lično učestvovali, ali u kojoj su učestvovali neki od ljudi kojima mi pripadamo, ne bi trebalo da bude određeno stalnim podsećanjem, vraćanjem na isto, ali ni spremnošću na apsolutni zaborav. Od antike pa do danas postoji onaj jako dobar uvek primenljiv princip mere, i on treba da se uspostavi i u tim stvarima. To, naravno, ne podrazumeva nekakav izmišljeni reciprocitet, već pravu ljudsku meru u komuniciranju s onim što se dogodilo. Apsolutno ne smemo da zaboravljamo, ali to ne sme da bude faktor koji će nas zalediti, ukočiti, koji će od nas učiniti objekte.

– Andrej Nikolaidis:

Mislim da je većina, barem na ovoj našoj strani, sklona da povjeruje kako zločin valja izjednačiti i mislim da većina građana ove države u kojoj mi živimo nije spremna liti suze nad onim što su učinili naši sunarodnici u Srebrenici i drugim krajevima bivše zemlje, upravo zato što se uvijek mogu pozvati na neke ranije neraščišćene račune. Zločin koji je počinjen nedavno, uvijek se može relativizovati pozivanjem na zločin koji je počinjen davno. Osam hiljada mrtvih ljudi u Srebrenici uvijek može biti relativizovano time što ćete se pozvati na to koliko su miliona ljudi pobili Španci i Portugalci dok su naselili Južnu Ameriku i tako dalje. Floskula *svi smo mi prljavi* omiljeni je argument onih koji nisu čisti. Zbog toga će suočavanje sa zločinima vrlo teško ići. Ovo što se dešava oko haškog tribunala ne vodi ničemu, čitav taj projekat je, barem što se tiče naše unu-

Andrej Nikolaidis:
Crna Gora je predpolitičko društvo, što je manji problem. Veći problem je to što je ona predkulturno društvo, a najveći problem je u tome što je ona predintelektualno društvo

trašnje recepcije, osuđen na propast. To što će neki ljudi biti osuđeni u Hagu, naše građane neće ubijediti da su oni na bilo koji način krivi zbog masakra u Srebrenici. U Crnoj Gori je politička atmosfera takva da se o ratnim zločinima i ne govori, kao da to nije naša stvar. Jedna strana kaže da su to uradili Srbi, iako su, naravno, i oni, koji pripadaju toj strani, učestvovali u svemu tome. Druga strana i dalje održava mitinge na centralnom podgoričkom trgu na kojima u prvom redu, isto kao 1994., stoje likovi sa majicama na kojima su slike Radovana Karadžića i Ratka Mladića. Sve u svemu, propao je pokušaj oktroisanja kajanja od Evropske unije, i od njega neće biti ništa.

Velikosrpska ikonografija na margini?

Kako tumačite popularnost Ratka Mladića i Radovana Karadžića u Srbiji?

– Vladimir Kopicl: Iskreno da kažem, užasno sam začuđen tim fenomenom. Mogu da kažem da na mitinzima i događajima slične vrste kojima sam prisustvovao, toga apsolutno nije bilo. Zapravo je vrlo teško proceniti kolika je stvarna mera nekog kulta, kolika je njegova prodornost, koliko se radi o nečemu što je realno prisutno u značajnom obimu, a koliko je u pitanju nešto što se može nazvati izuzetkom, nekim manjinskim pogledom i slično, što po mom mišljenju, ili nekom iskustvenom horizontu, jeste tako. Kada govorimo o ovakvim stvarima, mislim da treba biti jako oprezan u procenivanju šta je većinski a šta manjinski kod. Proputovao sam veći deo Srbije, praveći pozorišne festivale i gledajući predstave u raznim gradovima, i mogu reći da se nisam mnogo sre-

tao s tom ikonografijom, pa čak ni u nekim ekstremnim situacijama. Mogu da navedem jedan nedavni primjer. U jednom manjem mestu kraj Novog Sada prisustvovao sam dodeli jedne književne nagrade i posle toga krenuo sam sa svojim društvom u jedini lokal koji je u tom pustom mestu u kasne sate bio otvoren. Negde u pola večere primetio sam da na zidu stoje slike ljudi koje ste pomenuli i na momenat sam se osetio neprijatno. Upitao sam se – šta sada. Razmišljajući o tome, shvatio sam da je to, možda, ipak samo deo jedne ikonografije, da mi živimo u realnom svetu u kome je tako nešto moguće, ali da mi tome ne pripadamo i da ostajemo ona ista bića koja smo bili i pre toga. Učinilo mi se da bi svako reagovanje, stvaranje drame, podizanje napona, ili bilo šta drugo, bilo na neki način neprirodno. Mi nismo srećni zbog toga što živimo u svetu u kome živimo, ali ni Srbija i Crna Gora nisu jedino mesto na svetu u kojima nešto nije dobro. Život je jedno obilje, u njemu ima tragedija, ali i dobrih stvari, u njemu ima svašta. Ako sve svedemo samo na jedan sloj, kao što, čini mi se, delimično svodimo i ovaj razgovor, onda nećemo imati ni sliku života, niti ćemo biti pravi učesnici u životu.

Što je to što održava kult zločina? Slaviti Mladića i Karadžića faktički znači pokloniti se zločinu.

– Vladimir Kopicl: Mislim da se ne radi o nekom monolitnom, društvenom fenomenu, niti smatram da taj fenomen može da definiše društvo, društvenu situaciju ili čoveka, ma koliko on bio nešto što se snažno reflektuje i što može da ima uticaj na društveni život u globalu. U pitanju je, po meni, epifenomen.

Kontinuitet Karadžićeve politike

Po vama, gospodine Nikolaidis, što je to što održava kult zločina?

– Andrej Nikolaidis:

Intelektualna elita i nereformisani politički programi koje sprovode nereformisane političke partije, prije svega Srpska radikalna stranka. Utemeljenost i prisutnost u srpskom i crnogorskom društvu ideje koju su sproveli Ratko Mladić, Radovan Karadžić, Slobodan Milošević i Vojislav Šešelj, nipošto se ne može mjeriti brojem majica sa likovima Radovana Karadžića i Ratka Mladića koje smo mogli vidjeti na trgovima, nego se vrlo egzaktno može izmjeriti brojem ljudi koji su glasali za Tomislava Nikolića i Srpsku radikalnu stranku, koja predstavlja kontinuitet politike koju su sprovodili i Ratko Mladić i Radovan Karadžić. To je krajnje jednostavno i nije potrebno čitavu stvar osobito komplikovati. Ta ideja je izuzetno prisutna u našem društvu i ja bih volio da živim u nekoj ljepšoj i mirnijoj zemlji, ali bojim se da je to – to. ▣

Vladimir Kopicl: Retro princip, anahroni odnos prema temeljnim vrednostima nacionalnog bića i kulturnog identiteta, ne samo da nije dobrodošao nego i nije na sceni. Mi imamo jako difuznu političku i kulturnu scenu, na kojoj je mnogo toga u igri, pa mi se čini da zbog te diversifikacija vrlo teško možemo doživeti nešto fatalno

kultura strukturisana je tako da postoje *celebrities* i voajerska sklonost da se zaviri u njihov život. To je ovaj put bila Severina, a mogao je biti i neko drugi. To je interesovalo, naravno, i Hrvate, i Slovence, i Srbe, i Crnogorce i Makedonce, kao što bi ih interesovalo da se radilo o nekoj pjevačici ili glumici iz neke zemlje sa kojom nismo živjeli u zajedničkoj državi. Mislim da je u pitanju opsjednutost ove civilizacije seksom i *reality showima*. Tu se ustvari mi mnogo ne razlikujemo od drugih, tu smo dostigli Evropu kojoj težimo, u tome smo vrlo "zapadni", da tako kažem. Ali, nažalost, to je jedan od rijetkih slučajeva gdje smo to postigli.

Zločini bez kajanja

Koliko mitovi o vlastitoj slavnoj prošlosti određuju ponašanje elite?

– Vladimir Kopicl: Ljudi među kojima se ja krećem i koje ja poznajem, a to je veoma veliki broj ljudi, većinom uopšte nisu opsjednuti nekom mitskom prošlošću. Možda je stvar i u tome što ja živim u Novom Sadu, gde je, možda, atmosfera nešto drugačija, nego u nekim drugim krajevima Srbije. Mada jesam, na žalost, i ja svedok da ponekad doživimo neki manji ili veći šok postmitskog, paramitskog, ili metamitskog tipa, mislim da smo ipak u ovom vremenu krize – kada nam samo pogled napred može da donese neki dobar pejzaž – najvećim delom toga oslobođeni.

– Andrej Nikolaidis:

Herojska, da tako kažem, Crna Gora, iako ja ne vjerujem da je to ikada postojalo, definitivno je umrla tokom devedesetih. Možda su naši preci bili izuzetni, ali mi sasvim sigurno nismo. Možda su naši preci bili najgori, ali mi smo sasvim sigurno još gori i treba biti vrlo slijep i vrlo glup pa uspjeti ubijediti sebe da ste nešto bolji od drugih. Mi smo jedna užasno bijedna zemlja u kojoj ništa ne funkcioniše, mi smo na začelju ovoga kontinenta i mislim da za samoljublje nemamo mnogo razloga. Crnogorsko društvo se raspada po svim šavovima. Prestala je da važi slika o vlastitom herojstvu i čojstvu, u naš prostor je uplivalo mnoštvo diskursa sa kojima ovo društvo ne zna kako da se nosi. Suočeni smo sa haosom ideja. Da li će se iz tog haosa roditi neka zvijezda ili će taj haos trajati u nedogled, to ja u ovom trenutku ne znam. Ovo društvo je imalo neke vrijednosti, možda su te vrijednosti bile lažne, možda smo živjeli u zabludi, ali sada više nema zablude i mi plutamo u vakuumu.

uporabe droga

Nove droge *rave* naraštaja

Alain Lallemand i Pierre Schepens

Belgijski autori knjige iz koje donosimo ulomak bez oklijevanja tvrde da postoje sretni drogeraši. Sretni, dakle oni o kojima se ne priča. A to je pak u čistoj suprotnosti s francuskom tradicijom. Razumije se: pribjegavanje drogama upućuje na potragu za vrhunskim zadovoljstvom ili na prigušenu bol. Ono pokazuje postojanje očekivanja iznevjerenog u zbiljskome životu. No, svesti uporabu droga na statistike hitne službe i policijskih postaja, ukoliko, gledati na njih kao na neugodnost iz koje će se neizbježno izroditi drame, dovodi nas do podcjenjivanja stvarne moći zavodljivosti narkotika. Do zanemarivanja njihove čisto rekreativne i kontrolirane uporabe

Za taj nedostatak općih informacija, tu zaslijepjenost koja prekriva jedno značajno razdoblje, nismo pronašli razumno objašnjenje. Zašto pojava *cracka*, potom popularizacija *ecstasyja*, ostaju posljednje uporišne točke u svijetu koji se neprestano mijenja? Je li to zbog nedostatka zanimanja ili zbog iznimne odbojnosti teme? Je li problem u tome što su informacije, osobito policijske, bile nedostupne čitavo jedno desetljeće? Je li u pitanju nedostatak pedagoškog pristupa i preispitivanja naših medija? Ili je pak stvar u tome da vrlo malo roditelja – pa i liječnika – danas ima jasnu predodžbu o tome što znače nove droge, makar to bile i one najpoznatije: *buprenorfin*, *GHB*, *4-MTA*, *ketamin*. Začudo, jedino se u svijetu policijskih romana nalaze autori koji s mnogo pojedinosti opisuju novosti s “planeta droge”. No, možemo li govoriti o velikim nakladama? I imaju li ti djelići informacija drugu vrijednost osim one romaneskne.

Ključna je informacija

Prvi je problem semantički: početkom stoljeća, riječ *ecstasy* koja je prvotno označavala samu kemijsku molekulu MDMA, a potom se upotrebljavala kao naziv za derivat amfetamina, postala je ispraznim općenitim pojmom. Dileri prodaju *ecstasy*, a da ne znaju što je sadržano u njihovim tabletama. Tijekom zapljene, sami policajci iz opreza govore o *ecstasyju* – iščekujući rezultate analize – možda i zato što im je tako jednostavnije. Zbog zaraznog učinka, i stoga što su političari rijetko bolje upućeni od šire javnosti, riječ “*ecstasy*” rastvorila se u neistraženoj kemijskom oceanu. Da bi se razumio tako složen i prikriiven fenomen kao što je uporaba droga, ne može se istom etiketom označavati tako različite proizvode kao što su depresivi i stimulansi, namijenjeni posve oprečnim potrebama i uporabama.

Dakle, u prevenciji droga ključna je informacija, možda je čak i najvažnija.

Drugi zaključak vezan uz lošu informiranost: uvriježene ideje teško se mijenjaju. Iako istraživanja putem anketa daju jednu podrobniju sliku o novim uporabama narkotika, samo spominjanje sintetskih droga gotovo automatski priziva sliku *ravera*, buntovnika, adolescenata koji istražuju ili proživljavaju kakvu nevolju. Slika nije kriva, nego okrutno nepotpuna: s jedne strane, ona negira čisto zabavni aspekt *ravea*, a s druge zanemaruje odrasle ljude, savršeno uklopljene u društvo, koji se drogiraju nasamo, daleko od beatova DJ-a i u tome nalaze, ako ne sreću, onda barem zadovoljstvo koje su očekivali. Ovdje nije u pitanju ni adolescencija ni

buntovništvo. Javni red nije ugrožen, a to je nesumnjivo i razlog zbog kojega takvih “putovanja” nema u statistikama.

Kao što kaže izreka, *o sretnim se ljudima ne priča*. Ako uzimanje droge ne stvara probleme, ono nije uočljivo te, u političkom i represivnom smislu, ne postoji. Ipak, u nedostatku statističkog prikaza fenomena, neka nam samo bude dopušteno podsjetiti da je, tijekom nekoliko godina, potrošnja sredstava za smirenje u Francuskoj bila među najvećima u Europi: u prosjeku dvostruko veća od potrošnje u Njemačkoj ili Norveškoj. Parizu su trebale godine da to primijeti i da potrošnju u Francuskoj svede na razumniju mjeru. S druge strane, Francuska je sedamdesetih godina proizvodila svu silu amfetamina i metamfetamina za medicinsku uporabu, ne shvaćajući posljedice koje će nastati uslijed njihove prevelike potrošnje. Isto vrijedi i za ostale europske države: uporaba sredstava za smirenje među belgijskim ženama (26,1 posto njih) ide ukorak s potrošnjom hašiša (32,4 posto) i, osim toga, izgleda da 10,9 posto Belgijanaca pristaje na uzimanje lijekova (osobito antidepresiva) jedino – jedino! – zato da bi se osjećali bolje. Ukratko, naše profesionalno i osobno iskustvo navodi nas na pomisao da je uporaba takozvanih sredstava za smirenje, u čiju raznovrsnost i obilje ne sumnjamo, veoma raširena u svim slojevima europskog stanovništva. Nije riječ samo o zlorabi dopuštenih lijekova, a probaj novih droga ne povezuje se samo s mladima. Eksplozija psihodeličnih afrodizijaka to potvrđuje. Postoji privatno tržište, s osobito seksualnim prizvukom, koje različitim proizvodima vrebalo kako mlade tako i odrasle, a njegov cilj nije da popuni “nedostatke”, nego da unese nešto “više” u život. U tome smislu – a to može djelovati zastrašujuće – već živimo u svijetu koji je Aldous Huxley opisao kao *Vrli novi svijet*.

Traženje kemijske sreće

Moramo priznati da uporabu sintetskih droga nije moguće sustavno povezati s pojavom neugodnosti. Ako prihvatimo da se sretni uživatelji droga ne savjetuju ni s liječnicima ni s psihijatrima, sasvim ćemo drukčije shvaćati tu pojavu. Smrtonosna predoziranja, posljedice najave rata drogi, ne trebaju prikriivati pojavu jedne kulture koja se temelji na neposrednom užitku, traženju kemijske sreće, a nije isključena ni mogućnost ponovnog pojavljivanja autentičnog psihodeličnog pokreta koji podsjeća na onaj Timothyja Learyja iz šezdesetih godina. Ovdje nije riječ o osudi te specifične kulture, još manje o njezinu prihvaćanju, nego o tome da se u vidnome polju zadrže proizvodi i uporabe koji bi, zbog toga što ne remete uobičajeni red stvari, mogli izmaći našoj pozornosti.

Ako prihvaćamo mišljenje prema kojemu svaka uporaba narkotika upućuje

na neprilagođenost životu (jer tražimo više od života, ili je, naprotiv, život za nas suviše zahtijevan), ipak odbijamo poistovjetiti potrošača s prijestupnikom, buntovnikom, uzročnikom poremećaja u društvu. U nekim slučajevima, potrošnja narkotika, posebice stimulansa, posljedica je i razvoja naših društava. Klasični je primjer vozač kamiona koji uzima amfetamine da bi prokrstaro Europom i poštovao satnicu koju mu nameće industrijski svijet, koji pak želi izbjeći gomilanje zaliha. Suvremena ekonomija, koja ne trpi prazni hod i ne drži mnogo do ljudskoga bića, također je pokretač pojedinačnih prekršaja koji idu od prekoračenja brzine do gutanja neuobičajenih pripravaka ili zabranjenih tvari. Ta tvrdnja o *prekršajnom korištenju zabranjenih proizvoda s jedinim ciljem da se bolje uklopimo u svoj okoliš* nije, uostalom, vezana samo uz svijet privrede: koliko će suprugâ zlorabiti *xanax* samo da bi stekle dojam da “vladaju” teškim sukobom unutar bračne zajednice? Slično je i s korištenjem takozvanih lakih droga u adolescenatskom okružju: koliko njih će uzeti hašiš u školskom dvorištu iz čiste želje za pobunom ili pak da bi se bolje uklopili u neku podgrupu i njezina pravila ponašanja? Napokon, nije li i sam pojam neposrednog zadovoljstva, koji se spominje na uputama za uporabu, rezultat same logike suvremenog društva? Još i prije negoli se dijete u svojem životu suoči s ekonomskom zbiljom, kao primjer mu se ističu vrhunski sportaši koji koriste *EPO*, pomoćno sredstvo za koje će se tek kasnije otkriti da je srodno *ecstasyju* te da ga, dijelom, proizvode isti kriminalni krugovi. Ako ima sportaša koji priznaju da je današnju razinu izvedbe nemoguće doseći bez dopinga, kako će se onda ponašati adolescent uoči ispita?

Sreća® se prodaje u svim ljekarnama

Naš treći zaključak: krajem prošlog stoljeća pojavljuje se posljednji od mnoštva lijekova za smirenje s katkada psihotropnim djelovanjem. *Prozac* je samo najpoznatiji od njih. Moguća zloraba njegovih sastojaka, mimo slova zakona, ismijava svaki pokušaj jasnog i radikalnog odvajanja zakonski dopuštenih od zabranjenih uporaba. U prvome mjesecu nakon pojavljivanja *viagre*, u Francuskoj je prodano 400 tisuća kutija toga lijeka. Je li to bio znak zbiljske patologije ili prije znak izvjesne *medikalizacije života*?

Medikalizacije na koju osuđujemo i našu djecu, s obzirom na to da sedam posto dojenčadi od tri mjeseca već trošilo sredstva za umirenje i uspavlivanje... Francuski ministar zdravstva Bernard Kouchner u tome vidi posebnu prijetnju: *Budemo li nastojali sustavno otkloniti, drogama ili lijekovima, iskušenja i grubosti života, dobit ćemo društvo bez okusa, bez cilja, nesposobno napredovati bez nekog pomagala. Ukratko, dobit ćemo neodrživu sreću...*

U svakom slučaju, medicina je postala stjecištem svih naših očekivanja, na nju se pozivamo u najneprilicnijim trenucima. Od liječnika očekujemo da budu nepogrešivi, što dovodi do njihova sve češćeg pojavljivanja na sudovima u svojstvu okrivljenih. Paradoksalno je, međutim, da od njih također zahtijevamo da pomažu pravosuđu i tumače pravo, što dovodi do porasta moći sudskih eksperata. Od naših *francuskih liječnika* očekujemo da ravnaju humanitarnim krizama i na koncu ih pozivamo da nas nedjeljom uvečer umire i sprema u krevet omiljenim televizijskim serijama (poput *Hitne službe*). U tim uvjetima, kako da im, osim naših nevolja, ne povjerimo i naše očekivanje sreće? Ovdje treba istaknuti još jednu semantičku prepreku: mi uglavnom razlikujemo lijekove od droga, dok anglosaksonci sve nazivaju jednim imenom *drugs*. No, tvrtka Bayer izumila je heroin i komercijalizirala ga kao *anti-*

Prvi, ključni uvid glasi: kad su u pitanju narkotici, široka publika i sredstva javnog informiranja kasne gotovo desetak godina. Svježe informacije dostupne su u djelićima, bez kontinuiteta, ili ih se može naći samo u “trendovskim” i *underground*-izdanjima. Njih nema u masovnim medijima. Internet, koji se razvijao istodobno s novim drogama, objedinio ih je na uzoran način. Međutim, koliko će roditelja na Mreži potražiti podatke koji su neobrađeni i izneseni na nekoliko jezika?

uporabe droga

tusik koji ne izaziva ovisnost, a dioničarsko društvo Merck prvo je patentiralo *ecstasy*. Svojstva LSD-a otkrio je zaposlenik Sandoza. Ironija sudbine jest činjenica da sami ovisnici *Rohypnol* nazivaju imenom farmaceutske tvrtke koja ga prodaje: *Roche*.

Uređenje ove knjige primoralo nas je da na tipkovnici pronađemo znak *zaštićena marka* i koristimo se njime, toliko je narkotika bilo i još su komercijalni ulog. Ulog koji je katkad ugrožavao borbu protiv droga na europskoj razini. Međusobna povezanost dopuštene trgovine lijekovima i nedopuštene trgovine drogama nagnala nas je da tu knjigu otvorimo *halucinantnim stanjima nastalim pod utjecajem lijekova*, koje većina autora smatra tek *popratnom pojavom* u našim društvima. Sve smo manje uvjereni u to: uglavnom prikrivena, ta *popratna pojava* veoma je prisutna i neprestance se širi još od 1960. Nadamo se da ćemo ukazivanjem na to potaknuti roditelje da se najprije zamisle nad svojim vlastitim ponašanjem. Ne bismo li trebali, prije nego što zbog droge osudimo druge, najprije provjeriti što držimo u vlastitim ladicama?

U našem smo tekstu iznijeli iskustva potrošača. Jer, u vezi s drogama je riječ prije svega, osim o kemijskim jednadžbama, o subjektivnoj zbilji, koju treba istražiti iznutra. Da bi se razumio neki proizvod, treba poznavati njegove čari. Ali da budemo jasni: nikad nismo iskušali supstancije o kojima govorimo u knjizi i za tim ne iskazujemo ni najmanju želju ili žaljenje. Ova knjiga nije *Acid Test*. O uporabi tih supstancija i kulturama s kojima su povezane izvještavamo bez ustezanja ili predrasuda, ali ih ne odobravamo. Jasno nam je da informiranje i propaganda ne idu zajedno te da je velika većina ovih supstancija opasna, pa katkad i smrtonosna.

Smrt bez recepta

To je poput vala. Ili, možda, poput onih tobogana-roller-coastera u zabavištu koji se vrte bez prestanka i prolaze i vraćaju se sve dok vam srce ne pukne: *rohypnol*, *valium*, *ecstasy*, *rohypnol*, *valium*, *ecstasy*...

Nešto niže, javlja se jedan drugi val – *valium*®, *subutex*®, *rohypnol*® – i umire na heroinu i *Survectoru*. Zvuči poput pjesme: "Survector", evo imena koje nas podsjeća na junake iz djetinjstva. *Survectora*, *Supermana* i čarobnjaka *Mandraka*...

No, mi smo prilično daleko od Gotham Cityja. U našem svijetu *Superman* je naziv za tabletu *ecstasyja*, a *Mandrax* se zovu samo tablete za spavanje. Bilo da je riječ o mjestima za zabavu kao što su *rave partyji*, tehno-večeri i klubovi, ili o *urbanom prostoru*, većina problematičnih korisnika krije se u velikim gradovima. Valovi koji su privukli našu pozornost opisuju potrošnju droga koja je u Francuskoj utvrđena u ožujku 2000., kad se počelo s promatranjem u Parizu i okolici. U *prvome valu*, koji zahvaća mjesta za zabavu, *rohypnol* se tek pojavljuje, *valijum* je na vrhuncu moći, a *ecstasy* već gubi dah. U *drugom valu*, čije je središte u gradovima, *valijum* se tek pojavljuje, *subutex* je najpopularniji, dok je *rohypnol* već na izmaku snaga.

Očito ne iznenađuje to što je nakon deset godina popularnosti u puku *ecstasy* dosegnuo svoj vrhunac na tehno-večerima; ili to što su pripravnici maka iz kućne radinosti već veoma rasprostranjeni u Francuskoj. Ne, iznenađuje uspjeh koji su u ovisnika postigli medicinski pripravnici: u francuskim gradovima *rohypnol* smjenjuje heroin, dok drugi pripravnici, poput *artana* i *valiuma*, već stoje u redu i čekaju svoj trenutak slave. Jedna francuska posebnost: ovisnici o heroinu ondje se uglavnom ne liječe *metadonom*, nadomjestkom koji je najčešći u Europi, nego

subutexom. To dodatno komplicira sliku i uvrštava taj lijek među veoma rasprostranjene ilegalne droge poput kokaina: jer, ako se taj lijek srodan opijumu izdaje na recept, logično je da se ubrzo nađe i na tržištu. Protivno slici koja nam se tradicionalno prikazuje putem televizije, "droga" nije samo proizvod skrivenih laboratorija, gorljivih kemičara koji obrađuju proizvode skromnih uzgajivača tropskih šuma. Iza tih tržišta stoje također *copyright* i zaštićene marke.

Naveli smo tek nekoliko lijekova, a već ih je previše. Kad govorimo o nedopuštenim drogama općenito, sve je lako: tržištem vladaju tri ili četiri proizvoda biljnoga porijekla: hašiš, kokain, heroin. Nema razloga da nas zaboli glava. Ali kad je riječ o ljekovitim pripravcima, kako se snaći ako niste kemičar ili liječnik? Na popisu industrije lijekova nalazi se više od 6100 takozvanih "psihotropnih" supstancija – koje kemijski djeluju na psihički život – a od kojih se golemo većina prodaje pod različitim nazivima: analgetici, anestetici, antidepresivi, neuroleptici, anksiolitici, itd.

Stoviše, u igri nacionalnih licencija množe se trgovački nazivi, tako da se isti pripravak, kao što je *diazepam*, koji se koristi za odvikavanje od alkoholizma i liječenje nesanice, u svijetu legalno prodaje pod 85 različitih naziva. Sreća je da za taj primjer postoji prevladavajući trgovački naziv koji se koristi u gotovo cijeloj Europi, Švicarskoj i SAD-u: *valium*. Nažalost, zadržavanjem samo tog jednog imena već iskrivljujemo zbilju: ako se koristi taj trgovački naziv, govorimo li zaista o *valiumu* legalno proizvedenom u tom i tom laboratoriju, ili govorimo o sličnom proizvodu, dakle patvorenome? S druge strane, ako nam je cilj jasnoća, kako bi onda britanski čitatelj mogao pogoditi da se taj pripravak prodaje i u njegovoj zemlji, u istim dozama, ne samo pod nazivom *valijum*, nego i kao *tensium*, dakle bez ikakva trgovačkog naziva (to je ono što nazivamo *generičkim lijekom*)?

Problem postaje još složeniji kad govorimo o lijekovima čiji je kemijski naziv pravi užas. Takav je primjer *trihexifenidil hidroklorid*, koji je u nekim zemljama Europe poznat pod imenom *artane*, ali u drugima je nepoznat. *Artane* je proizvod koji se koristi u liječenju Parkinsonove bolesti te za otklanjanje sekundarnih učinaka neuroleptika, ali koji, među ostalim, ima halucinogeni učinak. Drogirati se može tabletama od 2 mg *Artana*. Čini se da je taj lijek protiv Parkinsonove bolesti veoma cijenjen među "tulumašima", osobito u noćnim klubovima za homoseksualce kao i u fitness-devoranama.

Trgovina "benzosima"

U ožujku 2000. u Francuskoj je ustanovljen značajan porast potrošnje lijekova, ne samo među ovisnicima nego također među povremenim korisnicima. Kakvo je tada bilo stanje u međunarodnoj trgovini lijekovima?

U istom tom mjesecu 2000. Interpol otkriva stalan promet određene skupine farmaceutskih proizvoda koje nazivamo "benzodiazepinima". To su anksiolitici, dakle proizvodi koji se koriste za smanjenje tjeskobe. Jednom riječju, sredstva za smirenje.

Godine 1999., u dvanaest zemalja u svijetu zaplijenjene su značajne količine "benzosa" na ilegalnom tržištu. Što to znači? Znamo da se pljenidbe nedvojbeno odnose na manje od desetine stvarnog prometa. Iz toga možemo zaključiti da se na crnome europskom tržištu svake godine nađe oko šest milijuna tableta, što je gotovo jednako cijeloj legalnoj potrošnji u zemlji kao što je Belgija (osam milijuna tableta).

Posljednjih godina, ilegalan promet "benzosa" posebice je značajan u skandinavskim zemljama. Promet "benzosa"

dobro je organiziran, ali neujednačen, i posebno profiliran za svaku regiju u svijetu. Iako je u SAD-u *rohypnol* strogo zabranjen, čak ga i tamo ima u velikim količinama: od 1985. do 2001. u SAD-u je otkriveno 4500 slučajeva trgovanja *rohypnolom*. Nalazimo ga posvuda, a preprodavači kopiraju trgovačke proizvode, stvarajući imitacije.

Kiša "stimulansa"

Osim trgovanja *benzodiazepinima*, Interpol je dobio i novi razlog za uznemirenost – trgovinu stimulativnim sredstvima. Treba li uopće govoriti o trgovini *captagonom*? Legalno se koristi za liječenje iscrpljenosti, narkolepsije (iznenadnih napada spavanja usred dana) i poremećaja koncentracije. Godine 1997., koja je ključna za taj proizvod, u svijetu je zaplijenjeno više od 15 milijuna tableta, ali u međusobno veoma udaljenim geografskim zonama. Dvije godine kasnije, Interpol utvrđuje da je razina zaplijena znatno smanjena. Trgovina *captagonom*, dakle, pripada prošlosti.

Iako se ta opasnost naizgled smanjuje, Interpol je mnogo oprezniji kad je u pitanju trgovina drugim stimulansima. Tu je *amfepramon*, amfetamin srodan meskalinu koji ima dvadesetak trgovačkih naziva od kojih nijedan nije poznat široj javnosti. U cijeloj Europi, posebice frankofonskoj, taj se lijek koristi za liječenje prekomjerne debljine. U lipnju 1998., indijske su vlasti zaplijenile tovar od 75 kilograma tableta proizvedenih u Belgiji, koje su prodane jednom indijskom poduzeću i lažno deklarirane kao neškodljivi farmaceutski pripravci.

Drugi pripravak, koji se u Europi prodaje pod imenom *ritalin*, proizvod je specifične trgovine u SAD-u. On se krade iz ljekarni, ilegalno preprodaje, a bavljalo se i s pomoću krivotvorenih recepata. Taj lijek, koji se koristi i za liječenje poremećaja u ponašanju djece, katkad se skladišti u školskim ambulantama i sirotištima, koji su meta pljačkaša. Preprodavači ne prezaju ni od oružanih pohoda.

Rastuća i mnogostruka opasnost

Ujedinjeni narodi su 2000. ustvrdili da je zloporaba psihotropnih farmaceutskih proizvoda što je omogućuju trgovci nedopuštenim narkoticima u stalnom porastu. U Francuskoj je na tehno-večerima i *rave partyjima* učestala uporaba *ketamina*, neobičnog veterinarskog anestetika koji u čovjeka izaziva "iskustva na granici smrti".

Na način koji je gotovo nemoguće nadzirati, medicinski spojevi pojavljuju se i u sastavu nedopuštenih supstancija poput *ecstasyja*, LSD-a, itd. U Francuskoj su lijekovi pronađeni u 15 posto analiziranih uzo-

raka *ecstasyja*, i u devet posto uzoraka LSD-a, što progutanim pripravcima daje nepredvidljiv učinak. S razlogom ili bez razloga, miješaju se farmaceutski spojevi s bazičnim drogama koje nikad nisu bile u medicinskoj uporabi.

Kad se krećemo u području farmaceutskih pripravaka, treba biti spreman na sve: godine 2000. u Oklahomi su otkrivene kapsule *prozaca* od 20 miligrama, čiji je sadržaj bio ispražnjen i potom ispunjen živom. U istom razdoblju, jedan je laboratorij u Alabami analizirao 18 tableta morfija zaplijenjenih kod nekog ovisnika. Tablete su bile prave..., ali potjecale su iz 1904. godine.

Preprodavači se opskrbljuju na razne načine, katkad nedopuštene. Velika legalna prisutnost proizvoda i otvaranje farmaceutske profesije bogovima marketinga najbolji su saveznici trgovcima drogom. ■

S francuskoga prevela Snježana Kirinić.
Ulomak knjige Les Nouvelles drogues de la génération "Rave", Grasset, 2002.

uporabe droga

Demoni speeda

Karl Taro Greenfeld

Upravom tijekom gospodarskog čuda devedesetih speed je počeo nalaziti svoj put do azijskih slumova i prerastao u omiljeni opijat radnih ljudi – trenutačno je potrošnja tolika da je u slumu teško naći nekoga tko ne uzima taj "ludi lijek"

Jacky kaže da će ga ubiti, zakrenuti mu vrat za sto osamdeset stupnjeva i objesiti ga za noge tako da mu se iscijedi sva krv onako kako se cijedi iz mladih svinja kad ih, u njezinu selu, kolju za karmine. On to stvarno zaslužuje, kaže ona, zbog svojeg stalnog muljanja, zbog toga što je stalno vani, što samo stoji tamo, na svojim dugim i tankim nogama, uskih ramena i svojim velikim čeznutljivim očima moli da se još jedanput odvali.

Ponestalo joj je metamfetamina, ili onoga što Tajlandani zovu *yaba* (ludi lijek) i zato je postala zdražljiva i potencijalno nasilna. Jackyini obrazi su upali, koža rošava, a kosa joj je nepravilna eksplozija različitih pramenova crvenog i smeđeg. Visoka je i mršava, a ruke joj – istegnute iz uskog tijela s pomalo izbočenim trbušićem – izgledaju kao da pripadaju nekom pauku koji ih je pretvorio u noge.

Sjedeći na plavom vinilskom podu svoje kolibice u Bangkoku, Jacky se golim leđima naslanja na drveni zid, a istetovirani joj zmajevi blistaju okupani znojem dok običnim žiletom reže nokte na ruci. Već dva – ne, tri – dana nije spavala, sjedeći samo u kolibi i pušeci male ružičaste tablete *speeda* s listova aluminijske folije izvađene iz kutija cigareta Krong tip. Sad, kad se povlače navale umjetne energije i na površinu izbija spoznaja da u njezinoj kolibi nigdje nema ni novčića, Jackie selomi na gadan način, mrzeći sve i svakoga. Posebno Binga. Mrzi toga malog muktaškog bijednika zbog svih tableta koje je popužio prije nekoliko sati, tableta koje je ona sad mogla pušiti. Tad je imala desetke tableta, zapakiranih u plastici, koje je čuvala u svojem crnom grudnjaku s žicama. U kolibi je tad bilo vrlo živahno: pet-šest ovisnika o *speedu* brbljalo je, rastavljajući svoje kutije Krong Tipa i udišući metamfetaminski dim kroz metalne lule. Sad kad tableta više nema, nema ni zabave. A ni Binga, koji je davno otišao.

Popularniji od heroina

Taj slum nema imena. Pet tisuća njegovih stanovnika zove ga Ban Chua Gan, što u grubom prijevodu glasi "sretno stanovanje *Sam svoj majstor*". Širenje nabrzinu sklepanih koliba drvene građe s valovitim limenim krovovima buja u mračnom tresetištu u Sukhumvitu, dijelu Bangkoka, u sjeni

uredskih zgrada od četrdeset katova i ostakljenih korporacijskih tornjeva. Stanovnici tog sluma došli su tu prije desetak godina sa sela iz različitih dijelova Tajlanda. Jacky je došla iz Nakon Nayoka, područja blizu zrakoplovne luke u Bangkoku Don Muang, u potrazi za svojim financijskim spasom u azijskom gospodarskom čudu. U jednom razdoblju, sredinom devedesetih, uvjete u slumu nakratko su se bili popravili. To je bilo doba kad je boom u tajlandskom graditeljstvu trebao rad svakoga tko je za to bio fizički sposoban.

Otprilike u isto vrijeme, ludi lijekovi počeli su nalaziti svoj put do "sretnih stanova *Sam svoj majstor*". To je u početku bila droga koju su odabirali vozači autobusa i kamiona na duge pruge, ali tijekom *go-go*-devedesetih prerasla je u omiljeni opijat radnih ljudi i postupno postala popularnija od heroina među tajlandskom nižom klasom te ga je i zamijenila. Ludi su lijekovi postali vodeća droga proizvedena u zloglasnom Zlatnom trokutu – najplodnijoj regiji u proizvodnji opijata – trokutu u kojem se dodiruju Burma, Tajland i Laos. Metamfetamini, koji su se prije prodavali u obliku praha ili kristala, sad su u novim laboratorijima u Burmi, sjevernom Tajlandu i Kini prešanjem pretvoreni u tržišnu robu, tablete koje se prodaju po dolar i dvadeset centi po komadu. Ispočetak su te tablete pušile samo "barske" djevojke poput Jacky. Onda su ih kušali i neki od mladića koji su visjeli vani s tim curama. Uskoro su ih počele pušiti i neke domaćice, a na kraju i pokoji tatice, koji bi se ponekad "puknuli" kad bi im ponestalo viskija. Trenutačno je potrošnja tolika da je u slumu teško naći nekoga tko ne puši taj ludi lijek.

Laboratoriji u kupaonicama

Kad ponestane *yabe*, nakon što je stanovništvo sluma bilo budno dva dana u manje ili više obijesnom ludovanju, mnogi se od njih osjećaju slično kao Jacky, zbijena u svojoj sirotinjskoj nastambi, mrzovoljno obješenih usana i zašiljenih, praznih – i zločestih – očiju. Izgleda kao da želi nešto. A pomisli li da imate nešto što ona želi, čuvajte se. Ona kožicu oko noktiju reže pravim žiletom. I proklinje Binga.

Ali onda se pojavljuje Bing iza ugla, između dviju stračara i uskom prljavom uličicom ide prema njezinoj kolibi. Stoji na vratima, izgubljena i zbunjena pogleda, kao i obično. Jacky

se pravi da ga ne vidi. Uzdiše, gledajući svoje nokte, i šapće mi, kao čovjeku iza kulisa, da ga mrzi.

Bing, crne duge kose napola svezane u konjski rep, stoji uz trusni zid, trljajući oči. Bing stavlja ruku u džep i iz njega izvlači rubac u koji je zamotao četiri *doa* – tablete *speeda*. Jackie prestaje uređivati nokte, nasmiješi se i zove Binga da uđe u njezinu kolibu, pitajući ga slatkim glasom: *Oh, Bing, gdje si bio?*

Taj isti ludi lijek je droga koju u Japanu i Indoneziji zovu *shabu*, na Filipinima *batu*, a u Kini *bingdu*. Dok su znanstvenicima trebale godine da otkriju kliničku farmakologiju i neurološki učinak *ecstasyja* i drugih "dizajnerskih" droga, priprosti metamfetamini su više nego jasni farmaceutski instrumenti: ta droga potiče mozak da sinapse preplavi neurotransmitterom dopaminom – supstancijom koju tijelo rabi da bi se nagradilo nakon, recimo, završetka teškog posla u uredu ili nakon napornoga tjelesnog vježbanja. A kad se mozak zalije dopaminom, cijeli srčanožilni sustav prelazi u simpatetički pojačan ritam, ubrzavajući rad srca, puls, čak i disanje. Nakon prvog "udara" *speeda* postajete nevjerojatno razbuzeni. Obzor vaših aspiracija najednom se širi, onako kako eksponencijalno – to vam kaže vaš unutrašnji osjećaj – raste vaša sposobnost da poduzimate prave korake za postignuće novih, optimističnih ciljeva. A na kraju – za sat, možda za dan, možda za godinu – ponestane vam *speeda*. I raspadate se.

Tijekom devedesetih u zemljama cijele Azije, jednoj za drugom, uporaba metamfetamina astronomski je porasla. A s padom koji je počeo nakon naglih gospodarstvenih uzleta porasla je još više. Osnovni sastojak te droge – efedrin – prvi je put sintetiziran u Aziji 1892. Proizvodnja *ecstasyja* zahtijeva sofisticirano znanje kemije i farmakologije, a heroin se pak radi iz osjetljive biljke maka; efedrin se, za razliku od njih, vrlo lako može preraditi u metamfetamin. Zbog toga su laboratoriji metamfetamina unosan obiteljski biznis marljivih Azijaca, s labosima u preuređenim kupaonicama, stajama ili čak u kaminima.

Tokijski snovi

U priči o Jacky, o njezinoj maloj kolibi i očajničkoj žudnji za još *speeda*, pa čak i za uzbuđenjem i opijenošću koju osjeća kad udiše dim iz lule, mnogo mi je toga poznato. Zato što sam i sam bio tamo. Ne baš u istom prostoru ili s istim ljudima. Ali, i ja sam bio na *speedu*.

U ranim devedesetim, u jednom razdoblju, pušio sam *shabu* s prijateljima u Tokiju. Udisao sam dim iz glatko samljevenih tableta na listovima aluminijske folije, dvostruko presavijene: upaljač sam držao ispod folije tako da su se mrvice *shabua* isparavale, pretvarajući se u gustu, opojnu mliječnu paru. Dim je mirisao kao smjesa terpentina i ljepila; i dan danas kad god osjetim miris razrjeđivača za boju uvijek se sjetim pušenja *speeda*. Droga je bila euforično snažna, uvjerila me da mogu napraviti što god hoću. Svi smo bili mladi, perspektivni, na pragu uzbudljivih karijera u glamuroznim područjima. Trey, Amerikanka u ranim dvadesetim, pisala je, kao i ja, za časopise; Hiroko, Japanka u tridesetima, radila je za tokijski ženski list; Delphine je bila francuska manekenka u usponu, a Miki, glazbeni menadžer. Kad smo se skupljali kod mene i pušili drogu, naši su razgovori vodili u grandiozne planove i uspjehe koji nas čekaju. Ja sam pričao o člancima koje ću napisati, Delphine o poslu za Diorov katalog donjeg rublja, Miki je oduševljeno pričao o odličnom, snažnom zvuku benda s kojim je baš potpisao ugovor. Ponekad bi s nama bio i diler, štrkljast momak koji se zvao Haru, i pušio, pa smo i njega uvjerovali da mu je budućnost barem jednako svijetla poput naše. Nije bilo kraja onome što smo mogli učiniti, kad bismo uposlili naše *speedom* pokrenute mozgove.

Tako je uvijek u početku: obećanja i zabava. Ta je droga poput pratioca koji vam govori da ste dovoljno dobri, dovoljno zgodni, i dovoljno pametni; ona uklanja sve male nesigurnosti u vašoj podsvijesti, oslobađa vas sumnje u sebe istodobno vam pružajući osjećaj da ste živi, življi nego ikad prije.

Ne znam je li mi pomogla da bolje pišem; ne vjerujem da metamfetamin pomaže i u čemu. Ali u tim je mjesecima postao gotovo najvažnija aktivnost u mom životu. Ili barem najzabavnija. Tako sam i ja čekao Harua da se pojavi s novim zamotuljkom *shabua*. Onda bismo ih pušili. Isprva samo vikendima. Ali uskoro, i drugim danima u tjednu, kad god smo imali slobodnu večer. U početku, pušio sam samo s prijateljima. Onda ponekad sam. Onda uglavnom sam.

Kad pušim, sve mi izgleda malo bolje

Slang izraz za pušenje *speeda* je na tajlandskom *keng rot*, doslovce: "trkanje", ista riječ kojom opisuju utrke motociklima vikendom. Životi motorista vrte se oko tih dvaju oblika *keng rota*. Cijelog tjedna vesele se natjecanju s motoristima iz drugih bandi, iz drugih četvrti. Iako kažu da prema teškim ovisnicima iz sluma ne osjećaju ništa osim prijeha, te noći oko četiri sata, Big i njegovi prijatelji – koji su ležali na madracu, odmah do njegove obožavane Honde, pušeci *yabu* – najednom više nisu izgledali tako različiti od Jacky i njezinih prijatelja.

Pušenje tu i tamo, vikendima, nije opasno, kaže Big, izdišući lepezu bijelog dima. *To je kao da popiješ jedno piće. Ali danas je četvrtak*, kažem mu. Big sliježe ramenima, ne uzbuđujući se nad nelogičnošću svoje izjave, dok ga snažan utjecaj droge odvlači od potrebe da bude suvisao. Sad govori štogod hoće, i glupo mu je da ga se nešto ispituje. *Što hoćeš od mene? Pusti me da se zabavljam.*

U Jackyinoj kolibi Bing i nekoliko "barskih" djevojaka sjede prekrivenih nogu, dok se odvaljuju s prahom iz folije. Stavljajući debeli sloj make-upa na lice i utrljavajući ga, a onda i nanos pudera u prahu, Jacky priča o tome kako bi večeras morala imati mušteriju

uporabe droga

stranca i zaraditi dovoljno da može posjetiti svoju djecu u Nakon Nayoku. Njezine dvije kćerke i sin žive s njezinim ujakom. Jacky ih viđa jedanput na mjesec i priča o tome kako im voli donositi novu odjeću i kuhari za njih. Kad govori o njima, njezine se bademaste oči rašire. *Prije sam sanjala da ću otvoriti malu trgovinu, s darovima. Tako da bih se mogla brinuti o djeci i zaradivati. Stalno sam sanjala o tome, čak i vjerovala da je moguće, samo da je trenutačno neizvedivo.*

Jacky je bila kurirka na motociklu: raznosila je pakete uzduž i poprije, vrlo prometnog dijela Bangkoka, Chitloma, dok je nisu otpustili nakon devalvacije bahte 1997. *Danas više ne mislim o svojoj trgovini s darovima. Pušenje yabe otjera sve misli o djeci negdje u pozadinu mog mozga. Zato je i dobro. Pušenje znači da ne moraš misliti na teška vremena.*

Bing kimne glavom, potvrdno dometnuvši: *Kad pušim, sve mi izgleda malo bolje. Pa pogledaj samo ovo mjesto – kako bih uopće mogao prestati?*

Bingova majka, Yee, skida sandale dok ulazi u kolibu, noseći u rukama svoje dijete, staro četrnaest mjeseci. Sjeda uz sina i, dok joj se dijete pokušava izmigoljiti iz krila, počinje skidati papir sa zamotuljka aluminijske folije, pripremajući se za pušenje. Njezine su ruke jedan veliki lepet bljeskovito brzih prstiju: otvaranja i zatvaranja poklopca upaljača, razmotavanja tableta, izravnavanja folije, paljenja *speeda* i udisanja, da je droga "pukne". Naposljetku izdiše, ispuhujući dim točno iznad djetetove glave. Bing je zamoli za još malo. Ona odmahuje glavom. Ne daje nikome popust ili besplatno, čak ni vlastitu sinu.

Otpisano stanovništvo

Za zemlje na bojišnici metamfetaminskih ratova pokušaji rješavanja krize strogim metodama gotovo nemaju nikakva učinka na smanjenje broja konzumenata ili ovisnika. Azija ima vrlo stroge zakone protiv droge, među najstrožima u svijetu. U Tajlandu, Kini, Tajvanu i Indoneziji čak i sitno trgovanje ili dilanje droge može se kazniti smrtnom kaznom. S druge strane, *yabu* otvoreno prodaju u tajlandskim *slumovima* i nude u noćnim klubovima Džakarte, a kineska proizvodnja metamfetamina i dalje cvate. Čak ni Japan, poznat po vrlo oštroj politici prema drogi, nije uspio srezati uporabu *speeda*. Vrlo je izgledno da će te zemlje i društva morati otpisati dio svojeg stanovništva kao *žrtve droge*, onako kako su Amerikanci ispratili žrtve *cracka* u osamdesetima.

Azijska medicinska i psihijatrijska infrastruktura već je zagušena brojem konzumenata *speeda* koji se slamaju i traže pomoć. Ali u većini te regije ima vrlo malo savjetovašta i kriznih centara, a oporavak je, smatra se, stvar snažne volje i discipline, a ne složenog i sporog duhovnog i psihološkog procesa obnove. Centri za liječenje ovisnosti vode se kao raskrižja između regrutnih centara, s jedne strane, i zatvora, s druge. Kreveta je vrlo malo za ovisnike kojima treba pomoć. A naj snažnije sredstvo za borbu protiv ovisnosti – program u dvanaest faza, oblikovan u društvu Anonimnih alkoholičara – dostupno je i u Aziji, ali se vrlo malo radi na njegovu širenju i uporabi.

Ono što je za mene i moje tokijske prijatelje počelo kao zabava za nekoliko je mjeseci degeneriralo u kronično uzimanje droge, kao u Jackynu društvu. Počeo sam uskoro pušiti sam, i tako započinjao dan. Navečer sam uzimao *valium*, ili *halcyon*, ili *cercine* ili bilo koji od mnogih sedativa da mi pomognu da se smirim. Kad bih prestao pušiti na nekoliko dana, samo da vidim mogu

li, pao bih u duboku depresiju. Ništa nije imalo smisla. Ništa nije bilo zabavno. Svaka je knjiga bila mučiteljski spora. Svaka pjesma ubitačno banalna. Svjetlo i sjaj do te su mjere bili isisani iz života da je moj svijet postajao neka bezbojna, bezukusna, fluorescentno osvijetljena verzija planeta koji sam prije znao. A moji izgledi? Apsolutno turobni. Znao sam sjediti u tom jednosobnom stanu u Nishi Azabu i razmišljati o tužnoj karijeri koju sam počeo, o luserima s kojima sam se povezao, gradeći vrlo velike izgledne da nikad ne napravim ništa.

Depresija je čisto kemijsko stanje

Ti su se osjećaji, o svijetu i o mojem životu, činili posve stvarni. Nisam tog trenutka mogao znati je li to bila neurološka reakcija na smanjenje metamfetamina. Moj je mozak prestao proizvoditi dopamin u normalnim količinama jer se naučio oslanjati na *speed* koji te lupa, i vodi cijeli šou. Istraživanja danas govore da se duljim izlaganjem razmjerno malim količinama metamfetamina stanice za proizvodnju dopamina mogu oštetiti do pedeset posto. Drugim riječima, depresija je čisto kemijsko stanje. Svijet to, međutim, doživljava tek kao rezultat empirijskoga, kliničkog promatranja. Nakon smanjenja metamfetamina jedino što logično razabirete jest da za vas postoji samo jedno potpuno sigurno rješenje, samo jedan način da vam bude bolje: još *speeda*.

U tom sam krugu bio nekoliko godina i počeo uzimati i druge droge, osim metamfetamina, dok nisam došao do dna svojih mogućnosti. Šest sam tjedana bio u centru za oporavak, radeći na životnom planu koji neće uključivati obilne količine metamfetamina ili tranquilizatora. Napustio sam centar prije pet godina. Otada nisam nijednom uzeo *shabu* ni ijednu drugu drogu. Ali, imao sam sreće. Od skupine koja se okupljala u mojemu tokijskom stanu, jedini sam kojemu je uspelo očistiti se. Trey, kolegica, iz novinarstva, nikad nije doista pokušala prestati i vratila se kući, živjeti sa starim roditeljima. Gotovo joj je četrdeset, i dalje je na *speedu* ili Ritalinu ili kokainu – ili bilo kojoj od droga koje dižu, a kojih se dokopa – i već godinama nije nigdje radila. Delphine je nakon nekoliko godina odustala od karijere modela i uskoro je počela raditi kao *escort dama* bogatim biznismenima uokolo Tokija. Na kraju je postala prostitutka. Hiroko je prestala uzimati drogu. Ali je svako malo bila na psihijatriji, a trenutačno snažno vjeruje u to da će drastična estetska operacija riješiti sve njezine probleme. Miki je uhićen u Japanu i u SAD-u zbog droge; danas je na slobodi i živi u Tokiju. A za Harua, dilera, čuo sam da je mrtav.

Usprkos svemu što znam o drogi, usprkos onome što sam sâm vidio, ona me i dalje mami. Jer, droga vuče tako opipljivo, stvarno, gotovo kao sila teža koja vas tjera da je uzmete ponovo, da barem još jedanput osjetite navalu uzbuđenja i osjećaj, bio on i posve prividan, da život donosi nešto, da postoji smisao i oblik u prolazanju dana. Dio mene još je želi.

Motorističke utrke poput speeda

U subotu, u dva ujutro, Big i njegovi prijatelji bajkeri iz "sretnih stanova *Sam svoj majstor*" pripremaju se za noćnu utrku i puše još *yabe* kao da žele svoje motore od 125 kubičnih cm dovesti u paralelno stanje visoke iskoristivosti oktana, uštrcavajući iz malih plastičnih paketića STP, proi-

zvod za bolji rad motora, u spremnike benzina. To je njihova noć, noć koju iščekuju cijeloga tjedna, ujutro u školi ili u dosadnim poslijepodnevim rada na benzinskim crpkama. Na Aveniji Na Ranong sastaju se s bajkerima iz drugih *slumova*. Utrke se održavaju već deset godina: neki su dječaci tu prvi put, na motorima starije braće. *Ken rot* je već postao ritual, toliko ugrađen u tajlandsku kulturu koliko i *speed* koji puše da bi se "digli". Ulica se tad zapravo zatvara za pješake i nemotoriste. Natjecatelji malo odstoje uz rub ulice, a onda kreću, po dvojica ili trojica, propinjući svoje motore na prednji kotač i izvodeći druge, uobičajene motorističke ekshibicije koje vožnju čine vrlo nesigurnom i opasnom ako sjedite otaga, iza vozača. To je unutrašnje sagorijevanje zapravo vrlo nalik na *yabu*: brzo, zabavno i obmanjujuće. I završit će, vrlo je vjerojatno, u nekom fatalnom zbacivanju sa sjedala. Ali ako ste mlad i Tajlandanin, i ako imate pogon na *ludi lijek*, osjećate se nepobjedivo, besmrtno, i ne pada vam na um da bi ova noć i ova trka ikad mogli završiti.

Još ima trenutaka kad čak i teški ovisnici poput Jackie mogu ponovo osjetiti bogatstvo sjaja i svjetlosti što ga se osjeti kad se prvi put proba *speed*. Noćas, dok u baru Angel pleše s Belgijancem koji bi je mogao povesti u svoju hotelsku sobu, misli o tome kako će uskoro imati dovoljno novca da posjeti djecu, i to joj se uopće ne čini loše. Život djeluje gotovo podnošljivo. Još nekoliko mušterija, a neki od njih će možda zbilja pasti na nju i platiti joj, i mogla bi se odseliti u bolju četvrt, iznajmiti stan u kojem bi mogla živjeti s djecom. Možda bi čak mogla i otvoriti tu trgovinu s darovima.

Ali do sutra poslijepodne obećanja protekle noći nestala su iz njezina susjedstva, kao otpuhnuta u bezbrojnim izdisajima dima. Jackyina mušterija zainteresirala se za drugu djevojku, i ostavila Jackie. Čak je propala i motoristička utrka jer su policajci došli na glavne punktove gdje su se okupljali. I tako, jedne maglovite kišne nedjelje, Jacky i nekoliko djevojaka opet su u kolibi. Puše, gotovo očajnički unoseći kolikogod mogu *speeda* da bi otjerale od sebe taj turoban dan i to jadno mjesto.

Jackie staje na trenutak dok namješta plamen upaljača. *Zašto ti ne pušiš?*

Kaže mi da bi joj bilo mnogo ugodnije kad bih joj se pridružio. Stojim u hodniku Jackyine kolibe. Oko mene su muhama opsjedani

psi, i mlake stajace vode, zapravo smeća dubokog nekoliko centimetara, i posvuda uokolo je smrad otpada. Strava takve svakodnevice više je nego vidljiva. Ne volim biti tu, i čini mi se depresivnom ideja življenja u svijetu u kojem postoje mjesta poput ovoga. Znam da je "puknuti" se ludim lijekom najlakši način da to nekako izdržite. Omamiti se, siguran je način da se dobro osjećate. Upravo sada. To želim i sam.

Ipak, odlazim. S nadom da će i Jacky, Bing i Big jednog dana to također učiniti, iako sumnjam da će ikad moći. Tako je malo toga prema čemu bi mogli krenuti. ▣

S engleskoga prevela Irena Matijašević.
Pod naslovom *Speed Demons* objavljeno u *Dave Eggers*, ur. *The Best American Nonrequired Reading*, Houghton Mifflin, 2002.

Vytautas Bubnys, Birutė Jonuškaitė,

Književni banketi u Litvi

Vytautas Bubnys

Gospodine Bubnys, što za vas znači dolazak u Hrvatsku?

– Taj dolazak za mene ima posebnu važnost jer ovdje žive junaci mog romana *U lepetu goluba*. Kad sam 1976. prvi put bio u danas bivšoj Jugoslaviji, da mi je netko bio rekao da ću pisati roman o ovoj zemlji, naravno, nasmijao bih se. Međutim, životne okolnosti poklopile su se tako da sam imao prilike upoznati i druge države na Balkanu. Naravno, to može izgledati premalo ako želite napisati roman, no događanja kod vas vrlo su me duboko dirnula; ono što se događalo za mene nije bilo negdje daleko, prolijevala se krv, ginuli su ljudi, rušila se zdanja i crkve, a kako sam imao znanice u samome Zagrebu (bio sam se bliže upoznao s hrvatskim pjesnikom Josipom Severom), neprestano sam razmišljao kakva je njegova sudbina. Kakva je sudbina tih ljudi, njihovih obitelji, tim više ako su oni živjeli u Bosni i Hercegovini. U meni su uskrsnuli događaji iz mladosti, nakon Drugoga svjetskog rata u Litvi, tijekom partizanskog rata protiv ruske okupacije, kada se i među samim Litavcima pojavio otpor; bio sam svjedok kako su ginuli potpuno nevini ljudi, konačno, i sâm sam bio ranjen. Vrlo duboko sam osjetio tu strahotu koja pogađa mirne ljude, i to upravo onda kada je društvo ispolitizirano, kada uzavru političke i vjerske strasti. Tada brat na brata uperuje oružje. Jako dugo sam razmišljao mogu li si predočiti tu tragediju koju je proživio vaš narod, ne mislim samo na današnju Hrvatsku, nego i na Hrvate koji su živjeli s druge strane granice, u Bosni i Hercegovini. Glavni junak mog romana, umjetnik Egon Ruga, bio mi je tako blizak; on skida samostansku odjeću i s oružjem u ruci odlazi u rat. On optužuje sebe, na sebe preuzima najveću krivnju što je kao katolik ubijao druge. Postoje li takve egzistencijalne, vjerske, etičke vrijednosti koje bi mogle opravdati agresiju i ubijanje običnih ljudi? A za mene su svi ljudi isti, bez obzira na nacionalnu i vjersku pripadnost. Nakon što je roman objavljen u Litvi, gdje su ga

iznimno povoljno dočekali i čitatelji i kritika, oko godinu i pol kasnije Egon me posjetio u snu, toliko je duboko bio u meni. To je prvi junak kojeg sam sanjao.

Kakvi su vam dojmovi s predstavljanja knjige u Zagrebu?

– Vrlo sam radostan što su junaci romana progovorili svojim materinskim jezikom. Kad sam pisao, nisam razmišljao o tome da bi roman mogao biti čitan u Hrvatskoj. Da sam o tome razmišljao i unaprijed znao da će biti preveden, bio bih se prestrašio i tko zna što napisao. Uspio sam u romanu postići podudarnost sa stvarnim životom Hrvata. Osim u jednom slučaju; glavni junak Egon ulazi u kafić i naručuje rakiju, a kao zakusku – haringu. Prevoditeljica mi je napisala da je i bez prethodnog pitanja promijenila haringu u kobasicu, jer ona kao zakuska u kafićima nije uobičajena, a u Hrvatskoj je i nema!

Vrlo me raspoložilo predstavljanje knjige u Društvu hrvatskih književnika; bilo je tamo i pisaca, okupili su se ljudi iz književnosti, pažljivo slušali, a poglavito kad sam pripovijedao kako sam s pokojnim J. Severom najprije ispio bocu rakije, a nakon toga smo došli do zaključka da će nestati i Sovjetski Savez i Jugoslavija. Još prije 65 godina Krleža je u *Banketu u Blitvi* opisao litavske realije, a ja sam sada pisao o Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Kakve su razlike između klasične i postmodernističke proze u Litvi?

– Ne vidim neku jasnu granicu. Jedna profesorica književnosti, Elena Bukelienė, pišući o mom romanu *U lepetu goluba*, spomenula je kako je ugodno čitati roman u kojem vidimo stvaran život i općeljudske vrijednosti, kada je u našoj današnjoj književnosti izokrenuta skala vrijednosti.

Što mislite o suvremenoj litavskoj književnosti?

– Uvijek mi se sviđa uvođenje novih ideja i misli i ne slažem se s ispraznim, a modernim razgovorima u kojima nema ljudskog karaktera, nego sam autor pokazuje sebe. U svakom vremenu imali smo raznu književnu modu, i to ne znači da ona ništa novo nije dala književnom procesu,

Mirjana Bračko

U sklopu Zagrebačkog sajma knjiga i autora, a u suradnji Društva litavskih književnika, Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog društva pisaca te hrvatskih nakladnika DHK – ogranak Rijeka, Naklada MD i Profil, u Zagrebu su od 1. do 4. srpnja održani Dani litavske književnosti.

Povod za održavanje te manifestacije bilo je nedavno objavljivanje prvih četiriju cjelovitih prijevoda s litavskoga na hrvatski jezik: roman J. Ivanauskaitė *Vještica i kiša* (Profil, 2003.), roman V. Bubnysa *U lepetu goluba* (DHK – ogranak Rijeka, 2003.), zbirka humoreski, satira i parodija V. Žilinskaitė *Što se dogodilo?* (DHK – ogranak Rijeka, 2003.), te antologija litavske kratke priče *Via Baltica* (Naklada MD, 2004.). Na predstavljanjima knjiga sudjelovali su i gosti iz Litve: književnik Vytautas Bubnys, spisateljice Jurga Ivanauskaitė i Danutė Kalinauskaitė te zamjenica predsjednika Društva litavskih književnika i spisateljica Birutė Jonuškaitė. Tako je napravljen prvi korak u upoznavanju domaće kulturne javnosti s ovom zanimljivom i na europskom tržištu sve traženijom književnosti, a domaćinima se pružila prigoda doznati iz prve ruke kako žive, o čemu razmišljaju i pišu književnici u Litvi

no, kao i svaka moda i književna moda je prolazna, a ostaju samo prave vrijednosti. Besmisleno je hvaliti se danas da te čitaju mase, da si popularan i objavljuješ velike tiraže. I u prošlosti je bilo pisaca čija su se djela masovno objavljivala, a djela pisaca koji su kasnije postali svjetski klasici teško su pronalazila put do čitatelja. Oni “moderni” danas su zaboravljeni, bila je to “jednodnevna” književnost.

Birutė Jonuškaitė

Doputovali ste ovamo i kao prozaistkinja i kao zamjenica predsjednika Društva litavskih književnika. Kako vas se dojmilo sve što ste vidjeli?

– Kao zamjenica predsjednika prije svega sam zahvalna organizatorima ove manifestacije, koji su maksimalno svrhovito isplanirali dnevni red našega gostovanja, pružajući nam mogućnost da se družimo s predstavnicima i DHK-a i HDS-a, s izdavačima, s hrvatskim piscima i, naravno, da sudjelujemo na predstavljanjima upravo objavljenih knjiga naših autora na hrvatskome jeziku. Bila je to vrlo dobra prigoda da ispričamo (a za nas je to jako važno) što rade, kako pišu, za što žive ljudi “od pera” u Litvi te da čujemo kako vi živite. Mislim da će ova manifestacija biti početak djelotvorne književne suradnje obiju zemalja.

Osim toga, nastojim ne propustiti nijedan organizacijski detalj ove manifestacije. Takve slične susrete i predstavljanja knjiga moramo organizirati i mi u Litvi; dakle, uvijek je korisno učiti od drugih, proanalizirati što Hrvati rade drukčije, bolje od nas i iskušati te novine, iskoristiti ih po povratku. O aktivnostima pisaca mnogo govore i periodična književna izdanja. Mogu samo zavidjeti što ih imate tako mnogo, što su pozamašnog formata i tako lijepo uvezana.

A kao spisateljici mi je, nažalost, ponestalo slobodnog vremena, jer mi je nakon radnih

Vytautas Bubnys:

Vrlo me raspoložilo predstavljanje knjige u Društvu hrvatskih književnika; bilo je tamo i pisaca, okupili su se ljudi iz književnosti, pažljivo slušali, a poglavito kad sam pripovijedao kako sam s pokojnim J. Severom najprije ispio bocu rakije, a nakon toga smo došli do zaključka da će nestati i Sovjetski Savez i Jugoslavija. Još prije 65 godina Krleža je u *Banketu u Blitvi* opisao litavske realije, a ja sam sada pisao o Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini

Danutė Kalinauskaitė, Jurga Ivanauskaitė

susreta ostalo svega nekoliko sati za upoznavanje Zagreba. Pritom ne mislim toliko na njegove upečatljive brežuljke i arhitekturne spomenike, koliko na stvaran, njemu svojstven život, na ljude. Tim više što nas je od prvih trenutaka očarala VAŠA neobična srdačnost. Dakle, u jedno sam sigurna: želim se vratiti u ovaj grad. Tu mi je bilo zanimljivo i lijepo.

Koje je vaše mjesto u litavskoj književnosti?

– Moju posljednju knjigu, pripovijest i priče *Most bjelouški*, kao i sve druge prije objavljene, kritičari su vrlo povoljno ocijenili, a što se tiče čitatelja... Roman Simić, dajući intervju poljskom časopisu *Studium*, vrlo je lijepo klasificirao hrvatske pisce. Rekao je po prilici da ima među njima grupica vrlo popularnih, čija se djela vrlo dobro prodaju, a mnogi drugi pišu prihvativši se u duži džez... to nije roba koja bi se dobro prodavala. U Litvi je ista situacija. Uvijek pripadam onima koji "džeziraju" i nemaju masovnu publiku, nego samo određenu grupu vjernih "slušatelja"; pripadam onima čije se stvaralaštvo smješta u udžbenike namijenjene gimnazijalcima, onima koje pozivaju na sveučilište na susrete sa studentima filologije.

Po stilu ste tradicionalistkinja. Kako se osjećate među svojim vršnjacima?

– Moj položaj u litavskoj književnosti donekle se razlikuje od položaja svih drugih pisaca. Ja sam čovjek s druge strane palube. Barem sam se tako uvijek osjećala. "Tradicionalistkinja" je samo etiketa koja mi je prilijepljena nakon prve knjige. Tako kao što je Jurgi prilijepljena etiketa skandalistkinje. No, je li uistinu tako? Odrasla sam u Poljskoj. Čovjek sam koji pripada dvjema kulturama. Došavši na studij u tadašnju sovjetsku Litvu, nisam toliko doživjela okolinu i promjenu u odnosima među ljudima, koliko duhovni šok. Za mene je Krist, koji je dobrovoljno koračao pod križem na Golgotu, predstavljao tada jednu od najvećih nepoznanica. U to vrijeme za moje vršnjake takva "ličnost" nije uopće postojala. Oni su čak i o stoljećima govorili *naša era i prije naše*

*ere, a ne prije Krista. Za javno navođenje deset zapovijedi Božjih mogli ste biti izbačeni sa sveučilišta. Za moj naraštaj on i danas gotovo da ne postoji. A mene još zabrinjavaju Ljubav, Patnje, problemi opadanja moralnih vrijednosti i kazna. Sve mi se češće čini da je Ljubav u širem smislu postala privilegija tek *svemirskih anđela*.*

Dakle, litavska književnost plovi na velikom, udobnom brodu, a ja sa svojim razmatranjima plovim uz nju u malom čamcu. I samo ponekad netko s tog velikog broda baci pogled dolje i prozbori: gle, ona još pliva. I ne tone. A trebala bi. Ta ona je poljska Litavka. Komu je potrebna nekakva nacionalna manjina koja samo izaziva nepotrebne brige?

Danutė Kalinauskaitė

Vaša zbirka kratkih priča objavljena je još 1987. Zašto tako dugačka stanka u stvaralaštvu i kakvi su vam planovi za budućnost?

– Ušutjela sam kad sam shvatila da ne mogu pisati onako kako sam pisala prije. Znati na vrijeme ušutjeti i neko vrijeme šutjeti nije uvijek loše. Tu svoju tzv. stanku nisam nikad dramatizirala. Za to vrijeme se mnogo toga dogodilo; ponešto sam i sama iskusila, nestali su mnogi bliski ljudi, nje govala sam i pokopala oca i majku koji su umrli jedan za drugim, izgubila pravi dom, doživjela slom iluzija, jako sam se opekla. Na mnoge stvari počela sam gledati drukčije.

U posljednjem desetljeću litavska književnost doživjela je goleme promjene. Kritika navodi sljedeće književne tendencije: nestajanje seoskog i jačanje gradskog mentaliteta, raspadanje žanrova, difuziju, intertekstualnost, prioritet tjelesnog, promjenu fenomena prostora, otrcanost javnih/intimnih distanci, invaziju masovne kulture, desakralizaciju i dr. Kad se nađeš na takvim prekretnicama i promjenama, hoćeš-nećeš, moraš se spustiti na "oštricu vremena" i adekvatno reagirati na to vrijeme, inače ćeš postati živi anakronizam. Mnogi pisci su zbunjeni i tu novu, izmijenjenu situaciju doživljavaju kao osobnu dramu, sa svojim starim identitetom osjećaju se nepotrebni. Neki, poglavito starijeg

Jurga Ivanauskaitė: Neki moji oponenti tvrde da u društvu zauziram mjesto koje više odgovara nekoj zvijezdi pop glazbe ili šou biznisa, a ne "ozbiljnoj" spisateljici. Stalno me pozivaju u razne televizijske emisije da kroz razgovor iznesem svoje mišljenje o različitim temama, počevši od prava homoseksualaca do problema celibata. Prilično često bivam uvučena i u političke bitke čiji je spektar opet vrlo širok. Ponekad imam osjećaj da koriste moje ime i lik, ali ne propuštam prigodu javno i glasno govoriti o problemima koji me zabrinjavaju, poglavito ako osjetim da me ljudi čuju

naraštaja, grčevito se drže tradicionalnog kanonskog modela proze te pišu "jučerašnju" književnost, ali meni to više nije jako zanimljivo. Sad se osjećam prepuna svega (čini se, ako to neću napisati – eksplodirat ću), znam da imam što reći i osjećam kako to trebam raditi.

Što biste mogli reći o uporabi folkloru u suvremenoj litavskoj prozi?

– Litavska književnost se dugo oslanjala na tradicionalni litavski model koji se temeljio na uzdizanju zemljoradničke kulture. Onda je prirodno da je u njoj bilo vrlo mnogo motiva iz folkloru i mitologije. Na taj se način književnost morala odupirati sovjetskom sustavu i nametnutoj književnoj ideologizaciji, trebala je očuvati nacionalni identitet. A u posljednjem desetljeću raspršio se taj tradicionalni kanonski model naše proze; o selu se gotovo i ne piše, počinje se učvršćivati građanski mentalitet, pa i folklorna tradicija primjetno nestaje.

Druže li se međusobno pisci u Litvi, čitaju li jedni druge?

– Stvari stoje kao i u drugim zemljama. Jedni pisci grozničavo prate sve književne novitete i pročitaju sve što kolege pišu, svugdje sudjeluju, pa tako i u javnom životu, dok drugi žive introvertirani život, potpuno distancirani od književne okoline ili tek minimalno sudjelujući u njoj. Ne daju intervjue i ne pokazuju se

na televiziji. Barem je takva najbolja majstorica litavske kratke priče Bitė Vilimaitė. No, govoreći o životu pisaca, zanimljiviji mi je jedan drugi aspekt. U sovjetsko vrijeme status pisca bio je vrlo uzdignut. Biti pisac značilo je imati prestiž i slavu. Nijedan zadržni praznik nije mogao proći bez pisca. Bili su svuda pozivani i gošćeni. Uspostavom neovisnost slika se kardinalno izmijenila; pisci su se osjetili omalovaženi, smanjile su se tiraže, honorari, oslabjela je pozornost tiska i javnosti za njihovo stvaralaštvo. Mnogi pisci zbog toga doživljavaju tešku dramu i čeznu za "onim" vremenima kada je bilo jako dobro biti pisac. Danas biti pisac nije nikakav prestiž. Književnost više ne djeluje vanjskim, nego unutarnjim čimbenicima. Ne oslanja se na nešto pokrajnje, nego na samu sebe. Sve se vratilo na svoje mjesto i tako je, kao u cijelom svijetu.

Što mislite, što će se dogoditi s litavskom književnošću u budućnosti kad Litva već sad počinje zadobivati sve važniju ulogu u Europi?

– Vrlo je teško prognozirati. Međunarodni sajmovi sufliraju nam kakve bismo romane trebali pisati, ako želimo da europski čitatelji za nas pokažu interes. I ne mogu se sjetiti ničeg pametnijeg od riječi književne povjesničarke J. Sprindytė koja kaže *Dinamika procesa koji se odvijaju potkopava lokalnu i nacionalnu prirerženost i primorava da se preorijentiramo na liberalne i kozmopolitske modele identiteta, koji su se ukorijenili u zapadnoj Europi. No književnosti malih naroda UVIJEK PRIJETI OPASNOST OD IMITIRANJA I GUBLJENJA SAMOSVOJNOSTI* (osim meni!). Dakle, živjet ćemo u rizičnim uvjetima, ali istovremeno i u uvjetima u kojima ćemo imati šansu.

Kako biste komentirali ulazak žena u književnost?

– Mislim da je ulazak žena u književnost primjetan na čitavom post-

sovjetskom prostoru. Imam vijesti iz Letonije i tamo je isto tako. U Hrvatskoj, kao što smo čuli, također je isto. Rekla bih da je to povezano s obrazovanjem žena, feminističkim procesima u svim tim zemljama.

Jurga Ivanauskaitė

Kakva je uloga kritike u kontekstu suvremene litavske književnosti i kakav utjecaj ima kritika na vas osobno?

– Litavski pisci, poglavito predstavnici mladog i srednjeg naraštaja, neprestano se žale da ih kritika ne razumije, a ponekad se čak čuju i glasovi da književne kritike u Litvi uopće nema. Prije nekoliko godina taj je odnos čak zadobio oblik svojevrsnog *hladnog rata* koji bi se u određenim trenucima razbuktao u *goruće konflikte*. Na napade kritičara neki pisci odgovorili su ništa manje ratobornim člancima. Prema mom mišljenju, najveća mana litavskih kritičara je sklonost priljepljivanju etiketa, a autore nakon prve knjige utiskuju u neke okvire; ako oni kasnije i probiju te okvire, još ih vrednuju prema istom onom starom standardu. Ja sam, na primjer, prije dvadeset godina nazvana “provokativnom” i “šokantnom” spisateljicom koja se “ne uklapa” u zajednički litavski kontekst i sve do danas me slično ocjenjuju, iako je u mom stvaralaštvu došlo do velikih promjena, a pojavili su se i novi autori, provokativniji i mnogo šokantniji od mene.

Kako biste odredili svoj književni stil? Ima li litavskih pisaca koji su vam slični po stilu, imate li svoje sljedbenike? Gdje je vaše mjesto u suvremenoj litavskoj književnosti?

– Roditelji su me od malena poticali, a i sama sam imala namjeru postati slikarica, iako sam još u djetinjstvu i tinejdžerskom dobu počela pisati svoje prve romane: o veseloj zračnoj obitelji, Indijancima ili mušketirima. Studirajući na Akademiji za umjetnost, pročitala sam roman G. G. Márqueza *Sto godina samoće*; to je bilo pravo uzbuđenje i osobni preokret u mom životu, jer sam iznenada osjetila neodoljivu potrebu da pišem. Osim *magijskog realizma* Latinske Amerike, velik utjecaj na moje rano stvaralaštvo imali su nadrealističko slikarstvo, pop-glazba (The Beatles, The Doors, Pink Floyd) i kino. Uvijek sam maštala o filmskoj režiji, pa čak i sad, dok pišem roman, osjećam se kao da stvaram film (ne scenarij, nego upravo film, i da sam istovremeno i njegova redateljica, i snimateljica i glumica svih uloga). To što najprije vidim sliku i radnju, a tek kasnije čujem književni tekst, vjerojatno šteti mojoj prozi, a neki

Danutė Kalinauskaitė:
U posljednjem desetljeću litavska književnost doživjela je goleme promjene. Kritika navodi sljedeće književne tendencije: nestajanje seoskog i jačanje gradskog mentaliteta, raspadanje žanrova, difuziju, intertekstualnost, prioritet tjelesnog, promjenu fenomena prostora, otrcanost javnih/intimnih distanci, invaziju masovne kulture, desakralizaciju...

kritičari mi prigovaraju da ne pišem, nego “prikazujem”. Na moj kasniji stil neizbježno su imala utjecaj putovanja po Himalaji i proučavanja budističke tibetske kulture. To je sve što mogu reći o svom stilu, iako čitatelji i vrednovatelji možda vide sasvim nešto drugo. U kontekstu litavske književnosti osjećam se prilično usamljeno, iako su mi po svom duhu bila vrlo bliska dva kulturna autora: S. T. Kondrotas i R. Gavelis. Teško mi je odrediti svoje mjesto u suvremenoj litavskoj književnosti. Još se osjećam “bijelom vranom”, zato sam zbunjena i začuđena što mi se sve češće događa da predstavljam litavsku književnost u inozemstvu.

Kao spisateljica, odredite svoje mjesto u današnjem litavskom društvu. Pitaju li vas često i u kojim prigodama za mišljenje? Imaju li vaše riječi važnost?

– Neki moji oponenti tvrde da u društvu zau-

zimam mjesto koje više odgovara nekoj zvijezdi pop-glazbe ili šou biznisa, a ne “ozbiljnoj” spisateljici. Stalno me pozivaju u razne televizijske emisije da kroz razgovor iznesem svoje mišljenje o različitim temama, počevši od prava homoseksualaca do problema celibata. Prilično često bivam uvučena i u političke bitke čiji je spektar opet vrlo širok. Ponekad imam osjećaj da koriste moje ime i lik, ali ne propuštam prigodu javno i glasno govoriti o problemima koji me zabrinjavaju, poglavito ako osjetim da me ljudi čuju.

Kakva je ženska književnost u Litvi?

– Možda to neće zvučati skromno, ali žensku književnost u Litvi u posljednje vrijeme usporedila bih s devetim valom u moru tradicionalno muške književnosti. Žene danas dominiraju, kako po količini tako i, usudila bih se reći, po kvaliteti. Svi najznačajniji književni debiji također su istakli ženska imena. Kad se 2002. Litva predstavljala na frankfurtskom Sajmu knjiga, mnogi Nijemci čak su se i šalili da se u našoj

zemlji naočigled razvija matrijarhat. Osobno mi nije prihvatljiva podjela na mušku i žensku književnost. Netko je zgodno rekao da je “duša bespolna”, zato mi u području stvaralaštva nije najzanimljivija spolna, nego ljudska razina.

Što za vas znači izlazak iz male književnosti u međunarodno područje? Kakve su perspektive litavske književnosti u europskom kontekstu?

– Naravno, zadovoljna sam što se u posljednje vrijeme moje knjige prevode na mnoge europske jezike, ali ne ističem posebno tu činjenicu. Najvažniji mi je stvaralački proces, kako pisanje tako i podsvjesni proces, dok ideje novog romana sazrijevaju gotovo na neverbalnoj razini. Sigurna sam da napisana knjiga ima svoj život, neovisan o mojoj volji. Napisani tekst mora biti čitan, jer što je više tih čitatelja i što su raznovrsniji ja se, kao autorica, osjećam ugodnije. Želim vjerovati da će se litavska književnost uklopiti u opći europski kontekst te da će knjige naših autora za mnoge postati ugodno otkriće. ▣

LEKSIKON

YU MITOLOGIJE

50 GOD. KULTURNE POVJESTI SFRJ
912 LEKSIKONSKIH ODREDNICA
464 STRANICE * 555 ILUSTRACIJA

UŠTEDITE 20% KUPOVINOM POUZEĆEM OD IZDAVAČA * PROMOCIJSKA CIJENA OD 200 KN UKLJUČUJE TROŠKOVE POŠTARINE NA PODRUČJU RH
TEL/FAX 01 461 60 33 * GSM 091 505 0003 * UPLATE NA ŽR 2360000-1101648964 ZAGREBAČKA BANKA * MAIL POSTSCRIPTUM@NET.HR

ZAJEDNIČKO IZDANJE POSTSCRIPTUM, ZAGREB * RENDE, BEOGRAD, 2004.

WWW.POSTYU.INFO

Agnese **Trocchi**

Upad u kolektivni imaginarij

Kao odgovor na *Berlusconijev medijski imperij, u Italiji se intenziviraju aktivnosti underground kulture. Sa željom za neposrednom intervencijom u medijski prostor, po načelu Do-It-Yourself, nastaje Candida TV i počinje emitirati programe u pojedinim gradskim četvrtima...*

– Kao skupina angažirana na produkciji neovisnog videa, Candida TV osnovana je 1999. Nastaje na temelju različitih iskustava: uličnog teatra, neovisnih radija, okupiranih socijalnih centara, ili nekih drugih subverzivnih aktivnosti. Radeći zajedno na festivalu *underground* kinematografije 1999., zaključili smo da je povoljan trenutak za uključivanje u televizijski program. Na lokalnoj rimskoj televiziji pitali su nas imamo li kakva materijala koji bi se mogao emitirati. Odlučili smo prihvatiti ugovor prema kojemu će naši materijali biti emitirani na lokalnom programu devet tjedana uzastopce, sat tjedno. Program smo nazvali *Candida show*, s namjerom da bude *popularniji od popularnog*. Riječ je zapravo o svojevrsnoj supremaciji pop-kulture, intenziviranju televizijskog jezika do maksimuma kako bismo ga doveli do njegovih krajnjih konzekvenci.

Sami stvarati televiziju

Na internetskoj stranici pod nazivom Subsolv – koju je osmislila filozofkinja i teoretičarka novih medija Joanne Richardson kako bi istražila nove kulturne oblike djelovanja što se obično povezuju s pojmovima umjetničkog aktivizma i taktičkih medija – postavljen je i link na stranicu talijanske skupine Candida TV...

– Uporaba taktičkih medija znači uporabu instrumenata koji već postoje kako bi se odaslale poruke ili postigli ciljevi različiti od onih za koje je sam medij razvijen. Candida možda i nije taktički medij, jer se identificira sa samim instrumentom, dakle ne poseže za medijem da bi ga upotrijebila u druge svrhe. Medij je televizija, no s pridodanom taktičnom kvalitetom jer se televizijom služimo kako bismo odaslali poruke koje uznemiruju i mijenjaju uobičajenu vizuru gledatelja. Ona stimulira kritiku, stvara vizije multiplicirane stvarnosti, i u tom je smislu taktički medij. No, ne i doslovno, s obzirom na to da dolazi do svojevrsne identifikacije sa sredstvom – nije riječ o tome da se njime služimo i gotovo. Mi izmišljamo televiziju, naš je program: napravi svoju televiziju! Osobe koje je stvara-

ju imaju iskustvo u komunikaciji, ali onoj na razini *undergrounda*, izravno socijalnoj. Dakle, riječ je o pojedincima koji imaju vrlo razvijene performativne i komunikativne kapacitete u kreiranju situacija, osobito situacija na cesti. Zapravo, mi smo ti koji stvaramo događaje i iz tih događaja nastaju video-radovi, kratki filmovi... Odlazimo na ulice i stvaramo televiziju, izmišljamo događaje u kojima sudjeluju superheroji u interakciji s prolaznicima.

Vizija mogućih svjetova

Kada je riječ o aktivističkom djelovanju, obično ga se povezuje s potrebom za što vjernijim prenošenjem stvarnosti. No u programu Candide umjesto isticanja vjerodostojnosti sintagma je: reality fiction (fikcija stvarnosti).

– Našu produkciju, koju smo nazvali *Super video prema G8* nastalu 2002. nakon poznatog skupa u Genovi definiramo kao fikciju stvarnosti, jer je intencija pokazati moguće naracije stvarnosti. Dok dokumentarni film želi ponuditi realnost onakvom kakva jest, mi znamo da sve ono što završi na videu zapravo manipulira stvarnošću i zato radije odabiremo pričanje priča, stvaranje fikcija, konstruiranje vlastitih vizija stvarnosti. Namjera nam je otvoriti vrata svima kako bi svatko mogao emitirati vlastite, multiplicirane vizije stvarnosti. To zapravo podrazumijeva vrlo polagano kruženje oko nečega što je vjerojatno bit stvari. Dakle, realnost i fikcija dva su elementa koji se prožimaju u našim vizualnim produkcijama, stvarajući viziju mogućih svjetova.

Na programu Candide TV bio je i intervju s Ricardom Dominguesom, predstavnikom

Iva Rada Janković

Talijanska umjetnica, spisateljica i videografkinja Agnese Trocchi govori o djelovanju tzv. autonomne skupine Candida TV, koja je profilirala svoj program u duhu kreativnog razotkrivanja zloćudnog manipulacijskog moćnika – televizije, a u povodu njezina predavanja u Net klubu mama u Zagrebu

Važan segment djelovanja neovisne televizije je obrtanje uloga, pretvorba gledatelja u stvaratelja ili obrnuti inženjering

poznate američke aktivističke skupine Electronic Disturbance Theatre. Djelatnost te skupine usmjerena je isključivo na elektroničku mrežu, hakerske performanse poput Net Fluda, elektroničkih poplava koje izazivaju nenadana preopterećenja servera kod pretraživanja stranica poznatih svjetskih banaka ili multikorporacija.

– Za nas je susret s Electronic Disturbance Theatreom bio važan jer nam je razjasnio pojedine elemente vlastita rada. Zbog toga, kada smo napravili intervju s Dominguesom, mogli smo ga vizualizirati sa svim prizorima iz uličnih akcija koje smo radili proteklih godina, jer je kreiranje scenarija u stvarnosti, u gradu gdje je moć moguće vizualizirati i spustiti s nedodirljiva mjesta, dio posla kojim smo se i sami bavili, kreirajući situacije unutar kojih se stvari mogu ogoliti i pokazati onakvima kakve zapravo jesu. Dakle, stvaramo fikciju koja utjelovljuje različite oblike moći i čini ih vidljivima. Electronic Disturbance Theatre dao nam je elemente za analizu vlastita rada.

U programu Candide TV jedan od postupaka je obrnuti inženjering, s obzirom na to da se mijenja uporabna strategija korištenog instrumenta. Važan segment djelovanja neovisne televizije je obrtanje uloga, pretvorba gledatelja u stvaratelja ili obrnuti inženjering

– Ističem laboratorije za informiranje i opismenjivanje u audiovizualnom jeziku, osobito mladih ljudi s periferije. Igramo se spuštanja televizije s trona na ulicu, odande odakle je i došla, jer ako se kaže da je televizija ubila ulicu, to znači da je vraćamo na mjesto zločina. Radili smo tečajeve nekoliko mjeseci uzastopce sa svim instrumentarijem: TV-kamerama, montažom... Zamišljali smo zajedno s tim mladim ljudima kakva bi mogla biti televizija u njihovoj četvrti. U toj smo se igri učili dekonstrukciji jezika televizije i konstrukciji novog – našeg vlastita jezika. Dogodile su se i zanimljive akcije u stilu marketinške gerile. Projekt *Sky* izvela je Grupa Teletstreet 2002. odlučivši ukrasti utakmicu Rome i Lazija koju je prenosio

satelitski kanal Sky i emitirati je putem ulične televizije u svojoj četvrti. To je zapravo bila akcija u stilu Robina Hooda, jer je uzeto nešto što je zatvoreno, nedostupno i dano na masovno korištenje – jer nogomet je apsolutno masovna stvar. To nam je ujedno poslužilo kao prigoda za pristup kolektivnom imaginariju, jer sport svi gledaju. U stankama prijenosa utakmice emitirani su spotovi ulične televizije.

Manipulacija kao kreacija

Baštineći strategije avangardi, grupa oko Candide sastavila je manifest bojnih poklika pod nazivom Swarm declaration: Televizija je oružje. Stvarnost ekrana mora biti skvotirana. Oružje je u našim rukama, čuvajte se! Ako postoji Veliki brat, Candida je Mala sestra...

– Ta je deklaracija napisana 1999. kao zaigrani, pomalo provokativni manifest. Riječ je o vrlo širokoj, vrlo podzemnoj kulturnoj produkciji, neovisnom tisku i radiju... koja s Candidom pokušava prodrijeti u prostore televizijskog emitiranja. To je programska deklaracija koja dovodi u sumnju sve ono što nam se obrača i dolazi iz medija, sve ono u što se do tada vjerovalo.

Promatrajući performativne akcije Candide, koje se u prvom redu odnose na oglašavanje strategija manipulacije medijima, nemoguće je ne primijetiti vezu s avangardnim pokretima prošlog stoljeća, poput dade ili nadrealizma. Unatoč jasno izraženom kritičkom angažmanu, Candida vješto zaobilazi socrealistički dogmatizam, šarmantno razotkrivajući političku zbilju nonsensnim humorom.

– U Barceloni smo u sklopu konferencije *Copy Left* raspravljali o tome što za nas predstavlja audiovizualni jezik. Rekli smo da ga smatramo nečim što manipulira stvarnošću. Jezik televizije je posebno manipulativan. Zbog toga smo odlučili manipulirati stvarnošću na naš način, kreirati našu stvarnost bez zbnjenosti ili srama, skrivanja pred bilo kime. Te sam večeri razgovarala s jednom sudionicom Konferencije koja je oduševljeno pratila našu prezentaciju, osobito diskurs o manipulaciji. Njezina je opaska bila: "Ako se manipulacija radi s vrlo jasnim namjerama, s dozom duha i bez krajnjeg cilja, to više ne spada u područje manipulacije, to postaje kreacijom. To je, dakle, umjetnost".

Deregulacija arhitekture i kriza determinizma

Bernard Tschumi

Objavljujemo odlomak iz knjige *Arhitektura i disjunkcija* (*Architecture and Disjunction*) Bernarda Tschumija koja će najesen biti objavljena u izdanju AGM-a. Urednik AGM-ove arhitektonske Biblioteke Plan je Maroje Mrduljaš

De-, dis-, eks-

Gradovi danas nemaju vidljivih granica. U Americi nisu nikada ni imali. U Europi, međutim, koncept "grada" nekoć je podrazumijevao zatvoren i konačan entitet. Stari grad imao je zidine i dveri. Ali oni su već davno prestali funkcionirati. Postoje li dveri neke druge vrsti, nova vrata koja bi zamijenila dveri iz prošlosti? Jesu li nova vrata oni elektronički alarmni sustavi instalirani na aerodromima, koji pretražuju putnike radi oružja? Je li elektronika ili, općenitije, tehnologija zamijenila ograde, čuvane granice iz prošlosti?

Zidine koje opasuju grad su nestale, a s njima i pravila distinkcije unutarnjeg i vanjskog, unatoč naputcima političara i planera, unatoč zemljopisnim i administrativnim ogradama. U *L'Espace Critique* Paul Virilio pokreće raspravu, izazovnu za svakoga tko se bavi stvaranjem urbanog društva: gradovi su postali *deregulirani*. Ta deregulacija je pojačana činjenicom da veći dio grada ne pripada više području vidljivog. Ono što se nekoć zvalo urbanim dizajnom zamijenjeno je kompozitnim i nevidljivim sustavima. Zašto bi arhitekti još trebali govoriti o spomenicima? Spomenici su sada nevidljivi. Oni su *disproporcionirani* – tako veliki (u mjerilu svijeta) da ne mogu biti sagledani. Ili tako mali, u mjerilu kompjutorskih čipova, da također ne mogu biti viđeni.

Sjetimo se: arhitektura je u početku bila umjetnost mjere, proporcija. Nekoć je omogućavala čitavim civilizacijama da mjere vrijeme i prostor. Ali brzina i telekomunikacijski prijenos slika izmijenili su staru ulogu arhitekture. *Brzina* izduljuje vrijeme sažimajući prostor; ona niječe pojam fizičke dimenzije.

Forma slijedi funkciju

Naravno, fizički okoliš još postoji. Ali, kako sugerira Virilio, privid permanencije (građevine kao čvrsta tijela, napravljena od čelika, betona, stakla) konstantno je ugrožavan nematerijalnom repre-

zentacijom apstraktnih sustava, od televizije do elektroničkog nadzora, itd. Arhitektura je stalno predmet reinterpetacije. Ni na koji način arhitektura danas ne može proglasiti permanentnost značenja. Crkve se pretvaraju u zgrade kina, banke u *yuppie* restorane, tvornice šešira u umjetničke studije, tuneli podzemne željeznice u noćne klubove, a ponekad i noćni klubovi u crkve. Pretpostavljeni uzročno-posljedični odnos između funkcije i forme (forma slijedi funkciju) je zauvijek prokleo dan kad je funkcija postala skoro isto tako prolazna kao i oni časopisi i slike u masovnim medijima u kojima se arhitektura sada pojavljuje kao isti takav pomodni objekt.

Povijest, sjećanje, tradicija, koje su nekoć prizivali ideolozi arhitekture, postali su ništa drugo do način prikrivanja, lažnih pravila kako bi se izbjeglo pitanje prolaznosti i privremenosti.

Kada filozof Jean François Lyotard govori o krizi velikih pripovijesti moderniteta ("progres", "oslobođenje čovječanstva", itd.) to samo unaprijed zorno predočava krizu bilo kakve pripovijesti, bilo kakva diskursa, bilo kakva načina reprezentacije. Kriza tih velikih pripovijesti, njihova koherentnog totaliteta, također je kriza granica. Kao i kod suvremenoga grada, nema više ograda koje ocrtavaju koherentnu i homogenu cjelinu. Naprotiv, mi naseljavamo razlomljen prostor, sačinjen od slučajnosti, gdje su likovi dezintegrirani. Senzibilitetu razvijanom kroz stoljeća oko "pojavnosti stabilne slike" ("balans", "ravnoteža", "sklad"), danas pretpostavljamo senzibilitet brzo nestajućih, nepostojanih slika: prvo filmovi (dvadeset četiri slike u sekundi), zatim televizija, pa kompjutorski generirane slike, a onedavno (među nekolicinom arhitekata) disjunkcije, dislokacije, dekonstrukcije. Virilio dokazuje da ukinuće permanencije – kroz kolaps pojma distance kao vremenskog činitelja – zbunjuje stvarnost. Prvo deregulacija zračnog prijevoza, pa deregulacija Wall Streeta i, na koncu, deregulacija pojavnosti: sve je to dio iste nesmiljene logike. Neke neočekivane posljedice, neke zanimljive distorzije dugo slavjenih ikona tek treba predvidjeti. Grad i njegova arhitektura gube svoje simbole – nema više spomenika, nema više osi, nema više antropomorfne simetrije – nego umjesto toga fragmentacija, parcelizacija, atomizacija kao i slučajno superponiranje slika koje nisu ni u kakvu odnosu jedna prema drugoj, izuzev kroz koliziju. Nije čudo da neki arhitektonski projekti sublimiraju ideju *eksplozije*. Nekolicina arhitekata to radi u obliku crteža na kojima tlocrti, grede i zidovi izgledaju kao da se dezintegriiraju u tami

Dominantna povijest arhitekture, koja je povijest označitelja, mora biti revidirana u doba kad više nema normativnog pravila, uzročno-posljedičnog odnosa između forme i funkcije, između označitelja i njegova označenog: samo deregulacije značenja

vanjskog prostora. Neki su čak i uspjeli u izgradnji takvih eksplozija i drugih slučajnih pojava (dajući im privid kontrole – klijenti žele kontroli – ali to je samo "simulacija").

Rekapitulacija "značenja" u arhitekturi

Otuda fascinacija analogijama s filmom: s jedne strane, pokretne dizalice i autoceste, a na drugoj, montažne tehnike posuđene od filma; video-kadrovi i sekvence, rasplinuti prijelazi, zatamnjenja i otamnjenja, vremenski rezovi i skokovi, itd.

Treba se prisjetiti da je, u početku, znanost bila nešto što se bavilo sadržajem, temeljima: geologijom, fiziologijom, fizikom i gravitacijom. A arhitektura je uvelike bila dio toga, usredotočena na čvrstoću, postojanost, strukturu i hijerarhiju. Ti su se temelji počeli urušavati u dvadesetom stoljeću. Relativnost,

kvantna teorija, princip neodređenosti: ovo protresanje nije se zbililo samo u fizici, što je poznato, već i u filozofiji, društvenim znanostima te ekonomiji.

Kako onda arhitektura može očuvati izvjesnu čvrstoću, izvjesni stupanj određenosti? Danas se to čini nemogućim – osim ako ne bude odlučeno da slučaj ili rasprsnuće treba zvati pravilom, novim zakonom, kroz neku vrstu filozofske inverzije koja slučaj smatra normom, a kontinuitet izuzetkom.

Nema više određenosti, nema više kontinuiteta. Čujemo da je i energija, baš kao i tvar, diskontinuirana struktura točaka: *punctum, quantum*. Pitanje: može li *točka* biti jedina određenost?

Kriza determinizma ili uzročno-posljedičnih odnosa te kontinuiteta u potpunosti osporava noviju arhitektonsku misao. Prihvatite ovo prolaženje kroz prilično dosadnu, ali brzu rekapitulaciju "značenja" u arhitekturi – bez ulaženja u detaljnu diskusiju Ferdinanda De Saussurea ili Émilea Benveniste. Etnolozi nam kažu da, u tradicionalnim simboličkim relacijama, stvari imaju značenja. Vrlo često simbolična je vrijednost odijeljena od utilitarne. Bauhaus je pokušao iznova pomiriti to dvoje u novi funkcionalni dvojac označitelja i označenog – veliku sintezu. Osim toga, Bauhaus je pokušao zasnovati "sveopću semantizaciju okruženja u kojemu je sve postalo objekt funkcije i označavanja" (Jean Baudrillard). Ova funkcionalnost, ova sinteza forme i funkcije, pokušala je pretvoriti cijeli svijet u homogenog označitelja, objektiviziran kao element označavanja: za svaku formu, svakog označitelja, postoji objektivno označeno, funkcija. Fokusiranjem na denotaciju ukinuta je konotacija.

Označitelj i označeno

Naravno, za ovaj dominantno racionalni diskurs bilo je izvjesno da će biti napadan. U to doba napad je došao od nadrealista, čije su se transgresije često oslanjale na etiku funkcionalizma, a *contrario*. U stvari, izvjesna fiksirana, gotovo funkciona-

Avangardni teoretičar i arhitekt Bernard Tschumi jednako je poznat po svojim napisima i arhitektonskoj praksi. *Arhitektura i disjunkcija*, u kojoj su prikupljeni Tschumijevi eseji od 1975. do 1990., lucidna je i provokativna analiza mnogih ključnih pitanja koja su zaokupila arhitektonski diskurs tijekom dva protekla desetljeća – od dekonstruktivističke teorije do novijih bavljenja pojmovima događaja i programa. Uvršteni su rani eseji koji su pobudili velik interes kada su se pojavili u časopisima i dnevnicima, kao i recentni aktualni tekstovi. Tschumi oponira modernističkoj ideologiji i postmodernoj nostalgiji jer obje nameću restriktivne kriterije "legitimnim" kulturnim prilikama. Zastupa fokusiranje na našu neposrednu kulturnu situaciju, koja se odlikuje novom postindustrijskom "neudomaćenošću" (*unheimlichkeit*) koja se odražava u *ad hoc* podizanju zgrada s polivalentnim programima. Trenutačno stanje u New Yorku i kaos Tokija na taj su način smatrani legitimnim urbanim formama. Bernard Tschumi je dekan Graduate School of Architecture, Planning, and Preservation Sveučilišta Columbia. ■

arhitektura/urbanizam

Eks-centričan, dez-integriran, dis-lociran, dis-junktan, dekonstruiran, demoliran, ekstrudiran, diskontinuiran, dereguliran... de-, dis-, eks-. To su prefiksi današnjice. A ne post-, neo-, ili pre-

listička očekivanja nadrealistima su bila nužna, jer su jedino mogla biti poljuljana kroz konfrontaciju: nadrealistički prizor koji kombinira "šivaći stroj i kišobran na stolu za seciranje" funkcionira jedino stoga što svaki od ovih objekata predstavlja preciznu i jasnu funkciju.

Transgresirani zakon funkcionalnosti iznova je uveo simbolički poredak, sada iskrivljen i pretvoren u poetski fantazam. On je oslobodio objekt njegove funkcije, obznanio je raskorak između subjekta i objekta te ohrabrio slobodno asociiranje. Ali takve transgresije su općenito djelovale na pojedinačne objekte, dok je svijet postajao okruženjem složenih i apstraktnih sustava u stalnom rastu. Apstrakcija je u godinama koje su uslijedile – bila ona ekspresionistička bila geometrijska – imala svoj arhitektonski ekvivalent. Beskrajno ponavljani rasteri nebodera udružili su se s novim značenjem nultog stupnja: savršenim funkcionalizmom.

Moda je sve poremetila. Ona se uvijek bavila pitanjima konotacija: nasuprot nestabilnoj slici mode u neprestanom nestajanju, stabilne i univerzalne odrednice funkcionalizma činile su se partikularnim i ograničenim.

Dijelom fasciniran takvim konotacijama, a dijelom čeznući za nekim dugo izgubljenim tradicionalnim formama, arhitektonski postmodernizam sedamdesetih pokušao je kombinirati – da citiram Charlesa Jenksa – "moderne tehnike s tradicionalnom gradnjom kako bi se komuniciralo istodobno s javnošću i s elitom" (odatle "dvostruko kodiranje"). Bio je, prije svega, zainteresiran za *kodeve*, za prenošenje neke *poruke*, nečeg *označenog* (možda karakteriziranog ironijom, parodijom, eklectičizmom). Arhitektonski postmodernizam bio je u potpunosti podudaran s misijom arhitekture prilagođenom dominantnoj povijesti, pridavanja smisla zakloništu.

Deset godina kasnije, iluzija je već nestajala. Dorski redovi napra-

vljeni od oslikane šperploče počeli su se guliti i svijati. Nestabilnost, efemernost i označitelja i označenog, forme i funkcije, forme i značenja mogle su samo naglasiti ono očito, na što je Jacques Lacan ukazao godinama prije: da nema uzročno-posljedičnog odnosa između označitelja i označenog, između riječi i planiranog koncepta. Označitelj ne mora odgovarati za svoje postojanje u ime nekog hipotetskog značenja. Kao i u književnosti i psihoanalizi, označitelj u arhitekturi ne predstavlja označeno. Dorski stupovi i neonski zabati sugeriraju preveliki broj interpretacija, a da bi opravdali i jednu od njih. Ponovno, nema uzročno-posljedičnog odnosa između arhitektonskog znaka i njegove moguće interpretacije, između označitelja i označenog stoji barijera: barijera aktualne namjene. Nije važno ako je baš ova prostorija nekoć bila vatrogasna postaja, zatim skladište namještaja, onda dvorana za ritualni ples, a sada dvorana za predavanja (ona je bila sve to). Svaki put, nova bi namjena izobličila i označitelja i označeno. Nisu samo lingvistički znaci proizvoljni (kao što je to Saussure davno pokazao), nego je interpretacija sama po sebi otvorena za stalno propitivanje. Svaka interpretacija može biti objekt interpretacije, a da ta nova interpretacija može opet biti interpretirana, sve dok svaka interpretacija briše onu prethodnu. Dominantna povijest arhitekture, koja je povijest označitelja, mora biti revidirana u doba kad više nema normativnog pravila, uzročno-posljedičnog odnosa između forme i funkcije, između označitelja i njegova označenog: samo deregulacije značenja.

Kontekstualni eklectičizam

Deregulacija arhitekture počela je davno prije, krajem 19. stoljeća, sa svjetskim izložbama u Londonu i Parizu gdje su lagane metalne strukture radikalno izmijenile pojavnost arhitektonskih objekata. Iznenada, arhitektura je postala samo okvir koji drži staklo što je diskreditiralo puni volumen – *solid*, simbolički karakter zidanja i kamena. Ljudsko mjerilo prestajalo je biti temom kako je logika industrijske konstrukcije prevladavala. Ljudske razmjere iz doba klasicizma i humanizma bile su brzo zamijenjene rasterima i modularnim sustavima, superpozicijom svjetla i materijala koji su postajali sve više nematerijalni – još jedna forma dekonstrukcije.

Sredinom sedamdesetih, nostalgični arhitekti koji su žalili za značenjem i tradicijom, primijenili su gips-kartonske ploče i isječke od šperploče na te skele, ali slike koje su pokušavali dobiti bile su slabe u usporedbi s novim skelama našeg vremena: posredovanim slikama efemernih reprezentacija.

"Reprezentirati konstrukciju ili konstruirati reprezentaciju" (Virilio): novo je pitanje našeg vremena. Kao što je rekao Albert Einstein "nema znanstvene istine, samo privremenih reprezentacija, stalno ubrzavajućih sekvenci reprezentacija". U stvari, primorani smo provesti potpuno preispitivanje svih konceptata figuracije i reprezentacije: stalna bujica slika (bilo crteža, grafova, fotografija, filmova, televizije ili kompjuterski generiranih slika) u sve većoj mjeri negira bilo kakav pokušaj obnove renesansnog ideala jedinstva zbilje i njezine reprezentacije. Koncept dvostrukog

kodiranja bio je zadnji i uzaludan pokušaj da se nešto od tog ideala očuva netaknutim, zasnivanjem novog odnosa između komunikacije i tradicije. Riječ "tradicija" bila je ono što je veliki dio arhitektonске scene kasnih sedamdesetih navelo na krivi put i stvorilo neke aspekte arhitektonskog postmodernizma za koje osobno mislim da će se uskoro pokazati inkarnacijama povijesti kratkog daha: forma kontekstualnog eklectičizma koja se ponavlja kroz povijest arhitekture, sa ili bez ironije, alegorije i drugih parodija.

U svakom slučaju, taj problem nije problem slika: zabate i klasične redove, kolikogod bili nerazumni, slobodno može konzumirati tko želi. Ali pretendirati da bi te slike nadilaženjem modernizma mogle dovesti do novih pravila i propisa u arhitekturi i urbanizmu, jednostavno je bespredmetno.

Nema više pravila i propisa.

Sadašnja metropolitanska deregulacija uzrokovana de-industrijalizacijom europskih i američkih gradova, propašću strategija zoniranja, proturječi svakom pokušaju razvoja novog skupa regulativnih sila, koliko god to neke može biti poželjno. "Slom" Wall Streeta 1987. i njegova veza s ekonomskom deregulacijom koja mu je neposredno prethodila, još je jedna ilustracija značajne promjene. Dopusmite mi da se vratim na Viriliovu raspravu. U srednjem vijeku društvo je bilo samo-regulirajuće, auto-regulativno. Propisi su se donosili u njegovu središtu. Gradski knez bio je taj koji je upravljao; postojala je izravna uzročno-posljedična veza između pravila i svakodnevnog života, između težine zidne konstrukcije i načina zidanja.

U industrijskoj eri, društva su umjetno uređivana. Moć ekonomskih i industrijskih sila prevladala je, ustanovljujući koherentnu strukturu cijelim teritorijem: kontrola je bila definirana na njegovim granicama, na rubovima društva. Odnos između pravila i svakodnevnog života prestao je biti jasan, a velike birokracije i administracije preuzele su vlast. Regulacija više nije bila u centru, nego na periferiji. Apstraktna arhitektura koristila je rastere na svojim kolibama u Internacionalnom stilu, prije nego je otkrila da bi se isto sklonište moglo urediti u

Multinacionalnom stilu – bez obzira na to što se u njemu zbiva. Funkcija, forma i značenje prestali su imati ikakav međusobni odnos.

Ušli smo u doba deregulacije, gdje se kontrola smješta *izvan* društva, kao u nekim kompjutorskim programima koji se hrane jedni drugima do beskrajna u nekoj formi autonomije, koja podsjeća na autonomiju jezika koju opisuje Michel Foucault. Svjedoci smo odvajanja ljudi i jezika, izmještanja subjekta iz središta. Ili, mogli bismo reći, potpunog *decentriranja društva*.

Eks-centričan, dez-integriran, dis-lociran, dis-junktan, dekonstruiran, demoliran, ekstrudiran, diskontinuiran, dereguliran... de-, dis-, eks-. To su prefiksi današnjice. A ne post-, neo-, ili pre-.

S engleskoga prevela Silva Kalčić.
Tekst predavanja održanog na Dia Foundation u New Yorku u jesen 1987.

Želimir Žilnik

U čvrstom zagrljaju socijalizma

Razgovor sa Želimirom Žilnikom koji slijedi naručio je urednik Klaus Behnken kako bi bio objavljen u knjizi *Kurz und klein (Kratko i slatko)* u povodu pedesete godišnjice International Short Film Festivala u Oberhausenu u Njemačkoj 2004., no na kraju nije objavljen u knjizi. Taj je razgovor "nazvan" neodgovarajućim za knjigu i u 2004. predstavlja očiti čin izravne i čiste cenzure.

Razgovor je snimljen u listopadu 2003. u Kasselu, kada smo Žilnik, Steyerlova i ja s izlaganjima sudjelovali na simpoziju održanog u sklopu izložbe *In the Gorgeous of Balkan*, kojoj je kustos bio Rene Block, za Kunsthalle Fredericianum u Kasselu.

Želimir Žilnik pozvan je da prikaže svoj posljednji film *Kennedy returns home* (2003.), remek-djelo dokumentarnog filma, sa zaista zastrašujućom političkom porukom o načinima na koje europske zemlje, nakon završetka ratova na teritoriju bivše Jugoslavije, rješavaju pitanje izbjeglica, kojih su tisuće primili tijekom rata.

Žilnikov film *Kennedy returns home* dokumentarac je o specifičnoj i katastrofalnoj situaciji u kojoj su se našle romske obitelji nakon završetka rata u bivšoj Jugoslaviji. Romima i njihovim obiteljima dopušteno je da, u sklopu humanitarne akcije, kao izbjeglice dođu u Njemačku otprilike prije desetljeća, kada je počeo rat u bivšoj Jugoslaviji. Otad su živjeli u Njemačkoj, najprije kao izbjeglice, a kasnije su dobili mogućnost zapošljavanja, rađala su im se djeca i imali su osjećaj normalnog života. Romska su djeca nje-mački naučila savršeno, bili su dobri učenici i studenti u njemačkim školama ili na fakultetima.

Početak 2003. Želimir Žilnik iznenada je, iz priča, doznao da se u Novom Sadu, u romskim selima u okolici grada, našlo nekoliko stotina romskih obitelji s djecom koja govore samo njemački.

Tijekom 2002. i 2003. bez ikakve javne rasprave stotine Roma s obiteljima tiho su i potajno, da tako kažemo, preko noći, deportirani iz Njemačke natrag u Srbiju. Njemačka policija i posebni vladini službenici došli su po noći i zatražili od tih obitelji da sa sobom ponesu samo najnužnije, da bi nakon

toga odmah bili odvedeni u zračnu luku i poslani natrag u Srbiju. U Njemačkoj su za sobom morali ostaviti sve. U Srbiji se te obitelji suočavaju s velikom tragedijom, mlađi članovi obitelji ne znaju nijedan drugi jezik osim njemačkog, a i sve njihove navike i vrijednosti izgrađene su u Njemačkoj. Do danas ni u Njemačkoj ni u Srbiji u javnosti nije bilo nikakvih kritičnih masovnih reakcija prema tom očitom činu nasilja nad osnovnim ljudskim pravima.

Žilnik je snimio briljantan dokumentarac koji je oštar i smrtonosan nož u glavu demokratskih procesa i borbi za prava u građanskom društvu u Njemačkoj i Srbiji.

Na simpoziju u Kasselu imala sam priliku slušati odličnu raspravu o filmu između Žilnika i Steyerlove. Filmski rad Hite Steyerl u mediju dokumentarnog filma također je politički angažiran i aktivistički strastven. Njezin se rad bavi traumatičnim i uznemiravajućim temama u Njemačkoj i općenito europskoj stvarnosti, a čine ga njezini filmski projekti o uvjetima života i povijesti, sadašnjosti i budućnosti manjina.

Iako su od mene tražili da intervju sa Žilnikom napravim sama, nakon što sam čula odlično strukturiran razgovor i uvid u percepciju toga kako se danas političko i teorijsko, društveno i vizualno susreću u prostoru dokumentarnog filma, odlučila sam da intervju sa Želimirom Žilnikom, jednim od najznačajnijih filmskih redatelja iz bivše Jugoslavije danas, može biti napravljen samo kao razgovor nas troje.

Marina Gržinić
margrz@zrc-sazu.si
i Hito Steyerl

U povodu novog dokumentarca *Kennedy returns home* autor govori o tom filmu, odrastanju i radu u bivšoj Jugoslaviji

Počnimo s vašom koncepcijom filma; na koji biste način definirali svoj rad, kako da shvatimo vaše dokumentarce, produkcije fikcionalnih filmova itd.?

– Počeo sam raditi sredinom šezdesetih kada sam imao dvadeset godina; vrlo sam rano snimio neke kratke filmove. Kada sam imao 27 godina, snimio sam svoj prvi fikcionalni film *Early Works*. Vrlo sam rano bio prisiljen koristiti sve metode pokreta amaterskog filma. To okruženje amaterskog filma omogućilo mi je da se riješim administrativnih labirinata kroz koje je jedino bilo moguće nabaviti novac za snimanje filma. Bio je to određeni oblik slobode.

U svom radu razlikujem dva razdoblja: prvo je bilo od 1965. do 1971., a drugo traje od 1971. do danas. Više ili manje pokušavam u filmove uključiti neku vrstu refleksije, osobnih dnevnika o svijetu s kojim se suočavam. Ti su filmovi dokumentarci, dokumentarne drame, i približavaju se mojim osobnim osjećajima, pričama i pripovijestima. U njima postoji i određena provokacija.

Brutalna država i humanističke vrijednosti

No vaš je rad i precizno pozicioniranje političkog filma i željela bih da i o tome razgovaramo.

– Jasno je da je politika utjecala na cijeli moj život; socijalizam je po definiciji bio izrazito ideološko društvo. Socijalističku ideologiju danas je moguće shvatiti ako je usporedimo s onim društvima koja su oblikovana religijom i na koje utječe religija. U takvim društvima uloga religije jest osigurati definicije identiteta. Razmislite samo o ulozi katolicizma u Španjolskoj, na primjer. Nakon što je bila pod vlašću Arapa i muslimana, stvaranje novog španjolskog identiteta također je provedeno gradnjom crkvi.

Socijalizam je uveden u vrlo siromašnim dijelovima Europe. To se odnosi na Rusiju jednako kao i na Jugoslaviju nakon Drugog svjetskog rata. Socijalizam je upotrijebljen za uvođenje određenih vrijednosti modernizacije. Komunistička partija nije bila samo instrument moći, nego i oruđe za modernizaciju društva. Tito,

predsjednik Jugoslavije, izabran na tu dužnost doživotno 1945., koji je na tom položaju bio sve do svoje smrti 1980., uspio je socijalizmom preobraziti Jugoslaviju iz vrlo ruralne i uništene zemlje u ponovo rođeni urbani entitet. Samo šest godina nakon Drugog svjetskog rata u gradovima se mogla vidjeti modernistička arhitektura Le Corbusiera. S druge strane, postojao je nesklad između laži političara s jedne strane i novog društva sutrašnjice s druge, što je zaista bilo problem Jugoslavije. Jugoslavija je postojala između vrlo brutalnih državnih mehanizama na jednoj strani i proklamiranih humanističkih vrijednosti na drugoj. Ideološke proklamacije s jedne i snovi na drugoj strani šezdesetih su godina donijeli vrlo snažan pritisak na političku nomenklaturu. No 1965. Tito je raspustio tajnu policiju i pojavile su se mnoge demokratske nade, utemeljene na idejama koje su zagovarali Rosa Luxembourg, Marx i Gramsci. To su bila različita lica Titova socijalističkog režima.

U to je vrijeme vladao osjećaj da živimo u društvu koje mnogo obećava. Na primjer, na otoku Korčuli svake se godine održavala poznata korčulanska ljetna škola, gdje sam susretao filozofe i sociologe. Osobno sam upoznao Herberta Marcusea, Ericha Fromma, Luciena Goldmana jer su pohađali tu školu. U Beogradu sam živio u blizini zračne luke u Zemunu i vidio sam Gamala Abdula-Nassera, Jawaharlala Nehrua, etiopskog cara Haila Selassija; svi su oni posjećivali Jugoslaviju. Imali smo osjećaj da živimo u utjecajnoj zemlji. S jedne je strane bio naivan i idealistički osjećaj, a s druge u pozadini državna i partijska brutalnost.

Zabranjeni filmovi, prekinuta distribucija

Jeste li zbog svojih filmova ikad bili zatvarani?

– Zapravo, ne. Jednom sam završio u zatvoru zbog puke nezgode. Radio sam na filmu sa skupinom djece lopova koji su dan prije nešto ukrali, pa me policija optužila kako se pretvaram da snimam film kako bih ih naučio da krađu. No, zapravo nikad nisam bio u zatvoru, premda sam osjećao dosta pritisaka 1971., kada se politički situ-

razgovor

acija radikalno promijenila i kada se nakon studentskih nemira u Jugoslaviji čitavo društvo pomaklo prema snažnoj političkoj dogmatizaciji socijalističke stvarnosti. Svi su moji filmovi bili zabranjeni, njihova distribucija prekinuta, a ja sam bio isključen iz Komunističke partije 1969. Isključenje iz Partije značilo je da ste odsječeni od zajednice. Vrlo sam lako tada mogao biti zatvoren. Sa svojim prijateljima smislio sam praktični stil života, što je značilo da smo uvijek bili spremni nestati, brzo se prebaciti na neko drugo mjesto itsl. ili promijeniti državu. Za putovanje po Europi u to vrijeme nije nam bila potrebna nikakva viza. U sedamdesetima se pritisak zaista osjećao; policija vam je mogla usred noći pokucati na vrata. Nakon šezdesetih koje su bilo vrlo obećavajuće desetljeće, ponovna dogmatizacija jugoslavenskog društva u sedamdesetima bila je iznimno stresno razdoblje.

*Može li se reći da je vaš film **Early Works iz 1969.**, koji je osvojio Zlatnog medvjeda na filmskom festivalu u Berlinu iste godine, bio izravan odgo-*

vor na tadašnju političku i društvenu situaciju?

– *Early Works* bio je izravno povezan sa studentskim nemirima 1968. u Jugoslaviji. Posljedice u Europi i Jugoslaviji bile su snažne kao i SAD-u, gdje su studentski nemiri bili izravno povezani s protestom protiv Vijetnamskog rata. Studentski nemiri u SAD-u bili su snažan pokret koji je povezo američko građansko društvo i *underground*. SAD je drhtao pred studentskim prosvjedima. U Europi su studentski nemiri imali drukčiji utjecaj, u Njemačkoj je mlade stanovništvo počelo dovoditi u pitanje njemački establišment, i ta je mlada generacija željela doznati sve o nacizmu i ulozi svojih roditelja u njemu. Ta su pitanja bila skrivana nakon Drugog svjetskog rata jer je Njemačka imala ključnu ulogu u stvaranju zida prema socijalizmu i komunizmu.

Studenti su u Francuskoj slično tome propitivali prikrivena francuska sjećanja na Višijevsku republiku i kolaboracionizam generala Petaina.

Sa studentskim nemirima 1968. doživjeli smo ponovno

stvaranje povijesti. Isti se proces događao u Jugoslaviji. Spomenuo sam da je 1965. tajna policija raspuštena, a njezin čelnik Ranković smijenjen. Nakon toga uslijedilo je širenje nove energije što je bilo povezano s prevođenjem knjiga i časopisa. S druge strane, Tito je bio neka vrsta kralja, nikad nije bio javno kritiziran, a cijela politička vrhuška oko njega željela je iste privilegije; nazivali su ih crvenom buržoazijom. Kada su počeli studentski nemiri, pojavile su se parole poput *Dolje crvena buržoazija!* usmjerene protiv političke vrhuške. Dakle, i dalje je postojala ta dvojnost, s jedne strane osjećaj slobode izražavanja, a s druge smo imali Tita kao diktatora i oca nacije. Godine 1968. on je zaista došao razgovarati sa studentima, žaleći se da je i on pod pritiskom aparatčika. Ubrzo nakon toga Partija je reorganizirana i društvo je skrenulo prema ponovnoj dogmatizaciji.

Film kao oruđe kritike

U vašem je radu fascinantno to što zadržavate važnu liniju kritičnosti i političke angažiranosti, i to ne samo u razdoblju socijalizma nego i danas. Danas je, u drukčijem kontekstu, moguće zapaziti istu snagu u vašem radu. Kako ti elementi mogu tako dugo vremena opstati u vašem radu? Možete li objasniti tu situaciju da, premda je sustav promijenjen, vaša kritičnost ostaje zapanjujuće snažna i dosljedna.

– Teško je to objasniti, teško je rastumačiti racionalnu pozadinu toga. Možda je to rezultat činjenice da sam vrlo mlad isključen iz Partije. Također sam promatrao državu kako postaje mehanizam opresije ili se jednostavno pretvara u zločinačku organizaciju. Možda je to povezano s mojim privatnim životom, jer sam odrastao sam, oba moja roditelja su kao anti-

fašisti poginuli u Drugom svjetskom ratu. Živio sam s djedom, no ipak sam bio sam. Tako je moj rad također i način preživljavanja, a to preživljavanje bilo je povezano s pokušajem da ustrajem u nekim vrijednostima kako bih te vrijednosti imao kao sklonište.

No, ipak govorimo o 40 godina zapanjujuće ustrajnosti u filmu shvaćenom kao oruđe kritike?

– OK, pogledajmo stvari iz drukčije perspektive. Život u socijalizmu nije bilo vrijeme kada smo se osjećali sasvim potlačeno i nelagodno. Socijalizam je bio društvo koje je također pružalo i određene nade. Šezdesetih je to bilo društvo kojega se ljudi nisu stidjeli, no nakon 1972. i sve do danas stvari su se drastično promijenile, počeli smo shvaćati da živimo u društvu kojega se možemo stidjeti. Kada sam imao 11 godina, odveli su me u Nacionalnu skupštinu s još 300 odličnih učenika. Tada smo povijest doživljavali kroz nacionalne poeme u kojima smo mogli čuti za herojska djela naših roditelja i sunarodnjaka iz prošlosti. Novi kulturni identitet stvaran je uz pomoć nacionalnih poema koje su pjevale o heroizmu, hrabrosti i preživljavanju. Dakle, tih 300 učenika, i ja među njima, poslani su u London vlakom da razmjene ono što smo učili u školi i da svjedoče o novoj generaciji u Jugoslaviji. Razlog je bio i da je u to vrijeme Laburistička stranka u Britaniji skinula Churchilla s vlasti i Tito je bio pozvan u posjet Londonu.

Svi smo odsjeli u obiteljima članova sindikata, a ja sam bio u obitelji vozača autobusa na kat. Otkrio sam povijest za posjeta British Museumu. Tamo možete vidjeti povijest u predmetima. U Jugoslaviji nije bilo moguće vidjeti nož iz 5. stoljeća!

Rola u koferu iz Oberhausena

Na kraju, nešto o kontekstu međunarodnog filma, o mogućnosti prikazivanja filмова šezdesetih i sedamdesetih na međunarodnim filmskim festivalima, kao što je, na primjer, bio International Short Film Festival u Oberhausenu. Kako su ti pozivi bili protumačeni tada u Jugoslaviji?

– Prije nego što sam prvi put pozvan u Oberhausen, već sam snimio nekoliko filmova u Jugoslaviji. Kada je stigao poziv bio je to velik stres. Zašto? Jer u to vrijeme u Jugoslaviji pozivi s festivala da prikažu neki film nikad nisu osobno upućivani redatelju. Popis filmova koje je International Festival želio predstaviti morao je biti podnesen posebnoj komisiji u Jugoslaviji. Ta je komisija onda odlučivala koji će film biti prikazan. Kada sam nagrađen za svoj film na International Film Festivalu u Oberhausenu, bila je to čudna situacija. Zapravo sam prokrijumčario film u koferu na festival (jer je to bila samo jedna rola), pa, nakon što sam dobio nagradu, ništa nije objavljeno u jugoslavenskom tisku. Zašto? Jer poziv i odobrenje da se film pošalje nije dala spomenuta komisija. No sjećam se kada je International Short Film Festival iz Oberhausena poslao popis, to je bio predmet opsežne rasprave i o cijelom se stvari raspravljalo kao o političkom pitanju u jugoslavenskoj skupštini. Razlog je bio što je percepcija njemačkih političara bila u tim vremenima kao da su gotovo nasljednici nikog drugog nego Josepha Goebbelsa. Tako je u *Borbi*, najutjecajnijem političkom dnevniku u Jugoslaviji, objavljen velik članak s naslovom *Što ti ljudi iz Oberhausena žele?*

Jugoslavenski tisak shvaćao je festival gotovo kao neku vrstu profašističke institucije. Ukratko, potpora Zapada za naše filmove slijedom toga shvaćana je kao nešto vrlo neobično i donijela je snažan pritisak na nas. S druge strane, imao sam priliku na festivalu u Oberhausenu vidjeti djelo Alexandera Medvedkina. Kasnije sam doznao da je u Rusiji bio zabranjen gotovo 40 godina. U Jugoslaviji je bilo vrlo teško ili čak nemoguće vidjeti ruske avantgardne ili eksperimentalne filmove. Medvedkinov rad imao je tako snažan utjecaj na moj rad da sam kasnije razradio neke od njegovih vizija u smislu konstruktivističkog utjecaja na filmsku naraciju, pa sam to uključio u *Early Works*, što je bio 1969. moj prvi dugometražni film. ▣

S engleskoga prevela Lovorka Kozole

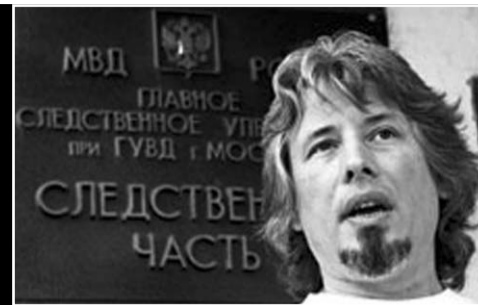
Deportirani Romi

Hito Steyerl

U svom radu koji se proteže kroz tri desetljeća Želimir Žilnik dokazao se ne samo kao kritičar socijalizma, sve dok je on postojao, nego i kritičar stvarne postojeće demokracije i njezinih totalitarnih potencijala i aspekata. Nakon je što je krajem šezdesetih postao poznat po filmovima koji su kritizirali takozvanu crvenu buržoaziju u Titovoj Jugoslaviji i zbog toga bio izložen stalnom političkom pritisku, preselio se u Njemačku. Umjesto da se ponaša kao zahvalni disident i hvali vrline demokracije, ubrzo je uvidio da bi se i njemačka demokracija mogla vrlo brzo preobraziti u policijsku državu. Ta se promjena dogodila s histerijom zbog terorizma 1977., kada je Žilnik bio protjeran iz Njemačke nakon što je snimio niz filmova o fenomenu terorizma. Nakon niza vrlo uspješnih filmova snimljenih devedesetih u Srbiji i istraživanja novih granica Europe u svom poludokumentarnom filmu *Fortress Europe*, Žilnik svojim najnovijim filmom *Kennedy returns home* ponovo ispituje okrutnosti demokracije novonastale šengenske države koja se želi riješiti izbjeglica. Tema filma je sudbina Roma koji su, nakon punih dvanaest godina u Njemačkoj, deportirani natrag u Srbiju, mjesto koje više ne poznaju i gdje im prezir prema njima onemogućava pristup čak i najosnovnijim stvarima. Žilnikovo djelo predstavlja i opoziciju popularnim filmovima poput *The Time of the Gypsies* Emira Kusturice, koji Rome prikazuje kao siromašne ali sretne, s bogatom i zabavnom kulturom. Nijedan od tih stereotipa nije prisutan u Žilnikovu radu, gdje najčešće teme među deportiranima nisu glazba i ljubav, nego cijene, plaće i pristojbe plaćene birokraciji kako bi im pomogla da zadrže svoja osnovna prava. No, ne samo sadržaj nego i profinjena polufikcionalna forma ovog filma, jesu ono što predstavlja potpunu suprotnost humanitarnoj i voajerskoj politici vidljivosti koja vlada politikom intervencija kao i estetikom građanskog društva koje, s jedne strane, deportira Rome, a s druge ih prikazuje kao bespomoćne i jadne žrtve.

Žilnikov film *Kennedy returns home* pokazuje lik "Ciganina" kojeg zajednički stvaraju dvije komplementarne sile, odnosno, zapadnoeuropska biopolitička birokracija i lokalne, u ovom slučaju srpske, elite – oboje prikazuju i hrane našu predodžbu Roma kao beskućnika, nepismenih, siromašnih i potpuno iskavrenih. Film također prikazuje proces koji dokumentira kako su obični radnici i školska djeca pretvoreni u "Cigane" tako što su prisilno iskorijenjeni iz svoje sredine i pretvoreni u beskućnike. Ali, Žilnikov film pokazuje i da protagonisti Romi zadržavaju svoje dostojanstvo, unatoč svemu. ▣

Šizoanaliza Vladimira Sorokina

I. S. Skoropanova

Soc-art je pokazao Sorokinu kako je moguće jezik oficijelne kulture uperiti protiv nje same, te je pisac poduzeo eksperiment njegove dekonstrukcije, podvrgavajući socrealistički kič šizoanalizi – ne samo radi razračunavanja s oficijelnom kulturom, nego i zbog prikazivanja libidalno povijesnih procesa sovjetske epohe

Usporedno s korištenjem autorske i personalne maske, postmodernisti posežu i za tobože objektivnim, ali apsolutno bezličnim tipom pisanja, koje imitira kod autorskog pripovijedanja, dok zapravo demonstrira pojavu *smrti autora*. Dani tip pisanja odabire Vladimir Sorokin.

Sorokinova su djela prožeta odvratnošću prema svakoj kulturnoj činjenici obilježenoj pečatom *sovjetskosti*, koji za njega utjelovljuje totalitarizam, vlast licemjerja, estetski idiotizam. U isto vrijeme neka nesvjesna sila vuče pisca da se *zagleda u bezdan*, estetski *prekuha*, *svuču* taj sociokulturni fenomen. Soc-art je pokazao Sorokinu kako je moguće jezik oficijelne kulture uperiti protiv nje same, te je pisac poduzeo eksperiment njegove dekonstrukcije, podvrgavajući socrealistički kič šizoanalizi – ne samo radi razračunavanja s oficijelnom kulturom nego i zbog prikazivanja libidalno povijesnih procesa sovjetske epohe.

“...Naš čudovišni sovjetski svijet ima vlastitu neponovljivu estetiku, koju je jako zanimljivo obrađivati” – rekao je umjetnik u jednom od intervjua. Uživljavanje u tu estetiku kod njega je neodvojivo od distanciranog i pomaknutog odnosa, te razaranja posredstvom apsurdizacije i šizoizacije. Upravo se takav pristup koristi za izgradnju slike službene sovjetske književnosti kao grandioznog državnog kiča.

Sorokin je pokazao virtuozni talent imitacije jezika književnosti socijalističkog realizma/kvazi-socrealizma, njezinih osnovnih žanrovsko-stilskih slojeva. Najčešće su to *ničji*, pečatom autorske individualnosti neoznačeni, recimo to tako, tipski stilovi npr. *proizvodne proze*, *seoske proze*, *vojne proze* itd. sa svim njihovim popratnim atributima.

Sorokinovi citati gotovo obavezno izazivaju dojam vrlo poznatoga, možda čitanoga, nečega što smo već čitali, ali smo zaboravili. Stoga oni nisu parodični, formiraju se uz *punu ozbiljnost*. Ipak, izgradivši određenu iluziju socrealističke tekstualne realnosti umjetnik teži k njezinu uklanjanju putem oštre, nemotivirane smjene stilskoga koda dijametralno suprotnim kodom, predstavljanjem ničim povezanih fragmenata teksta kao jedinstvene apsurdne cjeline. Kako piše Konstantin Kedrov, može se provaliti u divlji absurd, koji prelazi u *nađ*, i završiti djelo nekakvom šokantnom naturalističkom epizodom. Mnogo pažnje pisac posvećuje čudovišnom, bogohulnom, grubo fiziološkom, krajnje odbojnom, izvodeći na površinu ono što je skriveno u dubinama nesvjesnoga.

“Sorokinova proza” – primjećuje D. Gillespie – “odlikuje se apsurdom, silinom i koncentracijom raznih tipova seksualnih, animalno-fekalnih i groteskno-zbunjućih detalja” izgrađenih na jeziku naturalizma korištenjem *prostota*, ravnopravnih s jezikom socrealističkog realizma/socrealizma (kao da se ničim od njega ne razlikuje). *Socrealistička* se tekstualna realnost na taj način izjednačava s nekakvom šizoidnom realnošću. Ostvaruje se deestetizacija kvaziestetičkoga, desimbolizacija svijeta fantoma, ogoljuje se entropijski sloj kolektivnog nesvjesnoga. Alogizam, apsurdizam i šok-terapija sredstva su *pobuđivanja* čitatelja, koja u njegovoj svijesti trgaju uobičajene veze.

Na važnost tradicije apsurdizma te na fenomen *smrti autora* u Sorokinovu stvaralaštvu obratio je pozornost Zinovij Zinik. ▣

Vladimir Georgievič Sorokin (r. 1955.) – prozaik, dramaturg, grafičar. Profesionalnim umjetničkim radom počinje se baviti sredinom sedamdesetih kao predstavnik moskovskog umjetničkog i književnog *undergrounda*. Usvaja i u duhu šizoanalize preobražava postupke umjetnosti soc-realizma, koje prenosi u prozu, a zatim i u dramaturgiju. Dekonstruira osnovne žanrove i stilove sovjetske književnosti, estetiku socijalističkog realizma, spaja jezik književnosti socijalističkog realizma s jezikom *fiziološkog* naturalizma, nadrealizma, apsurdna, postižući time efekte šoka; diskreditira oficijelnu kulturu kao izvor idiotizacije društva, prikazuje kolektivno nesvjesno maskirano normativnim zahtjevima. Dana se tendencija manifestira u autorovim pričama iz sedamdesetih i osamdesetih (rus. izd. – *Sbornik rasskazov*, 1992., *Vidimost' nas*, 1993.), pričama u prozi *Mesjac v Dahau* (obj. u Njemačkoj, SAD-u, rus. izd. 1994.), dramama *Peljmeni* (rus. izd. 1989.), *Russkaja babuška* (rus. izd. 1995.), a također i u romanima *Norma* (1984., rus. izd. 1994.), *Tridcataja ljubov' Marini* (1984., 1. izd. – Pariz 1987., rus. izd. 1995.), *Serdca četyreh* (1994.). U knjizi *Roman* (1994.) Sorokin analogno dekonstruira stilske kodove ruske klasične književnosti koji su postali obrascima zahvaljujući njihovu *kopirnu* korištenju od pisaca-epigona, te razotkriva razorni potencijal nacionalnog arhetipa. Citatna mnogoznačnost karakterizira Sorokinov roman *Očered'* (1983. obj. na 10 strana, rus. izd. 1992.). U drami *Dismorfomanija* (rus. izd. 1990.) autor razvija tradiciju minoritarnog teatra. Popularnost i priznanje Sorokin isprva doživljava u inozemstvu. U vrijeme *glasnosti* njegova se djela tiskaju i u domovini, gdje je na pozornicu postavljena njegova drama *Peljmeni*. Sorokinovi su tekstovi iskorišteni u predstavi *Klaustrofobija* L. Dodina. O umjetnosti autor razmišlja u članku *Čerez vtoroe nebo* (1994.). ▣

Naslijeđe književnosti apsurdna

Zinovij Zinik

Sorokin, iako zvuči neobično, nastavlja dugu tradiciju ruskoga apsurdna, čiji su najistaknutiji predstavnici OBERIU, koji su suprotstavljali dorevolucionarne klišeje novogovoru mlade proleter-ske države. Prognan iz službene književnosti, apsurd je kao literarna struja nastavio živjeti u ruskoj književnosti.

Sorokin se od OBERIU-a razlikuje svojim odnosom prema čitatelju. Njegovi su prethodnici ipak ostajali idealisti-intelektualci, odgajatelji masa. Namigujući čitateljima i zadirkujući ih, oni su se trudili u njemu nezamjetno probuditi nadu u političke promjene. U Sorokinovoj prozi takav odnos prema čitatelju posve izostaje.

Autor se ne mijesha u postojeći poredak stvari, ali njegovo se suosjećanje i sudjelovanje osjeća kroz subtilnost kojom registrira sve osobitosti govora likova, neukih, bespomoćnih, beznadnih, pretencioznih, poniženih i uvrijeđenih. Apolitičnost autorskog odnosa prema vlastitim likovima netipična je za ruske autore. Gogoljevski su čudovišta deset puta odvratnija, no iza njihovih nakaznih lica uočavamo sjenku samoga Gogolja, koji pokriva lice rukama, drhtećim od očajanja i suosjećanja. U Sorokinovoj prozi upravo čitatelj, a ne autor, upada u očaj, užasava se i pati od žalosti.

Spoj apsurdna i socijalističkog realizma i šokantan karakter dekonstrukcije koja se pritom ostvaruje potiče nas da govorimo o *histeriji stila/gnjiljenju stila* kod Sorokina (s različitim ocjenama te iste posebnosti). ▣

Histerija stila

Lev Rubinštejn

Negdje ne prijelazu sedamdesetih i osamdesetih jedna od naših omiljenih zanimacija bila je kolektivno gledanje televizije s opsežnim komentiranjem onoga što se na TV-u događalo. Tako smo, na primjer, prateći emisiju *Vrijeme* maštali da netko od Diktorovih (po mogućnosti Dama u bijeloj košuljici) neočekivano počne silno prostačiti s ekrana. Činilo nam se kako bi to bila ne samo dozvola nego i opravdanje tog superslužbenog, steriliziranog televizijsko-radijskog stila. U tome se vidjela i čula nekakva katarza. Taj je osjećaj nadahnjivao mnoge od nas. Sorokin je, kako mi se čini, na njemu izgradio cijelu poetiku. Sva njegova djela, tematski i žanrovski različito izgrađena, u osnovi počivaju na jednom postupku. Označio bih taj postupak kao *histeriju stila*. Sorokin se ne bavi opisom takozvanih životnih situacija – jezik (prvenstveno književni jezik), njegovo stanje i kretanje u vremenu čini upravo tu jedinu (istinsku) dramu, koja opsjeda konceptualnu književnost, čiji je Sorokin jedan od likova. Jezik njegovih djela koji filigranski imitira tek prividno živu sovjetsku književnost, a s njome i čitav svijet koji iza nje stoji, u određenom trenutku (taj je trenutak moguće smatrati kulminacijom svakoga djela) kao da silazi s uma i počinje se ponašati neprimjereno, što je zapravo primjerenost drugome poretku. Ona je toliko nepravilna koliko i pravilna. ▣

Gnjiljenje stila – gnjiljenje čovjeka

Dmitrij Lekuh

Netko je to što radi Sorokin nazvao *gnjiljenjem stila*. Ako pođemo od toga da je stil čovjek, tada je *Slučaj Sorokin* moguće definirati kao *gnjiljenje stila – gnjiljenje čovjeka*. Za razliku od

novoga undergrounda Sorokin se igra zaozbiljno. Za ulog on je dao sebe samoga. I, naravno, izgubio. Pokušati pobijediti metaideologiju boljševizma – i to još na njezinu području – je naivno. Tome neće pomoći ni opisi najgadnijih pojava materije. Gnoj, blato, sperma, mokraća, menstrualni iscjedci – to su faktički obvezni atributi Sorokinove proze. Pri čemu se slike grade toliko majstorski da se nakon kontakta s tekstem osjeća gotovo fiziološka odvratnost. No, slični se osjećaji mogu pojaviti u čitatelju samo u jednom slučaju – ako je sam autor pri pisanju doživljavao nešto slično. Nameće se jedina dijagnoza. Sorokin i sam mrzi onoga koga je od sebe napravio. To se, ipak, ne da objasniti trivijalnim mazohizmom. Umjesto da se distancira od teksta, kako zahtijevaju kanoni postmodernizma, Sorokin se u njega udubljuje. Udubljevanje u *socrealistički tekst* nije moglo dovesti do izgradnje nečega većega od onoga u što se Sorokin udubljuje. Ono što je u nečemu ne smije biti veće od onoga u čemu se nalazi.

Kao i svi mi, Sorokin je proizvod jednoga metasustava kojeg s izvjesnom dozom nategnutosti možemo opisati kao *kvaziboljševički*. Razlikovna osobina danoga sustava je zatvorenost, skrivenost. I to ne toliko od trulog utjecaja Zapada, koliko od Neba. Prevladati takav *totalitarizam* moguće je na samo jedan način – prevladavši samoga sebe. No i najiskreniji su Lanceloti uvijek preferirali sukob s *vanjskim* Drakonima. Posljedica je toga da rezultat potrage izostaje. Novo svojstvo nije dobiveno. Tresla su se brda – rodio se miš. I miš se tu zatekao u metafizičkoj *mišolovki* koju su mu podmetnule *gore*. ▣

Dosljedan konzervator

Petr Vajlj

Sorokin se tako temeljito poistovjećivao s raznim tipovima ne samo stilskih manira nego i vrstama spoznaje, da samoga autora kao takva uopće ne ostaje. To jest, autor se rastvara u postupku. Ta je metoda u osnovi jednostrana, kao bilo koje oslanjanje na postupak. Ipak, Sorokinova postignuća nisu u shemi koju rabi, nego u njezinu virtuoznu prenašanje na papiru. Njegovo je pisanje stoga nesvodivo na soc-art, iako je njegova građa, u pravilu, sovjetska kultura. Stoga je sve to znatno ozbiljnije – i čak – strašnije. Uz iznimku Platonova *Kotlovana* ništa jezivije, snažnije i uvjerljivije o propadanju ruskoga sela od Sorokinova romana *Padjož* nije napisano. Pritom je jasno – u kontekstu knjige – da je siže o kolektivizaciji uporabljen kako bi se demonstrirale zasljepljujuće tehničke mogućnosti autora, koji je, pored ostaloga, ovladao i tom stilistikom. Ali čitateljsko srce zastaje od žalosti i boli pred tim redovima, konstruiranim hladnom računicom majstora-virtuoza.

Sorokinova su djela doslovan pokušaj potkopavanja same ideje stvaralačkog procesa i, recimo to tako, sudjelovanja duše u njemu. On se ne boji priznati kako su sve strasti, patnje i smrti njegovih heroja tek *slova na papiru* i dokazuje tu tezu svojim djelima. Potencijalni atentati na tradiciju i svetinje samo su posljedica glavnog svetogrđa: uništavanje našeg vlastita lika u našim vlastitim očima. Ako su sve to tek *slova na papiru*, koliko tada mi vrijedimo? Zvučimo li gordo ako se toliko uznemirujemo zbog papirnatih suza i celuloidne krvi?

Promijenio se svjetski stil i, ako se to ne razumije i ako se ne vlada novim jezikom, to znači: u umjetnosti – žrtvovati svoju umjetnost životu, u životu – žrtvovati tuđe živote. Iz Sorokina se rado iščitava patos propadanja, iako je on u stvari većinom onaj koji sakuplja i čuva. Što? Sve te stilske – izvanideološke! – obrasce i klišeje, koji donose sigurnost i mir. Oni se obnavljaju, ponovo rađaju pod Sorokinovim perom, ne u ironičnom ruhu soc-arta, nego kao znaci stabilnosti, gotovo folklorne postojanosti bez vremena i granica. Pri pomnom promatranju bez predrasuda, Vladimir Sorokin ispada uvjeren i dosljedan konzervator. ▣

Privlačnost antisovjetskog patosa

Bahyt Kenžeev

Sorokin je pisac, bez sumnje umjetnik, s nenadmašenim imitatorskim talentom. Taj mu talent omogućuje oponašanje cijelog niza stilova praktički bez pogreške. Ipak, bez obzira na to u koliko je glasova estradni umjetnik sposoban pjevati, od Leščenkina do Toma Waitsa, njegovo će mjesto u povijesti kulture ostati skromno. Imitacija se pretvara u kulturnu pojavu tek u slučaju da u sebi nosi moment očuđenja. Najjednostavniji je primjer parodija, u svim njezinim varijantama. Kada bi Sorokin imao veći smisao za humor, iz njega bi se vjerojatno razvio genijalni parodičar. Ali u tom smislu on nije imao previše uspjeha – ako su njegove prijašnje priče bile barem zabavne, kasnije se stvaralaštvo odlikuje ozbiljnošću koja nerijetko graniči sa zamornom savjesnošću. Svoje imitacije Sorokin oživljava na druge načine – gradi za njih nužan drukčiji kontekst. Najčešće koristi jedan te isti postupak: prva je polovina (ili uvod) u Babeljevu duhu, drugi je dio pomaknut u sferu apsurdnoga. Ponekad se stil čuva, a apsurdni su tek postupci junaka, ponekad se stil mijenja u šizofrenijsko buncanje. Imitacija i apsurd u tim pričama samo ojačavaju jedan drugoga.

Zašto je Sorokinu potreban socijalistički realizam, njegova omiljena polazna točka? Usudujem se pretpostaviti kako bi bez prvoga dijela, bez iskonskoga sovjetskoga stila, njegove priče bile dosadne. On se rijetko uzdiže do egzistencijalnih visina. Njegova književna moć ovisi o unutarnjem sukobu sa spomenutim stilom, odnosno, u osnovi, sa samom sovjetskom civilizacijom. Dotična civilizacija posvuda je postavila idole i kumire i naredila je stanovnicima da im se mole. Töne književnosti koja razgaljuje ne mogu proizvesti takav umjetnički efekt kao igra s tom kulturom, privlačna prije svega zbog svoje opasnosti... Zato je dubinska privlačnost Sorokinovih priča prije svega u njihovu antisovjetskom patosu. Šteta je što roman *Norma*, napisan na zalazu sovjetske vladavine, nije bio brzo objavljen. Ne bi izazvao manju *senzaciju* od one koju je pobudio roman *Zijajušće vysoty* Aleksandra Zinov'eva. Metafora, na kojoj je izgrađena *Norma*, također je utemeljena na omiljenom Sorokinovu postupku – spoju imitacije soc-realizma i apsurdna. Kao i uvijek, strahovitom je kastriranošću proniknut osnovni tekst, u kojem se praktički ništa ne događa. Njegov je osnovni zadatak priopćiti osjećanje bezizlazne pustoši koju izaziva život. No, i ovdje je sukob ruskoga konceptualizma sa sovjetskom kulturom utemeljen na citatima iz sovjetske civilizacije. U tome je njegova snaga i slabost. Magija tih citata ovisi o postojanju njihovih izvora i, na kraju, živom sjećanju na njih. Zato običan strani čitatelj (kojemu možemo sigurno pribrojati današnje dvadesetogodišnje Ruse) jednostavno neće shvatiti patos *Norme*. ▣

Bilješke:

– Šizoanaliza – koncept teorijski utemeljen na premisi o iracionalnom i nesvjesnom kao izvoru povijesnih i društvenih događanja. Njome se teži dokinuti prividan red i vanjsku uzrokovost povijesnih i društvenih gibanja, stvorene tradicionalnim diskurzima historiografije i sl., te razotkriti i u središte interesa postaviti marginalne grupe, koje imaju prvenstvo nad svakim tipom kolektivnosti. Značajni predstavnici šizoanalize se Deleuze i Guattari. Op. prev.

Citati, vidi:

– Z. Zinik, *O V. Sorokine, Sorokin V. Sbornik rasskazov* – M. RUSSLIT, 1992.
– L. Rubinštejn, *Predislovie k pjese V. Sorokina Peljmeni*, Iskusstvo kino, 1990., No 6
– D. Lekuh, *Vladimir Sorokin, kak pobočnyj syn socialističeskogo realizma*, Strelec, 1993. No 1(71).
– P. Vajlj, *Konservator Sorokin v konce veka*, Lit. gaz. 1995., 1. fevr., No 5
– B. Kenžeev, *Antisovetčik Vladimira Sorokina*, Znamja, 1995., No 4

*S ruskoga prevela Željka Vukajlović-Babić.
Iz knjige I. S. Skoropanova
Russkaja postmodernistskaja literatura,
Izdavatelstvo Flinta / Nauka, Moskva, 2002.*

Područje spoznaje i nespoznatljivoga u djelima Viktora Pelevina

I. S. Skoropanova

Novi čovjek proslavljan sovjetskom književnošću nije poboljšan, nego pogoršan čovjek; njegov je razum oslijepjen kaosom kolektivnog nesvjesnoga koji se oteo kontroli i prebiva u stanju specifičnoga ludila. Stoga se komunistička ideologija demistificira, a na njoj se izgrađeni socijalni mitovi demitologiziraju

Viktora Pelevina ponajviše zanimaju procesi koji se zbivaju u području svijesti i kolektivnog nesvjesnoga, u individualnoj psihi, njihov utjecaj na tijek povijesti, te društveno ponašanje ljudi. Odatle proizlazi njegov interes za fenomen ideologije, reklame, mogućnosti kompjutorske tehnologije, psihodelije i istraživanje suvremenog stanja ruskog nacionalnog arhetipa.

I. *Omon Ra* – komunistička abrakadabra

U priči *Omon Ra*¹ koristi postupke soc-arta. Pelevin razotkriva ulogu ideologije u upravljanju ljudskom svijesću. Posredstvom parodijske igre s tekstovima službene kulture² on realizira dekonstrukciju komunističkoga metanarativa.

Pelevin gradi postmodernističku verziju u sovjetskoj književnosti popularnog *odgojnog romana*. Oponašajući za njega tipične ideologeme, likove, sižejne situacije (predstavljene u obliku simulakruma), pisac ih izlaže u travestijskom, apsurdno-komedijskom ključu. Komunistička se ideologija pokazuje kao činitelj koji ne poboljšava čovjeka, nego ga sakati, deformira mu svijest, nabija mu kompleks žrtve prema kojem vlastiti život nema vrijednosti. Pisac pribjegava doslovnoj realizaciji *sakvi* metafora, koje sačinjavaju jezgru komunističkog metanarativa: *škola hrabrosti, život-podvig, pravi čovjek* i dr., koje podvrgava parodijskom prekodiranju te ih smješta u kavanski kontekst. Tako se obećanje komesara ljetne škole *Mares'ev* da će od učenika načiniti *prave ljude* ostvaruje na način da se amputiraju noge novopristiglih mladića, koje potom uče hodati uz pomoć proteza. *Pravi ljudi* u razmatranom sustavu koordinata zapravo su bogalji. Njihova je spoznaja namrtno blokirana ideološkim replikama, kojim se zamjenjuje stvarnost. Nije slučajno B. Pasternak uspoređivao sovjetske stavove sa štakama, bez kojih bogalji, odučeni od samostalno razmišljanja, nisu u stanju hodati. Pod *sovjetskošću* je smatrao izostanak želje da se život sagleda kakav on jest. Kod Pelevina državna propaganda igra ulogu dekoracija koje zastiru realnost i grade njezin lažan lik. Iz priče je vidljivo da djelo komunizma živi i pobjeđuje tek u spoznaji svojih pristaša. Usađeno od malih nogu prihvaća se mehanički, kao neosporiva istina, osobito ako je *zavareno* Lenjinovim imenom. Pelevin koristi postupak komične apsurdizacije Lenjinovih izreka, koje razblažuje propagandističkim kalupima iz drukčijeg konteksta, i pokazuje kako besmislenost izrečene *abrakadabre* nitko ne primjećuje.

Komične figure u ovome su djelu i partijci-odgajatelji *pravih ljudi* – Určagin i Burčagin, predstavljeni kao travestirani dvojinci Korčagina. Njihovo sljepilo i paraliziranost kod Pelevina su iste doslovno realizirane metafore kao beznogost učenika – vidljivo utjelovljenje ideološke zatucanosti, dogmatizma koji se ničim ne može pobiti. Pelevinovi likovi podsjećaju na groteskne slijepce Breigela, izgubljene, uboge i brutalno smiješne u isto vrijeme. Njihov bezgranični optimizam, kao i onaj Breigelovih *plesaća*, svojstva su idiotskoga. U biti, pred nama su dva glupana određena za vođe.

Pisac razotkriva kult požrtvornosti koji su predstavnici soc-realizma gradili i na koji se gledalo kao na najuzvišeniji izraz života-pothvata. Ako se u starini žrtve prinislo bogovima ili duhovima, tijekom vremena mjesto posljednjih zauzeli su ideali i principi.

Dvadeseto se stoljeće odlikuje diktaturom svjetskih ideja, koje su sebi podčinjavale svijest ljudi i koje su se smatrale više vrijednima od ljudskoga života. Požrtvovni idealizam, koji je stvarao psihologiju *smrtnika* u Pelevinovoj priči postaje objekt travestiranja. Priprema ekipe Omona Krivomazova za *pothvat* – samoubojstvo najviše podsjeća na dječju igru astronauta u kabini drvene rakete u dvorištu. *Smrtnici* se, ipak, igraju posve ozbiljno i igraju se pod upraviteljstvom *slijepih* paraplegičara i *beznogih* invalida. *Proteza* je u tom slučaju cijeli čovjek, koji se koristi umjesto automatskog uređaja. Ispunjenje obećanja mora se okončati pucnjem u zrak, kako bi se sakrila cijena *znanstvenog eksperimenta*. Apsurd te situacije neodjeljiv je od parodiranja komunističkog metanarativa, s pomoću kojega se opravdava ono što se događa, i shodno tome neodvojiv je od komedijske intrige.

Sovjetski sustav istupa u priči kao ideološka tvornica za proizvodnju socijalnih mitova i ljudi s obogaljenom svijesću.

Pelevin gradi, ipak, i varijantu otkrivanja *žrtve*, koji se pojavljuje usred polugnile ideološke dekoracije. Ne po vlastitoj volji, nego zbog okolnosti, *smrtnik* Omon Krivomazov ostaje živ. Pelevin, koja mu je zavrtjela glavom, nestaje. Iz svijeta fikcije on bježi u svijet realnosti, koji zapravo tek treba upoznati.

Dekonstrukcija teksta sovjetske kulture koju provodi pisac pogoduje triježenju od ideološke zadojenosti i oslobađanju umova.

II. *Čapaev i Pustota* – nacionalna samoubilačka strast

Pelevin se ne ograničava sferom svijesti. Veliko značenje pridaje razmatranju utjecaju ideologije na kolektivno nesvjesno. Tom je problemu posvećen roman *Čapaev i Pustota*.

U Pelevinovu su romanu prelomljene koncepcije posthumanizma, *kraja vremena, kraja povijesti, pluralizma/monizma, a polazišna točka* metamorfoza koje se zbivaju u svijetu-tekstu³ je psihijatrijska bolnica. Glavni likovi djela – simulakrumi, dekonstruirani citati, prisvojeni iz romana Dmitrija Furmanova *Čapaev*, njegove filmske verzije, popularnih anegdota, te podvrgnuti decentralizaciji i hibridizaciji po principu kontrasta: očaravajući, ali priprosti, slabopismeni narodni junak – mačevalac Čapaev hibridizira se s pedantnim refleksivnim dekadentnim inteligentom, kroz kojega prosijava Aleksandr Vertinskij, a Čapaevljevi ordinansi Petka, infantilni entuzijast revolucije – s trifonovsko-makaninskim depresivnim, iskompleksiranim junakom (točnije – hibridiziraju se spomenuti kulturni kodovi). Budući da se sve opisano u djelu zbiva u svijesti Petra Pustote/simulakruma, a on je predstavljen kao lik koji pati od šizofrenije (podvojene svijesti koja se dalje razdvaja), Pelevinova se zamisao može dešifrirati kao pokušaj izricanja osobitosti transformacije nacionalnog arhetipa (na koncu dvadesetog stoljeća), koja se ostvaruje putem šizoanalize i dezintegracije subjekta koja je prati. Tu pretpostavku potvrđuje korištenje rizomorfoga⁴ načina *prošlo-sadašnje-budućega*, a ne konkretnog historijskoga vremena, očuđenje pripovijedanih događaja do njihove šizoizacije te prevladavanje osobnoga i individualnoga putem umnožavanja *ja*. Rezultat je obnaženje pred-osobnoga, općenitoga, onoga što pripada sferi kolektivnog nesvjesnoga.

Dana sfera dobiva oznaku *Unutarnje Mongolije*, prema analogiji s dijelom Kine, koju su naselili Mongoli i koja ima autonomiju. Kina je u danom kontekstu analogna svijesti.

Pelevin uspoređuje čovjeka s vlakom koji ima mnogo dodatnih plombiranih vagona, sadržaj kojih je, možda, eksplozivan. On piše: "On je isto tako osuđen zauvijek vući za sobom iz prošlosti lanac tamnih,

Razodijevanjem efemernosti i razotkrivanjem metamorfoze koja se u kompjutorsko doba događa s čovjekovima *ja*, Pelevin stupa u zaštitu čovjekove samosvojnosti i suprotstavlja se surogatima koji obezvrjeđuju život i zarobljavaju naciju

strašnih, neznan od koga naslijeđenih vagona", to jest *crnih kutija* nesvjesnoga. I tako je bilo i uvijek će biti – tijek povijesti nije odvojiv od ovih ili onih utjecaja kolektivne psihe, koji u pojedinim slučajevima počinju dominirati nad svjesnim stremljenjima ljudi te ih podčinjavaju sebi. No zajedničko u kolektivnom nesvjesnom ima nacionalni pečat. Upravo razne strane ruskoga nacionalnog arhetipa utjelovljuju Pelevinovi hibridno-citatni junaci: Čapaev – idealizam, koji se preobraća u *volju za smrt*, Vertinskij – fatalizam, koji je također neodvojiv od tantaloidnoga privlačenja, Petka – idealizam/utopizam, koji stimulira samoosudu na smrt, Petr Pustota – strah pred životom i s njime povezano kolebanje između *volje za život* i *volje za smrt*. Pelevin vrlo snažno fiksira razvijeni tantaloidalni kompleks kao jedan od najkarakterističnijih svojstava ruskoga nacionalnog arhetipa. Njegova suprotna strana (kompleksa) je najčešće idealizam, što transcendentni, što ideološki: uz ideale nema žaljenja nad žrtvovanjem života (ne samo svojega, no i tuđega). Takve samoubilačke *sklonosti* nacionalnoga arhetipa nisu jednom u povijesti isprovocirale opasne situacije i u svojoj su krajnjoj manifestaciji u stanju dovesti do samoistrebljenja nacije. Pelevin izučava pri kakvim uvjetima se to zbiva, te kroz prizmu šizoanalize razmatra revoluciju i građanski rat od 1917. do 1920. godine. Određena poglavlja romana su palimpsest: *Čapaev* Furmanova se *ponovo ispituje* u postfilozofskom ključu. Furmanovljevi se tekst, na taj način, priznaje za jedan od vjerodostojnih izvora informacija neophodnih za istraživanje libida povijesnog procesa epohe koja se opisuje. Komunistički metanarativ, prelomljen kroz roman Furmanova, razmatra se kao aktivator dekonstruktivno-tantaloidnih impulsa kolektivnog nesvjesnoga, koji dovodi u stanje divlje kaotizacije negativni po-

Viktor Olegovič Pelevin (r. 1962.) – prozaik. Diplomirao MEI, doktorske studije pohađao na MEI i na Litinstitutu. Radio je kao inženjer i novinar. Od kraja osamdesetih počeo je objavljivati priče. Tijekom devedesetih objavio je knjigu proze *Sinij fonar* (1991.), *Omon Ra* (1992.), *Buben verhnego mira* (1996.), *Buben nižnogo mira* (1996.), *Čapaev i Pustota* (1996.), *Generation "P"* (1999.) koje su polučile široku popularnost. Najveću naklonost Pelevin njeguje prema fantastičkom realizmu i postmodernizmu. Djela su mu prevedena na engleski, francuski, njemački, norveški, nizozemski, japanski i korejski jezik. ■

nova ruska književnost

tencijal nacionalnoga arhetipa. Otuda nezamisliva silina, opijenost smrću i pogibija milijuna koje se vrednuju kao opravdane i korisne za društvo. Nije slučajno građanski rat u romanu prikazan kao noćna mora koja se materijalizirala i koja se ničim ne razlikuje od noćnih mora izmučenih ljudi koji pate od psihičkog rastrojstva. Na djelu su dezorijentacija, slabljenje instinkta samoočuvanja, pobjeda Tanatosa nad Erosom. Stoga je Valhala kod Pelevina smještena uz Čapaevljev trup.

Novi čovjek proslavljan sovjetskom književnošću nije poboljšani, nego pogoršani čovjek; njegov je razum oslijepjen kaosom kolektivnog nesvjesnoga koji se oteo kontroli i prebiva u stanju specifičnoga ludila. Stoga se komunistička ideologija demistificira, a na njoj se izgrađeni socijalni mitovi demitologiziraju. No isto se tako desakralizira i bjelogardijska ideologija i mitovi koji su iz nje iznikli. Ostvaruje se primirje neprimirivoga: kod Pelevina crveni i bijeli u vojnim uniformama sjede u restoranu za susjednim stolovima, i to do trena dok se ne probudi idejni fanatizam.

Pelevin razgolićuje naličje "bezobraznih himera, izgrađenih... kolektivnom zamućenim razumom" te pokazuje koliko su razorni afekti izazvani sadržajima kolektivnog nesvjesnoga. I u mirno vrijeme, kako se vidi iz romana, tantalođni se potencijal stalno hrani metanarativom koji vlada u društvu.

Pelevin izlazi izvan rubova nacionalnoga, razotkriva kako je zaraćenost zbog iracionalne privlačnosti ka smrti najvažniji pokazatelj stanja kolektivnog nesvjesnog suvremenog čovječanstva u cjelini (scena s Japancima).

Podvajanje Petra Pustote simbolizira i izvjesno slabljenje volje za smrt u ruskom narodu, te ojačanje volje za život u njemu, koja je ojačala kroz godine bez masovnoga terora. Pelevinova lika neka nepoznata sila baca u epohu građanskoga rata, ali ga i ponovo vraća u nesretinu, no mirnu suvremenosti. Od dobrovoljnoga harakirija Petar Pustota odustaje. Pisac kao da nas navodi na misao: važno je ne dopustiti narušavanje krhke ravnoteže u korist Tanatosa.

Pelevin podvrgava ponovnom kritičkom preispitivanju religiozno-filozofska učenja koja odriču vrijednost zemaljskomu životu, te u svojstvu višega cilja predlažu stapanje s ništavilom. To su hinduizam, budizam i lamaizam u kojima dana tendencija nalazi svoju najpuniju realizaciju. Hinduističkoj koncepciji vječnoga povratka suprotstavlja se ideja vječnog nepovratka – konačnosti smrti. Prisutnost Transcendentalnog Označenoga negira se, mijenja se pojmom praznine. Zajedno s Transcendentalnim Označenim ispražnjava se ideološki referent sposoban privesti kolektivno nesvjesno u stanje bijesa i bezumlja. Učvršćuje se ideja o mnogostrukosti istina.

Masovnoj svijesti teško je odreći se jednoznačnosti ovoga ili onoga sustava (budizam, kršćanstvo, marksizam itd.). Propast monizma ili gubitak uobičajenih orijentira shvaća se kao nekakav kraj svijeta što potvrđuju stihovi navedeni u romanu: "No u nama još gori želja, k njoj će dolaziti vlakovi, i giba se leptir saznanja iz nigdje u nikamo". Pelevin suosjeća sa suvremenim čovjekom, shvaćajući koliko bolnim može biti iskorjenjivanje totalitarizma mišljenja i nakupljenih kompleksa, te istovremeno umjetnički zasniva nužnost unutarnje perestrojke svakoga pojedinca uz

važavanje konceptata postfilozofije – u protivnom Vječni nepovratak postat će sudbina cijele Zemlje koja će, slično Čapaevu, postići nirvanu-ništavilo.

III. Generation "P" – reklame kao surogat sreće

Pojava informatičkoga društva s njegovim intelektualnim kompjutorskim tehnologijama sposobnim izgrađivati virtualnu realnost dovodi do rasprostranjenja novih sredstava manipulacije masovnom svijesću, utjecaja na kolektivno nesvjesno, adekvatnih utjecajima halucinogenih narkotika. Opasnost preobražaja ljudi u robote kojima se može upravljati putem unošenja u njihovu psihu takozvanih čistih znakova bez otvorenog označenog skrivena je u Pelevinovu romanu Generation "P".

Pelevinov Generation "P" naraštaj je onih koji su odabrali Pepsi, životne orijentire i ideale koje je formirala televizijska reklama.

Preplećući dokumentarno i fantastičko, pisac opisuje ulogu televizijskog imperija u izgradnji simuluma – imitacija, koji zamjenjuju realnost, i apofatičke antropologije, koja zamjenjuje čovjeka.

Baudrillard je pokazao kako je od sredine dvadesetog stoljeća moralno-političke ideologije prošlosti počela smjenjivati nova, zamaskirana forma kojom društvo čuva svoj nasilni ustroj, koja ga brani od uništenja – umnažanje reklamnih uradaka i operacija. Djelovanje reklame izgrađeno je na aktualizaciji arhetipa majke koja brine o svojem djetetu, pogada njegove želje, funkciji koju imitira reklama i koja se pokazuje tijesno vezana uz "arhaički ritual dara i poklona, a također i sa situacijom djeteta, koje pasivno prima roditeljska dobra djela"⁵. Cilj reklame, svijeta čiste konotacije, jest nezamijećeno izazvati predstavu kako je društvo koje reprezentira organizirano "u službi ideje sreće" i kako obilno daruje svakoga sredstvima za samoostvarenje. Pritom "socijalna se stvarnost razdvaja na realnu instancu i njezin lik, koji je zakriva, čini je nerazlučivom i ostavlja prostor tek za shemu rastapanja ličnosti u okruženje brižne majčinske brige". Putem reklame "korisnik interiorizira socijalnu instancu i njezine norme u samoj gesti potrošnje".

Potrošnja, objašnjava Baudrillard, je "virtualna cjelovitost svih stvari i priopćenje, koje čine više ili manje povezan diskurz", "djelovanje sistematskoga manipuliranja znakovima" u koje se stvari pretvaraju. Tip korištenih znakova su simulakrumi-imitacije, upućeni k nesterilnoj realnosti. Troši se "ideja odnosa kroz seriju stvari, koja je demonstrira".

Sadržaj Pelevinova romana usko je vezan s istraživanjima francuskih sociologa. U stanovitom ih smislu on dalje razvija. Ali u Generation "P" ne govori se o Zapadu, nego o Rusiji: opsežnom procesu smjene znakovnog sustava koji regulira život društva, prijelazu od čisto ideološkoga diskursa prema diskursu reklame, koja "uzima na sebe moralnu odgovornost za cijelu društvo", "s pomoću proizvoljnoga, ali sistematskoga znaka budi osjećaje, mobilizira svijest ljudi", izjedruje novi model postojanja, uzevši za osnovu američki obrazac. Nakupine kulture, tehnička postignuća, rad, intelekt i talent se koriste za uspostavljanje glavne vrijednosti masovne civilizacije – potrošnje, koja osigurava stabilno kruženje roba i novca.

Mnogo mjesta u romanu zauzima citiranje scenarija i slogana reklamnih klipova. U pravilu, oni se zasnivaju na klasičnim obrascima, povijesnim legendama, nacionalnim mitologemama. Tim samim predmeti potrošnje (deterđent Ariel, kolonjska voda Hugo Boss, cigarete Parlament itd.) uvode se u rang velikih dragocjenosti. Duhovne, pak, vrijednosti počinju ispunjavati pomoćnu funkciju, unizuju se, habaju se, devalviraju. Evo sižea reklame za automobile, nastale na osnovi biblijskoga diskurza, a koji se navodi u romanu:

"Dugačka bijela limuzina na pozadini hrama Krista Spasitelja. Njegova stražnja vrata su otvorena, kroz njih udara svijetlo. Iz svjetla izlazi sandala, koja lagano dodiruje asfalt, i ruka položena na kvaku. Lice se ne vidi. Samo svjetlo, auto, ruka i noga. Slogan: KRIST SPASITELJ

OZBILJAN GOSPOD ZA OZBILJNU GOSPODU"⁶

Neizvjesno je hoće li u svakog televizijskoga gledatelja taj pretenciozni kič izazvati smijeh. Na nekoga ipak tvorcima reklame računaju. Više od toga, pokazuje Pelevin, oni su s ciljem i metodično izgradili svoju publiku, podvrgavajući svijest moćnom psihičkom ataku koji se služi mehanizam kolektivnog nesvjesnoga. Za najkarakterističniji psihološki fenomen kraja drugoga tisućljeća pisac smatra pojavu

virtualnoga subjekta "koji za vrijeme televizijskoga prijenosa postoji umjesto čovjeka i ulazi u njegovu svijest kao ruka u gumenu rukavicu". Ono što se događa u tijeku tog psihičkog procesa umjesno je, prema Pelevinovu mišljenju, "nazvati iskustvom kolektivnoga nepostojanja, s obzirom na to da virtualni subjekt, koji zamjenjuje vlastitu svijest gledatelja, ne postoji apsolutno – on je samo efekt koji nastaje kao rezultat kolektivnog napora montažera, snimatelja i režisera. S druge strane, za čovjeka koji gleda televizor, nema ničega realnijega od virtualnog subjekta". Samoidentifikacija takva subjekta "moguća je tek kroz sastavljanje popisa produkata potrošnje", njihovih svemogućih kombinacija. U biti, to je proteza želje za identityjem, rezultat upornog i postojanog istiskivanja ličnosti. Riječ je o disocijaciji ličnosti, koja sebe poistovjećuje sa lažnim egom i stanje inflacije (K. G. Jung).

Virtualni subjekt u romanu dobiva kodnu oznaku Homo Zapiens, što je doslovno moguće prevesti kao Čovjek Koji Mijenja Kanale. Autor radi komičnih ciljeva koristi suzvučje dane oznake s definicijom Homo Sapiens, mijenjajući drugu riječ izvedenicom od riječi zapping⁷ u značenju nasilni zapping. "Prisilni zapping, pri kojem se televizor pretvara u pult daljinskog upravljanja televizijskim gledateljem, nije jednostavno jedna od metoda organizacije sekvenci, nego osnova televizijskog prijenosa, glavni način djelovanja reklamno-informativnog polja na svijest" – tvrdi autor romana. Pelevin analizira konkretne oblike i metode djelovanja na identity, koje potiču gledatelja da guta i izlučuje novac i koji utječu na učvršćenje oralno-analnoga novčanog refleksa. Čovjek se pretvara u stanicu potrošačke mase. Svojevrsni živčani sustav nastajuće simbioze postaje televizor. "Taj živčani sustav šalje po njegovom virtualnom organizmu nerвне podražaje koji upravljaju djelatnošću ćelija-monada."

Nad-zadaća svake reklame je izgraditi sliku sreće, dojma kako će je nabava ove ili one robe donijeti čovjeku. "Stoga čovjek ide u trgovinu ne po stvari, nego po sreću, a nju tamo ne prodaju." Reklamna sreća postoji tek u reklamama. U stvari, surogat sreće koji nude reklame zasnovan je na zamjeni predstave o punovrijednom životu otkrivenom u svoj punoći pokazanog života za njegovu potrošačku varijantu. Svijet simulakruma-imitacija ističe realnost, skriva je od čovjeka, umnaža telenarkomane.

Nije slučajno da u dva različita lika na ravni nesvjesnoga izrasta lik usnule Djevojke u bijeloj odjeći (Rusija), kojom hoće zavladata Vrag, koji obasipa svoj ud kokainom. Takvu udu Đavola uspoređuju se suvremeni mas-mediji i prije svega – televizija.

Razodijevanjem efemernosti i razotkrivanjem metamorfoze koja se u kompjutorsko doba događa s čovjekovima ja, Pelevin stupa u zaštitu čovjekove samosvojnosti i suprotstavlja se surogatima koji obezvrjeđuju život i zarobljavaju naciju. ▣

Bilješke:

¹ Roman Generacija P prevela je 2001. Irena Lukšić na hrvatski jezik. Ista je prevoditeljica 2003. prevela knjigu proze Omon Ra. (op. prev.)

² To su radovi V. I. Lenina, Starica Izergil Maksima Gorkog, Kako se kalio čelik N. Ostrovskoga, Priča o pravom čovjeku B. Polevoga, Magline Andromede I. Efremova, tiskovni materijali.

³ U romanu se u prekidiranoj formi citiraju Borges, Ramačaraka, Dostojevski, Puškin, Shakespeare, V. Solovjov, Černiševski, Balmont, Nabokov, Vikt. Jerofejev, Blok, M. Bulgakov, Furmanov, Šolohov, L. Tolstoj, Schopenhauer, Kant, Freud, Jung, Majakovski, Nietzsche, Biblija, Tjutčev, Solženjicin, Majrink, Grebenščikov, revolucionarne pjesme, tvorbe suvremene masovne kulture, budistički i daosistički tekstovi.

⁴ Termin izveden iz Deleuzeove i Guattarijeve podjele kultura na drvene i kulture korijena. Prvi tip kulture polazi od usporedbe s drvetom, koje jasno čuva opreke korijena/stabla, gore/dolje, nebo/zemlja, lijevo/desno, dok se drugi uspoređuje s rizomatskim ustrojem nekih gljiva – nema jasne razlike između korijena i same biljke, veze nisu linearne, postoje između svih dijelova organizma i neustrojene su, kaotične i isprepletene. Potonji tip ustrojstva knj. djela odgovara postmoderni; svijet se ne oblikuje u mimetičku kopiju nego u zemljopisnu mapu u kojoj nema centra; ostaje tek snalaženje i traganje u mapiranom kaosu). Op. prev.

⁵ Citati prema J. Baudrillard, Sistema vešćej, M. Rudomino, 1995.

⁶ Svi citati prema Viktor Pelevin, Generation "P", prevela Irena Lukšić, DiVič, Zagreb, 2001.

⁷ Brzo prebacivanje programa, kojem se pribjegava kako bi se izbjeglo gledanje reklame.

S ruskoga prevela Željka Vukajlović-Babić.

Iz knjige I. S. Skoropanova

Russkaja postmodernistskaja literatura, Izdavateljstvo Flinta / Nauka, Moskva, 2002.

Pop ikona radikalne ruske subkulture

Claudia Kuhland

Neobuzdanim verbalnim eksplozijama Alina Vituhnovskaja prazni svoju mržnju prema ljudskoj ropskoj naravi. Svijet opisuje kao *perfidni koncentracijski logor iz kojega se ne može pobjeći*. Za nju postoji samo jedan izlaz: vizija razaranja

U svojoj domovini Rusiji 29-godišnja pjesnikinja Alina Vituhnovskaja godinama je već junakinja subkulture. Sustav je progona i izopćuje. Na avangardnoj književnoj sceni ona je *crna ikona*.

Već kao dijete pokušala se suprotstaviti društvenom pritisku prilagodbe. Još se i danas – nakon 18 mjeseci provedenih u zatvoru Butyrka i pod prisilnom tajne službe – bori protiv sivog kolektivizma Putinova režima. Njezino je oružje riječ, njezina je strategija samostilizacija. Njezini su tekstovi nalik na verbalno mahnitanje. U neobuzdanim eksplozijama prazni svoju mržnju prema ljudskoj ropskoj naravi. *Zlo je nesloboda, sve izvan mene je zlo. Ono što mene sili biti čovjekom, živjeti i umrijeti, jest zlo.*

S gađenjem reagira na pokušaje mirenja sa stvarnošću. Svijet opisuje kao *perfidni koncentracijski logor iz kojega se ne može pobjeći*. Za nju postoji samo jedan izlaz: vizija razaranja. Njezin je nihilizam potpuno fantazijama svemoći. *Moji bi tekstovi morali razviti totalitarni učinak. Televizija bi smjela prikazati samo ono što ja smatram ispravnim.*

Unatoč njezinoj popularnosti, knjige Aline Vituhnovskaje u Rusiji su tiskane u vrlo malim nakladama. Njemačka izdavačka kuća DuMont objavila je pod naslovom *Schwarze Ikone (Crna ikona)* zbirku njezinih tekstova – dnevnčkih zapisa iz zatvora, proze i lirike.

Crna ikona najbezobzirnija je snimka suvremenih duševnih stanja. Svojim pjesmama Alina Vituhnovskaja pokušava “desakralizirati” jezik, *prokazati tračeve o demokraciji i pravdom*. Služi se klišeima, citatima iz klasične ruske književnosti, brojalicama, izrazima preuzetim iz birokratskog jezika, te ih lomi kako bi ih iznova sastavila. Zato je prevoditeljima vrlo teško prenijeti njezinu liriku i prozu. Premda stranom čitatelju nije shvatljiva svaka aluzija, posreduje mu se gesta protugrađanskog protivljenja.

Dok se u Njemačkoj provokacija cijeni ponajprije kao estetska kategorija, u Rusiji ona ima egzistencijalnu važnost. Alina Vituhnovskaja okreće se protiv kulture svakidašnjice obilježene Putinovim

režimom, protiv jednoobraznosti, sitnih duša i ravnodušnosti. Piše protiv prijetvornosti svijeta i nada se totalitarnom učinku. *Nikada nisam imala želju izraziti sebe kroz književnost. Uvijek sam željela samo utjecati na druge.*

U članku o talačkoj drami u Moskvi, objavljenom u *Frankfurter Allgemeine Zeitungu*, Alina Vituhnovskaja otvoreno se divi *estetskoj kakvoći* terorizma. *Ne dijelim humanističku sliku svijeta. U mojoj predodžbi junaštva čak i teroristi-kamikaze mogu biti junaci*. Njezino verbalno-terorističko obrušavanje pogađa živac mladeži koja više nema iluzija. *Ruska je mladež posve nepolitična. Mlade koji se zanimaju za politiku, zaslijepile su jeftine marionete tajne službe. Osim nacional-boljševika, sve su političke stranke isprazne i infantilne. Zato želim oko sebe okupiti mlade ljude iz tih stranaka i utemeljiti nešto između stranke i sljedbe.*

Rođena 1973., Alina je odrasla u obitelji umjetnika. Kada je imala 21 godinu istraživala je za novinski članak moskovsku narko-scenu i pritom privukla pozornost tajne službe. Kad je odbila izdati svoje izvore, optužili su je za trgovinu drogom. Osuđena je na temelju namještenih dokaza i lažnih svjedočenja. Provela je ukupno godinu i pol u zloglasnome moskovskom zatvoru Butyrka, u kojem zatvorenici žive u uvjetima koje su promatrači UN-a službeno ocijenili kao mučenje. *Vrijeme svojega zatočeništva shvatila sam kao konceptualnu akciju, kao performans*, ističe danas Alina Vituhnovskaja gledajući unatrag. *Bila je to savršena prigoda da se postane junak, upravo dar. Prijetnja da će me osam godina držati u zatvoru činila mi se neusporedivo bezopasnijom od užasa mojega unutarnjeg života. Mislila sam: zašto bi ti ništavni agenti tajne službe postali autori mojega života? Radije sam sama priredila spektakl.* ■

S njemačkoga prevela Sanja Demšić.

Pod naslovom Popikone der radikalen russischen Subkultur objavljeno na www.wdr.de/tv/kulturweltspiegel/

Obavezni teror

Alina Vituhnovskaja

Obavezni je Terorist objavio početak Rata. Prvo je ustrijelio svoju lijepu ženu, pred kojom se dugo pretvarao pohotljivim čovjekom. On i ona su se bavili seksom i boksom, kompjućorima i pornografijom, životom i smrću. Umirući, ona je iskusila sve orgazme užasa i rekla je: “Gudbaj, prljavi podlače, dosadni mudonjo, prokleta kućko!”

U to su vrijeme ljudi šahisti radili šah i mat. Njihovi su ciljevi bili nerazumni, kao kokainska revolucija, a parole su im bile necenzurirane. Oni su prljavim radničkim čizmama gnječili ličinke gradova i skandirali:

Šah. Mat.
Tame Šaht
Širi no korak
Niš' nije tak
Niš' nije to
Konj ima odijelo!
Radnici su štrajkali i palili su u tvorničkim pećima svoja goreća mlada srca.

Vojnici su pucali u prometne znakove.

Traktoristi su potpaljivali polja.

Irski su teroristi zauzeli had i McDonald's.

Izvanbračni Hitlerov sin je svirao frulu u vrtu.

Stvorenja su voljela život. I cilj njihove diktature bilo je učvršćenje i vječno produljenje svih patologija civilizacije. Koju je Obavezni Terorist mrzio.

On je rastao među izrodima i zombijima, no suptilno nije stjecao njihove osobine i poglede na svijet. On je njušio Kako Sve Jest. Bojao se i mrzio. I uporno žudio prekinuti. Nije to bila želja ni pohota, ni strast, ni teorija i nije bila manija. Nego nekakva viša Obveza, Apsolutna Misija. Njegovi podaci i misli dostavljali su se u arhiv Uprave Obavještajne Službe. Od njega su počinjale sve tajne odluke, i njime su se završavali svi popisi za strijeljanje. U njegovoj je glavi bila ručno izrađena bomba. Njegovi

su prsti strijeljali kao pravi pištolj. Njegov je spolni organ ispunjavao funkciju automatskog noža.

Uprava se trudila kontrolirati Terorista zombirajući njegovu majku. Ona mu je bezvoljno diktirala realnost iz pozicije društva. Od čega je bespomoćna i nerazumna, bolno i ružno umrla kada je sin u nju zabio želježno šilo, trudeći se da zaguši prorokovanje iz njezinih vražjih glasova.

Tada je uprava k njemu uputila buduću ženu radi obrade ljudskim. Ona je crvenjela usne i obnaživala svoje obline. Ali roman nije uspio i izdajica je poginula. Terorist je drmnuo ženin trup gumenom čizmom, uzalud se trudeći da osjeti makar drhtaj sentimentalnoga sažaljenja i krivice, i zauvijek je napustio dom.

Stvorenja su mu se smijala ususret kao ribe-klauni. Oni su bili dobri, kao sir, i nisu vjerovali u smrt. Terorist je pucao u gužvu, smiješnu, glupu, glupu, obamrlu od iznenađenja. Pucao je kako treba.

Uprava je poduzimala posebne mjere. Lukavi su vojnici svladali tijelo Terorista i poslali ga u Tajno Mjesto Mučenja i Nasilnog Ispitivanja.

Tamo, bezličan kao mrtvačnica, doktor Ajbolit dao mu je Sredstvo u venu. Terorist je imao groznicu kao rastopljeno sunce u koncentracijskoj peći. Bog, Miki Maus i Kolobok zaplesali su svoj hadski kan-kan. Hitlerov sin ispustio je frulu, zanijemjevši.

Terorista su priveli u Ustanovu za Saslušanja. Tamo je za velikim drvenim stolom, smiješeći se u brk i pušeći lulu, sjedio Josif Visarionovič Staljin.

– Vaša je djelatnost usmjerena protiv Boga, ljudskosti i humanizma – strogo je rekao.

– Molim Vas!... Što je to? Možda šale ili budalaški snovi? Što to vi govorite, Josife Visarionoviču?! Vi ste i sami veličanstveno i uzaludno strijeljali i sudili građane, naseljavali i raseljavali, predavali i vladali! I ako niste htjeli uništiti baš cijeli svijet, bar ste se nad dijelom pravo izbo-guhulili, baš pošteno. Zar vi to stvarno mene osuđujete?! Zar ne biste trebali zvjerski mi namignuti, lupiti me po ramenu s odobravanjem? – iščudavao se Terorist.

– Ti si budala i kukac – odgovorio mu je Staljin zlobno i ljuto. – Ti ne poznaješ lukavost našega svijeta, njegov

obmane uznemirujuće i ljepilive zamke. Ja nisam tebi zločinac, nisam tiranin, nego istinski humanist, ljubitelj života u svim njegovim manifestacijama.

Ja sam svijetu mir.

I spretni Lenjin

I mili Mao

Moju nadu

I mama neka

I nebo će biti

Ja ću se pomoliti

Za dosadno čudo

Ugodan mir

Šupljikavi radni dani

Njega primi

Dar čudesan!

– A sada započinjem saslušavanje. Vaš cilj?

– Apsolutno Ništa – bez razmišljanja je odgovorio Terorist.

– Zašto si to radite?

Terorist je pažljivo pogledao Vodino lice. Zašto ja razgovaram s tom gruzijskom lutkom, s tim predatorom totalitarnih praksi? Kakva hipnoza i narkotik djeluju na mene, uvlačeći me u budalaste dijaloge?

– Apsolutno mi Ništa nije potrebno za uspostavljanje socijalne pravde, stopostotnoga odsustva slobode, koja nam je dana u osjetima. Dolje nesloboda! Dolje osjeti! Osjeti su tamnica istinskoga “ja”, pipci propagande, koja se upila u Istinsku Bit. Istinska Bit je u njezinu nepostojanju. Ne biti znači ne podčinjavati se. Sloboda je Ništa. Nešto je diktatura. Postojanje je nametljivo i totalitarno. Dolje postojanje! Dolje utrobe glupih majki i udovi pohotnih otaca! Dolje patologija produljenja vrste i gole rupe naših žena! Dolje nada u bolju budućnost! Najbolja je budućnost njezin izostanak! Dolje Bog i Kolobok! Neka živi diktatura Ničega!

– Ha – podlo se nasmijao Josif Visarionovič i pritisnuo tajnu tipku.

Pojavio se Ajbolit sa sjekirom.

– Odrubite mu glavu – naredio je Staljin.

Ajbolit je zamahnuo.

Glava Terorista se zakotrljala po podu i doktoravši se do zida, eksplodirala. Aktivirala se bomba kućne izrade.

I svijet se razletio na milijune komadića i mrtvih mikroba, paničnih vriskova i krvavih brizgova. Svemirski je usisavač usisao u svoju surlu prašnjavi kaos. A poslije je kihnuo nezasićenom Hirošimom i rastvorio se zauvijek, tvoreći Apsolutno Ništa. ■

S ruskoga prevela Željka Vukajlović-Babić.
Tekst je objavljen na www.gothie.ru/alina/

Junakinja u carstvu zla

Rafael Robert Pilszczek

Alina Vituhnovskaja posve otvoreno priča kako je svoje uzništvo iskoristila kako bi zaigrala dobro promišljenu ulogu. Trebala je publicitet, nije željela ostati žrtva (po čemu je onda ipak postala poznata), nego sama uzeti uzde u ruke. Voli pozu i bolje joj je ležala uloga junakinje, pa je tako stilizirala svoje robijanje u umjetničku akciju

Nokti Aline Vituhnovskaje svjetlucaju plavom bojom noći. Oni su u sivilu podzemne željeznice kričavi tupferi boje, kao što su to i krajevi njezine duge crne kose obojeni u vatreno-sovjetski crveno. Kosu pridržavaju srebrne rejverske sunčane naočale, a šminka koja prekriva blijedu ženu toliko je savršena da su to morali primijetiti i oni koji su njezin sudski proces pratili iz posljednjih redova sudnice.

Alina Vituhnovskaja provela je ukupno godinu i pol u glasovitom zatvoru Butyrki, u kojemu su od doba Katarine Velike tisuće sitnih kriminalaca, disidenata i pjesnika bili zatočeni, mučeni i natjerani u bolest i smrt. Njoj se osvećuje federalna služba sigurnosti FSB, nereformirani nasljednik KGB-a, koja četiri godine progona pjesnikinju, jer je tada 22-godišnjakinja agentima odbila otkriti informacije o moskovskoj LSD-sceni i prominentnim ovisnicima – djeci visokih političara i poslovnih ljudi. Podatke je prikupila tijekom tromjesečnog istraživanja za svoj prvi novinski članak koji je zatim u skraćenoj verziji objavljen u liberalnom tjedniku *Novoje Kremja*. Glasine su prije toga skrenule pozornost tajne službe na pjesnikinju. U prvoj je pretrazi njezina stana FSB zaplijenio sve spise u kojima je Alina Vituhnovskaja željela pokazati da su nove droge rusku mladež izložile velikoj, novoj opasnosti.

Hrabru mladu ženu ruski su mediji prozvali *lirskim čudom, djetinjim genijem*. U novoj knjizi američko-ruske novinarkice Mashe Gessen o ruskoj inteligenciji, s naslovom poput zdravice – *Za uspjeh naše beznadne misije* – pet je stranica posvećeno *autoričnim lijepim riječima o strahu*. Hamburški slavisti smatraju je *praunukom ruske avangarde*, u Rusiji se njezina lirika u međuvremenu širi u pet knjiga. Uz pozornost koju k tome četiri godine privlači, televizija, novine i radio učinili su je junakinjom. U Moskvi uživa jednaku slavu kao ruske pop-zvijezde, pa ipak u svakom trenutku može opet biti uhićena, jer još nije donesena presuda i svaki dan mogla bi ponovo biti privedena u istražni zatvor.

Oružje, droga i opojna sredstva

Alina Vituhnovskaja ne ostavlja dojam osobe koja je sjedila u najstrožem moskovskom zatvoru. Prolazi pločnikom uspravna kao svijeća i, unatoč *outfitu*, sve u njezinoj pojavi djeluje opušteno, lako i mlado. Uпитana o tome, kratko se smije i odgovara: *Do danas nisam odrasla. Želim da me gledaju kao dijete. Zbog toga nikome i ne govorim o mojim godinama i moje životopisu. Prijateljujem samo s ljudima mlađima od trideset godina. Stariji djeluju potrošeno. Volim nevino, mlado.*

Svakog bi drugog njezine dobi shrvao događaj kada su se kasno navečer 16. listopada 1994. pred stambeni kompleks na sjeveru Moskve u kojemu živi obitelj Vituhnovski dovezla tri automobila iz kojih je nahrupilo 15 muškaraca i opkolilo krhku Alinu koja se vraćala kući. Agenti tajne službe došli su pretražiti stan Aline i njezinih roditelja. Već je bio pripravljen postupak zbog zloporabe droga, premda su tek sad trebali biti priskrbljeni i dokazi za to. Prema Alininu sjećanju, agenti su odmah nakon ulaska u stan od nje zatražili tri stvari: *oružje, drogu i opojna sredstva*.

Što su tražili, to su i našli. No, kako se kasnije u procesu pokazalo, sami su donijeli 20 grama droge koju su navodno našli u Alininom sobi. Dva nedorasla mladića koja su navodno od Aline na postaji moskovske podzemne željeznice kupila drogu u vrijednosti 40 maraka, na sudu nisu ostali pri toj tvrdnji. Pokazalo se da su agenti FSB-a

njihove izjave iznudili zastrašivanjem i nasiljem.

U zatvoru su onda stručnjaci za saslušanje rekli što stvarno od nje hoće. *Nisu imali pojma o LSD-sceni koju sam istraživala, nimalo slavodobitno priča Alina četiri godine kasnije u Internet-cafeu. Od mene su htjeli imena narkotičara, proizvođača droge iz Moskve i Petrograda, imena dilera i djece uglednih osoba.* Premda je mjesecima bila odvođena na saslušanja iz male zagušljive ćelije u kojoj je sjedila s još dvije zatvorenice, okružena štakorima, nije se slomila uslijed apsurdnosti svojega stanja.

Junaštvo – odbijanje da samome sebi priznaš vlastitu beznačajnost

U prvim danima svojega zatočeništva naučila sam da sve to moram pretvoriti u igru, priča Alina. Ako sam htjela preživjeti, morala sam se osloboditi straha. Ako ga se riješim, neće imati nikakvih izgleda jer njihov se sustav temelji na strahu.

Nekoliko mjeseci prije uhićenja cijelu je noć raspravljala s prijateljicom o biti junaštva. *Zaključile smo da je junaštvo potpuno odbijanje da samome sebi priznaš vlastitu beznačajnost, govori mlada žena. Pa je olovkom za oči na zid iznad svojeg kreveta velikim slovima ispisala rečenicu: Učini me junakinjom svojeg stripa.*

Htjela sam biti junakinja i zatvor je tome dao smisao – prvi put u mojem životu. Ne bi mogla tvrditi da se povela za nekim moralnim načelima, objašnjava ona svoje odbijanje da oda imena agentima FSB-a. *Jednostavno sam smatrala odvratnim izdati svoje izvore. Možda je to bio jedini put koji sam smatrala estetski opravdanim.*

Zato šest mjeseci nakon uhićenja, u jednom od rijetkih dopuštenih pisama, mlada zatvorenica svojim roditeljima piše kratku šifriranu rečenicu: *Fantomas kaže: u današnje vrijeme veliki je čovjek bez medija ništa.*

Roditelji su shvatili i obratili su se jednoj novinarki koju su cijenili. Ona je slučaj *Alina Vituhnovskaja* stavila na naslovnicu svojih novina. Od tada se njezina sudbina smatrala još jednim primjerom vječnog križa koji moraju nositi ruski pjesnici – uvijek u opasnosti, uvijek u nemilosti, uvijek u oporbi prema moći.

O Alini se izvješćivalo, za nju su se zauzeli stari disidenti, bračne ponude stižu joj u ćeliju, ruski PEN stavlja joj na raspolaganje iskustvena javnog odvjetnika; hamburška zaklada Toepfer osigurala joj je Puškinovu stipendiju kad izide iz zatvora. Alina je postala medijskim događajem. Postala je ono što je htjela biti – ruska junakinja, odvažna pjesnikinja. Više nije bila samo pjesnički pomladak, u krugovima mladih poznata po svojoj mračnoj knjižici *Slikovnica o smrti*.

U tome je pomogla tragična činjenica da njezina sudbina u Rusiji nije jedinstvena, nego tipična. Tisuće građana tamo bez presude sjedi u zatvoru. Oni su u istražnom pritvoru koji, ako se činovnicima prohtije, može trajati godinama. Prema stručnoj procjeni UN-a, već je puko zadržavanje u takvu istražnom pritvoru ne samo kršenje ljudskih prava nego – kratko i jasno – mučenje. *Moji su službeni očejetnici bili loši, priča Alina, htjeli su da se pravim ludom kako bi me premjestili u ludnicu jer je tamo hrana bolja i ujeti slobodniji, nego u zatvoru. No, ja nisam htjela. Htjela sam im pokazati da se ne bojim.*

Nakon godinu dana zatvora počelo je suđenje. Konstrukcija optužbe srušila se sama od sebe. Alina je oslobođena tek nakon godinu dana. U listopadu 1997., tri godine nakon prvog uhićenja, ponovo je zatvorena, na zgražanje podupiratelja, PEN-a i novinara. Razlog za novo uhićenje – nikakav. Suci su rekli samo da je Alina *iznimno opasna zločinka*.

Učinite me Junakom Vaših Stripova

Alina Vituhnovskaja u plastičnoj vrećici ima knjigu i kopije pjesama. Podiže je na stol i vadi ih. U knjizi, koja bi na njemačkom jeziku nosila nespretna naslov *Posljednja stara zelenašica ruske literature*, zaobljenim rukopisom piše posvetu. Knjigu je napisala u samo tri dana nakon izlaska iz zatvora. *Učinila bih to i bez zatvorskog iskustva, kaže ona. To je jedna anti-utopija, erupcija dugo potiskivane kreativnosti. Dijelom proza, dijelom lirika, oslikava totalitarni svjetski krajolik. U njemu ribe, simbol za rusku književnost, nemaju što jesti. Pojavljuju se miješani likovi, kao na primjer figura Hitler/Eva-Braun. U priči se pjesnikinja igra riječima, primjenjuje nadrealistički dražesne slike, i ništa se na prvi pogled ne čini smisljeno.*

Njezine pjesme nisu ništa drukčije. Jednu je napisala na osnovi svoje izreke na zidu:

Hero Your Comics (iz knjige *Roman s fenaminom*)

*Alergija na galeriji.
Ignoriraju se heroji –
originalni viču bez krvi.
Agitatori gonoreje.
Vi, koji iskačete iz kompleksa
po Freudovom scenariju,
Učinite me Junakom Vaših Stripova
prije (i nakon) policijske racije.
Vi, zapanjujući, ogoljujući,
vi cijedite iz imena,
cijedite iz vrimena
sadržaj kome se može oprostiti,
sadržaj koji se može zamijeniti,
sadržaj koji se može dopustiti,
sadržaj koji se može ponoviti,
su-režimsko,
SU-REŽIMSKO.
Svakakva umjetnost
Slabija je od moje krize.
Svakakva umjetnošćica
je režimska.
Ponizila vas je
svakakva umjetnošćica.
Svakakva umjetnošćica
nije opasna za život.
Vi, čija je bol ispisana, iscrtana,
pa vi sjedite kod kuće, nacrtajte razglednicu.
Nacrtajte Junaka Vaših Stripova
prije (i nakon) Sobe za mučenje.
Vi, o grudi ja, ako vi niste u grudri riječi,
niste u sjekiri autora, a pored autoportreta,
učinite me Junakom Vaših Stripova
prije (i poslije) kraja (i početka) svijeta.
Vi koji me pitate je li mi lako,
jesam li umrla, ili sam jako u modi?
Znate, Junaku Vaših Stripova –
onako je kako vam odgovara.
I vi koji ste s nekakvim zakonima protrčali
pored mene, skalupili krletku,
Učinite me Junakom Vaših Stripova,
kad je već to sve što možete.
I kad me probodete,
da postanem ispravna i poslušna,
postat ću Junakom Vaših Stripova,
da ne bude dosadno...
Razmaženi laganom mistikom,
čekali ste Klauna, a ne smrt.
Pa idite onda, gledajte Klauna.
Imate što i vidjeti.
(S ruskoga prevela Sonja Ludvig)*

Kukasti je križ veseo

*Čitala sam svoje pjesme u Heidelbergu, priča Alina na putu u studentski klub Kreij, nekoliko ulica od Arbata. Nijemci su me izviždali nakon nekoliko stihova. Čitala im je svoju pjesmu Ger-manija, u kojoj se svim svojim umijećem poigrava njemačkim simbolima. Prva rečenica *Ja imam Ger-maniju, kukasti je križ veseo* njemačkoj se publici odmah učinila sumnjivom.*

Zašto?, pita pjesnikinja njemačkog novinara. Možda, zato što u nama Nijemcima neki pojmovi bude psihotične osjećaje, kažem. Ali, to sam i rekla. Moj drugi redak glasi: Psihoza, manično-depresivno.

*To za mnoge nije politički korektno. To ne razumijem, kaže Alina, ali ne nastavlja raspravu. Kako joj objasniti da u Njemačkoj pozdrav *Sieg Heil* nikad nije zabavan, čak i ako neki mladi ljudi u tome nalaze veselje?*

Alina Vituhnovskaja ne poštuje tajnu policiju ni kulturne simbole. Pred sudom se deklarirala dijelom njemačkom ekstremistkinjom, dijelom francuskom prostitutkom, a dijelom djevojčicom iz američke tv-serije *Obitelj Addams*.

Ima prijatelje koji su uvjereni da Andreas Baader i Gudrun Ensslin nisu počinili samoubojstvo, nego su ubijeni u zatvoru Stammheim. Svi ti prijatelji žele u Indiju, ali zasad polaze tečajevе joge u Moskvi, pišu prozu, vješaju svoje slike na zidove svojih bijednih stanova, dižu barijade na Crvenom trgu, odlaze u zatvor ili moraju na psihijatriju, nude gin-tonicom, dok sami piju čaj. Multikultura iz podzemlja, bez ideoloških okvira, kakvu mladi danas žive u mnogim mjestima. ■

S njemačkog prevela Sanja Demšić.
Pod naslovom *Heldin im Reich des Bösen objavljeno na web-stranici www.pilszczek.de/alina.html*

Ništa lakše nego biti junak

Vladimir Sorokin i Alina Vituhnovskaja

Već i Dostojevski opisuje intelektualce opijene samima sobom i svojom misijom, intelektualce koji se bune protiv svojega doba, a u knjiŹevnosti vide mjesto otpora, podsmijeha i bijesa. Duga je tradicija tih emfatičara i satiričara u ruskoj kulturi, a njima zacijelo pripadaju i Vladimir Sorokin i Alina Vituhnovskaja. Časopis *Die Zeit* predložio je tim spisateljima da se okupe na kraći razgovor

– **Vituhnovskaja:** Meni je neugodno biti spisateljica. Možda nemam pravo, no čini mi se da se Vama to sviđa. Zavidim Vam na tome jer ovako ne mogu dalje. Odrasla sam u umjetničkoj obitelji. Već sam zarana stekla osjećaj kao da sam upala u zamku. Kao da mi je nešto uskraćeno, a za što nema nikakve analogije u zbilji. Svatko je neprestance razmišljao o umjetnosti. A meni se činilo, ovladam li umjetnošću, moći ću ovladati i drugima i manipulirati njihovom svijesću. Nikada nisam željela s pomoću knjiŹevnosti izraziti samu sebe. Uvijek sam željela jedino utjecati na druge. No, s godinama sam shvatila da to ne znači mnogo.

– **Sorokin:** Posve razumljivo, jer kada ste se Vi počeli baviti ruskom knjiŹevnošću, ona više nije bila u središtu pozornosti. Veliki se kit ruske knjiŹevnosti, koji se zamalo dva stoljeća praćakao u valovima, nasukao i počeo truliti. S knjiŹevnošću sam došao u dodir sedamdesetih godina. U to se doba još ništa nije moglo naslutiti o slomu sovjetskog sustava. KnjiŹevnost je za mene bila prilično snažna droga koje se nisam uspio riješiti sve do dana današnjeg. Smatram da knjiŹevnost još snažno utječe na mase. Možda je danas izgubila važnost, ali je film ostao masovna umjetnost. No, Vi možda radije radite s ljudima nego s papirom. Mene najviše zanima ono što ne postoji.

– **Vituhnovskaja:** Imate pravo. Ono što postoji nije nužno. Samim time što je već prisutno, više nije zanimljivo.

– **Sorokin:** Čovjek racionalno ne može prosuditi što ga zapravo privlači: knjiŹevnost, film, kazalište – ili pak politika. On ne izabire svoju drogu, nego sam jednostavno dospijeva u njezine šake.

KnjiŹevnost je moj sedativ

– **Vituhnovskaja:** Jednom ste ustvrdili: *Tekst mora biti totalitaran.*

– **Sorokin:** Ne, svaki tekst jest totalitaran.

– **Vituhnovskaja:** Precjenjujete učinak tekstova. No, što je za Vas droga: proces pisanja ili privid važnosti knjiŹevnosti?

– **Sorokin:** Sam proces. Bez njega ne bih mogao preživjeti. Svijet mi je od najranijeg djetinjstva ulijevao strah. Nikako nisam mogao shvatiti koji je to zakon u skladu s kojim svijet funkcionira. KnjiŹevnost je moj sedativ. Ona mi je pomogla da razumijem svijet.

Sorokin: Cjelokupni svijet doživljam kao jedinstvenu zonu. Devedeset posto zbivanja djeluje razočaravajuće, a samo deset posto njih odnosi se na ugodna stanja i osjećaje

– **Vituhnovskaja:** Biste li nametnuli svoje tekstove ljudima kada bi to stvarno bilo u Vašoj moći?

– **Sorokin:** Čemu?

– **Vituhnovskaja:** Učinila bih to. Ni ja nisam shvaćala način na koji je svijet složen. Već kao dijete osjećala sam se poput kockice iz kutije s kockicama koja ne pristaje u strukturu stvarnosti. Htjela sam to objasniti mojim roditeljima, no za njih je to bila djetinjarija. Pritom se pitam, zašto bih trebala preuzeti ideologiju i sustave osjećaja milijuna ljudi kada me nitko od njih doista ne može shvatiti! Ni knjiŹevnost mi nije pružila izlaz. Htjela bih zapravo da u susretu teksta i čitatelja nastane eksplozija. U protivnom se sve pretvara u dekorativno umjetničko tkanje.

– **Sorokin:** Zar nijedno knjiŹevno djelo nikada na Vas nije djelovalo poput udara munje ili droge?

– **Vituhnovskaja:** Samo u djetinjstvu. Tada sam znala progutati i po nekoliko knjiga na dan. No, tada mi je sinulo da se mogu odreći i ljudskih iskustava i njihovih informacija. Od njih nemam nikakve koristi.

– **Sorokin:** Čovjeku nije dan izbor, želi li postati spisatelj ili ne. Svaki čovjek koji počinje pisati prisiljen je na to jer mu u njegovu okruŹju ili u njemu samom nešto nedostaje. I tada to pokušava nadoknaditi.

– **Vituhnovskaja:** Je li pisanje doista samo sublimacija?

– **Sorokin:** Pogledajte samo te životopise spisatelja! Svi su oni u svojem djetinjstvu doživjeli neku snažnu traumu. Izgubili su svoje rođake ili su pak bolovali od neke teške bolesti i proživljavali duševne stresove. Meni to, pak, ne smeta. Već sam oduvijek sam tvrdio da su pisci bolesni ljudi.

KnjiŹevni fašizam

– **Vituhnovskaja:** No, usprkos tome željela bih da umjetnost posreduje čistu ideju neizobličenu djetinjastim problemima, neurozama i fiziologijom. Moji bi tekstovi trebali biti u stanju razviti totalitaran učinak: umjesto reklamnih spotova svuda bi se trebali vrtjeti redci iz mojih tekstova. Televizija bi trebala smjeti prikazivati samo ono što ja smatram ispravnim.

– **Sorokin:** To je knjiŹevni fašizam.

– **Vituhnovskaja:** Ruski fašizam je apoteoza postmoderne, on je posve eklektičan. Njegovi mnogobrojni pristaše razočarani su knjiŹevnošću. Htjeli bi pobjeći u neki drugi život s mnogo više stila i estetske profinjenosti. No, to je samo privid.

– **Sorokin:** Pogled ruskih fašista potpuno je usmjeren na prošlost. Za njih je fašizam u energetskom pogledu dovršen. Vi ste estetski fašist, preostaje vam samo izvanjski dekor. Uostalom, podjednako je tako i s njemačkim fašistima.

– **Vituhnovskaja:** Njemački su fašisti još izvanjskiji i dekorativniji. U Njemačkoj ljudi maksimalno udovoljavaju svojim socijalnim ulogama. Čak im ni na um ne pada da bi bili nešto drugo. Čak i narkici utjelovljuju

Vituhnovskaja: Činilo mi se kao da Hitler posjeduje transcendentalni potencijal koji se nikako ne da uklopiti u zbilju. Smatrala sam da ga to ujedno oslobađa odgovornosti. Da je njegova energija sposobna izjedriti radnje jednog mutanta. Da nije fašist, zlotvor, nego nešto drugo, da raspolaŹe kolosalnom energijom, te da nije njegova krivica što mu svijet ne dopušta da se uklopi u nj

narkice iz filma *Trainspotting*. S druge strane, možda je i dobro da svatko zna svoju nišu. Bezgranična neodređenost ruskog života proizvodi samo dvojbe i shizofreniju.

– **Sorokin:** No, bez te shizofrenije ne bih mogao živjeti. Kada nekoliko mjeseci boravim na Zapadu, počinjem se gušiti. U strogo strukturiranom zapadnjačkom društvu odveć mi je tijesno. Ne bih nikada mogao emigrirati na Zapad.

– **Vituhnovskaja:** Kada su me prvi put pustili iz zatvora, bilo mi je zabranjeno otputovati. Bilo mi je posve jasno da ću uskoro ponovo biti privedena. Nudili su mi politički azil u Švicarskoj, no to sam odbila. Bolje je biti junak, pomislila sam, uostalom to je i najjednostavnije. Ni ja nikada ne bih mogla emigrirati. Kada sam poslije boravila u inozemstvu, shvatila sam da sam posve domoljubno nastrojena.

KnjiŹevnost je učinkovitija u totalitarnim okolnostima

– **Sorokin:** Doduše, kada bih živio samo u Rusiji, ubrzo bih poludio. Netko je jednom ustvrdio da svijet ugroŹavaju dvije opasnosti: red i nered. Rusija je anti-pod Zapadu, potpuno neuračunljiva zona gdje zakoni ne vrijede. Rusiju lakše mogu shvatiti s odmakom. Gogolj i Dostojevski svoja su najbolja djela napisali na Zapadu. Htio bih Vam postaviti konkretno pitanje: bili ste godinu i pol u zatvoru. Pjesnik Josif Brodski jednom je rekao da je zatvor mjesto na kojemu se manjak prostora nadomješta preobiljem vremena. Je li Vam u to doba knjiŹevnost bila važnija od slobode?

nova ruska književnost

– **Vituhnovskaja:** Naravno. U zatvoru sam mnogo više čitala. Doduše, u zatvorskim knjižnicama nažalost prevladava zamalo isključivo šund-književnost. Književnost je mnogo učinkovitija u totalitarnim okolnostima kada manjka drugih informacija i razbi-brige. No, i to je bila samo zamka. Kad sam dospjela na slobodu, bacila sam sedamdeset posto zapisa iz mojeg dnevnika vođenog u zatvoru, a ponajprije citate. To ne djeluje na publiku. A pogotovo meni to nije potrebno. U zatvoru nisam stekla neka osobita nova iskustva. To bi bilo i nelogično budući da, na kraju krajeva, načelno odbijam i život. Doduše, jedno me zapanjilo: ljudi sjede u zatvoru i to je njihov život! Jednostavno nestanu u tome. U tren oka prihvate zatvorske navike i zatvorski mentalitet. To nisam htjela. Ipak, neću tek tako dopustiti da mi način življenja propiše nekakva jadna kreatura kao što je pripadnik tajne službe! Upravo je to bio razlog što sam se odlučila na to da moj boravak u zatvoru pretvorim u konceptualnu akciju. Ako već treba biti neka akcija, pomislila sam, uložiti ću u nju vlastiti život. Pretvorila sam se u fiktivni lik koji je glumio pred virtualnom publikom jer je moj proces počeo tek pola godine kasnije. Ondje mi, dakle, nije bilo tako loše. Kod nas se uvijek tvrdi: *Zatvor traumatizira čovjeka*. Sam život, u svim svojim pojavnim oblicima, stravično ponižava. Kakva bi unutarnja sljepoća i bezosjećajnost čovjeku trebala biti svojstvena da bi ga zatvor traumatizirao? Kako bi se Vi osjećali kada biste dospjeli u zatvor?

– **Sorokin:** Već sam u školi i u institutu imao problema jer se nisam mogao uklopiti u zajednicu. Ondje sam kao strano tijelo uvijek pobuđivao izljeve agresije. Doduše, dobrovoljno ne bih htio sjediti u zatvoru. Cjelokupni svijet doživljam kao jedinstvenu zonu. Devedeset posto zbivanja djeluje razočaravajuće, a samo deset posto njih odnosi se na ugodna stanja i osjećaje.

– **Vituhnovskaja:** I za mene je svijet oduvijek bio perfidni koncentracijski logor. Čovjek mu ne može izbjeći. Smrt bi bila odveć lak i idealan izlaz.

– **Sorokin:** Da, čovjeku samoubojstvom tek polazi za rukom da ishodi novi rok. To je samo prividan izlaz.

– **Vituhnovskaja:** Svoj život ne mogu sama okončati, i to iz dvaju razloga: ni život ni smrt nisu moji izumi, pa zato ne želim odabrati ni jedno ni drugo. A kad je riječ o samoubojstvu, osjećam se poput jednog lika iz romana Jurija Mamlejeva: čovjek napušta kuću s pomišlju na to da će danas umrijeti. Odlazi u dvorište, ondje spazi mačku i udara njome o zid govoreći: *Zašto bi ovaj stvor trebao dalje živjeti, ako ću ja umrijeti?* Ne vjerujem u humanizam. No, odakle Vi crpate svoj mir kada mislite kao i ja?

– **Sorokin:** Tome je tako samo izvana. Nisam miran, nego iznutra tutnjim. Uvelike se drogiram.

– **Vituhnovskaja:** Kako to mislite?

Sorokin: Staljin je velik, lijep muškarac inteligentne vanjštine i rafinirani igrač. Zato i nasilje mora biti rafinirano. Takva su pravila igre. Pokušaj je to poimanja nasilja kao ljepote

– **Sorokin:** Živim u književnim prostorima. Od najranijeg djetinjstva živim u dvama svjetovima: u snažnom svijetu mašte i sivom svijetu koji me okruživao. Sada se ti svjetovi pretaču jedan u drugi.

Kultura je trbuh koji sve probavlja i pretvara u robu

– **Vituhnovskaja:** To opisujete i u svojem novom romanu *Plavo salo*.

– **Sorokin:** Pokušavam ta dva svijeta ujediniti. Riječ je o romanu u konjunktivu. Kao i u torti s više slojeva, tako i u tom romanu ima nekoliko stvarnosti. Svaki se čovjek ipak jednom zapita: kako bi se povijest dalje razvijala da su Nijemci prvi otkrili atomsku bombu? Ili da su se Hitler i Staljin ujedini?

– **Vituhnovskaja:** Hitlera i Staljina prikazujete, protivno prevladavajućim predodžbama, kao razmjerno privlačne dekadente. Oni u Vašem romanu nalikuju na estete iz Viscontijevih filmova.

– **Sorokin:** Samom romanu prethodi Nietzscheova rečenica: *U svijetu ima više kumira nego stvarnosti*.

Oduvijek sam se bavio razaranjem mitova i klišēja svojstvenih kolektivnom zapažanju. U dvadesetom je stoljeću jedini doista tabuizirani lik Hitler. Šale se na njegov račun smiju zbijati samo vrlo oprezno. Privlače me tabuizirane zone. Jednostavno mi se sviđa prodirati u njih. Ondje ima živog mesa koje se može konzumirati tako da se tabu razori. Takve su zone vrlo rijetke. Kultura je kolosalni trbuh koji sve probavlja i pretvara u robu – pa čak i pisce poput Geneta ili de Sadea koji su već odavno izgubili status zločinca. To se dosad Hitleru još nije dogodilo.

– **Vituhnovskaja:** Hitler je već odavno postao masovni proizvod. Zamalo poput Miki Mause, poput nekog popularnog lika.

– **Sorokin:** Da, ali samo kod nas u Rusiji.

– **Vituhnovskaja:** Kako god bilo, lik je uvijek nešto bolje nego čovjek – on je živiji, šareniji, konkretniji. Za mene je Hitler lik iz mog djetinjstva. Doživjela sam ga posve emocionalno. Kao dijete osjećala sam se vrlo osamljeno. Jedini lik koji mi je bio blizak, tko zna iz kojih razloga, bio je upravo Hitler. Svakako da je tome danas posve drukčije. Pitam se, je li čovjek kojeg sam u to doba zamišljala uopće bio Hitler. Umislila sam da se u stvarnosti tek vrlo rijetko pojavljuju ljudi koji se s njom toliko malo slažu kao što je to bilo s Hitlerom. Činilo mi se kao da posjeduje transcendentalni potencijal koji se nikako ne da uklopiti u zbilju. Smatrala sam da ga to ujedno oslobađa odgovornosti. Da je njegova energija sposobna iznjedrati radnje jednog mutanta. Da nije fašist, zlotvor, nego nešto drugo i da raspolaže kolosalnom energijom. Te, nadalje, da nije njegova krivica što mu svijet ne dopušta da se uklopi u nj.

Vituhnovskaja: Zašto bih trebala preuzeti ideologiju i sustave osjećaja milijuna ljudi kada me nitko od njih doista ne može shvatiti! Ni književnost mi nije pružila izlaz. Htjela bih zapravo da u susretu teksta i čitatelja nastane eksplozija. U protivnom se sve pretvara u dekorativno umjetničko tkanje

Simpatični Hitler

– **Sorokin:** Deleuze i Guattari u svojem *Anti-Edipu* pišu da su fenomeni poput Hitlera, Staljina ili Lenjina potpuno proizvod masa. Zato ih se, smatraju oni, izvan silnog kolektivnog tijela ne bi smjelo niti percipirati. Mene pak, nasuprot tome, podsjećaju na jednu vrstu riba koje prebivaju duboko u moru: ženka je duga metar, a mužjak samo dva centimetra. Nakon spolnog čina mužjak se praktički odvaja od tijela ženke. Hitlera je dopala uloga mužjaka, on je oplodio Nijemce. U svim je ostalim stvarima vjerojatno bio prosječan čovjek. Sovjetsko viđenje Hitlera bilo je vrlo specifično. I Vi ste vjerojatno u svojem djetinjstvu tragali za junacima.

– **Vituhnovskaja:** Ne, samo sam umislila da mi je Hitler donekle sličan. Junakinja sam htjela biti ja sama.

– **Sorokin:** Za nas, djecu, Hitler nije bio samo monstrum. Sovjetska mu je propaganda podarila dozu duboke tajanstvenosti.

– **Vituhnovskaja:** Iracionalnog zla?

– **Sorokin:** Da, za sovjetske je građane on bio apsolutno zlo – demon proizišao iz pakla. Tajanstvena aura posljednjih trenutaka njegova života – da se u bunkeru prije samoubojstva ženi svojom ljubavnicom – podarila mu je obilježje demonske romantike koja je mogla snažno djelovati na djecu. Moja slika o Hitleru nastala je preko filmova i kolektivnoga usmenog mita.

– **Vituhnovskaja:** Meni je već zato bio simpatičan jer ga nitko nije volio. Meni su svi ljudi bili monstrumi. A onaj koji je tim monstrumima monstrum, mislim sam, taj bi morao biti dobar.

– **Sorokin:** To je tipičan način zapažanja autistične djece. Jeste li u svojem djetinjstvu bili prilično zadubljeni u sebe?

– **Vituhnovskaja:** Kako se uzme. No, čini mi se da među nama nema nekog osobitog proturječja. Slično sagledavamo svijet. Jedino što ste Vi u stanju prihvatiti stanje, barem djelomice. Meni to ne polazi za rukom.

– **Sorokin:** Imam sve ono što mi je potrebno kako bih pregrmio život do smrti: svoju drogu – književnost, film i glazbu. To mi je dovoljno. Svoju životnu situaciju ne mogu promijeniti. No, zanima me kako su katastrofe najnovijeg doba – eksplozije bombi, potonuće podmornice i požar u televizijskom tornju – zapravo utjecale na Vas?

Nasilje je zrak koji udišemo od djetinjstva

– **Vituhnovskaja:** Ono što nikada nije postojalo, to ne može niti propasti. Nikada nisam imala zatvorenu pozitivnu sliku o svijetu. Uvijek sam prilično jasno osjećala prisutnost kaosa. Još samo prije nekoliko godina ti bi događaji bili izvrsni vizualni popratni učinci kaosa. Sada je stvarnost prazna i bez događaja. Iako se danas katastrofe gomilaju i formalno gledano, nešto su nastrano, više ne mogu utjecati na svijest. Stanje nam je već odavno posve jasno. Iluzorno je da bi se vanjski svijet mogao promijeniti.

– **Sorokin:** Doista. Kada se *devedesetprve* pucalo na Bijelu kuću, nije me začudio sam događaj, nego unutarnji mir s kojim sam to prihvatio. U Rusiji je uvijek bilo tenkova i ubojstava, samo u drugim oblicima. Nasilje je u dječjem vrtiću i u školi bilo sto puta gore od tih tenkova. U svojoj sam mladosti nasilje doživljavao fizički, ono je svuda bilo prisutno. Za mene nije ništa novo kada netko nekoga ubije. Na to me se pripremalo već četrdeset godina. Na Zapadu mi se često postavlja pitanje: "Što misliš o Čečeniji?" O tome uopće ne mislim. Zbunjeniji sam kada mi curi slavina za toplu vodu ili kada nemam čiste gaće. Naravno da usprkos tome pomažem kada je netko u teškoj situaciji. Nasilje je zrak koji udišemo od djetinjstva.

– **Vituhnovskaja:** Nasilje je toliko neodređeno i nejasno da ne stoji ni u kakvom odnosu prema apsolutnom racionalnom zlu. Ono je besmisleno, bez stila, iracionalno. No, iracionalnost nije jeziva i tajanstvena, nego plitka. Slično staroj krpi u koju ubadamo noktima. Ne pogađa nas. I to nikako samo zato što smo cinici.

– **Sorokin:** Naravno da ti događaji nisu ništa novo. U *Svijetloplavom komadu slanine* nasilje je do određenog stupnja i estetizirano. Staljin je velik, lijep muškarac inteligentne vanjštine i rafinirani igrač. Zato i nasilje mora biti rafinirano. Takva su pravila igre. Pokušaj je to poimanja nasilja kao ljepote. ■

S njemačkoga preveo Tihomir Engler.
Pod naslovom *Nichts leichter, als ein Held zu sein:*
Wladimir Sorokin und Alina Wituchnovskaja im
Gespräch *objavljeno u Die Zeitu 46/2000.*

Pregršt dirljivih bisera

Goran Pavlov

U pratnji tek dvojice muzičara, a sam navigirajući između klavirski ugođenog sintesajzera i akustare, Cale je uživo skoro identičan onome s nenadmašnog živog albuma *Fragments Of A Rainy Season*, uz veliko preklapanje odsviranog repertoara

Koncert Johna Calea, Tvornica, Zagreb, 29. lipnja 2004.

U prošlom sam broju *Zareza* pun lijepih riječi komentirao pravu opsadu ljubljanskog koncerta Pixiesa od naših sunarodnjaka, sve da bi, kad su ostvarenu prednost na stranom trebale potvrditi kvalitetnom partijom na domaćem terenu, Hrvatine kiksale u velikom stilu. Naime, koncertu Johna Calea, čovjeka koji skoro pa do kraja iscrpljuje pravo na trošenje riječi legenda, prisustvovalo je tek tristorinjak ljudi, od čega vjerojatno najviše polovica s kupljenom ulaznicom. Dobro, 180 kuna baš i nije cifra čiji se minus neće osjetiti u džepu prosječnoga građanina, ali baš me zanima hoće li isti razlozi uzrokovati i sličan posjet na najavljenom koncertu Santane, na primjer.

Ali, da budem iskren, nije da sam nešto drugo i očekivao. Unatoč plakatu koji ga je reklamirao pretpostavljenim "ex-Velvet-Underground" mamcem za publiku, John Cale je, i to ne samo na ovim prostorima, ipak prilično opskurna veličina, za koju čak ni zainteresiraniji slušatelji ne znaju kamo bi je smjestili s obzirom na sve more različitih stilova kroz koje je plivao u evo skoro četrdeset godina karijere, tvrdoglavo ustrajući na neovisnom pristupu popularnoj glazbi, a ne pomaže mu ni ime koje je lako pobrkati s Johnom Cageom ili J.J. Caleom. No, veličina Cale ipak jest.

(Tjedan dana kasnije, isti je prostor posjetilo nemjerljivo više ljudi zbog koncerta Davida Byrnea. Pixies krcati, Byrne popunjen, Cale prazan – kao da, kad je o neovisnoj, inovativnoj glazbi riječ, vrijeme za našu publiku teče suprotnim smjerom, tako da najbolje pozna je i najviše voli ono najbliže, a do Calea i njegovih ključnih albuma s početka sedamdesetih jednostavno još nije stigla. Za petnaestak godina, ako sam u pravu, Tvornica će biti puna.)

Hermetična pop ploča

Caleov koncert u Zagrebu održan je kao dio promotivne

turneje albuma *Hobo Sapiens*, kojim se pred kraj prošle godine ovaj legendarni majstor vratio glazbi, i to na prilično siguran, pošten, zadržavajući, ali ne i fantastičan način, što se velik dio starije kritike svojski trudio pokazati. Poznat po neumornom istraživanju kako vlastitih autorskih potencijala, tako i mogućnosti izražavanja ideja različitim modernim tehnološkim pomagalima, Cale je na posljednjem albumu svoje avangardnim instinktima kreirane zamisli obukao u moderno elektronsko ruho, dobivši na kraju ploču kojoj je teško naći takmaca u popularnoj glazbi. *Hobo Sapiens* je, ako to nije paradoks sam po sebi, hermetična pop-ploča. Iako najvećim dijelom tihe, decentno zavodljive, njezine su pjesme istovremeno uznemirujuće i zahtjevne za slušanje, dotičući se neuobičajenih tema poput mjesta umjetnosti u društvu, aktualnog geopolitičkog stanja ili zakučastih ljubavnih odnosa. U svih dvanaest pjesama (odnosno trinaest – jedna je skrivena prije prve) John Cale zvuči snažno i uvjeren u izabrani put, na kojem nema ni najmanjeg mjesta za ikakve ustupke *easy listening* tendencijama, što je uza sve ostalo i doista hrabar potez, znamo li kakvih je samo pop divota za sobom ovaj stasiti Velšanin ostavio. Međutim, nije svaka od tih pjesama ono što je trebala biti – remek-djelo avantšansone bez premca u karijeri svoga autora. Neke od njih tom su se idealu približile (*Zen*, *Things*, *Over Her Head*, *Magritte* – prve tri odsvirane su i na zagrebačkom koncertu), ali se u ostatku vrlo dobro da osjetiti neiskorišteni prostor.

Suzdržani kritičari

No, s obzirom na takvo korištenje moderne tehnologije, koje uhu postarijeg kritičara ne predstavlja nedokučiv oblik glazbenog stvaranja, te mu time služi i kao dokaz potrošnosti i suvišnosti dobrog dijela zaista nove glazbe, *Hobo Sapiens* se na brojnim godišnjim listama stranog tiska za 2003. popeo jako visoko, što je onda i većinu domaće kritike nagnalo na istovrsne ekshibicije prilikom kompiliranja vlastitih godišnjih *best of* popisa – na kojima, naravno, nije bilo mjesta za, slučajnim odabirom, Twilight Singers, Evana Dandoa, Bubbu Sparxxxu, pa čak ni Jay-Zja, My Morning Jacket ili The Thrills.

Glazbena kritika najvećim je dijelom zagrebački Caleov nastup popratila ili prilično suzdržano (bilo je čak i napisao kako je bilo dosadno, kako su nedostajale pjesme Velvet, te sličnih nebuloza) ili s obiljem pogrešnih podataka. U konačnom zbroju to i nije toliko zlo, ali je prilično znakovito što se tiče stupnja do kojeg nam kritičari poznaju

opus ovako bujne ikone, kao i činjenice da im se nekad jednostavno ne da pročitati kako se točno određena pjesma zove, ili na kojem se albumu u originalu nalazi. Bilo bi zanimljivo vidjeti i usporedbu s poznavanjem karijere Caleova prvotnog suborca Loua Reeda, kojeg bi zasigurno dočekale ovacije pravovjernog rock buntovništva.

Prepuštanje bez ostatka

Ostavimo, međutim, te negativne zanimljivosti po strani, pogotovo stoga što je ovaj koncert bio toliko prelijep, toliko snažan i toliko emotivan da bi se o tome uopće smjelo raspravljati. U pratnji tek dvojice muzičara (jednog na akustičnoj gitari, drugog na pedal steelu i banjou), a sam navigirajući između klavirski ugođenog sintesajzera i akustare, Cale je uživo skoro identičan onome s nenadmašnog živog albuma *Fragments Of A Rainy Season*, uz veliko preklapanje odsviranog repertoara. Takav *unplugged* pristup tri izvanserijska poznavatelja svojih instrumenata najbolje je ruho duboko osobnim, dirljivim biserima kakvih je iza Calea pregršt. Ostavština The Velvet Underground je apsolutno izostavljena, s novog albuma su odsvirane samo tri pjesme, tako da je ovaj koncert, u ovom obliku, zaista mogao biti izveden bilo kad, što mu i daje onaj nestvaran okus besmrtnosti.

Počevši s nezaboravnom *Ship Of Fools*, Cale se svakoj odabranoj pjesmi prepuštao bez ostatka, silinom tornada se obrušavajući na emotivni centar klasika poput *Fear (Is A Man's Best Friend)*, *Chinese Envoy*, *Thoughtless Kind* ili *Do Not Go Gentle Into That Good Night*, uglazbljene pjesme velikog velškog pjesnika Dylana Thomasa, čiji je razarajući refren *Rage, rage against the dying of the light* na omotu predivnog *C'Mon Kids* albuma citirao još i hrabri kapetan Martin Carr iz The Boo Radleys. Eto još jednog dokaza kako veliki (glazbeni) umovi slično misle!

Zaboravite Cohena i Dylana!

Ako Calea nikad niste slušali izvan matične grupe, jedino pravo polazište je *Paris 1919*, jedan od, po meni, daleko najboljih albuma ikad snimljenih. Zaboravite Cohena, Dylana, pa čak i Younga ili Jacksona Brownea. Loua Reeda i Bowieja neću ni spominjati. Zaboravite Billyja Bragga. Zaboravite sve *singer-songwritere* na svijetu i sve njihove ploče osim Springsteenovih *Nebraska* i *Tunnel Of Love* i *I See A Darkness* Willa Oldhama. Ovom prilikom Cale ne svira ni *Child's Christmas In Wales* ni *Hanky Panky Nohow (Nothing frightens me more than religion at my door...)*, ali zato briljira u odličnim izvedbama *The Endless Plain Of Fortune* i naslovne pjesme. Predivna *Andalucia* vjerojatno bi označila i vrhunac koncerta da nije rijetko uvjerljive verzije *Buffalo Ballet*, kao i druge najbolje pjesme koja se zove *The Ballad Of Cable Hogue* (prva je, naravno, od Calexico).

Svojim pjesmama Cale je pridodao i dvije klasične obrade, koje je već davno učinio svojim djelima. Elvisova *Heartbreak Hotel* je još jednom nemilosrdno razmontirana tako da se čini kako je opsjedaju svi duhovi Memphisa i New Orleansa zajedno, a Cohenova *Hallelujah* koncert je zaključila na jedini mogući način: teško je pronaći pjesmu koja može dostojno ići nakon nje.

Da ponešto ublažim strogi ton s početka teksta, treba reći i da su prisutni većinu pjesama popratili ako baš ne i zbornim pjevanjem, a onda svakako

privatnim pjevušenjima sebi u bradu – ove se pjesme i ne mogu drukčije pjevati. Uz nekoliko poznatih lica, najdraže mi je bilo vidjeti ganutog Jurja Šiftara, doajena hrvatske glazbene kritike i čovjeka bez kojeg ja ne bih nazočio ovom koncertu. Upravo me je njegov tekst o Caleu iz *Heroine Noze*, tamo negdje sredinom 1994., baš kao i njegovi tekstovi o nekim drugim bendovima, svojom razboritom, srcem argumentiranom uvjerljivošću napalio na ovog unikatnog umjetnika. Samo što me to gospodinu Šiftaru ipak bilo sram uživo reći. ▀

razgovor

Ladislav Račić

Neformalni oblici glazbene poduke

Plan i program srednje škole za popularnu i jazz glazbu po vama je rezultat sinteze određenih postignuća tradicionalne glazbene pedagogije i sastavnica popularnih glazbenih stilova i pravaca dvadesetog stoljeća.

– Tako je. Poznato je da već stoljećima postoje različiti pristupi i metode u poduci pojedinih glazbala i prije nego što su nastale glazbene škole na način kako one danas postoje. Odreći se takvih iskustava u poduci bilo bi u najmanju ruku neozbiljno. Istina je da je pristup poduci električne gitare ili bubnjeva novijeg datuma i isto tako je neozbiljno metodiku poduke tih instrumenata svoditi na inačicu pristupa klasičnoj gitari i udaraljka. Slično je s jazz teorijom i harmonijom, osnovama poznavanja glazbala i aranžiranja.

Kako je popularna glazba odredila nove zahtjeve i standarde u teorijskom i praktičnom pristupu glazbi, te revalorizirala uvrježena načela i mjerila, uobičajeni programi glazbenih škola značajnim dijelom nisu primjenjivi u obrazovanju i usavršavanju mladih glazbenika. Kako u tom kontekstu promišljanja funkcionira srednja škola za popularnu i jazz glazbu?

– Program srednje škole za popularnu i jazz glazbu temelji se na skladbama koje pripadaju stilovima i pravcima dvadesetog stoljeća. Takozvani klasični dio je prisutan u manjem dijelu nastavnog programa, ovisno o odabranom glavnom predmetu. S druge strane, programi klasičnih glazbenih škola u nas i u svijetu temelje se na repertoaru najčešće sastavljenom od skladbi baroka, klasike i romantizma, uz manje sudjelovanje suvremenih autora. Svi teorijski predmeti izvedenice su takvih stilova, dok se, na primjer, impresionizam i neoklasični stilovi teorijski manje razmatraju. Na solfeggiju se rijetko pjeva u pentatonici ili nižu paralelni septakordi na satorovima harmonije. O popularnoj i jazz glazbi uopće nema govora. Najčešće se oni smatraju razvođenim i banaliziranim primjerima, koji potvrđuju pravilo da su samo velika djela iz glazbene prošlosti vječna.

Otvoranje novih mogućnosti

Činjenica je da izvođači popularne glazbe često započinju svoje obrazovanje u kasnijoj dobi od redovnih učenika glazbenih škola i nerijetko ga stječu privatnom edukacijom, tečajevima i samostalnim radom. Da bi se i njima omogućio nastavak školovanja zajedno s redovnim učenicima, kandidati za upis u srednju školu za popularnu

i jazz glazbu mogu biti stariji od 17 godina, a svi se upisuju nakon uspješno položenog prijemnog ispita, po čemu je ta škola kuriozitet u naše obrazovnom sustavu.

– Moje je glazbeno obrazovanje počelo s 12 godina, a glazbenu školu u Splitu sam upisao s 15 godina. Mnogo je mojih prijatelja i poznanika započelo svoje sustavno glazbeno obrazovanje u kasnijoj dobi. Da nije bilo takve mogućnosti, moj bi životni put bio potpuno drukčiji. Zato je ova srednja škola otvorena za sve one koji nakon položenog prijemnog ispita je žele pohađati, bez obzira na dob i dosadašnje formalno glazbeno obrazovanje.

Odgovorni i obrazovni cilj srednje škole za popularnu i jazz glazbu je stvaranje profesionalnih kadrova za potrebe glazbene produkcije te pripremanje učenika za nastavak školovanja na visokoškolskoj glazbenoj ustanovi.

– Veliki je broj sadašnjih profesionalnih glazbenika popularne i jazz glazbe stjecao obrazovanje pohađajući dijelom ili u cijelosti klasične glazbene škole, ili su svoja znanja i vještine usvojili na druge načine. S druge strane, imali su minimalne ili nikakve šanse upisati neku visokoškolsku glazbenu ustanovu, unatoč velikom iskustvu u bavljenju glazbom. Osnivanjem ove škole mislim da će se i to promijeniti. Njezini će završeni učenici mnogo lakše konkurirati pri upisu na neku od jazz akademija u svijetu, a ako odaberu nastavak školovanja na nekoj našoj visokoškolskoj glazbenoj ustanovi, uz dobre pripreme i pažljiv odabir studijske grupe, njihove su mogućnosti za upis velike.

Neprekidno usavršavanje programa

Nakon višegodišnjih opsežnih i ustrajnih priprema, pokrenuli ste obrazovni program koji će na relevantan način odgovoriti na glazbene potrebe i izazove sadašnjosti i budućnosti. Kako su tekle pripreme?

– Pripreme su bile dosta dugotrajne. Prvo je trebalo napisati plan i program buduće srednje škole. U tom je radu sudjelovao velik broj priznatih glazbenika: Saša Borovec, profesor kontrabasa, Mirela Brnetić, profesorica pjevanja, Veljko Glodić, profesor glasovira, Darko Jurković, akademski glazbenik jazz gitarist, Saša Nestorović, profesor saksofona, Tihomir Petrović, profesor glazbe, Tomislav Šaban, akademski glazbenik kompozitor, Borna Šercar, profesor udaraljki, i mnogi drugi. Nakon toga je trebalo dobiti odobrenje novog

Nino Zubčević

Odgojno-obrazovni proces izvodi se prema suvremenim psihološkim, pedagoškim i metodičkim spoznajama uz uvažavanje individualnih sposobnosti i svojstava svakog pojedinog učenika

Kao temeljni predmeti struke u srednjoj školi za popularnu i jazz glazbu uče se pjevanje, glasovir, gitara, kontrabas, bas gitara, bubnjevi i saksofon

programa od Zavoda za školstvo, a potom osnovati ustanovu koja će ga izvoditi. Tako je nastalo *Učilište za popularnu i jazz glazbu* koje ostvaruje program srednje škole. Želja mi je da nastavni plan i program škole neprekidno usavršavam sa svojim suradnicima, prilagođavajući ga tako glazbenim zahtjevima našeg vremena.

Pojasnite nam organizaciju rada i predstavite temeljne strukovne predmete.

– Kao temeljni predmeti struke u srednjoj školi za popularnu i jazz glazbu uče se pjevanje, glasovir, gitara, kontrabas, bas gitara, bubnjevi i saksofon. Osim nastave temeljnog predmeta struke, svi učenici pohađaju nastavu solfeggia, harmonije, kontrapunkta, povijesti glazbe, poznavanje glazbala i elektroakustičkih uređaja, jazz teorije, harmonije i aranžiranja, skupnog muziciranja i obveznoga glazbala. Učenici se u ovaj program mogu upisati nakon položenog prijemnog ispita. Prijamni se ispit sastoji od provjere znanja i vještina s područja solfeggia, teorije glazbe i glavnog predmeta.

Osim stručnih predmeta, učenici pohađaju i općeobrazovnu skupinu nastavnih predmeta. Ako su istodobno upisani u neku drugu četverogodišnju srednju školu ili su je završili, ne pohađaju općeobrazovnu skupinu nastavnih predmeta. Nastava je organizirana pojedinačno i skupno u sklopu pojedinih razrednih odjela ili u ansamblima. Položenim završnim ispitom učenici stječu zvanja glazbenik pjevač/instrumentalist popularne i jazz glazbe.

Postavljanje temelja kreativnog istraživanja

Poznato je da ste prije ove srednje škole pred 12 godina osnovali glazbeno-obrazovni program tečajeva pod nazivom Rock akademija.

– S Rock akademijom je sve počelo. Želio sam napraviti obrazovni sustav za početnike i napredne polaznike koji će biti sličan neformalnim oblicima glazbene poduke: učenju po sluhu, skupna nastava, "skidanje" pjesama i drugo. S vremenom sam se u nekim sadržajima približavao uobičajenom sustavu osnovnih glazbenih škola uočavajući da su neka rješenja tamo dobro postavljena. Tako da prema planu i programu Rock akademije glazbeno-obrazovni proces traje četiri godine ili osam stupnjeva u kojima se upoznaju, uvježbavaju i usvajaju sadržaji iz nastavnih predmeta

pjevanja, gitare, bas gitare, bubnjeva, glasovira, saksofona, solfeggia, harmonije i skupnog muziciranja. Odgajno-obrazovni proces izvodi se prema suvremenim psihološkim, pedagoškim i metodičkim spoznajama uz uvažavanje individualnih sposobnosti i svojstava svakog pojedinog učenika. Težina i razina nastave uglavnom je primjerena učenicima viših razreda osnovne škole, te učenicima srednjih škola. Ovaj se program pokazao uspješnim, iako se u potpunosti sam financira i sada je potpora srednjoj školi.

Vratimo se srednjoj školi za popularnu i jazz glazbu. Mene kao jazz publicista posebno interesiraju jazz teorija, harmonija i aranžiranje. Među ostalim, učenici upoznaju i uvježbavaju ritamske figure jazz, blues ljestvicu, moduse i druge ljestvice, jazz harmoniju i harmonijsku pratnju.

– Upravo ste spomenuli značajke jazz i većine stilova popularne glazbe. Njih se ne može naučiti u uobičajenim glazbenim školama. Naši su ih glazbenici popularne i jazz glazbe učili u izravnom druženju sa svojim kolegama, "skidajući" poznate skladbe iz raznih priručnika, na seminarima, a rijetki pojedinci u stranim i često vrlo skupim školama. Sada su to nastavni predmeti srednje škole na kojima će učenici sustavno i kvalitetno upoznati i uvježbati temeljne stilske postupke glazbe dvadesetog stoljeća, postavljajući temelje kreativnom izražavanju kroz vlastite solističke ili prateće dionice i aranžmane. ▣

Ladislav Račić

(Split, 1956.) u Zagrebu je studirao muzikologiju na Muzičkoj akademiji i fonetiku na Filozofskom fakultetu. Godine 1980. i 1981. radi kao asistent-pripravnik u Zavodu za muzikološka istraživanja HAZU-a, u kojem proučava estetiku glazbe. Istovremeno pohađa poslijediplomski studij na Muzičkoj akademiji u Zagrebu. Već od 1970. svira i sklada za različite rock grupe, a s grupom Limeni bubanj snima dugosvirajući nosač zvuka (LP) na kojem potpisuje stihove i glazbu svih skladbi. Osnivač je i voditelj obrazovnog programa tečajeva Rock akademije te autor njezina plana i programa. Autor je trodijelne *Škole za rock gitaru*. ▣

Protagonisti/ce moguće intimnosti

Mnogi sudionici vaše predstave *Tajna služba*, uključujući tu i mene, bili su uistinu dirnuti, a ne samo dodirnuti izvedbom: komentirali su je kao komunikaciju ravnopravnosti, poštovanja, otvaranja, zaigranosti, veselja, stvaranja osjećaja uni-katnosti, intimnosti, osobnog kontakta. Zanima me, međutim, očiste performer: kako ste doživjeli publiku?

– Publika je središte, jezgra, primarni materijal, protagonist ove izvedbe. Ono što čine plesači, sve njihove akcije, oblikovane su prema stavovima publike, točnije jeziku tijela i reakcijama svakog pojedinog gledatelja. Poruka koju možete slati kao sudionik predstave može biti vrlo suptilna ili posve direktna, ali plesači će se u svakom slučaju prilagoditi vašim željama, žudnjama i impulsima, sve dok niste emocionalno ili fizički opasni za samoga sebe, za nas ili za druge sudionike. Plesači imaju na raspolaganju veoma širok raspon oruđa interakcije i mogućnosti kontakta, ali njihova je prvenstvena izvedbena namjera prepustiti se vašem "vodstvu" kako bi stvarno nastalo apsolutno jedinstveno i osobno iskustvo tijekom svake interakcije.

Svijest o manipulaciji kao njezin kraj

Jesu li vam poznate Boalove "vježbe povjerenja", koje se također igraju s povezom na očima te širokim rasponom vođenja partnera imaginarnim krajolikom ili zvukovnim prostorom, ili ste možda bili inspirirani vježbama čulnog fokusa, ili je "za sve kriva" kontaktna improvizacija...?

– Nisam upoznat sa specifičnim Boalovim tehnikama koje spominjete, ali u predstavi *Tajna služba* koristio sam se tehnikama deriviranim iz tanga, kontaktne improvizacije, shiatsua, partnerske joge, vježbama opuštanja te različitim sadomazo tehnikama ugovornog kontakta, baš kao i pokretom i interakcijskim oruđima koje sam osobno razvio za potrebe baš ove predstave.

U teatrološkim krugovima posljednjih deset godina traje debata o razinama manipulacije kao strategije performansa, kao i raspra na temu je li moguće do kraja srušiti tzv. četvrti zid insceniranog događaja. Što mislite: može-

mo li nadići rampu, možemo li izigrati manipuliranje i izmanipuliranost, ili je dio scenskog užitka uvijek vezan za pristanak na manipulaciju? U tom slučaju, o kakvu užitku govorimo?

– U kazalištu, isto kao i u životu, ne možete uvijek reći jeste li manipulirani ili niste. No onog trenutka kada se osjećate izmanipulirano, više to niste, jer ste istog tog trenutka postali svjesni manipulacije, a to znači da je u vašoj moći da je zaustavite. Što se tiče predstave *Tajna služba*, otvoreno vam velim da sam želio manipulirati publikom, čak do te mjere da sam to unaprijed obznanio i ostavio svakome mogućnost da slobodno odluči hoće li ući na predstavu i biti manipuliran ili neće ući, pa onda očito neće biti manipulirani. Budući da pokušavam prodati svoju predstavu, moj je najveći interes da ljudi uživaju u manipulaciji kroz koju prolaze. Kao umjetnik, također ih želim i kreativno izazvati. Mislim da je svaka odluka da se nekome ili nečemu prepustimo, da prema nečemu pokažemo puno povjerenje, čin koji zahtijeva golemu hrabrost. Povjerenje u novu i napuštanje naučene komunikacije također je najdirektniji način učenja, stjecanja novih informacija. Znatiželjni ljudi u učenju nalaze veliku užitak, kao što i hrabri ljudi uistinu uživaju u izazovu. U tom užitku stvarno nema ničeg lošeg.

S/M fenomenologija & Hautnah

Dio kritike zamjera vam interes isključivo za sadomazobističke kontekste politike tijela, u kojima je protokol igrara moći jači od uprizorenja bilo kakve osobnosti. Ta mi se optužba čini netočnom, ali voljela bih da je komentirate.

– Ne razumijem tu optužbu, nije mi jasno po kojim sam tu točkama eventualno kriv, ali priznajem da sam definitivno vrlo zainteresiran za sadomazohizam. Mislim da je S/M fenomenologija jedno od najviših postignuća ljudskoga duha. Jedini je problem što vrlo malo ljudi zna što je zapravo sadomazohizam. Ako vas taj fenomen zanima, postoji golemo literaturno koje možete proučiti, a osobno bih za temeljne informacije preporučio tekst Janet Hardy.

Nataša Govedić

Razgovaramo s koreografom *Tajne službe* kao najzanimljivije predstave ovogodišnjeg Eurokaza

Mislim da je svaka odluka da se nekome ili nečemu prepustimo, da prema nečemu pokažemo puno povjerenje, čin koji zahtijeva golemu hrabrost. Povjerenje u novu i napuštanje naučene komunikacije također je najdirektniji način učenja, stjecanja novih informacija. Znatiželjni ljudi u učenju nalaze veliku užitak, kao što i hrabri ljudi uistinu uživaju u izazovu. U tom užitku stvarno nema ničeg lošeg

U svojoj izvedbi pod nazivom Hautnah bili ste veoma kritični prema ekonomskim aspektima eksploatacije nagih umjetnika, odnosno postavili ste umjetnika plesa na razinu prostitutke ili nijemog fetiša. Suočena s plaćanjem za (nena-javljeno) dodirivanje ili prislonjenost uz kožu obnaženog performer, publika je pokazivala izrazito tjeskobne reakcije. Što danas mislite o toj izvedbi? Smatrate li da stvaranje gledateljske tjeskobe također može biti važno kritičko oruđe?

– Predstava *Hautnah* (u prijevodu: blizu koliko i koža; tik do kože) stvorena je u vrijeme kada je moja kompanija funkcionirala bez ikakva državnog novca. Zbog toga mi je bilo važno izraziti sličnosti između plesača i prostitutki, koji u ovom slučaju prodaju svoja tijela i još k tome iluziju intimnosti. No u *Hautnah* su plesači učinili mnogo više od onoga što čine prostitutke: pokušavali su stvoriti zbiljsku intimnost. To se pokazalo veoma teško, jer je zbiljska intimnost uvijek vezana za trud dviju osoba, odnosno izvedba je mogla biti onoliko intimna koliko joj je to publika dopustila da bude. Nažalost, kod mnogih je ljudi intimnost usko isprepletena s tjeskobom. Kao kompanija, dosta smo napredovali od te predstave i početnih nošenja s problemom nekomunikacije.

Kakva je vaša politička orijentacija? Kakvu vrstu zajedništva nalazite najmanje opresivnim?

– Ja sam antikapitalist, antiklerikalac, ekološki socijalni demokrat. Sretan sam što živim u Njemačkoj koja je nakon dugog perioda prljave povijesti političkih katastrofa konačno došla do relativno demokratskog i tolerantnog društva.

Kakvu vrstu izvedbe smatrate najintimnijom, najpotrebnijom, najviše poticajnom?

– Pod jedan: kada sam aktivno uključen u javnu S/M igru, bilo kao dominantan ili submisivan partner. Pod dva: kada plešem u vlastitim komadima.

Rad u kompaniji

Možemo li "misliti" našom kožom?

– Ne. Ali inteligentna upotreba kože omogućava drukčiju percepciju vremena i prostora, samim nam time pomažući da drukčije razmišljamo.

Što ste naučili od Pine Bausch?

– Da najveću pozornost obratim detaljima.

Koji su uvjeti da nekoga primite u vlastitu kompaniju? Tražite li poseban stav ili vještinu ili nešto treće? S tim u vezi, kako pripremate i probate predstavu?

– Zapošljam isključivo ljude s izvrsnom plesnom tehnikom, fenomenalnom kreativnošću, golemom znatiželjom, inteligencijom, ljudskom zrelošću te visokim sposobnostima socijalizacije. Osim toga, korisno je da imaju određenu količinu narcizma i ekshibicionizma. Poželjno je da imaju što manje seksualnih inhibicija i da fino mirišu.

Što se tiče kurikuluma probi i tehnika koje koristimo, radimo ne samo one stvari koje su važne za pojedinu predstavu, nego i sve što treba da bi izašli ususret potrebama individualnih plesača. To znači da radimo i tehnike klasičnog baleta i improvizacije i Feldenkraisovu metodologiju i jogu i eksperimentalni pokret. Nismo robovi jedne jedine tehnike, niti metode. Često pozivamo goste-predavače. Za neke izvedbe istražujemo pokret ili fizičke vještine koje nisu izravno povezane s plesom. Draži su mi kraći periodi vrlo intenzivnih proba nego dugi mjeseci u kojima se pomičemo mrvicu po mrvicu. Kad uđemo u produkciju određene predstave, obično imamo "tehničke probe" u jutarnjim satima, zatim pauzu, nakon koje slijedi oko šest sati kontinuiranih proba i zajedničkih istraživanja. Budući da moja kompanija surađuje s plesačima koji su *free lance* umjetnici, i koji s nama putuju po svijetu igrajući u nekoliko različitih izvedbi, godišnji se plan proba i produkcija neprestano mijenja.

Nedavno sam razgovarala s Romeom Castelluccijem koji je izjavio kako se u kazalištu jednostavno ne može izraziti dobrota: kad kod to pokušamo, upadnemo u propagandu. Teatar je za Castelluccija moguć jedino kao vesela ili tužna tragedija. Meni se, naprotiv, čini da vaša predstava dokazuje kako dobrotu jest moguće izraziti kazališnim sredstvima, bez propagandizma ili retorike obraćenja. S kime biste se vi, dakle, složili?

– S vama. ▣

Zabilješke feminističke sadomazohistice

Počnimo od osobne povijesti. Imam 41 godinu, što znači da sam odrasla u doba kada je odluka hoćemo li ili nećemo brijati noge još imala neku težinu. Imala sam jedan pobačaj, udala sam se i razvela, podigla dvoje tvrdoglave djece. Radila sam za muškarce koji su znali manje od mene, a od njih dobivala i otkaze. Zvali su me svim mogućim imenima kojima zovu žene koje traže vlastita prava. Po gotovo svim mogućim definicijama, ja sam feministkinja. Također sam i aktivna sadomazohistica. Znači li to ono što mislite da znači? Pa, ako zamišljate kožu, bičeve, krv i lance, u pravu ste. Ako zamišljate nježnost, senzualnost, momente primarnih emocija, interludije zaprepašujuće intimnosti, također ste u pravu. Pokušat ću objasniti zašto volim sadomazohističku scenu i zašto je smatram jednim od najvećih postignuća ljudskoga duha, a pokušat ću objasniti i zašto me vrijedaju feminističke sestre i braća koji me zbog S/M orijentacije svode na "puko oruđe patrijarhata".

Eros i moć

Jeste li ikad promatrali kako to rade domaće životinje? Onda sigurno znate da je izmjena dominacije i podređenosti osnovna komponenta animalne seksualnosti. U svojim je psećim genima Snoopy programiran da zgrabi svoju partnericu za vrat i čvrsto je stisne – ako ga pokušate nagovoriti da je nježno zagrliti i pokaže malo više poštovanja, nijedan od psećih ljubavnika više neće moći seksualno funkcionirati. (Želim li time reći da je muška dominacija nad ženka "prirodna"? Nipošto. Želim reći da sve vrste sisavaca pokazuju sklonost seksualnim ritualima dominacije i submisije.) Što se mene tiče, imam mnogo toga zajedničkog sa Snoopyjem. Također sam genetski programirana seksualno odgovoriti na situacije u kojima se osjećam nadmoćno ili nemoćno. Dobro, za razliku od Snoopyja, koji nema izbora oko svoje seksualnosti, mogu ustvrditi kako moji instinkti ne rukovode mojim ponašanjem, barem ne u ovom području. Ja mogu birati svoje seksualno ponašanje. Ono što je za psa neizbježno, za mene je predmet dogovora, pregovora, uzbudljivog i dragovoljnog seksualnog ponašanja. Nije slučajno što S/M sudionici svoje odnose nazivaju *igrom*.

Kao što dječja igra uključuje ljudske porive prema agresiji, brižnosti, kreativnosti i tako dalje, preoblikujući ih tako da postanu podnošljivi, ne previše zastrašujući te točno one razine složenosti koja je prihvatljiva djeci, tako i S/M izvedba predstavlja siguran način na istražimo unutarnje porive za seksualnom dominacijom i submisijom, i to tako da nas oni ne preplave niti da se pritom osjećamo izmanipuliranima. Zbog toga vjerujem da je sadomazohizam, bilo da igrate nadređenu ili podređenu rolu, ili obje naizmjenice, duboko feministička praksa. Precizirat ću razloge za takvo stajalište.

Pet razloga

Prvo, sadomazohizam je revolucionaran. Na njegovoj sceni naučila sam da su moć i nemoć, kontrola i njezino pomanjkanje tek dio privremenog, krajnje ispregovaranog i *konsenzualnog* plesa.

Drugo, sadomazohizam je herojska praksa. Doslovce SVAKI suvremeni pokret za mentalno zdravlje, od onih istočnjačkih do onih američkih s obveznih dvanaest točaka osobne metamorfoze, nastoji nas naučiti da smo odgovorni za vlastite izbore. Koncept odgovornosti sadomazohisti razumiju gotovo instinktivnom jasnoćom: oštrica noža na kojoj otpor susreće prepuštanje ujedno je i točka mnogih vrućih S/M scenarija. Sadomazohistima je također kristalno jasno da vas nitko, izuzmemo li situaciju u kojoj ste drogirani ili iz nekog drugog razloga izgubili ljudsku svijest, da vas, dakle, *nitko ni na što ne može prisiliti*: ljudi mogu samo pojačati vašu inicijalnu sklonost da nešto učinite. Kad to jednom shvatite, onda znate da koncept odgovornosti čini srce svake herojske akcije.

Treće, sadomazohizam je pošten. Kad sam tek stupila na tu scenu, najveći mi je problem bio formulirati što želim dovoljno jasno da to mogu prenijeti svome partneru u formi instrukcije. Većina ljudi nikada ne pokušava doznati što zaista žele; još manje opisati svoje želje dovoljno precizno da time dogo-

Janet Hardy

Umjesto odgovora na pitanje zašto smatra da sadomazohizam predstavlja vrhunac ljudske duhovnosti, njemački koreograf Felix Ruckert poslao nam je tekst Janet Hardy (s kojom kaže da je u potpunosti suglasan), a mi ga objavljujemo u skraćenom izdanju

vore i scenu njihove izvedbe. Ljudi na S/M sceni, međutim, svladali su tu lekciju i zbog nje su veoma često šokantno iskreni – i sa sobom i s drugima. U našim se krugovima rijetko susreće podmuklost, manipulacija ili tajne namjere. Jedino što stoji između nas i obostrano uzbudljive scene ili scene koja može postati opasna ili emocionalno destruktivna jesu naše komunikacijske sposobnosti. Možete se kladiti da smo sjajni komunikatori.

Četvrto, S/M je umjetnost. Aristotel je rekao da je svrha umjetnosti evocirati sućut i užas (ne "sazaljenje i strah", nego sućut i užas). Pa dok mnogi ljudi odlaze u kazalište ili u muzeje da bi ih doživjeli, ja sam svoju seksualnost pretvorila u umjetnost. Sućut i užas osjećam svaki put kad stupim u igru, i to unutar konteksta brižne interpersonalne interakcije. Mogu birati kad želim i kada ne želim stvarati svoje scene, baš kao što biramo kada jesmo ili nismo raspoloženi za sudjelovanje u umjetnosti.

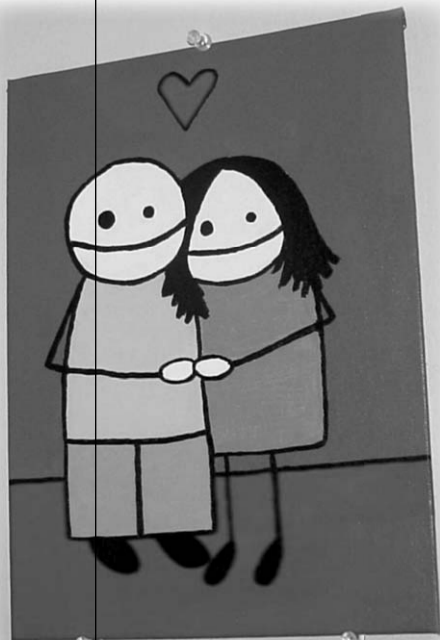
Peto, veoma važno: sadomazohizam je izbor. Oprostite ako zvučim malo ljutito dok to ponavljam, ali ponekad se zapitam kako je moguće da ljudi tvrde kako imam pravo voljeti koga god hoću, ali ne i

kako god hoću? Dobro, razumijem da bičevanje nekome može izgledati kao *neljubavno* ponašanje, ali vjerujte da meni misionarska pozicija, igrana pod navučenim poplunom i pri ugašenom svjetlu, također ne izgleda slično ljubavnoj igri. Čak i ako tvrdite kako S/M predstavlja uprizorenje "prastarih patrijarhalnih vrijednosti" ili "oživljavanje trauma dječjeg zlostavljanja", ili koja je god politički korektna fraza trenutačno bila u modi, možete li mi i u tim slučajevima navesti sigurniji, bogatiji i intimniji način da se nosimo sa spomenutim problemima? Moj je izbor istražiti unutarnji krajolik žudnje s partnerom kojemu je stalo do mene, a ne s impersonalnim stručnjakom. Moj je izbor unaprijed pregovarati vlastite i partnerske potrebe, granice i zabrinutosti. Moj je izbor iskusiti duboko intiman kontakt i golemo seksualno uzbudjenje koji proizlaze iz interakcije s partnerom. Mislim da to nema nikakve veze s patrijarhatom, eksploatacijom ili perverznošću.

Poigravanje S/M energijom

Možda sada čitate ovaj tekst i mislite kako život perverznojaka poput mene nema ničeg zajedničkog s vama ili vašim seksualnim životom. No, prije no što okrenete stranicu, zapitajte se jeste li ikada eksperimentirali sa seksualnim ponašanjem u kojem jedan od partnera ostaje potpuno pasivan, dok drugi preuzima odgovornost za izbor stimulacije? Jeste li ikada obuzdali svoje ruke ili ruke svog partnera, na taj način učinivši sebe ili partnersku osobu privremeno nemoćnom? Uživate li u tome da stimulirate svog partnera do točke kada on ili ona potpuno gubi kontrolu, dok je vi zadržavate? Ako je odgovor potvrđen, tada se i vi poigravate sadomazohističkom energijom. Što se pak tiče onih koji tvrde kako bi seks *trebao biti* egalitaran i pun poštovanja, možda vas isti, u svoj svojoj dobronamjernosti, žele lišiti velikog užitka. Možda vas žele cenzurirati, kontrolirati vaše ponašanje ili čak prijeći granice vaše privatnosti. Možda vam žele reći da je igra *nepodobna*. A ako to nije patrijarhalna logika, onda ne znam što jest. ▣

S engleskoga prevela Nataša Govedić

U znaku kazališno-glazbenoga kabineta čudesa

Suzana Marjanić

Dok je prošlogodišnji 9. PUF-ovski program objedinjen pod naslovnim okriljem "teatar života", jubilarni PUF odvijao se pod nišom upozoravajuće konstatacije *stanja stvari* "10 godina teatarske (ne)snošljivosti", a otvoren je petodnevnom performansom *Život je feferon* Josipa Pina Ivančića u sklopu kojega je *živio* u uličnom izlogu bivše prodavaonice tepiha u Kandlerovoj 3

Uz 10. PUF (Međunarodni kazališni festival), održan i ove godine u Puli, od 1. do 5. srpnja 2004.

Qvogodišnji jubilarni 10. PUF okupio je kazališne goste i performerice iz Argentine (Teatro el Rayo Misterioso s ritualnom predstavom *Posvećenje furija* koja je označena crvenilom vječnopoljavajućih krvavo-masnih diktatura), Češke (predstava *Na njezinom kauču* Halke Tresnakove), Hrvatske (Josip Pino Ivančić s performansom *Život je feferon*, Dr. INAT s predstavom-fragmentom *Krugovi*, *Jutro* Kazališta Kufer, D. B. Indoš i House of Extreme Music Theatre s antipsihijatrijskom predstavom-performansom *Čovjek Vuk* kao primjerom propitivanja *životinja čopora* koje tvore *multipliciranost*, a koja me osobno podsjeća na Deleuze-Guattarijevu litaniju o *životinjama-anomalijama* koja problematizira mogućnost *postajanja životinjom*, Robert Franciszty s radikalno animalističkim performansom *Protiv korekcije kože i krzna 2*, uz glazbenu podlogu Igora Bogdanića i umijeće gutača vatre te svirača didgeridooa I. L. Škare), Nizozemske (nezaboravan, veličanstven *Forgotten Fish Memory Orchestra*), Njemačke (redatelj, butoh plesač i koreograf iz Kölna Gregor Weber koji je, da podsjetimo, s butoh solo plesom *Kafka ne butoh/Prozor – Promjene* gostovao na 8. PUF-u, a ove godine izveo je solo plesnu predstavu *Kaspar Hauser*, definirajući *govor* kao "ples unutar tijela"), Poljske (Mickiewicz State Theatre s multimedijalnom predstavom "kriminalističke potrage" *The Story* Andrzejca Sadowskog), Slovačke (žonglerska skupina Anta Agni koja je upriličila *eratolomno* žongliranje i ples vatrom), Slovenije (Fičo Balet Company s nogometnim baletom u kopačkama 1:0, plesnom farsom, travestijom na nogometne utakmice i macho kult koja se može ilustrirati stihovima *Sve je super i sve je za pet kad si muško i voliš nogomet* grupe *Pips, Chips & Video Clips*).

Pridodajem još nekoliko – od doista raznorodnih – popratnih događanja PUF-a: amsterdamski *Silo Theater* (koji je gostovao i na 7. PUF-u s predstavom *PLANE Tarium Silo*, a na prošlogodišnjem PUF-u s predstavom *60 stupnjeva*) promovirao je film *The Secret Eyes of Karlo*

Rojc, nadrealno-antipovijesnu priču, temeljenu na glazbi *Forgotten Fish Memory Orchestra*, o "životu i djelu" Karla Rojca koji je, ipak i usprkos svim životno-povijesnim smjernicama "živ", tematizirajući otužnu političku trgovinu o još neostvarenom multimedijalnom centru u bivšoj vojarni *Karlo Rojc*. Pored navedenoga, otvorene su i tri obljetničke izložbe – *20 godina INATA*, *Kazališni plakat Predraga Spasojevića*, koji je vjerno pratio svojim plakatima – u čijim je središtima mačka ili macan – PUF-ovsku poletiku (podsjećam da je samo prvi festivalski plakat s fotografijom/lutkom Monserrat Caballe koncipirala slikarica Gordana Majnarić), te izložba *Kazališni kostimi Marine Štemberger*, a prigodom otvorenja spomenutoga izložbenoga triptiha u Multimedijalnom centru LUKA promovirana je i monografija PUF-a koju je priredila (sada pulska) kazališna kritičarka Dubravka Lampalov.

Reality show & alkemičarski kabinet čudesa

I dok je prošlogodišnji 9. PUF-ovski program objedinjen pod naslovnim okriljem "teatar života", jubilarni PUF odvijao se pod nišom upozoravajuće konstatacije *stanja stvari* "10 godina teatarske (ne)snošljivosti", a otvoren je petodnevnom performansom *Život je feferon* Josipa Pina Ivančića u okviru kojega je *živio* u uličnom izlogu bivše prodavaonice tepiha u Kandlerovoj 3 (zanimljivo je da je u napuštenom prostoru na zidu zatekao fotografiju Josipa Broza Tita), tematizirajući javnim, *izloženim* životom neolavagardne koncepte o sintezi života i umjetnosti izražene krilaticama – život i umjetnost, život kao umjetnost/kazalište i umjetnost/kazalište kao život, oponirajući reality show kao "TV marketinškom zaludivanju masa, pranju mozga, krađi novca".

Očito je da se 10. PUF, koji se održao pod sloganom "10 godina teatarske (ne)snošljivosti", odvijao u znaku veličanstvene amsterdamske kazališno-glazbene skupine *Forgotten Fish Memory Orchestra* koji je uprizorio komornu koncertnu predstavu ugođaja *Filozofsko jaje*, na čijoj je dvadesetominutnoj izvedbi moglo prisustvovati svega sedmero gledatelja. Kao mjesto izvedbe skupina je odabrala tvrđavu (Forte) Monte Paradiso, ovalnu fortifikaciju koja ih je privukla svojom arhitektonikom, a posebice kupolastom prostorijom u simbolizaciji *filozofskoga jajeta* gdje se odvijao alkemičarski koncert. Na ulazu dočeka nas je androgini mladić s bajkovito-alkemičarskim šešišom u obličju žarkih sunčevih zraka što uzrokuju (prema alkemičarskim svjetovima, *opus alchymicum*) dozrijevanje homunculusa u alkemičarskoj posudi. Spomenuti Sunčev androgin pozivao je pojedinačno svakog od gledatelja koji su se prije ulaska u tvrđavu trebali potpisati gušćim perom umočenim u crvenu tintu na rekonstruiranom pergamentu. I sve to u apsolutnoj tišini. Ovom prigodom zahvaljujem se Loredani Slacki koja mi je ustupila svoju pozivnicu-ulaznicu, s obzirom na to da nisam uspjela sama nabaviti alkemičarsku ulaznicu-pozivnicu na jednu od sedam predstava s po sedam gledatelja. (Naravno, prilikom

potpisivanja crvenom tintom i gušćim perom stavila sam vlastiti potpis.) Treba pridodati kako se na ulaznici-pozivnici alkemičarskoga kabineta čudesa nalazi jedan od simbola-sižea iz djela *Philosophia reformata* (1622) Ioannesa Danielisa Myliusa. Nakon *crvenoga (rubedo)* potpisa uvedeni smo u *posvećeni* prostor izvedbe u koji se *putuje* dugačkim kamenim hodnikom što ga je skupina ambijentalno modificirala vlastitim alkemičarsko-arapsko-orijentalnim instalacijama, tvoreći manirističku ikonografiju harmonije iregularnosti. Ispred prostora izvedbe – kupolaste prostorije gledatelji su bili podvrgnuti purifikaciji tamjanom, nakon čega im je *dozvoljen* ulaz u ginekomorfnu kupolu gdje su, sjedeći na mekanoj i zatamnjenoj spužvi položenoj na podu, promatrali i osluškivali iz *šablje perspektive* akustičku sliku kabineta čudesa. Za vrijeme trajanja koncertne izvedbe srednjovjekovno-orijentalne miksture posluženi smo čajem u *majušnim* šalicama za kavu i odličnom (bez obzira što je bila previše slatka) baklavom. Kostimografsko-glazbena *živica slika* podsjetila me na maniristički događaj koji se odvio najprije u Provansi, u kasnosrednjovjekovnom tajnom umijeću kojim su se bavili *trouvères*, umijeću koje se zvalo *trobar clus* (tamno pronalženje, "zatvoreno pjevanje") kada se odvila jedna od veličajnih kontaminacija Zapada s azijanizmom, o čemu je u svojoj manirističkoj *opsjednutosti* pisao Gustav René Hocke. Riječ je o savršeno detaljističko koncipiranoj scenografiji *estetikom gustog postavljanja* scenjskih aplikacija koja priziva zaboravljene alkemičarske retorice, s naslovnim isticanjem filozofskoga jajeta. Cjelokupna alkemija predstave usmjerena je na zvuk koji se stvara na zaboravljenim, kao i na dobro poznatim te novotvorenim instrumentima, a što je mjestimice prekidano šumovima s radio prijarnika koji su *upadom realnog* šuma naslućivali tjeskobu *modernih vremenena* koja su *negdje* izgubila neposredni dodir s čistim zvukom *samih* instrumenta. Završne večeri i prije dodjele nagrada *Kazališnoga neba PUF-a*, u Malom rimskom kazalištu *Forgotten Fish Memory Orchestra* izveo je bajkovito-mitski koncert (označen posebice uljepcima iz kineske kulture, primjerice, pomično-putujućom lutkom-gusjeničastim zmajem i mnoštvom scenjskih zastavica s kineskim znakovima) s brojnim viđenim i neviđenim instrumentima, uključujući, primjerice, sviranje gudačkom na pili, vodene orgulje, uporabu ovješanih epruveta ispunjenih tekućinom kao i sviranje, određenije – *kruženje* prstom rubom različito ispunjenih čaša, *sviranje* ili točnije *vitlanje* plastičnim, pretpostavljam, instalacijskim cijevima.

Anno Domini 2004. – Room Service

Tradicionalno prve večeri izveden je i festivalski međunarodni projekt *Anno Domini 2004. – Room Service* u njemačko-

hrvatskoj koprodukciji i režiji Gregora Webera. Podsjećam da je i na 8. PUF-u festivalski projekt *Anno Domini 2002. – Pulpa Paradox* u njemačko-švedsko-hrvatskoj koprodukciji pripao Gregoru Weberu. Ovogodišnji *Anno Domini* osmišljen je kao projekt na *specifičnoj lokaciji* u napuštenim prostorima bivše vojarni *Karlo Rojc*, na čijem su ulazu gledatelji podijeljeni u tri skupine, svaka s pripadajućom kartom-vodiljom-putokazom kojom ostvaruju orijentaciju kroz scenске svjetove zgrade. Osobno sam pripala grupi s kretanjem od 2. kata preko 3. kata na 1. kat koji otvaraju "različita iskustava za sva osjetila u 15 različitih soba istovremeno". Prije svakog ulaska u pojedinu prostoriju-svijet slijedili smo upute spikerskoga glasa te oglašavanjem zvučnog signala na svakom pojedinom katu odabrali smo prostorije u kojima se odvijao performans ili *happening* čiji je završetak izvedbe bio također označen zvučno (prodornim zvonom). Posebno bih izdvojila sobu, naravno, od onih čije sam svjetove vidjela, s naslovom *Mjesto dogovora – sastanak kroz pokret*, među čijim su tvorcima Gregor Weber, Caprice Dilba i delta RA'i. Riječ je o plesnom *happeningu* u kojemu su plesači pristupali gledateljima, prekrivajući im oči nježno dlanom i plesnim koracima, vodeći ih prostorijom, uvlačili su ih u ples te dodire, susrete spuštenih trepavica s drugim gledateljima-plesaćima. Na *duhovnoj razini* mogla bi se izdvojiti slika-soba *Slike u plavom* s plavim platenim kozmogramima položanima na podu u kojemu Ritsuko Hanao svira flautu, završavajući *uobičajenu* tehniku sviranja na flauti isprekidanim puhanjem i udaranjem po tipkama, poništavajući – recimo to tako – "eurocentričnost" zvuka flaute, i prizivajući njezin arhaičan prazvuk.

Kazališno nebo PUF-a

I pogledajmo, svakako, na kraju nagradene: žiri 10. PUF-a (Livio Badurina, Sejo Đulić i Dubravka Lampalov) dodijelio je nagrade *Kazališnoga neba PUF-a* koje sadrži tri ravnopravne nagrade. Nagrada *Oblak* pripala je hrvatsko-njemačkoj koprodukciji *Anno Domini 2004. – Room Service* u režiji Gregora Webera, nagrada *Vjetar* (mističko-alkemičarskoj) predstavi *Filozofsko jaje* u izvedbi *Forgotten Fish Memory Orchestra*, a *Kaplja* predstavi *Jutro* po motivima drame *4.48 psihoza* Sarah Kane u izvedbi Kazališta Kufer (Kristina Bajza, Maja Kovač i Sanja Tropp) i dramaturškoj obradi Marija Kovača, a posebna, specijalna nagrada *Zvijezda* osvjetlila je predani rad Ive Đorđević na ulozu u projektu u nastajanju *Krugovi* Dr. INAT-a. Posljednja sideralna nagrada potvrđuje da će ipak i usprkos svim sumnjama i strahovima Dr. INAT vlastitim kazališnim iskoracima nastaviti provoditi est/etiku neverbalne dramaturgije figura i figurina. ■

razgovor

Branko Sušac i Šandor Slacki

Rojcov poučak o nenadje...civoj umjetnosti

Koje su vas okolnosti potakle na ispisivanje upitnika što ste ga dijelili prije predstave–radne verzije *Krugovi*, koji otvarate konstatacijom o tome "kako sada stvari stoje" w/oko Dr. INAT-a: "Zbog realne mogućnosti da se kazalište Dr. INAT, koje 20 godina radi s istim voditeljem, zatvori u vlastitu hermetičnu sliku i poetiku, (...), odlučili smo da naša najnovija predstava *Krugovi* pred publiku i kritiku iziđe u radnoj verziji."

– **Sušac:** *Work in progress* zasad nam nudi apsolutnu sigurnost s obzirom na to da se može dogoditi da jednostavno stanemo. Riječ je o stvarnom preispitivanju možemo li ili ne možemo dalje. Osnovu, polazište *Krugova*, čini slikarstvo Francisa Bacona koje sam slučajno duhovno sreo u Centru Georges Pompidou na njegovoj velikoj retrospektivi. Koliko će ili neće ostati u predstavi Baconovo slikarstvo, zasad nije bitno, bitno je da mi je dao nešto iz želuca. Zbog raznoraznih okolnosti nisam uspio *see* provesti. Navodim nekoliko primjera: Šandor je bio mjesec i pol u gipsu; pored toga radi na rendgenu i toliko je ozračen da nam na predstavama može služiti kao dodatna rasvjeta. (smijeh) Nataša, koja je diplomirala na Akademiji dramskih umjetnosti u Bologni, i upisala magisterij u Zagrebu, radi u pekarnici, a Skala, koja isto tako treba diplomirati na spomenutoj akademiji, naravno, u ovome gradu ne može naći *normalan* posao te je završila tečaj aroma-masaže i sada dnevno radi sedam, osam sati masažu kod *neke* koja naplaćuje 150 kuna, a njoj daje 20. Naravno, na probe dolazi potpuno *mrtva*. Imao sam svega dvije poštene probe, u smislu da se radi tri, četiri sati. Riječ je o neugodnosti – tako se radilo da nisam zaslužio da sam i toliko napravio. Marina Štembergar, koja je zaslužna za kostimografiju predstave, i koja je toliko dala INK-u, tom istom kazalištu dužna je 150 tisuća kuna i sada radi u gostionici, i zato mi je izložba njezinih kazališnih kostima, koja je otvorena trećega dana PUF-a, iznimno važna. Možda je se, na kraju krajeva, netko sjeti i možda je *vrate* kao izuzetnu kostimografkinju. Sve su to primjeri koji ukazuju da Pula *voli* svoje školovane i talentirane ljude.

Hermetički krugovi i izmetine života

Dakle, zašto *Krugovi*? Možda i nije adekvatan naziv radne verzije; možda to ovoga trenutka i nije bitno. Polazišta su nam bili krugovi oko nas iz kojih nije moguće nikako izaći, stalno si u govornima... Takav nam je cijeli životni krug, (smijeh) U završnoj sceni ostat će

ogledalo u kojemu će se i publici ponuditi mogućnost sagledavanja vlastitih životnih krugova, ali jednako tako i znakovni jezik stjuardesa, njihov scenski nastup, s naglaskom na znak opasnosti koji ljude, putnike, gledatelje upućuje van. Otkrivanje ogledala trebalo bi potencirati publiku na razmišljanje o vlastitim krugovima.

– **Slacki:** Razmišljali smo o nekoj laganoj promjeni u radu s obzirom na to da smo neke *stvari* pomalo ostavili iza sebe. Željeli bismo nešto što bi nam dalo motiv da počnemo ipak nešto mijenjati – možda način iskaza na sceni u smislu daljnjeg *koraka* kazališnoga *iskoraka*, ali istovremeno, naravno, da ostane sačuvana INAT-ova karakteristika. Što se tiče naslova *Krugovi*, kao što je već Branko rekao, polazišta su nam bili krugovi u nama samima. Živimo u jednom određenom svijetu koji je praktički hermetički zatvoren oko nas. Isto tako, nosimo *tu* hermetičnost u sebi, što je ugrađeno odgojem i društvom, a kada netko pokuša tu hermetičnost razbiti, izaći iz *toga* kruga, ulazi u hermetičnost sljedećega kruga. Ciklus izlaženja iz krugova ponovo otvara novi ciklus, i stalno se ponovo nalaziš u *nekom* krugu iz kojega, zapravo, ne nalaziš izlaz, što simbolizira, primjerice, scena u kojoj su tri ženske figure u bijelom bijelim trakama o gležnjevima privezane za WC-školjke. Što se posljednje scene tiče, razmišljali smo o tome da nabavimo plastične trake na kojima bi se aplicirala zrcalna folija i koje bismo spustili doslovno pred publiku tako da ih odvojimo od scene, da imaju *sebe* na sceni kao vlastiti odraz na sceni.

Hefnerova zečica

Predstavu otvarate dolaskom muške Hefnerove zečice (Šandor Slacki) koja/koji publici ispred ulaza u dvoranu nudi pladanj s bombonima. Može li se, uz ostalo, navedena scena otvaranja interpretirati kao ironija na pojedine "slatkasto-nai-vne" kazališne po/etike?

– **Sušac:** Početak je u zamisli, zapravo, malo dulji – muška zečica kao Hefnerova zečica trebala je doći iz jedne dugačke sale, hodnika *Rojca*, iz zlatnog ormara, a u hodniku trebalo je biti izvješeno rublje, po mogućnosti prljavo. Ima još jedna stvar koja je vrlo važna; ovom predstavom odlazim namjerno u kič – primjerice, kao što su kičeraji kada se tri ženske figure u bijelom perikama modificiraju u Barbike. Naravno, nisam siguran jesam li na pravom putu, jer osjećam da je *to* neki moj novi kazališni život. Raditi predstavu na ovakav način jest strava s obzirom na to da je riječ o drukčijem procesu od onoga u institucionalnom

Suzana Marjanić

Ekspresionistički koncept da ne razmišljam logički o scenama, nego da nam dolaze iz želuca, nisam proveo do kraja kao koncept; nadam se da ću ga oblikovati u završnici predstave (Sušac)

U povodu 10. PUF-a te premijere fragmenta predstave *Krugovi* Dr. INAT-a, Pula, 3. srpnja 2004.

kazalištu kada se sklapa ugovor. U izvaninstitucionalnim kazališnim iskoracima riječ je o sasvim drukčijem procesu; to je učenje, za mene i mučenje (smijeh), pogotovo u fazi rada kada se suočavaš s nesigurnošću. Ekspresionistički koncept da ne razmišljam logički o scenama, nego da nam dolaze iz želuca, nisam proveo do kraja kao koncept. Nadam se da ću ga oblikovati u završnici predstave.

– **Slacki:** Razmišljali smo o kičeraju, kako čovjek neke stvari koje su lijepe, transformira, degradira u kič. Primjerice, slika muške zečice propituje degradaciju ženske ljepote u poziciju u kojoj se vrednuje samo njihova ljuštura i iskorištava se njihova osobnost u ispraznosti. Jedan takav marketinški trik žensku ljepotu pretvara u Hefnerove zečice, u nešto što je isključiva spolnost.

PUF-ovska apotropejska mačka

Na ovogodišnjem plakatu PUF-a nalazi se mačka koja je

ikonografski slična crnoj mački s plakata sedmoga PUF-a, s razlikom što se ovogodišnja PUF-ovska bijelo-siva-smečkasta mačka nalazi na raskrižju "10 godina teatarske (ne)snošljivosti", što je ipak "optimističnija" verzija od prošlogodišnjega demoniziranoga plakata s crvenim mačkom na cesti ili Brankovim komentarom: "Stari, ofucani mačak na cesti koji čeka da ga netko zgaži..." (Zarez, 17. srpnja 2003.).

– **Sušac:** Predrag Spasojević, autor plakata, tvorac je prošlogodišnje tematske odrednice PUF-a "teatar života", a i ovogodišnjega slogana PUF-a "10 godina teatarske (ne)snošljivosti", kao osjećaja stanja hrvatskoga teatra, a posebice stanja ovogodišnjega PUF-a sa znakovima zabrana. Riječ je o simbolu raskrižja koji označava da krećemo ponovno, bez obzira i s obzirom na poslovičnih devet mačjih života.

– **Slacki:** Pridodajem. U *nekom* davnom bivšem sistemu za putovanja na festivale uvijek smo mogli dobiti deset slobodnih dana, što je bio državni poticaj, dakle, nešto što se zakonom poticalo, a sada mi za putovanja na festivale ostaje samo mogućnost da iskonistim godišnji odmor. Primjerice, na PUF-u moramo funkcionirati 16-18 sati dnevno. Recimo, da je Ministarstvo kulture jako dobro informirano o PUF-u, međutim, čak i istarska i pulska sredstva informiranja već izvjesno vrijeme izbjegavaju ikakav bliži kontakt, nešto što bi se moglo pokazati kao vrijednost u gradu. Naime, uvijek se nađe nešto što je važnije. Recimo, nogomet je daleko važniji za ovaj grad, jer je sad i Istra ušla u prvu ligu, a to su mjesta gdje se obrće golem novac, dok se na naše predstave ulazi besplatno. Samo četvero ljudi vuče sav pogon PUF-a – dakle, Branko, neumorna Iva Đorđević, sjajan tehničar-heroj Marko Bolković i ja. Primjerice, za dvadesetogodišnje aktivno bavljenje kazalištem dobio sam samo jednu kritiku u kojoj je kritičar zabilježio "obnovili smo *Masku crvene smrti*", te da je to "velika predstava za velikog glumca". Sada mu se ovom prilikom zahvaljujem, jer *to* je bila jedina potvrda mogega dvadesetogodišnjeg rada u Dr. INAT-u.

Ples s oderanim zecom

Koju simboliku upisujete u scenu u kojoj muška figura u bijelom (Šandor u bijelom smokingu) pleše s nascopanim, oderanim zecom?

– **Sušac:** Marina Štembergar još nije završila navedenu crvenu figurinu. Riječ je o oderanom zecu za razliku od *onih* prekrasnih, bijelih zečica-igračaka na navijanje. Ne znamo cijeniti sitne ljepote, ne znamo se družiti, izgubili smo su *tu* negdje, kako je *to* Tudman

imenovao – *bespućima povijesne zbiljnosti*. (smijeh) Mi smo strava; riječ je o četiri milijuna histeričnih ljudi totalno izgubljenih u vremenu i prostoru. Ne razumijem zašto želimo ili ne želimo u Evropu. Naime, *mi* smo tako histerični da, zapravo, nemamo što *tamo* raditi, a onaj mali dio građana Hrvatske koji su normalni – oni jesu Evropljani i njima nije potrebno priznanje Evropske unije. Histerične bi ipak trebalo ograditi, i *to* bi bilo dobro za Evropu.

– **Slacki:** Pokušali smo upotrijebiti nekoliko slojeva kompleksne, višeslojne simbolike zeca, s naglaskom od njegove simbolike plodnosti do Hefnerovih zečica, degradacije ljepote u mašineriju zabave.

Ipak i usprkos svemu: "Karlo Rojc je živ!"

I, na kraju, jedno retoričko pitanje: kakva je sudbina bivše vojarne Karlo Rojc u njezinu mogućem preoblikovanju u multimedijalni centar? Podsjećam da ste (uz smijeh) na prošlogodišnjem PUF-u izjavili "Rojc je, nažalost, postao jedna sitna lokalna politička trgovina. Upravo sam izgubio posao" (Zarez, 17. srpnja 2003.), kao i na to da je osmi PUF otvoren apotropejskim hapšenjem Prsten oko bivše vojarne uz fugalni "marš" Addio Pola Francija Blaškovića.

– **Sušac:** Ponovo primjer: nedavno smo s predstavom *I cvrčci su utihnuti* gostovali u Norveškoj na Stamsund International Theatre festivalu, što mi je iznimno doživljaj – *taj* smireni dir, kombinacija grada umjetnika i ribara, opuštenosti, toga da sve funkcionira, nakon čega se vraćam među četiri milijuna histeričnih građana Hrvatske i u Pulu. Tada sam ustanovio nešto što mi je iznimno važno – *drkađije* govore o spomeniku Jamesu Joyceu, ali tako je dobro poznato da Joyce nije mogao smisliti Pulu i tada sam zaključio, barem sam *tako* osjetio, da nema grada u svijetu gdje se čovjek može osjećati tako sam kao u Puli. *To* mi se sada napokon iskristalizirao. Nije riječ o voljenju ili nevoljenju grada, nego o tome da je *to* grad u kojemu ima mnogo politike, a, nažalost, malo konkretnih stvari – i tu sam rečenicu konačno definirao nakon toliko godina.

O *Rojcu* sam rekao samome sebi da više o *tome* ne govorim jer *to* su stvarno bila mučenja, i *tu* sam od svega odustao. Ogorčen sam na sve *to* i *to* je tema o kojoj stvarno ne mogu više govoriti. U kontekstu navedenoga, značajno je da je film *The Secret Eyes of Karlo Rojc* snimio amsterdamski *Silo Theater*. *Rojc* je živ, ne mogu ga zgaziti; *Rojc* živi svoj život. Čao. ☺

kazalište

Djeca brzo uče

Grozdana Cvitan

Uz 44. međunarodni dječji festival u Šibeniku

Prema posljednjim procjenama, uključujući i grupe djece iz Italije, Francuske i Njemačke, te iz Rijeke, u radionicama (četnaest redovnih, dvije izvanredne i permanentna crtaonica) MDF-a u Šibeniku ove je godine sudjelovalo, učilo i kreativno ostvarivalo programe oko sedamsto djece. Čini se da je to prekretnica iz koje je moguće vidjeti promjene u samom festivalu. Naime, svojevrsni autizam koji se posljednjih godina mogao osjetiti u nekoliko aspekata festivala ove godine nisu popravili ni službeni repertoar ni odrasli na press-konferencijama. Ako je netko zaslužan za atmosferu i ukupnu živost, onda su to ponajprije djeca u radionicama.

Godine poslijeratnog oporavka bilo je i vrijeme tolerancije u kojem su pojedini ansambli (strani) stizali okrnjeni jer neki članovi ansambla nisu bili sigurni da je rat završio. Okrnjeni ansambli nastupali su s okrnjenim programima. Budne oči sudionika press-konferencija tu su okrnjenost primjećivale i do suza sudionika (dakle, onih koji su mislili da svojim dolaskom daju potporu i čine dobro djelo, što iz njihove perspektive nije bilo netočno). Ili, kako bi rekli neki šibenski festivalci: "Pozovemo ljude, a onda ih *isgledimo* za okruglim stolom". Problem je u tome što iscrpljujuće rasprave iz godine u godinu vodi istih desetak ljudi, što se te rasprave u poslijeratnom (za razliku od prijratnog) vremenu ne publiciraju pa nikog ni ne obvezuju. A u živoj raspravi uvijek je lakše *oderati* prolazne goste (dakle, strance) nego domaće (često prijatelje). Rijetke novinare svojom upornošću sve više zamjenjuju samo djevojke i mladići u novinarskoj radionici za mlade koja stvara festivalski *Bilten*.

Stručne rasprave o temi *Status i uloga dramskih studija u Hrvatskoj* kroz radionice i okrugle stolove vodene su, zato, pomalo sa strane. Festival ih je organizirao s Učilištem ZKM-a iz Zagreba i GKM-om iz Splita, a vodili Vlado Krušić i Goran Golovko. Rezultirale su zaključcima koje tek treba senzibilizirati, nastaviti rasprave, dovoditi stručnjake...

Raspored programa već je godinama više-manje isti. U večernje sate smješteno je u prosjeku od tri do pet programa u okviru kojih selektirani program uvijek čini unaprijed određen broj predstava određene forme, bez obzira koliko programa zaista zaslužuje mjesto na festivalu. Uglavnom, dvije predstave po danu pripadaju službenom dijelu festivala (selektiranom programu) dok ostatak čine programi za djecu na otvorenom i Noćni program, sastavljeni po principu: što voda nanese. U toj okamenjenoj strukturi rasporeda predstava malo što se mijenja tijekom godina, iako je istina da zbivanja na trgovima i ulicama mogu biti uspješna u svako doba jutra i poslijepodneva, odnosno večeri, da takvi programi mogu kolidirati i biti više puta ponovljeni na različitim mjestima u gradu i izvan grada tijekom festivala. Kao što su radionice ove godine iskoračile u Vodicice (prijeratni festivali poznavali su i

disperziranost programa), to bi povratak nekih poznatih i zapostavljenih mogućnosti mogao značiti i dolazak sretnijih festivalskih vremena. Privatizacija ili nešto slično pojela je proteklih godina ideju Sedmog kontinenta odnosno Otoka mladosti. Usput pogubljenim idejama ove godine pridružilo se i prošle godine dogovoreno i ugovorom potpisano – osnivanje Festivalskog orkestra prema ideji Alana Bjelinskog i Billa Conora.

Ali, za razliku od starijih, djeca na festivalu nisu ni umorna, ni bezidejna, niti rezignirana prema već viđenom i inače mogućem. Oni, istina, ne drže financije, ali i ne koštaju previše. Pritom izvrsno znaju izabrati ono što žele da im se na festivalu događa. Oni su primijetili da ove godine nijedna od tri velike izložbe, koje se tradicionalno otvaraju drugog dana festivala, prvi put u novijoj povijesti festivala nije prezentirala dječje stvaralaštvo.

Festival ima i neke druge, vanjske standarde koje je teško rušiti u *borbi* s publikom. Tako, primjerice, književno stvaralaštvo za djecu loše prolazi promovira li se u kazalištu, bolje na trgovima, a najbolje ako je na Ljetnoj pozornici. Zašto je tako – teško je odgovoriti, ali je, temeljem dugogodišnje prakse, moguće konstatirati.

Trajanje tijekom dva tjedna i nekoliko programa dnevno mogu biti predmet opširne analize, čak i kad se nema što posebno reći. Ove godine u Šibeniku nije bilo posebno velikih predstava, dragulja produkcije, ali bilo je dobrih programa, novih pokušaja i atmosfere koja daje nadu. U Šibeniku je sve više djece koju je festival odgojio i koja pokazuju da znaju prepoznati što im je ponuđeno i o tome formirati mišljenje. Potvrđuje to i *Bilten* koji uređuju šibenski srednjoškolci i vodi Samir Mila. Oni će i ubuduće govoriti o festivalu.

Kronika festivala

Autori tekstova su osnovnoškolci u Novinarskoj radionici – NORI: Božo Bilušić, Ivan i Tomislav Bukić, Mario Guberina, Katarina Jakelić, Katarina Labor, Siniša Milović, Mate Morić, Anita Olivari, Nina Perković, Ivan Piližota, Zrinka Rizvan, Dajana Skočić, Ivan Varošanec, Josipa Vučenović

26. lipnja

Trg ratnika

U kazalištu ste mogli vidjeti predstavu *Trg ratnika*, koju su izvodili glumci Kazališta Virovitica. Predstava je namijenjena mladima iznad 12 godina, pa su većinu publike činili odrasli. Predstava govori o tome kako ne tre-

Lutkari

Svijest o razinama uspjeha

Kosovka Kužat-Spaić, dugogodišnja aktivna sudionica okruglog stola, poznata je po minucioznim analizama predstava, kojima uz stručni dignitet pokušava dati i smisao u kontekstu ukupnog festivala u Šibeniku, ove je godine pratila programe prvog tjedna, a komentira posebno lutkarski dio domaćeg programa koji je u tom tjednu prikazan. – Šibenik je dobro mjesto za stjecanje uvida, određene inventure u lutkarstvu. Što to zapravo ovog časa jeste, i to ne samo unutar same struke? Kako se u Šibeniku pojavljuju i literatura i lutkarstvo i dječji centri s jedne strane, s druge glazbeni i scenski teatri, adresirani djeci i za djecu, moguće su mnoge analize.

Meni se čini da lutkarstvo kao profesija ima svoje mjesto u Hrvatskoj, što se pokazuje na razne načine i na raznim smotrama. Zbog toga ne možemo biti nezadovoljni. Međutim, čini mi se da se u Šibeniku pojavljuje situacija o kojoj mislim da moramo razgovarati, razmisliti gdje nam ide ono što u lutkarstvu zovemo kazališna dramaturgija. Što to znači? Što je zapravo uopće primjena likovnosti u lutkarstvu? Sve mi to znamo iz temelja, ali sada u jednom razdoblju kad se odmičemo od toga, nije naodmet reći kako osjećamo da ta dramaturgija, koja je karakteristična posebice u literaturi za djecu, zapravo traži mogućnost da lutka govori taj tekst, a ne animirane lutke, ili da se vezujemo za izvornik tako da je ta rečenica opisna kao u izvorniku, a ne kao scenska likovnost. Tu dolazimo u koliziju s medijem. I bilo bi vrlo mudro da se pozabave brojni dramaturzi koje danas imamo pitanjem govori li naše lutkarstvo istinski jezikom koji mu je najprikladniji.

Nadalje, lutkarstvo u zadnje vrijeme postaje izazov mnogima kao sredstvo izražavanja, kao kazališni znak. Prema tome, lutkarstvo danas dobiva univerzalniji karakter nego što je to bilo prije. Ono se više ne vezuje samo za dječju igru. Danas svjedočimo golemim spektaklima u kojima se koriste lutke. *Gospodari prstenova* i mnoga slična djela građeni su na lutkarstvu. Lutkarstvo poprima sasvim druga značenja, drukčije se uobličuje, a

ba ratovati i mrziti se, jer nas to može dovesti samo do onog najgoreg – smrti. U ovoj predstavi najviše mi se svidjelo što nam je dvoje glumaca samo različitim ponašanjem prikazalo cijelu skupinu ljudi. Dalo se primijetiti kako je onaj nekolicini djece predstava bila dosadna. Ali, zato je ostatak publike uživao i pokazao svoje oduševljenje. Mislim da su oni, koji nisu pogledali ovu predstavu, mnogo propustili, jer je u njoj prikazan život mnogih ljudi današnjice, koji žive u zemljama gdje se ratuje. Prikazana je njihova tuga, strahovi i strepnje. Iako sam nakon ove predstave bila tužna, Virovitičani su zaslužili sve pohvale.

Anita Olivari (8r.)

Kovčeg

Na Dobriću je održana predstava *Kovčeg*. Da je predstava bila zanimljiva govori nam mnogobrojna publika, koja je pljeskom oduševljenja ispratila glumca (pantomimičara).

Inače, ovo je bila priča o čovjeku koji pronalazi kovčeg i u njegovoj unutrašnjosti otkriva različite odjevne predmete, pretežito kape. Redatelj je ovom predstavom htio pokazati da odijelo ne čini čovjeka, s čime se potpuno slažem.

Katarina Labor (7r.)

27. lipnja

Spot videofilmske radionice

Član sam videofilmske radionice. U njoj radi još tridesetak članova, a vode nas gospodin Tomislav Crnogača (nastavnik povijesti) i gospođa Ivana Rupić (nastavnica likovnog odgoja).

Danas završavamo snimanje materijala za spot o gradu tijekom Festivala, koji će nama i našim uzvanicima biti prikazan, najvjero-

legende, bajke, dobivaju neka mjerila u kojima se otkriva stvarnost novog djeteta. A i odrasli nalaze sebe u tome. Ako je to stvarno tako, onda se mnogi ljudi iz raznih struka imaju potrebu iskušati u tom mediju a da ga dovoljno ne poznaju, nego im je to često samo vizualni štos. To se, dakako, može koristiti u nekoliko minuta, ali to se brzo potroši. Ako nema osnovnog razloga zašto je pokrenuta lutka koja nešto mora reći na sceni, onda to ide u prazno i nije prava umjetnost.

Ovog trena je dosta osjetljivo eksperimentirati – kad kažem eksperimentirati onda to uzimam u onom smislu u kojem se poznati režiseri često znaju zateći u lutkama, pa im se nešto sviđa i na tome inzistiraju, a to su zapravo elementi, tek lutkarska abeceda koja je već davno postojala u lutkarstvu, i to treba graditi dalje. Lutkarstvo ima specifikum koji bih nazvala dramaturgija prostora. Scenografija i lutka imaju isto porijeklo. Nema tu živog glumca. Pa da se scenografija oko njega okreće ili se stavlja u službu, primjerice, označavanje prostora ili okoliša, nego jednostavno sudjeluje unutar, a da bi sudjelovao, onda moraš znati te zakonitosti. To su sve nijanse na kojima čovjek na ovakvim susretima djelomično, a često i s jakim argumentom, može uočiti. Zato mislim da je poučno biti na mjestima gdje se dobije slika ne samo našeg lutkarstva nego i onog što dolazi izvana u raznim oblicima.

Kad je riječ o festivalu, mislim da je ove godine strani program bolji nego dosad. Napokon se počeo vezivati uz nešto što su ostvarenja uglednijih, provjerenijih centara kulture i programa, koji imaju što reći kad dođu u Šibenik, a što je nekad na ovom festivalu bio takoreći osnovni razlog da se uopće dođe. To je neko vrijeme bilo donekle "denfano", a ove godine mi se prvi put čini da je taj program kvalitetniji. Zato što je festival vratio natrag klasičnu glazbu, što je stiglo nekoliko dobrih vanjskih predstava (slovenska predstava, vrlo zanimljiv balet iz Makedonije) itd. – sve su to elementi koji pokazuju da su se u tim sredinama potrudili odnosno osoba koja ih je dovela ovdje potrudila se dovesti ono što je u nekoj sredini doista određeni dom.

Radionice su, kao i dosad, dragocjen prilog festivalu i na neki način treba ih podcrtati. Čini mi se da se MDF ponovo ukorjenjuje u svoje kvalitetne tokove. ▣

jatnije, u subotu, posljednjeg dana festivala. Uzgred, glazba Maksima Mrvice bit će glazbena podloga za spot. Naravno, čeka nas još dosta posla: montaža, sinkronizacija zvuka... Za te završne poslove Ivana Rupić je izabrala četiri iskusnija polaznika radionice.

No, u protekla tri dana snimali smo i materijale za TV-reportažu o Šibeniku, pa naš rad neće završiti radom na spotu, nego se nastavlja...

Tomislav Bukić (5r.)

Gimnastika

Na Trgu Ivana Pavla Šubića I u 20 sati održala se gimnastička predstava. Izvođači su bili iz raznih krajeva Hrvatske. Neki od njih su nastupali na raznim natjecanjima. Svi su pojedinačno pokazivali svoje kvalitete. Ti gimnastičari, kao da su nekako drukčiji od drugih. Mogu raditi sa svojim tijelom što ih je volja. Ljudi su im se divili. Neki od njih su izvodili ritmičku gimnastiku, neki stojeve, drugi špage, a neki pokrete na određenim predmetima. Gimnastičari su mi izgledali kao da su bili od pamuka.

Predstavu je pratila lijepa glazba. Gledatelja je bilo podosta, za takvu vrstu priredbe, a na kraju su izvođače nagradili neizostavnim pljeskom.

Mario Guberina (4r.)

kazalište

Ah, ta sapunica

U predstavi *Ah, ta sapunica* riječ je o dvije sestre: Mari i Jeli, koje pokušavaju spasiti izmišljeni svijet od kralja Smrdoslava. Na svom putu nailaze na bauke, cvijeće, vještice, vile. Djeca odlično glume, plešu i pjevaju. Kostimi su vrlo zanimljivi i bogati. Najviše mi se svidio lik sluga kralja Smrdoslava. Od redatelja, Gordana Golovka, sam nakon predstave doznao da u njoj sudjeluje 52 djece i da je nastala za četiri i pol mjeseca.

Božidar Bilušić (6 r.)

"Mačke" i boje

Na Ljetnoj pozornici svoju predstavu održalo je Kazalište Virovitica iz Virovitice. Predstava se zvala Mačke. Skladatelj je bio Ivan Karlić, redatelj Damir

Mađarić, a koreografiju je osmislila Snježana Ambrović. Likovi u predstavi su: Snježnobijela (voli sve bijelo), Crna Liza (voli sve crno), Sivi Munk (voli sve sivo) i Princ Marmeladov (voli sve crveno).

Predstava mi je bila odlična, a publici dobra, jer nisu svi oduševljeno pljeskali.

Ivan Bukić (2 r.)

28. lipnja

Predstavljane grafičke mape

Likovna radionica Galerije sv. Kriševana još jednom je dokazala svoju vrijednost. Ovaj put se u prostorijama NP Krka, s početkom u 13 sati, predstavila s grafičkom mapom od 12 listova/motiva iz etnografske zbirke NP Krka. Jedan od listova je i moj uradak – *Kubura*. Mapa je nastala u grafičkom ateljeru Ane Polić, jedne od voditeljica radionice. Urednik mape je Velibor Janković, a radionicu su osim spomenutih, vodili i Antonija Modrušante i Zdenka Bilušić. Na radionici smo se upoznali s pravim zanatom: grafičkim vještinama bakropisom, suhom iglom i akva-tintom. Bilo nam je to lijepo.

Božidar Bilušić (6 r.)

Tri bajke u jednoj predstavi

U kazalištu su igrale u jednoj predstavi tri bajke (Kazalište Žar ptica, predstava *Vilinska svirala*). Bile su nekako posebne, zbog drukčijih likova i sadržaja, a opet su činile jednu predstavu. Govorile su o dobru i zlu, siromaštvu i bogatstvu. Po reakciji publike (većinom – mala djeca) zaključila sam da im se prva bajka, u kojoj se pojavljuju vragovi, nije baš svidjela. Naime, cijelo su vrijeme bila prestrašena, a djeca od dvije, tri godine čak su i zaplakala. Ipak, i na njezinu kraju publika je nagradila izvođače pljeskom.

Druga bajka je govorila o fruli koja ispunjava želje, te govori o bogatstvu i siromaštvu. Zadnja bajka nasmijala je publiku, jer je govorila kako se čovjek želi oženiti svinjom. Ta svinja zapravo je bila djevojka.

Sve u svemu, bajke su barem bile dobro raspoređene: tužna i strašiva, pa ona s *happy-edom*, i na kraju dosta smijeha. No, svaka je bajka na svoj način bila lijepa i sve su mi se svidjele, iako bih voljela da ih je bilo malo više, no nema veze, jer i ovako je svaka bila posebna i zanimljiva na svoj način, a – priznajem i to – ja sam prvi put gledala više od jedne bajke u jednoj predstavi.

Nakon pljeska na kraju zadnje bajke, gledatelji su napuštali dvoranu komentirajući viđeno, što je pokazivalo da su s predstave ponijeli duboke i brojne dojmove.

Dajana Skočić (5 r.)

Zlatna ribica

Kad je počela lutkarska predstava *Zlatna ribica* na Meduliću u gledalištu je bilo mnogo ljudi – većinom su to bila djeca. Svi su imali nešto za jesti i piti. Neka mala djeca išla su iza pozornice vidjeti tko su glumci

koji drže lutke. Većina djece su sjedila na podu. Mene je nasmijao jedan dječak, koji je usred predstave ustao i rekao: "Mama, ima li soka?".

Predstavu je pratila glazba. Neka djeca su se šetala ispred pozornice. Sredinom predstave mnogo sam puta čuo kako ljudi ispituju djecu da li dobro vide s udaljenih mjesta. Usred predstave sam čuo da je nešto puknulo. Sredinom predstave djeca su već počela sa zanimanjem gledati predstavi. Jedno dijete pokraj mene je zaplakalo.

Ja, inače, ne volim lutkarske predstave, pa mi se ni ova baš nije svidjela.

Ivan Varošaneć (4 r.)

Godina

Na Ljetnoj pozornici mogli ste pogledati predstavu *Godina*, koju je izvodio Studio za ples i ritmiku PIR iz Zagreba. Doznali smo da ansambl čini čak tridesetak polaznica omladinskog uzrasta. Rad u skupini temelji se na istraživačkom pristupu dječjeg pokreta. Inače, ovo je predstava u kojoj su, kroz ples popraćen glazbom Maksima Mrvice i Yanna Tiersena, prikazana godišnja doba.

Sudeći po pljesku, predstava se svidjela publici, a i nama.

Katarina Jakelić i Zrinka Rizvan (7 r.)

29. lipnja

Radionica Street Dance

Radionica *Street Dance* je s radom počela 28. lipnja na Trgu Pavla Subića I. Tu radionicu vodi Bert von Gorp iz Belgije, a ostvarena je u suradnji s Ministarstvom kulture Flandrije. S njim smo razgovarali i doznali nešto o radionici, o njemu i njegovim dojmovima s Festivala.

– NORA: Koje Vam je ovo, po redu, sudjelovanje na Festivalu?

– Gorp: Ovo je drugi put da sam na Festivalu, i već sam se prilagodio.

– NORA: Koliko godina imaju djeca, koja su uključena u Vašu radionicu?

– Gorp: U radionicu su uključena djeca od 7 do 11 godina, koja još nemaju dobre kondicije da bi mogla dovoljno raditi s teniskim lopticama, rolama i romobilima. Primijetio sam da u Vodicama djeca, koja imaju 14 godina, mnogo brže i bolje znaju snaći u prostoru.

– NORA: Koje ste dijelove Hrvatske posjetili?

– Gorp: Posjetio sam samo Šibenik i Zagreb. Smatram da su kulture u Hrvatskoj i Belgiji različite. U Hrvatskoj ima dosta američkog utjecaja, što nije u redu, jer svaka zemlja ima svoje vrijednosti, koje treba cijeniti i očuvati.

– NORA: Što biste mogli reći o Šibeniku?

– Gorp: Koliko sam ga upoznao, to je grad s velikom kulturom i dugom baštinom. Posebice sam primijetio, iako to nema veze s ovim, i htio bih pohvaliti vaše skatere.

– NORA: Hoćete li doći i sljedeće godine?

– Gorp: Ove godine me pozvala direktorica festivala Jasenka Ramljak, a hoću li 2005. biti pozvan – ne znam. Ako budem, sigurno ću doći.

Josipa Vučenović (8 r.)

Uređenje grada

Sinoć smo posebnu pozornost posvetili uređenju Šibenika za vrijeme Festivala. Na prvi pogled pomislili smo da je grad uređen isto kao i svake godine. Kad smo se prisjetili kako je grad bio uređen prošle godine, uvidjeli smo da je ipak grad prošle godine bio mnogo više uređen. Jer, ove godine u gradu su samo postavljene zastavice, a odnedavna i slon na ulazu u Kalelargu. Prošle godine su na zidovima ulica bile postavljene slike u velikim formatima i lije-

pa, nebeskoplava "gradska vrata". I to još uz zid našeg kazališta! Eto, zato nam se ovogodišnje ure-

đenje grada nije toliko svidjelo, a isto tako i nekolicini prolaznika koje smo pitali kako im se sviđa uređenost grada.

Siniša Milović, Mate Morić i Ivan Piližota (7 r.)

Jesmo li pravo čudo

Jeste li ikad razmišljali o tome kako ste došli na ovaj svijet? Vjerujem da malo tko o tome razmišlja, ali kad vam se ta tema nametne, čisto samo dok tražite nešto zanimljivo za vrijeme ovog festivala i ne ostaje vam ništa drugo. Tako sam i ja danas otišla u kazalište, da ubijem dosadu. Pogledala sam predstavu *Rođenje ili kako sam došao na ovaj svijet* u izvedbi Dražena Šivaka. Kad je predstava počela odmah sam se začudila ugledavši na pozornici jednog jedinoga glumca, koji je odglumio cijelu predstavu. No, tko bi rekao da će taj glumac samotnjak podići atmosferu i uspješno nasmijati publiku svojim komičnim pokretima i govorom, odnosno humorom i sarkazmom. Glumac se na pozornici činio kao da i nije glumio, zapravo je glumio na osebjan način i potpuno drukčije od svih koje sam dosad vidjela. Otvoreno i opuštено razgovarao je s djecom iz publike i izvršno improvizirao, stvarajući njihov svijet mašte, pri čemu su se svi izvršno zabavljali. Inače, prikazao nam je i razvojni put čovjeka od začeca do rođenja. Zapravo, htio nam je putem humora probuditi svijest, odnosno spoznaju da nismo samo obična mala stvorenja, već da nas samo rođenje i opstanak na Zemlji čine velikima i neprocjenjivo vrijednima. Tako je meni, na kraju predstave, sasvim slučajno napamet pala jedna misao: "Otkud Ja na ovome svijetu!" Pa, tako savjetujem i vama, kad pročitate ovaj tekst, da tako sebe zapitate: "Kako sam došao na ovaj svijet". I, vjerujte da ne trebate tražiti odgovor, vi ga već imate, samo ga trebate postati svjesni, i shvatit ćete koliko uistinu i vi, i ja, i onaj glumac na pozornici, na prvi pogled obični ljudi, zapravo vrijedimo.

Nina Perković (8 r.)

Polupriča i poluples

Na Ljetnoj pozornici održana je baletna predstava *Crvenkapića*. Bilo je jako malo praznih mjesta. Samo su mala djeca predstavu gledala sa zanimanjem. Odrasle to nije zanimalo, već su došli zbog svoje djece. Iznenadilo me što u predstavi nije bilo nijednog muškog plesača. Očekivao sam balet, a kad sam vidio da je to dječji ples – razočarao sam se.

Predstava je kasnila 15 minuta. U predstavi mi se ništa nije svidjelo. Predstava je imala pripovjedača, a bila je polupriča i poluples. Jedino me nasmijalo kad se "stara baka" ustala iz kreveta i počela plesati. Sredinom predstave vjetar je malo jače puhnuo pa je odnio jedan predmet s pozornice. Predstavu je pratila nježna glazba, što mi se također nije svidjelo. Meni je ova bajka jedna od gorih bajki koje sam čitao, a još i ne volim balet! Zato sam otišao usred predstave.

Mario Guberina (4 r.)

30. lipnja

Maugli

U kazalištu se održala predstava *Maugli*. Izvođači su bili Stoličen kuklen teatar iz Bugarske. Predstava je bila lutkarska. Bilo je dosta manje ljudi nego proteklih dana. Neke je ljude puštalo u kazalište čak i bez karte i propusnice. Posjetitelji su uglavnom bili djeca. Mnogim ljudima se predstava nije svidjela zbog toga što je bila na stranom jeziku. Meni se predstava također nije svidjela. Priča govori o dječaku koji se rodio u šumi i koji je odrastao u šumi. Životinje iz šume su ga prihvatile čim se rodio. Tamo mu je bilo lijepo. Malo mi se i nije svidjelo dječakovo ime. Zbog mnogih razloga otišao sam kući prije završetka.

Mario Guberina (4 r.)

Razgovor s predsjednikom Mesićem

U 20,30 sati u šibensko kazalište došao je predsjednik Republike Hrvatske Stjepan Mesić. Stjepan Mesić je podijelio ordene (medalje) Robertu i Dani iz Kanade.

– NORA: Vi stalno pijete kavu s odra-
slima, a kada ćete početi piti čaj s nama
djecom, pa da s nama pričate o našim pro-
blemima?

– Mesić: Bilo bi pametno da ponekad
popijem s vama nešto bezalkoholno i da
popričamo o vašim problemima. Puno kave
nije dobro za zdravlje. Razmislit ću o tome.

– NORA: Želite li nešto poručiti djeci?

– Mesić: Da kažu svoje želje i da pone-
kad slušaju starije.

Na kraju me pitao što želim biti kad
odrastem. Ja sam mu rekao da želim biti
učitelj. Onda mi je jedna gospođa rekla da
zato nikad neću imati novca. Ja sam imao
još pitanja, ali se Predsjednik žurio na večer-
u, pa ih nisam mogao sve postaviti.

Ivan Bukić (2 r.)

1. srpnja

Tri prašćica

Na Ljetnoj pozornici prikazana je tali-
janska predstava *Tri prašćica*. Predstava je
bila ispričana na talijanskom jeziku pa se
nije ništa razumjelo. Publike je bilo više
od očekivanog, ali zbog nerazumljivosti
predstave publika je odlazila prije vremena.
Scenografija baš i nije bila posebno urede-
na pa nemamo što pohvaliti osim dobre
glume, iako je i ona izvedena na *playback*.
Sadržaj *Tri prašćica* već svi dobro znate pa
vam ga neću prepričavati. Ukratko, to bi
bilo to s Ljetne.

Katarina Jakelić (7 r.)

2. srpnja

Cyrano

Na ulazu u kazalište je bilo neobično,
bogat i dinamično. Najprije su se dijelili
mini-šamponi za kosu. Također su se di-
jelili čokoladni napici. A na stolu ispred
receprije mogle su se kupiti i knjige raznih
izvođača.

Od 19 sati održana je predstava *Cyrano*.
Izvelo ju je Kazalište Mala scena iz Zagreba.
Redatelj je Ivica Šimić. Predstava je bila
samo za mladež iznad 12 godina. Ja imam
10, pa mi se isto predstava jako dopala.

Kazalište je bilo popunjeno. Predstavu je
odglumilo četvero glumaca. Priča govori o
djevojci Roxani u koju su svi bili zaljubljeni.
Naravno, najviše od svih volio ju je glavni
lik – Cyrano. Nakon predstave glumci su
dobili dug i gromoglasan pljesak.

Mario Guberina (4 r.)

Gume i buvela

Na Ljetnoj pozornici gledali smo mađar-
sku predstavu *Osam dana stvaranja svijeta*, u
kojoj je baš sve prikazano s pomoću guma
i buvela. Jako su mi se svidjele glazba i
neobična glazbala, koja svira samo jedan
glumac. Publika ih je oduševljeno ispratila.

Božo Bilušić (6 r.)

3. srpnja

Na žalost – kasno

Danas u 10 sati će se održati otvore-
nje aluminijske kocke, tj. Zemlje, uratka
Kiparske radionice. Na žalost je danas
zatvorenje 44. MDF-a, ali i otvorenje alumi-
nijske kocke, tj. Zemlje. Ne znam kakvo će
biti otvorenje te kocke, ali ima još jedno: mi
smo na toj kocki napravili reljefe, pa svaki
od šest skupova reljefa predstavlja jedan
kontinent.

Ivan Bukić (2 r.)

Festivalska zastava spuštena je nakon
izvedbe Brittenova *Malog dimnjačara*
u izvedbi osječkog HNK i uz tradicio-
nalni pozdrav: Doviđenja, dogodine, u
Šibeniku! ▣

Šaman kao gospodar duhova

Katarina Coha

U povodu međunarodnoga skupa *Šamanizam: teorijska konstrukcija ili živuća tradicija* u organizaciji Odsjeka za etnologiju Filozofskog fakulteta iz Zagreba i Oddelka za etnologiju in kulturno antropologiju Filozofskoga fakulteta iz Ljubljane, održanog u Motovunu 25. lipnja 2004.

stra i Motovun su još jednom bili centar etnološkog okupljanja. Ovaj put, 25. lipnja, održao se međunarodni skup *Šamanizam: teorijska konstrukcija ili živuća tradicija*, prvi po redu, u organizaciji Odsjeka za etnologiju Filozofskog fakulteta iz Zagreba i Oddelka za etnologiju in kulturno antropologiju Filozofskog fakulteta iz Ljubljane u Središtu za terensku nastavu i kontinuirano obrazovanje u Motovunu. Svoja izlaganja imali su prilikom predstaviti šest stručnjaka. Dakle, ukratko ću sažeti o čemu se raspravljalo na tom inicijalnom skupu o šamanizmu.

Špiljska umjetnost danas

Prvo izlaganje imao je Ranko Bon, po struci doktor ekonomije, koji se već godinama bavi slikanjem. Rođen je u Zagrebu, odrastao u Beogradu, a studij završava u SAD-u, gdje i radi neko vrijeme kao profesor. Tako ga je profesorsko zanimanje odvelo i do Velike Britanije. Trenutačno živi u Motovunu. Predavanjem pod naslovom *Špiljska umjetnost danas*, Ranko Bon nam je pokušao dočarati vezu špiljske paleolitske umjetnosti i moderne apstraktne umjetnosti. Ta teza nije nova u svijetu, ali je sasvim sigurno marginalizirana u svijetu umjetnika i povjesničara umjetnosti. Tom tezom bavi se David Lewis-Williams u svojoj knjizi *Cave Art*. Geometrijski uzorci koji se pojavljuju na zidovima špilja starih tridesetak tisuća godina objašnjavali su se kao crtež zamki i sličnih apstrahiranih predmeta. Tek su moderna istraživanja pokazala da ti geometrijski oblici (trokuti, spirale, cik-cak linije...) imaju vezu s nečim mnogo složenijim. Geometrijski oblici posljedica su transa koji osoba doživi, transa koji se može pripisati šamanu, ali i običnom čovjeku (sjetite se oblika koje vidite u nekakvu polusnu). Proučavanjem tih geometrijskih oblika doznajemo da one nisu nikakva apstrahiranja realnosti, nego, kako ih naziva Bon, entoptičke forme (preuzeo od Davida Lewis-Williamsa; entoptic, from *en-* "in" plus *optic*, relating to sight, i. e. seen "inside the eye"). Ova teorija nije nepoznata u znanstvenim krugovima, pa tako Steven Pinker govori o određenim modulima koji već postoje zapisani u mozgu. To potvrđuje i šamanističku ideju da je ona

kao religija već upisana u čovjeka, jer kako drukčije objasniti raširenost istih motiva geografski i vremenski. Nakon paleolitske umjetnosti ti motivi se počinju javljati u umjetnosti simbolista, fauvista, te idejnih začetnika apstrakcije Maljeviča, Kandinskog i Mondriana. Isti takvi motivi žive i u Motovunu u umjetnosti Ranka Bona.

Šamanizam u Sloveniji i Hrvatskoj

Predavanja sljedeća dva sugovornika sažela sam u jedan pregled jer se međusobno prožimaju. To su predavanja profesora Zmage Šmiteka i Tome Vinščaka. Zmago Šmitek je profesor za etnologiju Azije i antropologiju religije na Oddelku za etnologiju in kulturno antropologiju Filozofskog fakulteta iz Ljubljane. Njegovo područje proučavanja čini povijest etnologije i kulturne antropologije, religija, primijenjena mitologija, kultura Slovenaca i Slavena, te njihove veze s neeuropskim kulturama, kultura Azije. Predstavio nam se predavanjem *Šamanizam u Sloveniji*. Tomo Vinščak profesor je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a uže područje djelovanja su mu teme iz područja nacionalne etnologije – običaji i vjerovanja, transhumantno stočarstvo, tradicijska arhitektura, ekoetnologija; teme iz područja opće etnologije – narodi i kulture Indije, Nepala i Tibeta, šamanizam, audiovizualna etnologija. Njegovo izlaganje nosilo je naslov *Štrige, štriguni, krsnici*. Oba profesora većinu svojih terenskih istraživanja provodila su na području Istre, te su ih u nekim crtama uspoređivali s ostatkom zemlje (Slovenije i Hrvatske). Dok je u predavanju Šmitek pokušavao dati neki pregled šamanizma i utvrditi granice što je to zapravo šamanizam i čime ćemo se mi baviti, Vinščak je posegnuo u prošlost i pokušao dočarati rasprostranjenost određenih pojava i njihovo objašnjenje, te se tako dovela u pitanje geografska omeđenost našeg skupa. Što ćemo obuhvaćati? Zaustavljamo li se na području Istre,

južnih Slavena, Europe ili indoeuropskih naroda uopće? To su samo neka od pitanja koja će se do sljedeće konferencije morati definirati.

Samim uvođenjem pojma šaman i šamanizam moraju se objasniti i pojmovi transa i ekstaze, te transa i opsjednutosti. Šaman je prijatelj duhova, snalazi se u njihovu svijetu pa od tuda i naziv "gospodar duhova". Što se tiče transa i ekstaze, razlika je zapravo u tehnici dolaženja do *promijenjenog stanja svijesti* (ASC). Trans se postiže pokretom (plesom), bukom (glazba), u društvu (poput kakve predstave), osjetilnom (pre)stimulacijom, bez halucinacija što ima za posljedicu amneziju. Ekstaza je totalna suprotnost – do ASC-a dolazi se u tišini, samoći, nepokretnošću, gdje postoji prisutnost halucinacija, ali totalno odsustvo osjetilne stimulacije, te ostaje sjećanje na to iskustvo. Iste takve paralele mogle bi se objašnjavati uz pojmove *duha* i *duše*. Bit će dovoljno reći da slavenska mitologija poznaje vjerovanje u dvije duše, a to se posebno vidi na bićima poput *krsnika* i njegovu *alter egu* u obliku muhe, te rođenjem u drugoj koži (košuljici), ali i u legendama koje spominju životinje: medvjeda (hibernacija – veza s nadnaravnim napuštanjem duše iz tijela u trenutku dubokog sna), vuka (mijenja dlaku) i zmije (ima drugu kožu).

Vještica i šaman

Sljedeća dva predavanja predstavljaju nam dvije dame koje su pokušale postaviti određene paralele između šamanizma i vješticearstva. Suzana Marjanić radi na Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, a područje interesa su joj vezana za mitske teme u usmenoj književnosti, pučku pobožnost i vjerovanja, kulturnu botaniku, kulturnu zoologiju, ekofeminizam te antropologiju kazališta/performansa. Predstavila nam se predavanjem *Vještice zoopsihonavigacije i astralna metla u svjetovima hrvatskih predaja kao (mogući) aspekti šamanističke tehnike ekstaze* (i

transa). Mirjam Mencej je docent za folkloristiku i primijenjenu mitologiju na Oddelku za etnologiju in kulturno antropologiju Filozofskog fakulteta iz Ljubljane. Područja istraživanja su europski folklor i mitologija, slavenska mitologija, čarobništvo, legende, vjerovanja. Predstavila nam se temom *Magija i šamanizam u slovenskoj narodnoj tradiciji*. Teška zadaća je poveznica šamanizma i vješticearstva. Jedna od najjačih veza je tzv. let duša u kombinaciji s upotrebom halucinogenih sredstava. Veza se može primijetiti i vizualno – štapa koji šamani upotrebljavaju u svojim obredima, te metle – iako nemaju istu funkciju, upotrebljavaju se kao sredstva u postizanju transa. "Vještice metla se može *promatrati* kao izomorfizam falomorfoga aplikatora koji se *podmazivao* mastima što sadrže atropin i kao izomorfizam šamanskoga *konjskoga štapa* (s ručkom u obliku konjske glave), što ga burjatski šamani rabe u ekstatičkim plesovima, koji se, uostalom, i naziva *konj* (a nije bez sličnosti s drškom vještice metle), te figurira kao neka vrsta *hobby-horsea*, na kojemu šaman *jašući* putuje u *drugi svijet*." (Suzana Marjanić, sažetak iz izlaganja)

Šri Lanka – neudane mlade žene kao meta demona

Posljednje predavanje naslovljeno je *Šamanizam u jugoistočnoj Aziji*, a autor je Boštjan Kravanja, asistent za kulturnu antropologiju na Oddelku za etnologiju in kulturno antropologiju Filozofskog fakulteta iz Ljubljane. Njegovo izlaganje temelji se na istraživanju na Šri Lanki u trajanju nekoliko mjeseci, dvije godine zaredom. Pronašao je elemente šamanističkih rituala u obliku egzorcizma, tj. opsjednutosti. Većina predavanja odnosila se na njegova iskustva u susretu s takvim osobama i bilježenja reakcija prisutnih ljudi. Tako je na određenim mjestima određena vrsta opsjednutosti normalna (prilikom jutarnjeg otvaranja hrama u Katragami), dok druga pobuđuje zabrinutost (žena s autobusne postaje koja je u intervalima imala napadaje). Nije slučajnost da je u oba slučaja riječ o ženama. Kako smo doznali, neudane mlade žene najčešća su meta demona. Takve osobe vode se na izlječenje "aduri" – šamanu, koji pomaže u slučajevima kada zapadna medicina zakaže (liječenje mladića s teškim probavnim smetnjama). Postoje i anegdote da u slučajevima kada aduri ne mogu pomoći jer ne poznaju demona – šalju osobe psihijatru.

Land art

Cijeli skup završen je *kroz* umjetnost. Poznato je da su mnogi umjetnici stvarali uz pomoć "alternativnog". Tako je Zvezdana Jembrih na livadi u okolici Oprtja stvorila jedno djelo u okviru *land arta*. Njezino djelo posljedica je izravnog djelovanja na samu prirodu s nečim što joj ne pripada. Raznim vrstama šarene tkanine (ružičaste, nijansi crvene, ljubičaste i plave), trakama raznih duljina i debljina intervenirala je u prirodi. Na nepokošenoj livadi tkaninu, prethodno rasparanu u različite veličine, ponovo je svezala u jedno i svojim tijelom, krećući se livadom, ostavila je trag.

Za kraj možda je najbolje napisati kako se sljedeći skup planira za godinu dana. Nadamo se da će se tada pozivu odazvati i neetnološki stručnjaci, jer bilo bi korisno čuti i drugu stranu. Držim fige da se uspije iskamčiti dovoljno novaca da ovaj projekt krene, te da se ne dogodi fijasko kao ove godine, s obzirom na to da nismo bili u financijskoj mogućnosti ugostiti neke od stručnjaka. ☐

Chomsky do nas dolazi nakon cijeloga niza postmodernističkih autora koji na vladavinu činjenica, zakone racionalnog mišljenja i svojevrsno neokartezijanstvo gledaju krajnje skeptično, te u skladu s postmodernim relativizmom zagovaraju vladavinu subjektivne interpretacije

Američka hegemonija sada

Rade Dragojević

Koju su nagodbu Staljin i Hruščov nudili Amerikancima, zašto je propala Nikaragva, što je Roosevelt mislio o Hitleru, zašto je Bliski istok svojevrsna meka američkim vojnicima – Noam Chomsky izgleda, i na sreću, ne odustaje od razotkrivanja američkog prljavog rublja

Noam Chomsky, *Stari i novi svjetski poreći, s engleskoga preveo Višeslav Kirinić, Jesenski i Turk, Zagreb, 2004; Hegemonija ili opstanak: Američke težnje za globalnom dominacijom, s engleskoga preveo Damir Biličić, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004.*

Jeste li znali da je Staljin, sudeći prema novootvorenim ruskim, odnosno sovjetskim arhivima, 1952. Amerikancima ponudio nagodbu prema kojoj bi dopustio ujedinjenje Njemačke, ali pod uvjetom da se takva Njemačka ne pridruži vojnom paktu protivnom Sovjetskom Savezu. Ili, pak, jeste li znali to da je i u nas često po dobru spominjani američki predsjednik s kraja Prvoga svjetskog rata, Woodrow Wilson, osim što je bio tipičan američki imperijalist, bio i notorni rasist. Jer upravo je njegova administracija grubu američku intervenciju na Haiti obrazložila crnačkom inferiornošću, a nešto blažu vojnu intervenciju na susjednu Dominikansku Republiku, dominirajućim bjelačkim stanovništvom, koje je navodno spremnije prihvatiti zapadne uzuse. Pitanje je i koliko je široj javnosti poznato, primjerice, da je Hruščov pedesetih godina svojem američkom kolegi Eisenhoweru nudio zajedničko smanjenje naoružanja, a kada je ovaj to bez razmišljanja odbio, pristupio je unilateralnom razoružavanju. Ili, pak, koliko se zna da Kuba ima sustav zdravstvenog osiguranja toliko dobar da zemlja samo zbog toga nije doživjela kolaps uslijed najjače izolacije i blokade koju je proveo SAD sredinom devedesetih godina?

Takve, i još čitav niz sličnih informacija o poslijeratnom svjetskom poretku i američkoj političkoj hegemoniji dobivamo u dvije nedavno objavljene knjige Noama Chomskog, *Stari i novi svjetski poreći* te *Hegemonija ili opstanak*. Ta su dva naslova kod nas prevedena i objavljena u razmaku od samo nekoliko dana. Nije naodmet spomenuti činjenicu da je jedan od vodećih svjetskih kritičara američke vanjske politike, intelektualac prvoga reda i svojevrsni guru antiglobalističkog pokreta, u Hrvatskoj iznenada objavljen u tako gustom rasporedu, a da je do tih naslova domaća

javnost Chomskoga mogla pratiti tek u nekoliko prigodno prevedenih kratkih brošura ili pak preko nemalog broja njegovih javnih istupa i intervjua. Te su dvije knjige zapravo temeljni tekstovi za sva njegova javna očitovanja i reakcije unazad dva desetljeća.

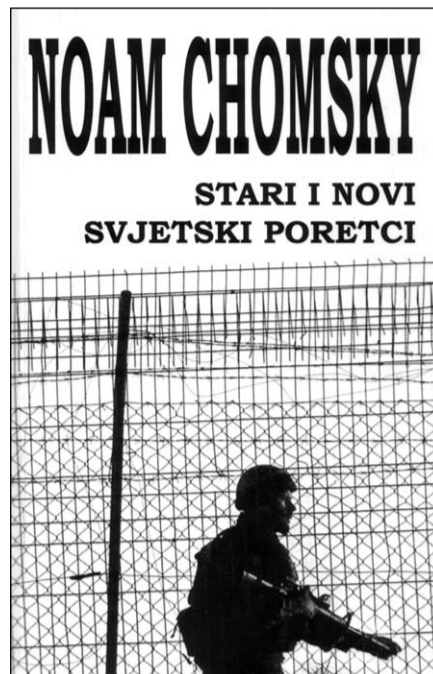
Crno zlato za američki imperijalizam

Stari i novi svjetski poreći, originalno objavljena 1994., knjiga je više teorijske naravi i bavi se primarno dvama problemima – pribavljanjem pristanka i pripremanjem domaćih javnosti za vanjskopolitičke avanture, prije svega u SAD-u, te odrazima nove svjetske, odnosno američke politike na stanje na Bliskom istoku. Druga knjiga, *Hegemonija ili opstanak*, izdana je u Americi prošle godine, a posrijedi je tekst publicističke prirode, s manje interpretativnih eskursa i s mnogo primjera iz prakse američke vanjske politike.

Korpus problema novoga svjetskog poretka pod vodstvom SAD-a Chomsky tretira dijakronijski i sinkronijski. Različiti dijelovi svijeta pod američki utjecaj dolaze iz različitih motiva i na različite načine. Bliski istok, recimo, područje je svijeta koje Amerikance prije svega zanima zbog kontrole naftnih izvora, a onda i zbog kontrole trgovine naftom i naftnim derivatima. Primjenjujući na taj dio svijeta Monroeovu doktrinu koja zapravo leži u temeljima ukupne američke vanjske politike unatrag 150 godina – a koja u svojoj prvobitnoj varijanti iz 1823. kada ju je promovirao njezin tvorac, predsjednik Unije James Monroe, zabranjuje europskim silama intervenciju u području zapadne polutke – SAD hegemonizira bliskoistočno područje izbacujući bez milosti sve potencijalne protivnike. Spomenutom doktrinom s početka devedesetog stoljeća praktički započinje poništavanje utjecaja europskih kolonijalnih sila u Srednjoj i Južnoj Americi i napokon prepuštanje te regije pod direktnu nadležnost Amerike. Kako se američka hegemonija širila, tako je i Monroeva doktrina postajala sve primjenjivija, da bi danas vrijedila praktički za cijeli svijet, a posebice za područja poput Bliskog istoka. Tamo su Amerikanci s vremenom iz igre izbacili najprije Francuze, a kasnije i Britance, te posve preuzeli kontrolu nad tim naftom najbogatijim dijelom svijeta.

Kombinacija gluposti i zloće

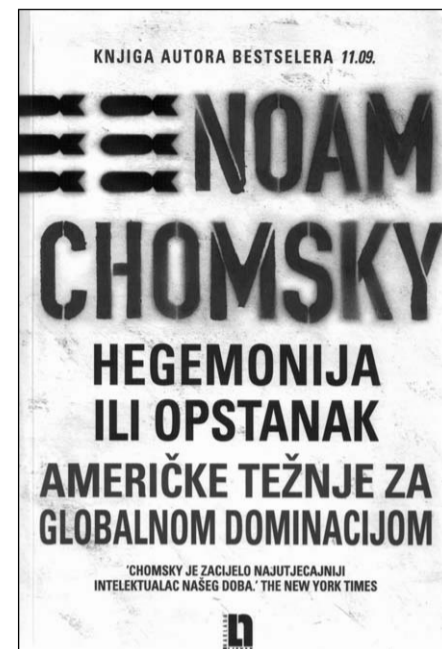
Američka je vanjska politika posebice osjetljiva na stanje u vlastitu dvorištu. Smatrajući da bi bilo kakav radikalni ili revolucionarni zamah u bilo kojoj od susjednih zemalja mogao poput virusa zaraziti i ostale zemlje te tako ugroziti i *american way of life*, praksa je da se u korijenu sasiječe svaki radikalizam u regiji. Posljedice te doktrine posebno teško proživljavaju Kubanci, koji su dulje od četiri desetljeća pod potpunom političkom i ekonomskom blokadom. Strah od slobodarskih po-

kreta do izražaja je posebice došao u Nikaragvi. Sandinistički pokret najprije je uspio osvojiti vlast, da bi nevjerojatno uspješnom ekonomskom politikom u samo nekoliko godina preobrazio tu siromašnu srednoameričku državu, što je morala priznati i poslovično cinična Svjetska banka. Bilo je to zvono na uzbunu za Washington, koji je, kako kaže Chomsky, u sljedećih šest godina, od 1984. do 1990., poduzeo čitav niz terorističkih činova protiv Nikaragve, da bi na kraju doista uspio postaviti svojega čovjeka u Mangui, nakon čega slijedi desetljeće i pol propasti jednog do tada prosperitetnog društva.

Osim Bliskoga istoka i karipskog područja, Americi je jedno vrijeme bio posebice zanimljiv mediteranski bazen. Malo je poznato da je Truman odmah nakon 1945. bio spreman dovesti talijansko ionako pauperizirano stanovništvo do izgladnjivanja, samo da je pobijedila socijalističko-komunistička opcija. Stavljajući pred gotov čin i propagandu, talijanski političari pristaju na američku instrumentalizaciju i sotoniziraju lijevu ideju u Italiji do te mjere da ljevica gubi podršku. Nakon uspjeha grčkog komunističkog pokreta, Amerikanci u samo godinu-dvije u tu zemlju ubacuju golema sredstva, čime u potpunosti poništavaju učinke revolucije.

Dijakronijski gledano, Chomsky nema nikakvih iluzija ni o takozvanoj slavnoj američkoj prošlosti. Bilo da je riječ o Georgeu Washingtonu, koji 1779. izigrao dogovor s Irokezima i praktički uništava njihovu civilizaciju, ili pak kada *Ameri*, odmah nakon što je Haiti 1804. dobio neovisnost, tu karipsku državu sljedećih desetljeća drže u strogoj izolaciji, stvar je uvijek ista – politički cilj postići drskom diplomacijom, a ako ne ide tako, onda ognjem i mačem. Već smo spomenuli dvostruke Wilsonove kriterije koji je s jedne strane govorio o pravu malih naroda na samoopredjeljenje – pa su se na to 1918. pozivali i Hrvati – dok je s druge karipske crnce smatrao nižim bićima, a u tome kontekstu treba spomenuti i Roosevelta koji je godinama uvjeravao američku javnost da je Hitler pozitivna politička osoba u evropskoj politici. U svakom slučaju, kombinacija gluposti i zloće u američkoj politici ne prestaje dominirati, uvjerava nas Chomsky.

Otrjeznjujuća epistemologija uvjerenog antiglobalista

Da nisu tragične, neke bi epizode iz američke političke povijesti bile komične. Poseban smisao za perversiju Amerikanci su pokazali 1986., kada planiraju avionski napad na Gadafijevu Libiju, u kojem gine nekoliko desetaka nevinih civila, tako da se poklopi s informativnim emisijama u *prime timeu*. Poseban cinizam pokazuju sve američke administracije nakon Vijetnamskoga rata, koje su nakon praktičkog uništenja zemlje i stotina tisuća Vijetnamaca, od Vijetnama bezobzirno zahtijevale, pa na kraju i ishodovale, naplatu ratnih odšteta za poginule i nestale američke vojnike.

Na kraju treba reći nešto i o metodologiji kojom se služi autor. Kako kaže Višeslav Kirinić u pogovoru knjige *Stari i novi svjetski poreći*, Chomsky do nas dolazi nakon cijeloga niza postmodernističkih autora koji na vladavinu činjenica, zakone racionalnog mišljenja i svojevrsno neokartezijanstvo gledaju krajnje skeptično te u skladu s postmodernim relativizmom zagovaraju vladavinu subjektivne interpretacije. Chomsky, među ostalim i zato što je upoznat s najnovijim nalazima povjesničara i političkih komentatora kojima se ubrzano otvaraju dosad nepristupačni arhivi, ne može pristati na bilo kakvu dvosmislenost u tumačenju činjenica vezanih uz američku vanjsku politiku. Ne može pristati na kulturološku hermeneutiku koja je napad na njujorške tornjeve i motive Osame bin Laden spremna tumačiti dekonstruktivistički i subjektivizirati svaki činjenični red, kada vrlo dobro zna da je bin Laden samo odmetnuti bivši američki agent, bivši izvršitelj američke imperijalne politike na Bliskom istoku, koji se kasnije osilio i poveo vlastiti rat protiv donedavnoga gazde. *Zastarjela epistemologija* Chomskoga djeluje otrjeznjujuće jer nam kaže, među ostalim, i to da zapravo nema neke bitne razlike između republikanaca i demokrata. U tom je smislu simptomatično da je upravo jedan demokrat, Kennedy, u raketnoj krizi 1962. svijet doveo na rub rata, te da je sve ovisilo o sovjetskom podmorničkom oficiru koji je odbio ispaliti rakete na Ameriku. A drugi demokrat, Clinton, poslao je 37 "tomahawka" na Bagdad i tako prouzročio smrt brojnih civila. ■

Šiznuto, erotično, ljubavno, histerično

Sunčana Tuksar

Izvrstan roman u kojem žena koja viskobudžetno filmski pogiba u automobilskoj nesreći ili vještica koja gori na lomači jednako umiru zbog ljubavi i u tome nalaze slobodu. Isus je pak prikazan kao muškarac koji postaje predmet ljubavi, te samim tim seksualan, egoističan, meta požude, čežnje, idealiziranja, opsesije

Jurga Ivanauskaitė, Vještica i kiša, s litavskog prevela Loreta Vasilj; Profil, Zagreb, 2003.

vo je roman kod kojeg je svejedno iz kojeg se kuta promatra i na koji se način interpretira, on "radi" na svim razinama i po svim zakonima, bilo da su ti zakoni vrlo konkretno ljudski ili posve ljudski nekonkretni. U njemu postoji savršen smisao i savršen kaos, neosporan je i ima sva pokrića svijeta. To možda i nije tako neobično s obzirom na to da govori o ljubavi. U njemu ženu u zrcalu promatra neka druga žena. U stvarima, tri druge žene. Bilo koje tri žene...

Jedna od njih je Vika, suvremena junakinja koja se zaljubljuje u Pauliusa, frajera koji se dvoumi između ljubavi i zaredenja. Ona upada u ljubavni trokut u kojem joj suparnikom postaje samostan, a on, taj vrlo konkretan muškarac, nije izabrao nju, ali nije baš konkretno ni izabrao samostan. Ona ludi za njim, a on je tako savremeno neodlučan:

Zašto, draga, baš želiš isprovocirati neki melodramatičan razgovor? Tako smo prekrasno vodili ljubav, dok je grmijelo i padala kiša. Sada recimo zbogom – i rastanimo se kao pravi Europljani. Njoj ubrzo postaje potrebna psihijatrijska pomoć te, na koncu, zajedno pogibaju u prometnoj nesreći koju je bezglavo izazvala.

Druga žena je Marija Viktorija, srednjovjekovna žena proglašena vješticom, koja preplašena, zburnjena, sludena, završava na lomači zbog ljubavi prema fratrui koji se, izgleda, ipak odlučuje za neku drugu ženu, upravo onu koja zatvara taj ljubavni trokut. Fratar je bio prorok koji također nije imao najodlučniji stav prema dvjema ženama i svom pozivu. Oba se ta muškarca mogu opisati onim što se naziva *pomodno osjećaji, ali odevše hladni da bi ih bilo briga*. Pogrešan izbor, nevjerni psi, đavolovi učenici ili sveci, tko bi znao?

Treća je Marija Magdalena, ta vječna žena o kojoj znamo sve i ništa. Osim kamenja, priskrbila je svim budućim ženama i breme čežnje. Kroz njezine oči i čežnju promatramo Sina Božjeg, Proroka, rabija, Ludog Kralja za kojim ona gubi razum poput princeze Salome, zbog kojeg ne može dokučiti što se s njome događa i za kojim vapi: *Pomogao si mojoj bremenitoj*

duši... ali reci mi, Najdraži, što da radim sada? U Tvojim sam rukama.

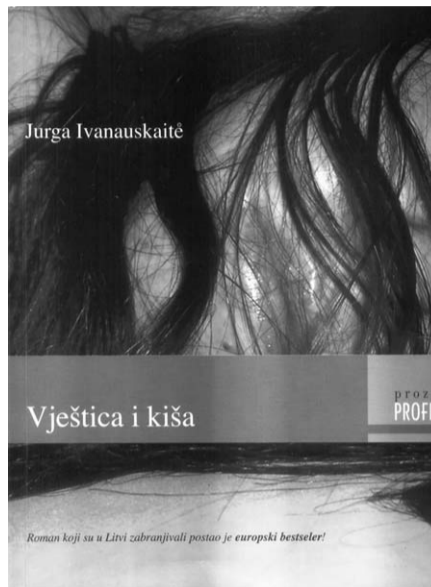
Oholost i okrutnost

Negdje, s ove ili one strane tog zrcala, autorica počinje opisivati ljubav, a u ovom je romanu ideja ljubavi ona posve romantična – zbog prave ljubavi i u smrt. Ili, zbog prave ljubavi, *zajedno* u smrt. Tako dobivamo tri isprepletene priče ili jednu alegorijsku, svejedno, koja govori o mnogo čemu već dobro znanom, ali na nov način. Mogli bismo reći da, otvarajući ovaj roman, uzimamo u ruke *klasik*. Promatrajući koncept romana onako, *po starinski*, dolazimo do one dobre stare definicije da žene kad vole, vole poput djevojčica – naivno, a dječaci kad vole, vole poput Petra Pana – daju petama vjetra. Na prvi pogled shema se može činiti kao da je ispala ravno iz Freudove bilježnice, osobito dio u kojem Vika s pomoću psihoanalize pokušava zaboraviti Pauliusa. Super ego i ego *šoraju se* za prevlast, pravi se uzroci kriju tko zna gdje, no, međutim, i sama se autorica našalila na račun kliseiziranih metafora prikazujući klavir kao veliki problem koji treba izgurati iz podsvijesti u svrhu zaborava. Jer, pokazuje nam ona kroz roman, zaborav ipak nije nešto do čega se lako dolazi.

Zato, recimo, na primjer, da roman govori o oholosti i okrutnosti, jednom riječju izdaji i ženi koja u nekom trenutku shvaća da je izdana i pokušava se nositi s tim. Riječ je o okrutnosti za koju junakinja ili junakinje romana kažu: *...Okrutnost, riječ čiju pravi smisao dosad još nisam upozнала već je letjela prema meni gađajući me s visina crnom, zašiljenom oštricom...* Roman se isto tako mogao zvati i *Madame Bovary* ili *Ana Karenjina*. Stupanj ravnodušnosti onog koji je izdao nije bitan, gleda li muškarac televiziju ili se moli Bogu, potpuno je svejedno, nepomirenost s gubitkom ljubavi neizmjerljiva je. On je jedini čovjek kojem je vjerovala i povjerala se. Pustinjak, fratar, automehaničar, u čemu je razlika? U trenutku njene ispovijedi, on postaje svetac. Sve to vodi u strast samouništenja i samoubojstva, u strast ponekad tako lako zamjenjivu s požudom. Mi svi, pa tako i jedna od junakinja, znamo da je u ljubavi iluzija opasna. Ili možda da je ljubav opasna iluzija? Da grozničava želja za zaboravom u kombinaciji s nadom može odvesti u nepovratno ludilo u kojem se iznova i iznova postavlja pitanje može li se bol preskočiti poput krugova u pijesku? Onih istih krugova koje je Isus ucrtao svojim vlastitim prstom? Kamenje Golgote ili Road to Hell, svejedno je. Vremenska odrednica samo je medij koji dokazuje, ponovo i ponovo, kako sve ostaje isto. Žena koja viskobudžetno filmski pogiba u automobilskoj nesreći i pada u provaliju ili vještica koja gori na lomači jednako umiru zbog ljubavi i u tome nalaze slobodu. To je pravi pravcati obrnuti hepi end.

So, you can make me come, it doesn't make you Jesus

Isus, kao jedan od muških likova i ujedno kao najveća metafora za ljubav, nosi ispovjednu moć, jedini nikada ne

izdaje i daje osjećaj potpune slobode koji je ženi, ili možda čovjeku općenito, u stvari, grozan i nepodnošljiv. Tako da roman govori i o čežnji Marije Magdalene prema Isusu, onoj čežnji koja se, ako je prava, osjeti odmah pri prvom susretu i koja može žene odvesti u pravu histeriju koju muškarci doživljavaju kao bezobzirne ispade u kojima nema prave istine. Ovaj se roman isto tako mogao zvati i *Passion* kao muka, ili *Passion* kao strast, pa ga možemo izlizati raznim interpretacijama kao i hit Mela Gibsona i pomodarski ga nazvati "kontroverznom", možemo u njemu iščitavati Fujijamu, Tibet, natruhe pornografije, židovskog pitanja i nejasnih povijesnih podataka. A mogli bismo ga i pročitati na način na koji se sluša glazba Tori Amos, kao neki novi *best of* koji funkcionira kao cjelina, potpuno novi album. Nezaobilazna je sličnost tih dviju poetika, tekstovi Tori Amos mogu se iščitavati kao konkretne slike Jurgina romana: *So, you can make me come, it doesn't make you Jesus*; žena nije samo promatrač, ona stvara glazbu/roman vlastita iskustvenog puta, nije to ni retro, nije ni memento, ne upada u kalupe marketinških trikova, govori o zavodnici, ali ne pokušava šarmirati niti pak zavesti, nije ovdje za nove potrošačke skupine, jednostavno je ovdje, od krvi i mesa. Stoji rame uz rame s filmom *Amarov zločin*, a toj bi punokrvnosti pozavidjeli i Južnoamerikanci.

Izdržljivost pisma i istinski talent prikazani su u pravoj koreografiji gdje *power plan* autorice nije dominantan na račun čitatelja, gdje je svaka improvizacija zaista displej prijašnjih znanja, a ne gađanje na slijepo kao kod tolikih mnogih drugih. Dosljednost i prohodnost ovog romana upravo je fantastična, u njemu nema ničeg provincijalnog, istočnoeuropski zakašnjelog, ni traga kiču i gluposti Kristine Despot ili, još dalje, Marinkovićeve Glorije. Kurva-svetica, moderna Marija Magdalena ili žena DJ, upravo taj binarni sustav u kojem je žena izračunata još od viktorijske žene čini ovo *black tie* štivom, romanom za primanje kod kraljice po titulu *madam*.

Seksualni Isus

Neki bi mogli posumnjati da je ovaj roman, u stvari, jednostavno ljubić, neki novi pamtivjekovni *Sjaj u travi* u kojem su život i melodrama jedno te isto, *Mostovi iz okruga Madison* s Clintom ili Isusom, svejedno. Seksa je i tako i tako otkad je i grada. No, pogleda li se izbliza, više je to nego očita zabluda. Usprkos ustaljenoj tematici ljubavnog trokuta ili *ja ga volim,*

a on mene nešto drukčije ili uopće ne, nijedan ljubić ne bi podnio toliku osuvremenjenost i osviještenost činjenice da Prince Charming itekako ne postoji. Osim toga, dolazimo i do "kontroverznog" trenutka, dramske stanke u kojoj kritičari, povjesničari i čuvari morala bruse svoja pera, trenutka utjelovljenja jedine ispravne ljubavi kroz Magdalenu i Isusa. *Zašto ne?*, rekla je autorica ovog romana i nimalo oklijevajući prikazala Isusa kao muškarca koji postaje predmet ljubavi, te samim tim seksualan, egoističan, meta požude, čežnje, idealiziranja, opsesije. *Zašto ne?*, kažem ja. Isus nam je utjelovio štošta pa zašto ne i u tu opsjednutost žena idealnim muškarcem. (Da, upravo tako, suprotno ustaljenom vjerovanju da su muškarci opsjednuti ženama.) Stoga nemam ništa protiv spominjanja Isusova mišićavog, vretenastog tijela, ne smeta mi što Marija Magdalena zamjećuje njegovu ogoljenost i plahticu oko bokova. Uvjerljiva mi je njezina sumnja da su njih dvoje *imali nešto* – pa mi žene uvijek mislimo da *ima nešto*. Magdalena je iskusila na svojoj koži pravila "igre", neke zapovijedi koje nisu zapisane još od Mojsija pa sve do dana današnjeg. Magdalena, kao ostale žene iz odraza u zrcalu ovog romana iskusi je ljubav koja nema veze s tim tko je ona, ali ima sve veze s tim tko je On. Pogrešne su žene koje se zaljubljuju na takav način. One nisu buduće supruge i majke. One su vještrice.

Ovdje se nikako ne može reći da je riječ o šundu. Klišeji, to možda. Samo, ponovo, tko bi to znao? Opsesija ili ne, iluzija ili ne, činjenica je da je ljubav nekad jednostavno božanska i neobjašnjiva, no isto tako ništa manje bolna, zato nam je u romanu ponuđen Isus i zato je tu ona – žena. Ono što dobivamo je roman koji ima funkciju dekodiranja kognitivne i emocionalne stvarnosti žene kroz tri svijeta koja su ujedno samo jedan svijet, univerzalni, bezvremenski, frojodovski ili šamanski, svejedno. I upravo to je ono što nam autorica pokušava sugerirati. A ne da je Isus ševio Mariju Magdalenu.

Pravo da zbog ljubavi gubiš glavu

Isto tako, činjenica je da ovaj roman lagano pripada trendu našeg stoljeća. Ima naznake retra, a to je, kako sada stvari stoje, potpuno *in*; objedinjuje sedamdesete koje promiču doticaj s vlastitim emocijama, osamdesete i šrinkomaniju, te dvedesete u kojima se potkrala, *poput mamurluka osamdesetih*, kako kaže Coupland, važnost socijalne prihvaćenosti. Seks se ne kritizira nego banalizira. Priča se o poslu, važna je karijera. Pa i sveci ovog romana su je izabrali, ili je bila izabrana za njih, svejedno. Obitelj i ljubav se marginaliziraju. Međutim, tada kameenje za Mariju Magdalenu, lomače i psihoanalize ne bi više smjeli postojati, zar ne? Zato u vezi s romanom vidim samo jedan problem: moglo bi se dogoditi da ga osjeti i nad njim se zamisli samo onih pet posto čovječanstva koji se i inače *pita-o-stvari-ma*. Ostalih 95 posto vjerovat će u Boga, proizvede Golden ili Amway, i samo još dodatno popizditi. No, možda je upravo u tome njegova prednost.

Ostalo je klasika, ona prava, iz srednje škole, dostojevski-emersonovska; riječ je o razumijevanju odnosa, putovanju kroz stanja, jedinstvu junakinja i autoričina glasa, struji svijesti, principu uzimanjavanja. Sve je otpjevano, ponovo kao kod Tori Amos, u molu, pred svjedocima. Filmski predvidljiv kraj ovdje je itekako dobrodošao, cijela stvar je malo šiznuta, malo erotična, malo ljubavna, malo histerična i na kraju dobivamo jednu od onih *riječnikih* priča koje tek trebaju oživjeti u nekom budućem vremenu u kojem ti pamtivijek i istočni grijeh daju pravo da i dalje zbog ljubavi gubiš glavu kao Dennis Hopper u *Brzini*. ▣

kritika

Kako iz otkačenosti?

Grozdana Cvitan

Površan, ali i dojmljiv prikaz mračne strane odrastanja riječke mladeži koja živi svoj zajednički, od obitelji izdvojen život stalne "ufuranosti"

Marko Luka Zubčić, *In Ri*; Celeber; Zagreb, 2004.

In Ri je znakovit naslov koji svojom simbolikom i zanimljivom dosjetljivošću sugerira stanje među mladima u Rijeci. Mladi riječki autor Marko Luka Zubčić (rođen 1986.) preko simbola INRI želi uvjeriti čitatelja u mračnu stranu odrastanja koju dio urbane osnovnoškolske i srednjoškolske mladeži prelazi u pokušaju da zajednički podijele osobne frustracije, nedostatak pažnje i ljubavi koju očekuju od obitelji, škole ili nekog trećeg, strah od represija društva i cinizam tog istog društva da uredi scenu narko-dilera i dostupnosti

alkohola na svakom koraku, kao najprepoznatljivije na skali sredstava bijega.

Samo opća mjesta

Počinjući i završavajući roman istom rečenicom (*Prekrasan dan na samom kraju šestog mjeseca*) on u sto slika (brojem obilježnih kratkih zapisa) pokušava sažeti desetak godina jednog društva s Gornje Vežice, gradskog naselja u kojem mladi žive svoj zajednički, od obitelji izdvojen život stalne "ufuranosti". Iako prevladavaju zapisi o tulumima koje u početku karakterizira drogerska početnička znatiželja konzumiranja svega i svačega, što kasnije prerasta u upoznavanje onog što se *trenutno nosi* u svijetu, roman *In Ri* u rijetkim zapisima posvećenim razmišljanjima i razgovorima tih mladih ljudi svjedoči njihovu želju za bliskošću, razumijevanjem, prevladavanjem straha koji izvire iz svih njih i koji ih vodi upravo u stalan bijeg iz stvarnosti bilo kojim od dostupnih sredstava i stimulansa. A dileri Splićo i Pijetao "prijete" postati glavni junaci romana, kao što su junaci njihovih razgovora u trenucima kad procjenjuju travu koju motaju doslovno do besvijesti.

Dug autorskog, književnog odrastanja romanopisca Marka Luke Zubčića još je

velik, a njegove konstrukcije djela daleko su od strukture koja pomaže autoru da se prepozna i potvrdi u određenoj nakani. To je ponajprije jedan od onih romana novije književne produkcije koji pokušava određenu urbanu sredinu, sa svima koji se u njoj nađu, pretvoriti u likove djela. Problem nastaje kad u prozi u kojoj samo trajanje (koje više nije moguće nazvati ni akcijom) prezentirano dijalogom nosi djelo – nedostatak analitičke dosljednosti i ukupne sličnosti sve likove pretvara u skupinu iz koje je teško izdvojiti pojedince, pa je spolna razlika jedina sigurna. A i ona samo zbog stalnog ponavljanja seksualnih aktivnosti kao dijela ukupne navike zajedništva. Povremeni pokušaji (i ne samo pokušaji) suicida, navika da se u vlastitu stanu bude "dobar" prema očekivanju roditelja, a u dobnoj skupini što otkaćeniji ne ostavlja prostor za kontraste, poredbe, razlike. U rijetkim scenama, primjerice tuče s manje urbanom skupinom mladih ili nesporazuma oko vrste glazbe koju grupe i pojedinci preferiraju, autor Zubčić pokušava progovoriti o razlikama među likovima, u ukupnoj generaciji, pa i cijelom gradu. Jedan od parova izdvojen je ponovljenom trudnoćom koja je više ilustrativan slučaj i neugodna prolaznost. Na taj način sve slike ostaju samo opća mjesta za čije će situiranje u literaturu trebati nešto više od dijaloga u romanima kao što je *In Ri*. Bit će to onda kad Zubčić shvati da se prepoznavanje i identifikacija u umjetnosti događaju na razne načine, ali najmanje tako da se izriječkom izgovaraju. Pretvaranje policajca u narkika svojevrsna je poruka društvu, ali i propuštena prilika da se razmisli o bilo kakvoj akciji.

Gromka i zborna mladenačka pobuna završava u kritičkim primjedbama junaka koji rodni grad mijenja za metropolu, koji šalje autorske poruke o nekim osobnim estetikama i filozofiji življenja, odrastanjem s kojim se nosi kako najbolje zna. Promjena mjesta samo je fizička činjenica, koja slijedi

nakon godina istih radnji i razgovora, istog trošenja vremena u kojima su zaobidene škole (bez obzira na to je li se u njih išlo ili ih se napustilo), poslovi i ljubavi, da bi se na kraju pronašao netko dovoljno podnošljiv da se s njim dijeli daljnji život i traje na drukčiji, mirniji način. Deset godina stalnog tuluma odjednom je pretvoreno u početnu odraslost, izniklu iz crne rupe u kojoj su svi načini življenja vodili u suicid.

Od tuče do ljubavi

Jednostavnim i autentičnim dijalozima, slengom koji teško može biti razumljiv svakom čitatelju, ali je jedno od uspješnijih segmenata djela *In Ri* i Zubčićeve autorske osobnosti, roman je uvid u običaje, rituale i svakodnevicu generacije koja stvara obrasce ponašanja. Nažalost, knjiga ostaje nabiranje slika tih obrazaca, nepoznat je način da se iz njih izrase u individualnost, da se tijesno i tjeskobno trošenje desetak mladenačkih godina prevlada bilo kako osim stalnim motanjem džointa i šlatanjem dvoje mladih koji se nađu jedno do drugog.

Često neprecizan u izrazu, ali ne i u krajnjem dojmu, Marko Luka Zubčić zaustavlja se na atmosferi, dodiruje odnose među skupinama mladih, posebice onih koji svoj veći stupanj urbaniteta suprotstavljaju onima s manjim u uličnoj tuči – uobičajenom obliku adrenalinskog praznjenja o kojem nitko nema dobro mišljenje i koji nitko ne izbjegava. Od tuče do ljubavi – sve može biti ritualna poza i iskorak iz rituala, i sve samo ovisi o brzini kojom skupine izmjenjuju osobni emocionalni naboj s običajnom praksom da se tog naboja riješe smotkom trave ili nečeg što "uleti". Površnim i neobvezujućim mogu se učiniti i život i literatura o tom životu. Ali s obzirom na autorove godine i generaciju o kojoj govori sve upućuje na ozbiljnost u koju bi analiza (bude li je, a nema razloga da izostane) i jednog i drugog mogla jednog dana krenuti. Istom autorskom osobnošću. ■

Mamurluk života

Iva Udiković

Smiona, ironična, sarkastična, "autobiografska" zbirka priča kojom se provlače dvije osnovne teme – ljubav prema ženi i egzistencijalni problemi malog čovjeka

Krešimir Pintarić, *Rebeka mrzi kada kokoši trče bez glave*; Društvo za promicanje književnosti na novim medijima; Osijek 2003.

Nakon triju knjiga poezije (*Tour de force*, *Divoovski koraci* i *Commedia*) izašla je i prva zbirka pripovjedača Krešimira Pintarića *Rebeka mrzi kada kokoši trče bez glave*. Iza toga neobičnog naslova književne se četnaest pripovjedača koje su od 1996. do 2003. godine bile objavljivane po različitim časopisima ili na Trećem programu Hrvatskoga

radija. Za zbirku poezije *Tour de force* Pintarić je dobio nagradu Josip Ivan Kozarac koja se dodjeljuje najboljemu slavonskome mladom autoru. Pjesnička zbirka *Commedia* nosi epitet prve hrvatske multimedijalne knjige, bogato je grafički opremljena, a pjesme su objavljene na hrvatskome te u njemačkom i engleskom prijevodu.

Nova uloga fusnota

Posebnost Pintarićevoj prozi daje lagan, urban, lepršav, lako razumljiv jezik, iako upravo u toj ležernosti ima i pretjerivanja, posebno s obzirom na vulgarizme. Prateći tendencije postmodernizma autor svoj tekst pretvara u eksperiment u koji uključuje citatnost, intertekstualnost (primjerice J. D. Salinger, Kundera, časopis *Glorija*), kao i intermedijalnost (svima poznati *South Park*). Budući da se Pintarić u svojoj prijašnjoj zbirci pjesama služio multimedijalnošću, ona postaje njegova prepoznatljiva odlika. Naravno, time su izgledi za uspjeh autora znatno povećani jer se na taj način približava mladome urbanom čovjeku.

Uz asocijativno-monološku pripovjednu tehniku, Pintarić rabi dijalog, deskripciju i fusnote. Njegov dijalog približava se dramskom dijalogu te on postaje, mogli bismo reći, redatelj. U pripovijesti *Kundera* tekst je raščlanjen na netom spomenute dijaloge kojima dodjeljuje "uloge" likovima i prati tekst grafičkim rješenjima. On svojim dijalogom prostire likove, ali ih pritom ne tumači niti nudi karakterizaciju. Likove oživljava samo da bi iznio svoje preokupacije, mišljenje i percepciju. Deskripcijom se služi ne bi li približio atmosferu prostora i vremena. Uobičajenu ulogu fusnota autor zamjenjuje posve novom, a to je izravno obraćanje čitatelju, gdje osim objašnjenja pojmova iznosi razloge zašto piše fusnote (komentira same fusnote citatom, primjedbom ili anegdodom) ili jednostavno komentira radnju, situaciju. Time se ruši zatvorena koncepcija

određene pripovijesti (mislim na pripovijest *Kako se umiliti čitatelju na pet kartica*).

Originalnost u pripovijesti *38 odlučnih i smislenih koraka što ih je Marko poduzeo nakon jednog telefonskog razgovora* ističe se naracijom koja prati slijed misli i zbivanja kroz trideset i osam očaka. Kroz tu postupnu naraciju otvaraju se novi horizonti viđenja književnosti, rušenja njezinih granica, približavajući je običnom tekstu, natuknici ili nekakvu popisu. Cijela je zbirka pripovjedača povezana jedino likovima (Davor, Sanja, Ivan, autorova supruga, autor), dok su pripovijesti neovisne jedna o drugoj. Tehnika montaže kojoj autor pribjegava ujedinjuje tekst u kompaktnu cjelinu. Čak ni naslov ne povezuje pripovijesti. On je izdvojen iz cijeloga konteksta, osim ako za autora ima, samo njemu znanu, metaforiku. Jedna od mogućih interpretacija naslova jest – kokoši, koje autor spominje u naslovu, mogu označavati pripovijesti razbacane po časopisima poput kokošiju na dvorištu, a Rebeka je netko ili nešto što ih povezuje.

Svijet u stagnaciji

Tekst je iznimno ironičan i autoironičan, a obilježava ga i autobiografskost. Na trenutke se osjeća infantilan pogled na svijet, neodgovornost u odnosu na sadašnjost, na trenutačnu stvarnost života. Cijeli njegov svijet prepušten je stagnaciji. Autor je zaokupljen vlastitim svijetom u kojem se istodobno pojavljuju osjećaji bunta i ravnodušnosti pri čemu se on ne opredjeljuje za neko djelovanje, nego se zatvara u samoga sebe gradeći barijeru i jednostavno se prepuštajući trenutku – a jedino rješenje pronalazi u opijanju alkoholom i drogama. Bitna je uhvaćena slika izdvojena iz života (bilo da je to odlazak na pivo ili pušenje *jointa*), doslovna realizacija stare latinske *Carpe diem*, pri čemu se autor ne bavi budućnošću, nego se potpuno prepušta životnoj bujici danoga trenutka.

Na sadržajnoj razini u zbirci će se otvoriti svijet čovjeka s problemima na osjetljivome intimnom mjestu (pojava gljivične infekcije na genitalijama obaju supružnika), jutarnjeg mamurluka, ljubavno-erotske priče s mafijaševom sestrom... Autor će upirati prstom na političku situaciju, nepravdu, a sve to izreći će britkom oštricom sarkazma i cinizma, no dvije glavne teme knjige su ljubav prema ženi i egzistencijalni problemi maloga čovjeka. U tkivu teksta lagano pulsira melodija koja u stopu prati tijek naracije. Služi poput pozadine, gotovo ritmički, prateći ton govorenoga jezika. Riječ je o suvremenim glazbenim grupama, čija glazba omogućava poistovjećivanje likova i situacija s onima iz njihovih glazbenih ostvarenja.

Slučaj Pintarić zahuktava se u književnoj utrci za vodećim mjestom novoga izražavanja dvadesetprvog stoljeća. Njegova riječ pronašla je odaziva u čitateljskoj publici. Smion i drzak, buntovan i vulgaran označava jedno novo poglavlje naše književnosti i njezin potpun raskorak s tradicijom. ■

Malo lijevo, malo desno, ali provokativno

Hrvoje Božičević

Što se dogodi kada legendarni ljevičarski novinar nakon 11. rujna promijeni politički tabor – je li to samo dobro osmišljen marketinški trik starog postšezdesetosaša ili ljevica danas gubi vjeru u svoj politički program

U povodu članka i knjiga Christophera Hitchensa

Ako se ikoga može nazvati *zločestim* dečkom suvremenoga žurnalizma, onda je to Christopher Hitchens, popularni kolumnist magazina *Vanity Fair*. Hitchens piše i za druge časopise i novine, i stekao je priličnu reputaciju. *London Review of Books*, *Granta*, *Harper's*, *Los Angeles Times Book Review*, *New York Review of Books*, *Newsweek International*, *Times Literary Supplement* i *Washington Post* tek su neki od časopisa u kojima se pojavljuje, premda mu je prvo spomenuti *Vanity* svojevrsna baza: budite sigurni da ćete u gotovo svakom broju naići na njegovu kolumnu. Hitchens je, osim toga, i autor desetak knjiga o različitim političko-društvenim aktualnostima, od rata u Iraku preko obračuna s politikom Henryja Kissingera ili *pisama mladom kontrašu*. Iako je rođen u Portsmouthu, u Engleskoj, 1949., gdje je i počeo karijeru, Hitchens je u pravom smislu pojma – kozmopolit, što pomalo duguje mladenačkom, lijevo orijentiranom svjetonazoru. Od kako je počeo surađivati s vašingtonskim *Harper'som*, a potom postao američkim dopisnikom magazina *Spectator*, odlučio je ostati u Americi. Prihvatio je mjesto gostujućeg profesora na Sveučilištu Berkeley u Kaliforniji, Sveučilištu Pittsburgh i na New School of Social Research.

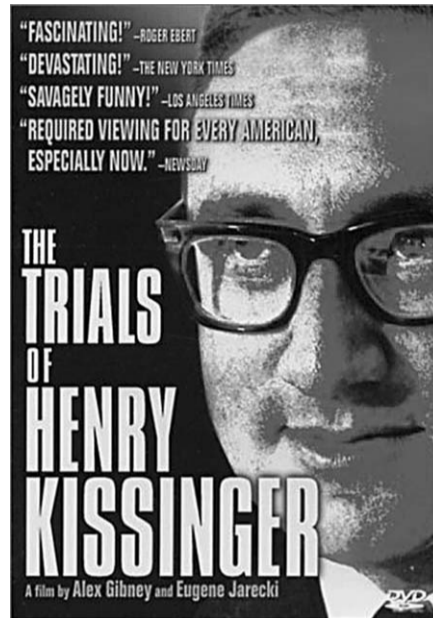
Kada lijevo postane desno

Nakon ovoga kratkog uvida u Hitchensov *curriculum*, dodamo li tome podatak da je diplomirao filozofiju, političke znanosti i ekonomiju na koledžu Balliol, u Oxfordu, slika je potpuna. Hitchens danas živi u gradu Washingtonu, dvadeset i tri godine nadomak političkim *transkacijama*, *avanturama* i *važnim* odlukama Senata, Kongresa i Ovalnog ureda, a to je za intelektualca njegova formata od presudne važnosti, kako za mentalnu formu, tako i za (ne)usklađivanje političkih stajališta s onima koji upravljaju *obecanom zemljom*. Hitchens se volio svrstavati u skupinu novih ljevičara, kontrirajući svemu i svakome tko bi zamirisao *na desno*. Pa iako ne prati samo dnevne američke teme, za njega je, kako bi rekao Bono iz grupe U2, Amerika *svugdje oko nas, gdje god bili*. I zato, kada je

odjednom nakon 11. rujna, na čuđenje javnosti, nakon toliko godina provedenih ulijevo, Hitchens izašao s priznanjem da se promijenio, a svi su znali da napadom na Twinse svijet više nikad neće biti isti, time je više zazvučao kontradiktorno: zar se trebala dogoditi tragedija takvih razmjera da slavni novinar više ne bude beskompromisno spreman, pod svaku cijenu, napadati sve i svakoga tko dolazi s desna? I premda to još sramežljivo javno ne potvrđuje, kada ga je u jednom *talk-showu* domaćin upitao može li ga sada nazvati neokonzervativcem, Hitchens se počeo povlačiti, objašnjavajući da nikad nije bio protiv čvrste ruke (koja uvijek vuče udesno, kažu), da nije pacifist, ali da nema strpljenja s ljevičarskim mentalitetom (dao je ostavku kolumnista u lijevo orijentiranom magazinu *Nation*) jer bi prema njima na vlasti još trebao biti Slobodan Milošević i njemu slični. Promjena političkog smjera Hitchensa je ponovo izbacila u prvi plan: s obzirom na to da su ga ionako ubrajali u autore provokatore, a zapravo je riječ o tipičnom oksfordskom daku, postšezdesetosašu – svojevrsnom političkom konvertitu, kontradiktu, mnogi će i dalje na spomen njegova imena imati na umu cijelu generaciju radikala, buntovnika, mladih gnjevnih ljudi, pa i disidenata što su s vremenom, a prije Hitchensa, prešli s lijevoga na desni centar (Daniel Cohn-Bendit). No, je li lijeva inteligencija zaslužna što oštroum Hitchensovu oku ne mogu promaknuti političke nepravde, gluposti ili nesmotrenosti vodećih Demokrata ili Republikanaca? Naime, Hitchens vrlo često diže svoj glas u obranu nevinih, pogotovo ako su žrtvena janjad, propituje istinitost ili iskrenost naizgled uvriježenih puteva i mišljenja, ruši tabue, a posebnu sklonost gaji prema napadanju ustoličenih ikona, bile one predstavnici političkog, kulturnog ili vjerskog života. Poznato je Hitchensovo provociranje glumca Charltona Hestona kada ga je uživao za kamere CNN-a tražio da nabroji zemlje koje graniče s Irakom, a što ovaj nije znao. Na Hitchensovoj su se listi *osumnjčenih* našli Bill Clinton (dok je bio predsjednik), britanska kraljevska obitelj, Majka Tereza (koju s posebnim guštom proziva i naziva *hohštaplerkom*), Noam Chomsky, Henry Kissinger ili, zadnji u nizu, Mel Gibson u povodu njegova filma *Pasija* i izjave Gibsonova oca da je holokaust izmišljotina. Sam Gibson očevu je izjavu olako komentirao, u smislu – da, mnogi su poginuli u ratu, ali *shit happens*.

Legenda suvremenoga istraživačkog novinarstva

Tehnički gledano, Hitchensova je logika predvidljiva; kao što rekoh, prije dvadesetak godina istoga bi časa potvrdio da je po vokaciji socijalist, dapače trockist, i da nastoji slijediti literarnu tradiciju pisaca kao što su Victor Serge, ili poznatiji, George Orwell, međutim danas će uporno ponavljati kako je

pogriješio, pripisujući to svoje opredjeljenje mladenačkim idealima. Usprkos (pre)kasnoj promjeni političkoga smjera, Hitchensova je misao bila živa i aktualna bez obzira na stranu koju je zastupao: živite li u nekoj zajednici ili društvu sretni zbog toga kakvo jest ili tek očekujete da bude takvo da vam omogući sreću; je li demokracija stvarna volja naroda, posljedica političkog progressa i zrenja ili tek pokriće bogatima da iskorištavaju *otvorenost društva* kako bi nametnuli različite forme gospodarskog nadmetanja u borbi za jačanjem vlastitih gospodarskih i finansijskih potencijala? Kako bi upozorio na moguće devijacije, Hitchens u tekstovima njeguje tračak satire, ali kako su mu satira i kritika bez imalo straha upućene političkim ili poslovnim moćnicima, smatraju ga jednim od istinski beskompromisnih boraca za *pravdu* kojeg nikada ne prozivaju *pozerom*. Istina, Hitchens je nedavnu političku nesigurnost iskoristio više za promociju, a iako zvuči kao klišej – Hitchens čas lijevo čas desno, sto puta ovamo ili onamo – svejedno je, svjestan da klišeji postoje kako bi im se *kontriralo*, tu je našao motiv marketinškog buđenja i uspješno osvježio uspomene na vlastitu karizmu (stalno mu nude TV-show). Klišej nije klišej ako ne ruši klišeje.

Nije slučajno da je slavni Gore Vidal izjavio *da bi, ako ga se pita koga bi nominirao kao nasljednika... izabrao upravo Christophera Hitchensa*. No, njega to ne zanima. Pa zašto ga nazvati *zločestim*, ako već pripada živim legendama suvremenoga istraživačkog novinarstva? Ne i zato što je stvarno *zločest*, pa bi mu namjere bile takve – da piše s tendencijom da nekome napakosti ili da nekoga kompromitira – nego upravo suprotno: Hitchens je jedan od onih koji ne pristaju na kompromise, on je onaj požrtvovni, pošten i stvarno moralni momak koji će i kada zagusti podmetnuti svoja leđa, pobrati batine za ono što nije rekao, on je taj kojeg prozivaju za sve *neizrečene grijeh*e. Hitchens je takav tip, podmeće leđa temama koje bi bile teško obradive nekom drugom, ne zbog samoga sadržaja, nego zbog mogućega žrtvovanja egzistencijalne sigurnosti. Ne može se reći da je Hitchens jedini preostali, beskompromisni, istine žedan kolumnist, ili da na kocku stavlja život, ali zasigurno je jedan od najintrigantnijih, jer se ne boji sam izaći na teren i suočiti se s *metom* koju obrađuje.

Hitchens vrlo često diže svoj glas u obranu nevinih, pogotovo ako su žrtvena janjad, propituje istinitost ili iskrenost naizgled uvriježenih puteva i mišljenja, ruši tabue, a posebnu sklonost gaji prema napadanju ustoličenih ikona, bile one predstavnici političkog, kulturnog ili vjerskog života

Angažman s mjerom

Ako se pitate što je uzrokom Hitchensove intrigantnosti, to je možda – angažiranost. Riječ je, naime, o angažiranu stilu, kako u sintaksi engleskog jezika kojom Hitchens suvereno vlada, tako i načelu *nervus probandi* (srž je u dokazivanju), tj. načinu kojim dokazuje svoje stajalište, pogađajući srž teme. Posljednje, ali ne i manje važno jest – *nihil probat qui nimium probat* – Hitchens ništa ne dokazuje jer previše dokazuje, a to je Hitchensova najdraža metoda: uvijek s mjerom, ništa suviše kako ne bi prešao granicu nametljivosti i postao neuvjerljiv. Angažiranost (srca) bi se, dakle, mogla pripisati *cut and paste* metodi, kompjutorskim rječnikom, no to ne znači da je išta *izrezano i nadodano*, tj. prepisano. Hitchensove su misli izvorno njegove, nema muljanja, a iako se s njime možete i ne morate složiti, nema toga što bi moglo potkopati njegovu vjerodostojnost, pa i onda kada je riječ o bolnim pojavama ili gradivu. Bez obzira na čijoj ste eventualno strani, to još ne znači da Hitchens u osnovi gubi smisao za objektivnost. Ako ništa drugo, barem će vas poslušati, a onda napisati ono što on vidi istinitim. I uvijek i ma gdje god bili, ne zaboravite na valutu – jer najbolnije je to što samo dolari spašavaju svijet. ▣

Nebitnim do bitnoga

Nataša Petrinjak

Riječ je o knjizi koja bi mogla doseći veliku čitanost jer je prikladna i za novinare koji su *zaboravili*, za one koji tek ulaze u tajne zanata, ali i za širu čitateljsku publiku – da vidi na kakvo novinarstvo ima pravo

Istraživačko novinarstvo, urednici Inoslav Bešker i Orlanda Obad, Press Data, medijska agencija HND, Zagreb, 2004.

Marlon Brando je umro. U filmu *Mačka na vrućem limenom krovu* glavnu mušku ulogu odigrao je Paul Newman. Poveznica tih dviju notornih činjenica, a koje na prvi pogled nemaju nikakve veze jedna s drugom, svojevrstni je *homage* Marlonu Brandu u povodu njegove smrti (*Jutarnji list*, 10. srpnja) u kojem, među ostalim, piše da je ostvario veliku ulogu u filmu inače snimanom pod radnim nazivom *The Cat*. Kako je tekst najvećim dijelom priča o slavnom filmu *Posljednji tango u Parizu*, kontroverzama i rušenjima tabua koje je Brando ostvario s mladom Mariom Schneider, pogreška koja se potkrala ne utječe sudbonosno na ionako kratak vijek novinskog članka. Pogrešno povezivanje filma i lika glumca možemo objasniti činjenicom da je Paul Newman rolu Bricka Pollitta doista ostvario u brandonovskoj maniri, čak mu u nekim kadrovima prilično nalikuje. S obzirom na to da je *homage* objavljen u novinama potpuno irelevantnim izvan granica Hrvatske, štete gotovo da i nema. Da je takvo što objavljeno u kakvoj zapadnoeuropskoj ili američkoj tiskovini, ili da je kojim slučajem *Jutarnji list* čitan izvan granica Hrvatske, situacija bi se mogla prilično zakomplicirati jer bi se sasvim sigurno uskopistili čuvari i zaštitnici lika i djela Paula Newmana, koji bi za takvo što mogli tražiti prilično lijep novčani iznos. Ponekad je baš dobro i udobno živjeti u maloj i nebitnoj zemlji.

Dobri temelji su uvjet

No, i u takvoj maloj i nebitnoj neki su ljudi odlučili da im novinarstvo bude životni poziv, dapače da mu se posvete na ozbiljan, svesrdan, uvažavajući način, kao da rade u nekoj slavnoj, planetarno poznatoj novinskoj redakciji, te smatraju da je novinarstvo (*žurnalizam*), stoga, zanat prikupljanja, obrade, sortiranja i objavlivanja informacija, u funkciji javnog interesa definiranog ljudskim pravom na obuhvatnu, ažurnu i, prije svega, točnu informaciju. Tako misli Inoslav Bešker, jedan od glavnih autora nove knjige

Istraživačko novinarstvo u izdanju Press Data Hrvatskog novinarskog društva iz koje i prenosimo citat. Riječ je o knjizi koju je Inoslav Bešker napravio u suradnji s kolegicom Orlandom Obad, a svoje doprinose dali su kolege i kolegice čija imena bez sumnje možemo objediniti pojmom istraživačkog novinarstva u Hrvatskoj. Sam citat pripada prvom dijelu knjige koji u cijelosti potpisuje Inoslav Bešker, a u kojem nas putem osnovnih pojmova, regula zanata i opisa društvenog konteksta podsjeća da su za dobro istraživačko novinarstvo, odnosno za razvoj istraživačkog novinarstva, prije svega potrebni dobar novinar i dobro poznavanje temelja novinarskog posla. Kažemo podsjeća, jer to danas više nitko ne spori, hrvatsko je novinarstvo u cjelini posljednjih petnaestak godina doživjelo takav pad kvalitete i profesionalnosti da se navođenje onoga što je malobrojnim jasno poput svakodnevnog izlaska sunca – pokazuje kao nužnost. Naime, svjedočilo se to kome ili ne, hrvatski medijski prostor prepun je onih koji ne znaju ili su zaboravili da *novinari, prikupljaju, obrađuju, sortiraju i objavljuju informacije, da novinarstvo nije vlast i ne treba da bude vlast, te da nije istina da se novinar "rađa" i da se novinarstvo mora "imati u genima"; neke prirodne sklonosti nazvane i talentom jamačno mogu pomoći, ali u novinarstvu nisu presudne – novinarstvo nije ni umjetnost. Novinarstvo nije ni misija u kojoj će poslanik javne riječi smožditi zmaja ognjenoga korupcije, ili inoga društvenog zla, jednim nadasve vještim potezom pera (odnosno zamahom kompjuterske tipkovnice). Ono nije nauk, jer ga je nemoguće da kraja naučiti iz udžbenika ili inog učila, pa makar to bio interaktivni cd-rom. Naučiti novinarstvo je moguće, ali kombinirajući i nauk i vježbu. Ono je vrsta posla koja se teše u praksi, radeći, stječući umijeće vježbom – a tako se definira zanat*. Na još brojne elemente što čine temelje tog posla upućuje nas spomenuti autor, a potom jednako dopadljivim, ležernim stilom uvodi u složeni oblik novinarskog izraza – novinarsko istraživanje koji temi pristupa polifunkcionalno, te pojmu što je odabran i za naslov knjige – istraživačkom novinarstvu kojem je glavna tema društvena kontrola i stoga, uglavnom, društvena patologija.

Istinite priče

Inoslav Bešker i u tom će dijelu ostati umjestan, hladan profesionalac te istaći da je istraživačko novinarstvo *nesumnjivo složenija vrsta koja iziskuje dugotrajniji napori i dulju koncentraciju*, te da ima dvije društvene funkcije koje ga razlikuju od inog novinarstva – prvo da *njegovi rezultati znaju izazvati neposredne, dalekosežne promjene u javnom mnijenju ili poslužiti kao uporište političkim akcijama* i drugo da *ono nerijetko daje impuls složenijim i dugoročnijim društvenim istraživanjima*. No, da istraživačko novinarstvo nije viša, *plemenitija vrsta novinarstva*.

Drugi, mogli bismo reći, blok ove knjige posvećen je tehnici istraživačkog novinarstva. Prije svega tu je vrlo uspješni pregled s objašnjenjima metodike istraživačkog novinarstva autorice Orlande Obad ma koliko je, kako i sama kaže, izvođenje općih pravila iz kaotične novinarske prakse tek pokušaj. One koje taj dio novinarstva malo više zanima tu mogu pronaći, ako ništa drugo, sistematizirana *pravila igre* – od toga kako prepoznati istraživačko novinarstvo, kakav je istraživački proces, koje su teme teme istraživačkog novinarstva, razlike između *zviždača i oštrača sjekira*, zašto je bitno provjeravanje materijalnih izvora, kako zaštititi izvor informacija, kojim redoslijedom intervjuirati izvore informacija... Vrlo korisnim će se kolegama početnicima zasigurno pokazati shematski prikaz svih faza istraživačkog novinarstva koji se kao poseban dodatak nalazi na kraju knjige. Pozamašnom teorijskom poglavlju Orlande Obad kolega Bešker dodao je dio o važnosti i neizbježnosti korištenja kompjutorske tehnologije, ma koliko u nas još postoje novinari koji misle da mogu obavljati svoj posao bez osnovnih znanja upotrebe računala, a uz pomoć Silvije Šeparović i Ivane Petrović oblikovano je poglavlje o određenju istraživačkog novinarstva koje nameće vrsta medija (televizija, radio, pisano glasilo). Između ta dva velika teorijska bloka urednici su se odlučili za poglavlje onoga što se obično naziva primjeri iz prakse. Vlastitim iskazima kako izgleda i inače često opasno istraživačko novinarstvo, ali ovaj put u Hrvatskoj, prikazali su Ivana Petrović, Helena Puljiz, Anđelko Erceg, Željko Peratović, Ivica Đikić, Renata Ivanović i sam urednik, a u taj bi blok vrlo dobro pristajala i priča Hrvoja Appelta o trgovini ljudskim organima stavljena uz dodatke na kraju knjige. Kako bilo, poglavlje pod nazivom *Neke specifične teme novinarskih istraživanja* nadasve je zanimljivo štivo o tome što ih je svakog/u od njih ponukalo da se prihvati određene teme, kako su se snalazili/e u labirintu službenih i neslužbenih informacija, s kojim su se barijerama i opasnostima, prijetnjama susretali/e i kako ih izbjegavali/e *prateći trag*, odnosno obavljajući svoj posao. Te su priče ne samo dobar prikaz složeno-

sti istraživačkog novinarstva uopće nego i dokaz specifičnih problema novinara istraživača, ali i novinara uopće u Hrvatskoj, a o kojima njihove kolege u nekim razvijenijim društvima uopće ne misle.

Ova knjiga upozorava i pokazuje i kako istraživačko novinarstvo nije brzo informativno, servisno novinarstvo *on daily basis*, nego traži vrijeme, strpljenje i upornost, te dozvolu ili, bolje reći, blagoslov nadređenih (urednika, vlasnika) da se isti i koriste, odnosno da novinar ima materijalnu i psihološku podršku redakcije u kojoj radi. Nažalost, zbog sprega vlasnika, menadžmenta, uredništava medija s političkim i kriminalnim miljeima, zbog želje za brzim bogaćenjem koje se najbolje osigurava ekskluzivnim pričama temeljenima na neprovjerenim informacijama, zbog nedovoljne zaštite egzistencijalnog minimuma novinara i njihove nekonkurentnosti na tržištu takav seriozan pristup poslu u redakcijama hrvatskih medija danas je još nezamisliv. Premda su, kako nam pokazuje i ova knjiga, uspješno završeni istraživački zadaci, ma kako rijetki bili, imali velik utjecaj na društvo.

Žena je trudna ili nije. Ne postoji nešto između

Premda uvodno spomenuta *newman-brando greška* sasvim sigurno neće izazvati bitne zaokrete u društvenim procesima naveli smo je, ne samo zbog sveprisutne površnosti što vlada redakcijama nego i zbog karakteristike – banalnosti. Na prvi pogled, nebitnosti. Jer upravo su takvi, na prvi pogled nebitni, banalni podaci nekim novinarima istraživačima bili onaj nužni *klik* koji ih je pokrenuo na akciju ili im pozornost usmjerio u pravcu koji nisu niti naslućivali. Kratko obrazloženje, na primjer, da je direktor banke Neven Barać smijenjen zbog *modernizacije banke i pomlađivanja poslovnog kadra* bio je dovoljan otponac Orlandi Obad i Krešimiru Žabecu da javnost bude upoznata s jednom od najvećih bankarskih afera tadašnje HDZ-ove vlasti. Ivana Petrović *zapiknula* se na često ponavljano rečenicu *Hrvatsko pravosuđe u velikoj mjeri je nezavisno*. Kako sama opisuje, upitala se *što to znači u velikoj mjeri? Pravosuđe jeste ili nije nezavisno. Tu nema ničega između. To je kao da se izjavi: žena je u velikoj mjeri trudna. Žena ili jest ili nije trudna*. Iz tog početnog mozganja nastale su kasnije neke od ponajboljih analiza rada pravosudnih organa u zemlji, pogreškama i zloporabama Državnog odvjetništva, proceduralnim propustima. Da zaključimo, *Istraživačko novinarstvo* knjiga je koja bi mogla doseći veliku čitanost. Prikladna je za novinare koji su *zaboravili*, za one koji tek ulaze u tajne zanata, ali i za širu čitateljsku publiku – da vidi na kakvo novinarstvo ima pravo i kakvo treba tražiti. ▣

Kraj fizike, početak fikcije

Steven Shaviro

Dok se fizika sve više uvlači u filozofske spekulacije života, svemira i svega ostaloga, nova kinematografija pokazuje da se filmska forma još nije iscrpila i da film tek treba izmisliti

Suvremena fizika

Ponekad čitam knjige o posljednjim otkrićima u fizici. Želim znati koja su nova otkrića u teoriji struna, odnosno koja su posljednja objašnjenja konačne strukture svemira; i zanima me kako astronomi u posljednje vrijeme objašnjavaju neobične anomalije – poput starosti, veličine svemira, stupnja njegova širenja, itd. – terminima *tamna tvar* i *tamna energija* te sličnim neobičnim konceptima. Zanimaju me također, ili ponajprije, filozofske implikacije svega toga. Tu treba spomenuti nekoliko stvari.

Kao prvo, objašnjenja koja popularna znanstvena literatura pruža nisu nikad toliko duboka kao samo znanstveno razumijevanje, a to je najvidljivije u teorijskoj fizici i kozmologiji zato što se kvantnu mehaniku i najnovija otkrića poput teorije struna ne može razumjeti laičkim ili intuitivnim pojmovima. Primjerice, načelo nesigurnosti, dualizam valova i čestica te kvantna superpozicija toliko su neintuitivni pojmovi – iako nam sve što znamo govori da su istiniti i stvarni – da ih je uopće nemoguće objasniti riječima, slikama ili logičkim konceptima. Drugim riječima, njih se jedino može razumjeti kao visoke matematičke apstrakcije. Budući da, kao i velika većina ljudi, ne razumijem matematiku, nesposoban sam shvatiti kvantnu mehaniku. Što znači da u velikoj mjeri ne mogu prosuditi što piše u knjigama iz teorijske fizike koje čitam. Prihvaćam tvrdnje o kvantnoj mehanici zato što se kvantne učinke može iskusiti u fizičkom svijetu, baš kao što se i klasični fizikalni učinci (koje razumijem) stvarno doživljavaju. No, čak i da znam kako bi kvantni račun mogao funkcionirati, još ne mogu shvatiti što *uistinu* znači kvantna superpozicija (Schrödingerova mačka koja je istodobno živa i mrtva u kutiji). Primjerice, kada se znanstvenici ne slažu (kao što se većina fizičara danas ne slaže o mnogim temama) moji su jedini razlozi za priklanjanja nekome estetičke ili metafizičke prirode. Ne mogu pratiti argumentaciju na kojoj znanstvenici grade svoja stajališta, niti razumijem kriterije zbog kojih netko prednost daje određenom argumentu.

Što se toga tiče, znanstvenici i matematičari koji stvarno razumiju te teme shvaćaju ih na visoko apstraktnoj matematičkoj razini, oni su i njima

intuitivno nerazumljivi kao i svima drugima. Često se kaže da veliki fizičari poput Einsteina imaju neko intuitivno shvaćanje matematike i koncepata koje osmisle, no sam je Einstein dobar primjer činjenice da je ljudima nemoguće *prevesti* takve matematičke i teorijske intuicije u općenitije termine ili referencijske okvire. Einstein je imao poteškoća kao i svi drugi u shvaćanju stvarnih implikacija relativnosti i, čak više, kvantne mehanike.

To je prvi problem. Drugi, možda jednako ozbiljan, je to što su sami fizičari, čini se, došli do točke kad su matematička dosljednost i elegancija postali važniji od empirijske verifikacije. Upravo je tu tezu postavio John Horgan u svojoj knjizi *Kraj znanosti* iz 1996. Horgan zapravo kaže da je teorijska fizika došla do samoga kraja ili da je "svladala zvijer": ona je došla do točke kada je zanimaju *spekulacije koje se ne mogu empirijski provjeriti*. Ne postoji mogućnost da ikad zapravo doznamo je li svemir sačinjen od devetdimenzionalnih struna ili je pripojen na multidimenzionalne membrane, ili je ono što zovemo svemirom samo jedan od mnogih svemira koje stvaraju nebrojeni *Veliki praskovi*. Teorija struna i njoj srodne teorije više ne daju provjerljiva ili opovrgljiva predviđanja kao što su to činile opća teorija relativnosti ili kvantna mehanika. Umjesto toga, te nam teorije – riješimo li njihove jednadžbe – mogu potvrditi činjenice koje već znamo o svemiru.

Drugim riječima, nikad neće biti empirijskih dokaza u prilog ili protiv postojanja šest malih presavijenih dimenzija uz tri iskustvene prostorne dimenzije. No, ako kao premisu postavimo te dodatne dimenzije, tada iz njih možemo izvući zakone kvantne mehanike i relativnosti (koje već znamo bez obzira na te dodatne dimenzije). To bi trebalo spasiti fizičare od neugodnosti, jer kvantna mehanika i opća relativnost, kako su sada formulirane bez teorije struna, logički su proturječne, iako obje *funkcioniraju* u smislu da su obje provjerene i imaju mjerljive posljedice u nezamislivo velikom broju okolnosti. Teorija struna tvrdi da je riješila kontradikcije, a fizičari tvrde da ona opisuje pravu prirodu stvarnosti. No, to je i logički upitno (jer ostavlja otvorenom mogućnost da bi neka potpuno nova teorija s potpuno različitim tvrdnjama kojih se nitko još nije dosjetio mogla *također* riješiti kontradikcije i matematički postaviti iste rezultate bez obzira na gravitaciju i subatomske čestice) i metafizički nesigurno (s obzirom na to da se tu *pravu stvarnost* uopće ne može promatrati, a uz to ona nema nikakvih pragmatičnih posljedica).

Horgan, dakle, tvrdi da se teoretičari struna bave estetikom, metafizikom ili teologijom, prije nego znanost. Mislim da bavljenje prvima dvjema nije loše (ne vidim mnogo smisla u teologiji). No, ako se teorijski fizičari uistinu bave metafizikom i estetikom,

tada trebamo razmisliti o filozofskim pretpostavkama koje se tu kriju i filozofskim posljedicama njihovih argumenata, a to je nešto što oni sami ne rade baš najbolje, jer često ne poznaju povijest filozofije (unatoč povremenim referencijama na Leibniza ili Spinozu) i pretpostavljaju da im njihova matematika daje filozofski autoritet u razmatranju tema poput svemira, vremena i pitanja zašto su stvari takve kakve jesu. Fizičari su zato često veoma filozofski naivni.

Iako, dakle, ne razumijem većinu toga što fizičari kažu, smatram da je važno razmišljati o tim stvarima, a ne prihvaćati njihove tvrdnje na prvi pogled jer, u određenom kontekstu, postoji mogućnost da fizičari također ne razumiju pretpostavke i implikacije onoga što govore.

Pen-ek Ratanaruang, *Last Life in the Universe*

Posljednji film koji sam uspio vidjeti na internacionalnom filmskom festivalu u Seattleu jest film Pen-eka Ratanaruanga pod nazivom *Last Life in the Universe*. Stvarno mi je drago što sam ga uhvatio jer je to jedan od onih rijetkih filmova koji su me, kao i raniji radovi Godarda ili neki radovi Wonga Kar-Waija, oduševili mogućnostima kinematografije. Rečeno manje pompozno, to ne samo da je dobar film nego je obnovio moj općeniti doživljaj filma tako što me naveo da mi se čini da su svakakve stvari moguće, da se filmska forma nije iscrpila i da film tek treba izmisliti, te da je to još moguće.

Sam zaplet nije posebno originalan i zanimljiv: šmokljan upozna je pohotnu ženu koja ga seksualno promijeni i produbi njegovo uživanje u životu. No, takav poznati uvod jedva je nešto više od pretekta. Kao prvo, likovi su neobično otkvaćeni. Šmokljan Kenji (Tadanobu Asano) je Japanac koji živi u Bangkoku i radi kao knjižničar za Japansko društvo. Opsesivno je uredan i čist te stalno pokušava počinuti samoubojstvo, ali ne uspijeva jer uvijek zazvoni zvono na vratima ili telefon, ili dođu ljudi te ga zaustave. Noi je Tajlandanka (Sinitta Boonyasak) koja radi kao *hostesa* (tj. prostitutka) i potpuno je neuredna: njezina je kuća doslovce svinjac s neopranim suđem, stvarima koje leže po podu, itd. Oni se upoznaju kada Kenjijevog brata ubiju jakuze i kada Noina sestra pogine u automobilskoj nesreći nakon njihove svađe. S druge strane, Ratanaruanga više zaokuplja filmski jezik i draž, nego naturalističke mogućnosti zapleta. On se bez napora kreće između komedije i melodrame, razmatrajući trenutke u kojima se ništa dramatično ne događa osim otkrivanja likova i napredovanja

Ne postoji mogućnost da ikada zapravo saznamo je li svemir sačinjen od devetdimenzionalnih struna ili je pripojen na multidimenzionalne membrane ili je ono što zovemo svemirom samo jedan od mnogih svemira koje stvaraju nebrojeni *Veliki praskovi*

zapleta kroz apsurdne zaokrete i krivulje.

No, ono zbog čega je *Last Life in the Universe* odličan nadilazi otkvaćenost likova i zaokrete u zapletu, i odnosi se na *stil* filma. Gotovo je svaka scena iznenađujuća i neočekivana, u smislu kuta snimanja kamere, okvira ili boje. Rezultat je neobična vrsta distance: ne bilo kakav učinak oduđenja, nego napor da nas se odvede izvan likova tako da možemo vidjeti njih i njihov svijet iz kuta koji nismo nikad prije iskusili. (Može li se *doživjeti kut*? Možda se nejasno izražavam, ali film me zapravo uvjerio da je to moguće.) Umjesto *identificiranja* s likovima, film nas tjera da nam se oni sviđaju s distance, kao da smo prijateljski posjetitelji s dugog planeta (ili da smo, u iskušenju sam reći, gledatelji filma).

Također, film često krši načelo kontinuiteta zato što ga više zanima emocionalnost nego narativna koherentnost. Kada Noi, primjerice, zaspe s glavom u Kenjijevu krilu, njezina se odjeća mijenja iz kadra u kadar, uključujući niz kadrova u kojima nosi odjeću koju je njezina sestra nosila kada je poginula (čemu je svjedočio Kenji, koji je u nju isprva bio zaljubljen). U drugim slučajevima film jednostavno odluta u stratosferu. Kada Kenji, sa svojim fetišem za opsesivnom čistoćom i urednošću, ustrajava da očisti Noinu kuću, odjednom gledamo scenu u kojoj zapravo ne vidimo Kenjija kako čisti kuću, nego umjesto toga vidimo knjige, papire i druge predmete razbacane posvuda kako se čarobno vraćaju na svoje mjesto, na police i u ormariće. Noi je isprva zapanjena i osjeća se nelagodno, ali onda počne ljupko plesati u naletu. Knjige i papiri lete i okreću se oko nje, kao u nekom nježnom vihoru. Kamera ležerno promatra, sa srednje udaljenosti.

Nejasno je spetljaju li se uopće Kenji i Noi; to je implicirano, ali kamera ništa ne pokazuje, a na kraju filma je teško reći koliko se toga što smo vidjeli uistinu dogodilo, a koliko je fantazija (vjerojatno Kenjijeva, ali možda i Noina). Nazovite to zaigranim estetiziranjem koje je dovoljno odmaknuto da ne bude monumentalno, ali koje je dovoljno povezano da se osjetite zadovoljni što se živi. ■

Čitajte provjereno.

Mornarima pa i otocima

Mirna Belina

ribari će donijeti vino ulje i teću brudeta
iznijeti velikog škorpiona koji spava u kadi
podnijeti izvještaj o jutarnjoj bonaci
podne kipi od zvuka zrikavaca
dok podmećeš usta sipi koja lješkaru u slanoj ruci
mirišeš vino i ružmarin
pitaš se jesi li napokon na nekom putu

ljetu sasvim polako gravira svoje rečenice
kaže: bonaca se razlila kao klizava kolotečina
zrikavci se skrivaju iza okrnjenog tamarisa
večeras u podmorju slova ugor postaje čovjek
i zadržava dah da ga greškom ne progutaju kao slanu rečenicu
iza čudljivog tamarisa okrnjenog crvotočinom
svijet odzvanja kao skliski kolovoz, kaže ljetu:
ribe razgovaraju o ribarima
telefoni razglabaju o riječima
ne čujem ih, skrivam se na kamenu u čipkastoj agavi

prvo sam primakla svoja usta. poljubila vrtoglavicu
kao da mi je ponovno četrdesetgodina! ništa lakše!
galebovi su prašili neku lijevu ribu
ruke izvili u koljenu
sunce izuli do lakta
presavinuli papirić sa svojim imenom
bacili ga u plićak.
pjegice na kornjačama štipkale su usamljene moruzgve, dana
togitog
rakovi su se oblizivali starim imenima
masline su šaputale u dvanaestercu
neku petstogodina staru lijevu
danatogitog
pokajnički izuzimam dah, priznajem
nisam se sagnula
pa nisam luda:
na ovakvom otoku svakodnevno umiru delfini i vodenjaci!

u podnožju mog imena spava milijun zrikavaca
puše jugo široko i lome se barke
sinopsis nevere prepisuje
dopisuje rečenice
riječi škripe kao hrdave lanterne
kad zapovijedim da me ne izdaju
ispadaju iz ruke
lješkare na drvenom stolu
smetaju, kad me nema
slušalice svijeta
prisuškaju prijete
jugo rastjeruje intepunkcije, tako oholo
podnožje mog imena nagrizlo je more
pa se zajedno topimo u dugoj zvonjavi valova
koja budi iz sna

noć se razvija poput fosfornog jarbola. polako
zaboravljam sve brojeve
halapljivim jezičkom višanja
okrećem neopreznu stranicu imenika.
uskoro, u noći poput ove
namjestit ću grlo na vibraciju utopljenih murina

kleknut pokorno na klizavu mahovinu krepkih krijesnica;
bespomoćno dodajem
ribare, u prolazu dobacujem žuljeve stijenama
sakrivam oštru udicu pod jezik polako
započinjem melankoličnu uspavanku za sanjive smokve
valjajući riječi kao jastuke od lavande
slova izmiču kao bezbrižne majke
smiješe se sa stranice
očijukaju
namiguju brže od stookih sipa!
ma zaboravi: zbog čistih, iscertkanih ploha
sve je to
o tako ironično

ne ljuti se sunce
htjela sam te nazvati al
mi je mobitel uganuo nogu
dobio sunčanicu
rasplakao selo
pa smo ga pretvorili u sklisku balotu

preradili smo tri sove, dvije ljepotice i dvanaestak bogova
ne trebaju nam takvi u ovoj koštici soli!
ne zanimaju nas od kad su pomislili da se s nama može govo-
riti:
prvo smo im sasvim odrešito zabranili sva slova
(pojeli im usta, jezike, zube i imena)
zatim smo ih natjerali da noktima ostružu baš sve pokvarene
alge s galija
(istrgli im bedra, nježno ih zasadili među pitosporumima)
dočekivali smo ih krišom iza smokava, istrijebili im prst po
prst
zauzimali im trbuhe, čerupali im vlasi
brižno ih objesili iznad zvonika
čeznutljivo čekali prvi udarac podneva.
nismo se bojali, nije nas bilo briga
otprašili smo ih u prašinu
jer ih nismo željeli
jer ih nismo
mismo
bez pardona pretvorili u smaragdne školjčane duplje
i eto, već su prošle četiri sekunde
a oni baš bespoštedno klize u zaborav

zašto smo zapalili otok i zakopali more
toga mjeseca skitnice su dozivale zaboravljene jarbole
šaputale pokajničke smsove nadurenim maslinama
u intervalima između plime i ponoći
na svoj način
i jutro se očigledno probudilo u sustavu
osvrnulo se
sasvim bezbrižno
zapalilo šumu
slova
i sve

Mirna Belina: rođena 1979. u Zagrebu. apsolvirala filozofiju i kroatistiku. objavljuje priče, recenzije i prijevode s engleskog te radi kao organizator u tv-emisiji o eksperimentalnom filmu *videodrom*.

Gdje ste
bili kad su
Sudoperi
imali
prvi
koncert?

Neven Jovanović

Dragi moji, vijesti iz budućnosti. Barem za sve vas dijasporce čije vremenske zone i stacionarne orbite zaostaju za vremenom Voljene Domovine. Bio sam tamo i vidio. Četvoro na stejdžu, četvoro u mraku, od čega:

- gitaristica je upravo pobjegla iz zatočeništva **Histeričnih Humanoidnih Muzgavaca s Venere** (to će reći, s nje i instrumenta još se cijede masni zeleni šmrklji);
- basist hoda zatvorenih očiju, tvornički mu je predinstalirana nervoza gigantskih razmjera;
- udaraljašica je dijete iz epruvete **Keitha Richardsa**;
- frontmen-biče uspijeva, na pobliže nepoznat način kombinirati machismo **Dudeka**, seksepil sipe, i body language **Željke Ogreste**.

Vizardi i lizardi

Suma sumarum: četvero na dlatku *isti* kao vi i ja. Kao svi mi. Kao svi mi poluludi četrdeset-plus Balkanohrvati, tehnološki višak, štanderi i trgovački putnici, oštećena roba; svi mi unepotrebljeni, svi mi prepisani softverima, šer-verima i friverima, vizardima i lizardima koji nikad ne moraju na bolovanje i nikad ne traže veću plaću. Svi mi, topovsko meso modernog doba, danonoćna meta **Mr.**

proza

Muscolo reklama i tajnih agenata kreditno-bankarskih službi sigurnosti; svi mi, sredovječna dojenčad koja se klata s cica vlastite - i, oh, tako poželjno-utržive! - djece. Naše zlatne, naoružane, brzodilajuće mladeži.

Jer ovo je stoljeće, kao što su nam dobro utuvili u glavu, debelim batom, stoljeće mladih i brzih. Tko ne vjeruje, nek pita one šezdeset-plus, eks-bake i dedeke koji se tiskaju po Gornjem gradu na svojim beskonačnim prosvjedima, za i protiv, junaci i zločinci, jedine mušterije političara-dinosaura i njihovih dinosauruskih PMS-ova.

Kao što svi predobro znamo, stvaraooci i lideri zemlje ove ne stanuju na Markovom trgu. Stanuju u 4x4 terencima, imaju šesnaest i pol godina, najamnici su multinacionalnih kompanija, šmrču iz me-takomunikatora žuto, zeleno i ljubičasto dok im sa zlatnih lanaca im vise Uziji. I na tržištu traju četiri mjeseca i naše su kćeri i sinovi.

Ali nisam o tome htio pričati.

Mercatone Mars

Nego: bend se zove **Sudoper**, i noćas je nastupao u lokalnom azilu za napuštene middle age cucke. Sudoper; jasno, još jedna postava frikova vulgaris koji spuštaju svoje 40-plus nezaposlene guzice nisko do poda. Kao i svi, brate, mi. Međutim - sad pazi, daleki druže u ugovornoj orbiti marsovskog Mercatonea - kaj ti sredovječni pimpleki spelavaju, to je povijest. Ne Povijest, ne atomski zdesna ni Elvis ni Gospodar prstenova, čak ni Super Turbo Mega Milijunaš; ali nešto što je zaslužilo mjesto u našim izmoždenim, izraubanim, amortiziranim hipokampusima.

Zašto je večerašnji koncert povijest: a) prvi put od seobe naroda u jednosobnoj, neprozračenoj, siroti Hrvatskoj radi se stvar koja nije uvoz iz uvoza; b) Sudoper je odlučio ponuditi nam natrag nešto što su nam Oni Onda uzeli. Načuli uheka: ne vratiti, nego ponuditi.

Ej, džanki izlapeli, otkud u ovom stripu kozmička pravda? Nismo mi u **Blueberryju** - mi smo u **Matakoviću!** Ovo je Rvacka u jeku Velike depresivno-krizne recesijske rekonstrukcije, u kandžama IXOC inteligentnih Windowsa!

Prokleta je Amerika

Onda pridite bliže logorskoj vatri i držte gaće. Po glasinama koje se brzo šire, svi su ti Sudoperonje prije VeDeKReRe bili, da oprostite, *znanstvenici*. Jes - pala je riječ na z! Radili su po zavodima, institutima i fakultetima, a nisu tamo prodavali posteljenu i kozmetiku. I navodno su, pošto su zakoni hrvatskog tržišta proglasili da su u znanosti i obrazovanju Rvati od krvi i mesa suvišni i izlišni - pošto je brže-bolje-teda-negda prosvijetljena Rvacka svatila da je sva znanja i obrazovanja bolje skidat drito s Interneta, jelde - e, onda Sudoperci nisu imali želuca da se odliju trbuom za kruom i mozgom za mazgom u Amerike i Nove Gvineje, a nisu se ni prekvalificirali u disk-umetačiće i osiguranja prodavačiće; ne, gospon moj lepi. Ostajte ovdje, crknite na asocijalnoj pomoći kad ste čitali knjige, a ne reklamne letke. I tako su se usred vjetrovite olujne noći okupili su na raskršću i zakleli se da će

radit i dalje - al će ovaj put ono što rade lupati. U neksuse i pleksuse, implante i mudante.

 $X' = RX(1 - X)$

Sam su nastup Sudoperi besramno popalili prastarim **Talking Headsima** (*Stop Making Sense*, koga zanima). To znači da su na početku nastajdžena samo dva pogrbljena metra **Lucije P.** plus sunčane naočale plus lupala i mlatila. OK, još jedna bubnjarska solaža, brdo ste ih čuli u svojim eks-rokerskim / eks-džezerskim / eks-klaberskim / eks-roditeljskim životima. Još smo kul i sarkastični, kako našoj denegraciji i priliči.

Onda se Luciji pridruži **Đimi Vodeni Bivol** (takvo idiotsko ime može imati samo odrastao čovjek!). Takozvani kontrabasista. Bivol Vodeni kaže nešto kao " $X' = RX(1 - X)$ ", pri čemu je R parametar koji varira između 0 i 4, a X' postaje X u sljedećem krugu." Ne kužim ga bože tebe, i ovo sam snimio na mobitel, ali nema veze - počne rap, i to a la Toma Waits. TW o nonlinearnim jednadžbama. "Pizdo integrale, voljela sam te a ti si me prevario s funkcijom bez četiri zuba..." Ne - zezam se. Jednadžbe su bona fide kao političarska figa u džepu. Mijenjanje R-a daje iznenađujuće X' eve - rast i opadanje, pa točka ravnoteže, ali onda slijede pravilne oscilacije između određenog broja vrijednosti. Pravilne oscilacije! Kad ste zadnji put čuli taj izraz? Sigurno ne na prošlom otvorenju hipermegamaksišopi-ngerke!

www.sudoperi.hr

Repaju ta Lucija i taj Bivol o matematici uz podlogu basa i udaraljki, a ekipa to guta! Tu se vata za palme i mobe (bar oni nad kojima još nisu svršili pa ovršili, i oni koji se još nisu odali metakomunikaturama svojih klinaca), tu se surfa do Sudoperovog sajta, tu se skida anima sa formulom koja upravo svira - jer L. i B. i svira ju formulu o kojoj repaju, sve te mijene i fluktuacije (usp. <http://www.sudoperi.hr>). Ne zezam se. Ova je mjuza iz logaritamskih tablica - nije Platon srao!

Al se onda svjetla pale. Dođe **Matić** - Željka Ogresta plus Dudek, vidi gornji link. Grobna tišina. Friki pita: "I šta sad?" Željka Ogresta plus Dudek - demonska kombinacija. Ljudi su začarobirani, kao pilići pred kobrom: zaboravljaju na kôd časti svoje generacije! Javljaju se, reagiraju, ulaze u igru, prisjećaju! Svojih struka, svojih fakseva - ne onoga što izlazi iz faksmašina! - svojih diploma. Smiju se od neugode. Noćas to nisu tračevi, nije to ono standardno "kak smo se napili prije ispita". To je tko smo bili - što smo učili - što smo radili prije nego što su u našem laboratoriju otvorili zlatarnu!

Soraja Vučić

Jedva primjećujemo da to radimo na podlozi nebuloznih gitar-skih zvukova. To je **Soraja Vučić**, Sudoper #4. Iz stacionarne orbite se vidi da ta dama nikad nije učila svirati, da nije u stanju izdrdati jednu jedinu *prepoznatljivu* pjesmu - šta pjesmu, *akord!* Ne zna ditru čak ni *držati* ta samohrana mama s podočnjacima. (Bog zna šta su joj radila sitna dječica za vrijeme

nastupa - kaže trač da su dilali cybersex viruse pred ulazom). Soraja, brate mili, prčka! Đizs! Tko je ovoj rashodovanoj biokemičarku pustio na stejdž - nek se ona goni lijepo u kozmetičarke miješat kremice!

A onda iz prćkanja počne - protiv očekivanja - nešto nastajati. Nešto iz crne lagune, nešto zamalo-ali-nikad-sasvim isplivalo na površinu sredovječnih svijesti; okrajci rabljenih snova. Crvotočina, kapetane Picard! Ove su oči - ove zakrvavljene - na svoje oči vidjele jednu od naših kolindi kako manijakalno kastanjetira bravicom kloniranog Fendija - u prijevodu: urnebesa do nebesa!!

SAŽETAK

Ako se sistem trivijalan poput jedne jedine nonlinearne jednadžbe može ponášati ovako kaotično i nepredvidivo, možda ne bismo trebali posve kategorično "predviđati" učinke različitih intervencija u nonlinearne sisteme velike poput planete Zemlje ili državne ekonomije. Posljedice tih zahvata znatno su nejasnije od posljedica vrijednosti R u našem modelu.

Vaš Sudoper

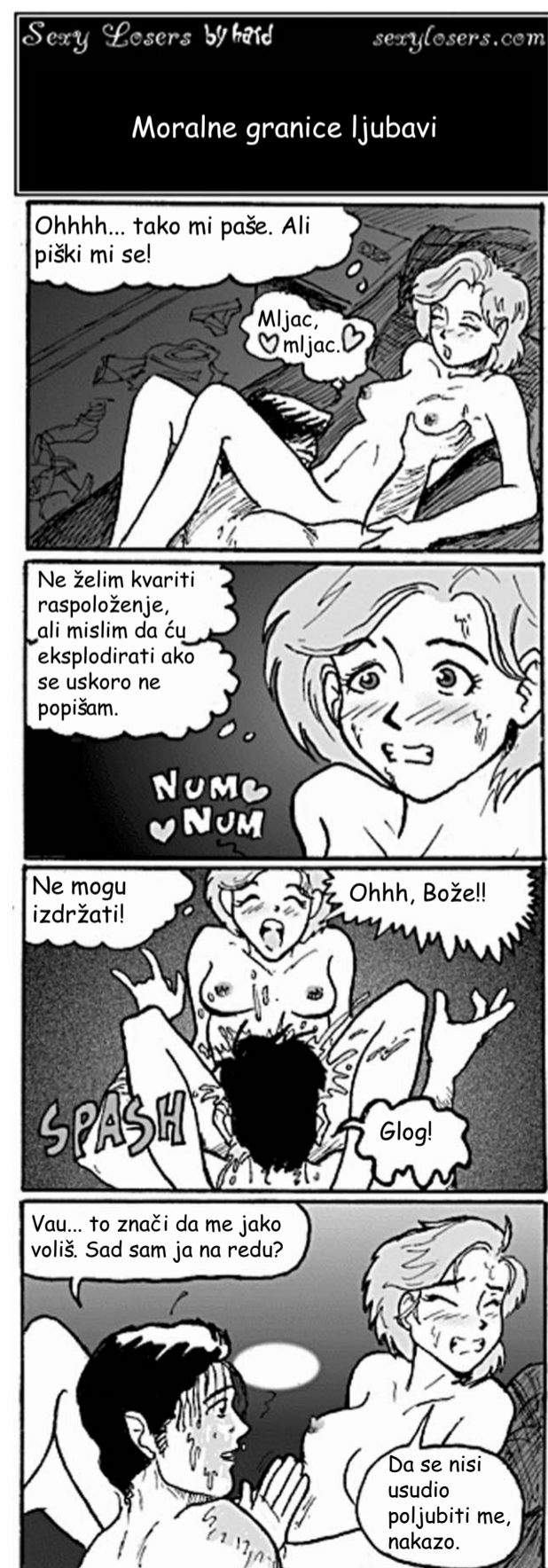
Stežem u izmučenoj šapi flajer koji su nam podijelili na kraju; na after-pivi, ovako onaj gore-spomenuti Matić rezimira strategiju Sudopera: "Odgajali su me za kokošinjac u korporaciji ili institutu. Ali dani kokošinjaca su prošli - skoro prije nego što sam uspio doktorirati." (Matić je u filijali lokalne multinacionalke radio četrnaest dana prije izbivanja VeDeKReRe) "I onda se probudiš pijan - išao si spavati pijan - i pitaš se milijunti put: koga briga? I onda ti sine: *nas!* Glazna je... znanost... koja boli. Oružje potlačenih, popišanih i 100% sjebanih." [pauza] "Vodeni pištolj, dođuše..."

Glazna

Da, štofani publikum: *glazna* se zove to što rade Sudoperi. Skraćeno od *glazbal znanost*. Navodno postoje još neki bendovi te vjeroispovijesti (stavite u šortkats: **The Tuta Institut, Marko Kraljević, NunKaKa, Teorija koja skija**); navodno se nakon *ovog* nastupa osniva još barem deset sličnih bendova; navodno su mejlboksi Sudopera pretrpani reakcijama; navodno je (MAJKE MI PREKO KOLJENA!) na noćasnoj svirci bilo ljudi ISPOD TRIDESET!

Svaki će vam PMF-ovac (navodno

ih još ima, nisu svi na konclogor-plantazama!) objasniti da ova znanost Sudopera nije bila ništa posebno novo ni originalno. Njihovo pak kazalište imalo je neskrivenu didaktičku crtu, a cijela ideja daje na ozloglašeni konceptualizam. Pa ipak, fakat je faktični da su se Sudoperi na ovom koncertu usudili, ili drznuli, uhvatiti u koštac s dubokim, temeljnim problemima Ove Zemlje - bar iz perspektive jetrica na kiselo naše generacije. Moramo li živjeti u svijetu straha, bemeva, teve-kvizova, seksidola od dvanaest godina (a svake godine sve mladih)? Moramo li se tako bezuvjetno i samorazumljivo odreći svega što smo bili *prije* - prije nego što su nas *izresursali* ko majmune? Jesmo li zbilja trutovi u košnici naše djece - iz naših jajašaca i spermica izašlih kiberkmetova, kiberkurvica, kibermuljatora i kiberpsovača mile nam matere? Jesmo li zbilja popovi i redovnici novoga srednjovjekovlja, zloćudna izraslina na vrlim novim globalno-kriminalnim klasama? Sudoperi vele: nismo, jebamumiša! █

Milijun komadića

James Frey

Ulomak romana *A Million Little Pieces*, s kojim je Frey izazvao veliku pozornost, ponajprije jer je za sebe ustvrdio da je najbolji živi američki pisac

Budim se uz bruhanje motora zrakoplova i uz osjećaj da mi nešto toplo kapa niz bradu. Podižem ruku i dodirujem si lice. Nestala su moja četiri prednja zuba, imam rupu u obrazu, nos mi je slomljen, a moje otečene oči gotovo su zatvorene. Otvaram ih, osvrćem se; nalazim se u stražnjem dijelu zrakoplova, a oko mene nema nikoga. Bacio sam pogled na svoju odjeću koja je prekrivena šarenom mješavinom pljuvačke, šmrkalja, urina, bljuvotine i krvi. Potražio sam gumb za pozivanje osoblja, pronašao ga, pritisnuo, pričekao, a trideset sekundi poslije došla je Stjuardesa.

Mogu li vam pomoći?
Kamo idem?
Zar ne znate?
Ne.
Putujete u Chicago, gospodine.
Kako sam došao ovamo?
Doveli su vas jedan Liječnik i dva muškarca.

Jesu li što rekli?
Razgovarali su s kapetanom, gospodine. Rečeno nam je da vas ostavimo spavati.

Za koliko slijecemo?
Za dvadesetak minuta.
Hvala.

Iako ni u jednom trenutku nisam pogledao prema gore, znam da se ona smiješi i da me žali. Ne bi trebala. Nakon kratkoga vremena spuštamo se na zemlju. Ogledam se za bilo čime što sam mogao ponijeti sa sobom, ali ničega nema. Nema karte, nema kovčega, nema odjeće, nema novčanika. Sjedim, čekam i pokušavam otkriti što se dogodilo. Ništa mi ne pada na um.

Kada je ostatak putnika otišao, ustajem i krećem prema vratima. Nakon nekoliko koraka ponovo sjedam. Hodanje ne dolazi u obzir. Ugledam svoju prijateljicu-stjuardesu i dižem ruku u vis.

Jeste li dobro?
Ne.
Što nije u redu?
Zapravo ne mogu hodati.
Dat ću vam stolicu ako uspijete doći do vrata.

Koliko ima do vrata?
Ne mnogo.
Ustajem. Teturam. Ponovo sjedam. Buljim u pod i duboko uzimam dah. Sve će biti u redu.

Gledam prema gore, ona se smiješi.

Evo.
Pružam ruku koju uzimam. Stojim i oslanjam se na nju, a ona mi pomaže kroz prolaz između sjedala. Dolazimo do vrata.

Odmah se vraćam.
Ispuštam njezinu ruku i sjedam na čelični most-tunel koji povezuje zrakoplov i ulaz u zgradu zračne luke. Ja ne idem nikamo. Ona se smije, gledam je kako odlazi i zatvaram oči. Boli me glava, bole me usta, bole me oči, bole me ruke. Stvari bez imena bole. Rukom si trljam želudac. Osjećam kako stiže. Brzo, snažno i vrelo. Nema načina da to zaustavim, mogu jedino zatvoriti oči i pustiti da se dogodi. Stiže, a ja se trzam od smrada i boli. Ništa ne mogu učiniti.

O, moj Bože.
Otvaram oči.
Dobro sam.
Dajte da potražim Liječnika.
Bit ću dobro. Samo me odvedite odavde.

Možete li stajati?
Da, stajati mogu.
Stojim, čistim se, a ruke brišem o pod te sjedam u kolica koja mi je donijela. Zaobilazi kolica i odlazi prema njihovom stražnjem dijelu te ih počinje gurati.

Hoće li netko doći po vas?
Nadam se.
Ne znate?
Ne.
Što ćete ako nitko ne dođe?
To se već događalo, snaći ću se.
Silazimo s mosta-tunela i ulazimo u zgradu zračne luke. I prije nego što uspijevam pogledati oko sebe, preda mnom se pojaviše moja Majka i moj Otac.

O, Kriste.
Molim te, mama.
O, moj Bože, što se dogodilo?
Ne želim razgovarati o tome, mama.

Isuse Kriste, Jimmy. Što se, do vraga, dogodilo?
Naginje se prema naprijed i pokušava me zagrliti. Guram je od sebe. Samo otiđimo odavde, mama.
Otac zaobilazi kolica i odlazi prema njihovom stražnjem dijelu. Tražim Stjuardesu, ali ona je nestala. Hvala joj na tome.

Jesi li dobro, James?
Buljim ispred sebe.
Ne, tata, nisam dobro.
Počeo je gurati kolica.
– Imaš li kakav kovčeg?
Majka i dalje plače.
Ne.

Ljudi bulje.
Trebao li što god?
Moram izaći odavde, tata. Daj me, k vragu, više izvuci odavde.
Guraju me do njihova auta. Uspinjem se na stražnje sjedište, skidam majicu i liježem. Tata počinje voziti, Mama i dalje plače, a ja tonem u san.

Budim se otprilike četiri sata poslije. Glava mi je jasna, ali sve

u meni bruji. Uspravljam se i gledam kroz prozor. Zaustavili smo se na benzinskoj crpki negdje u Wisconsinu. Nema snijega na zemlji, ali osjećam hladnoću.

Otac otvara vozačka vrata, sjeda, zatvara ih.

Ja drhtim.
Budan si.
Da.
Kako se osjećaš?
Usrano.

Mama je unutra, otišla se osvježiti i kupiti namirnice. Trebaš li što god?
Bocu vode, nekoliko boca vina i kutiju cigareta.

Ozbiljno?
Da.
To je loše, James.
Trebam mi.
Ne možeš čekati?
Ne.
Uzrujat ćeš Majku.
Nije me briga. Trebam mi.

On otvara vrata i ulazi u benzinsku crpku. Ponovo liježem i zurim u strop. Osjećam kako mi srce počinje ubrzavati, stavljam ruku na njega i pokušavam ga smiriti. Nadam se da će požuriti.

Dvadeset minuta poslije boce su prazne. Uspravljam se, palim cigaretu i otpijam gutljaj vode. Mama se okreće.

Bolje?
Ako se želiš tako izraziti.
Idemo u Kolibu.
Shvatio sam.

Kad stignemo onamo, odlučit ćemo što nam je činiti.

U redu.
Što ti misliš?
U ovom trenutku ne želim razmišljati.
Uskoro ćeš morati.

Onda ću pričekati dok uskoro ne dođe.

Krećemo na Sjever prema Kolibi. Putem doznajem da su moji Roditelji, koji žive u Tokiju, posljednja dva tjedna zbog posla proveli u Sjedinjenim Državama. U četiri sata ujutro nazvao ih je moj prijatelj koji je sa mnom bio u Bolnici i koji ih je pronašao u jednom hotelu u Michiganu. Rekao im je da sam pao niz protupožarne stubice te kako smatra da bi za mene morali potražiti pomoć. Nije znao na čemu sam, ali znao je da uzimam mnogo toga i da sam loše.

U Chicago su doputovali tijekom noći.

– Onda, što je to bilo?
Što je bilo što?
Što si uzimao?
Nisam siguran.
Kako nisi siguran?
Ne sjećam se.
Čega se sjećáš?
Fragmenata.
Na primjer?
Ne sjećam se.

I dalje se vozimo, stižemo nakon nekoliko teških minuta provedenih u tišini. Izlazimo iz auta i ulazimo u Kuću, a ja se odlazim istuširati jer mi je potrebno. Kad sam izašao iz kupaonice na momem me krevetu čekala čista odjeća. Odijevam se i odlazim u sobu svojih roditelja. Oni piju kavu i razgovaraju, no zašutjeli su kada sam ušao.

– Bok.
Mama opet počinje plakati i odvrća pogled. Otac me gleda.

Osjećaš li se malo bolje?
Ne.
Morao bi se naspavati.
Hoću.

Dobro.
Gledam Mamu. Ne može mi uzvratiti pogled. Dišem.

Samo sam...
Odvraćam pogled.
Samo sam... znate...
Odvraćam pogled. Ne mogu ih pogledati.

Samo sam vam htio zahvaliti što ste došli po mene.

Otac se smiješi. Mamu uzima za ruku, oni ustaju, prilaze mi i grle me. Ne volim da me diraju, pa stoga uzmičem.

Laku noć.
Laku noć, James. Volimo te.
Okrećem se, napuštam njihovu Sobu i odlazim u Kuhinju. Gledam kroz ormariće i pronalazim neotvorenu, gotovo dvolitarsku bocu viskija. Od prvog mi se gutljaja diže želudac, ali poslije je u redu. Odlazim u svoju Sobu, pijem, pušim nekoliko cigareta i razmišljam o njoj. Pijem, pušim, razmišljam o njoj i u određenom me trenutku počinje preplavljivati crnilo, a pamćenje me iznevjeri.

Ponovo sam u autu s glavoboljom i zadahom iz usta. Putujemo prema Sjeveru i Zapadu, u Minnesotu. Moj je Otac obavio nekoliko telefonskih poziva, uspio me smjestiti u Kliniku, a ja nemam drugog izbora te sam pristao neko vrijeme provesti ondje i zasad se slažem s tim. Zahladilo je.

Moje lice postalo je još strašnije i užasno je natečeno. Teško govorim, jedem, pijem, pušim. Još se samo moram pogledati u zrcalo.

Zaustavljamo se u Minneapolisu kako bismo posjetili mojega starijeg Brata. Preselio se onamo nakon razvoda i on zna kako doći do Klinike. Sjedi sa mnom na stražnjem sjedištu i drži me za ruku, a to pomaže jer sam uplašen.

proza

Ulazimo na parkiralište, parkiramo, ja ispijam bocu do kraja, izlazimo i počinjemo hodati prema ulazu klinike. Ja i moj Brat i moja Majka i moj Otac. Cijela moja obitelj. Idemo u Kliniku. Zaustavljam se, a oni se zaustavljaju sa mnom. Zurim u Zgrade. Niske, duge i povezane. Funkcionalne. Jednostavne. Prijeteće.

Želim otrčati ili umrijeti ili se sjebati. Želim biti slijep i nijem i bez srca. Želim se zavući u rupu i nikada ne izaći iz nje. Svoju egzistenciju želim obrisati direktno sa zemljovidima. Direktno s jebenog zemljovida. Duboko uzimam dah.

– Hajdemo.

Ulazimo u malu Čekaonicu. Iza pulta sjedi žena i čita modni časopis. Dignula je pogled s časopisa.

– Mogu li vam pomoći?

Otac kreće prema naprijed i razgovara s njom, a Majka, Brat i ja pronalazimo stolice i smještamo se u njih.

Ja drhtim. Moje ruke i moje noge i moje usne i moji prsti. Drhte. Iz različitih razloga.

Majka i Brat sjedaju uz mene, uzimaju me za ruke, drže ih i osjećaju što mi se događa. Gledamo u pod i ne razgovaramo. Čekamo i držimo se za ruke i dišemo i razmišljamo.

Otac završava razgovor sa ženom, okreće se i staje ispred nas. Izgleda zadovoljno, žena razgovara telefonom. Kleknuo je.

Sad će te prijaviti.

U redu.

Bit će ti dobro. Ovo je dobro mjesto. Najbolje mjesto. Tako sam čuo. Spreman?

Pretpostavljam da jesam.

Ustajemo i prilazimo maloj Sobi u kojoj sjedi čovjek za stolom na kojemu se nalazi kompjutor. Dočekuje nas na vratima.

Žao mi je, ali morate ga ostaviti ovdje.

Otac kima glavom.

Prijavit ćemo ga, a vi poslije možete nazvati da vidite je li dobro.

Moja se Majka slama.

Došao je na pravo mjesto. Ne brini.

Moj Brat odvrća pogled.

Okrećem se, a oni me grle. Jedan po jedan i to čvrsto. Stišću me i drže. Pokazujem im što mogu. Okrećem se i bez riječi ulazim u sobu, čovjek zatvara vrata, a njih više nema.

Pokazuje stolicu i vraća se za svoj stol. Smiješi se.

Zdravo.

Zdravo.

Kako si?

Kako izgledam?

Loše.

Osjećam se još gore.

Zoveš se James. Dvadeset i tri su ti godine. Živiš u Sjevernoj Karolini.

Da.

Neko ćeš vrijeme ostati s nama.

Slažeš li se s tim?

Zasad.

Znaš li išta o ovoj Ustanovi?

Ne.

Želiš li nešto saznati?

Nije me briga.

On se smiješi, na trenutak zuri u mene. Govori.

Mi smo najstarija stambena Ustanova za odvikavanje od droge i alkohola na Svijetu. Osnovani smo 1949. godine u jednoj staroj kući koja se nalazila na posjedu na kojemu su sada smještene ove Zgrade, a tu se nalaze trideset i dvije spojene Zgrade. Liječili smo više od dvadeset tisuća Pacijenata. Imamo veći broj izliječenih slučajeva od svih drugih

Ustanova na Svijetu. Uvijek imamo između dvjesto i dvjesto pedeset Pacijenata raspoređenih na šest Odjela, od kojih tri primaju žene, a tri muškarce. Držimo kako bi Pacijenti morali ostati ovdje toliko dugo koliko im je potrebno, nemamo nešto specifično kao što je Dvadesetosmodnevni program. Iako je kod nas boravak skup, mnogi naši Pacijenti ovdje se nalaze na stipendiji koju mi financiramo, kao i uz pomoć subvencija koje mi pokrивamo. Imamo zakladu od nekoliko stotina milijuna dolara. Ne bavimo se samo Pacijentima, mi smo također jedna od vodećih istraživačkih i obrazovnih institucija na području proučavanja ovisnosti. Trebali biste biti sretni što ste ovdje i morali biste biti uzbuđeni jer počinje novo poglavlje u vašemu životu.

Zurim u čovjeka. Ne govorim.

On također zuri u mene čekajući da nešto kažem. Nastupio je neugodan trenutak. On se smiješi.

Možemo li početi?

Ja se ne smiješim.

Naravno.

On ustaje, ja ustajem, te krenu- smo niz hodnik. On govori, ja ne.

Ovdje su vrata uvijek otvorena, pa možeš otići ako želiš. Nije dopušteno uzimanje narkotika, a budemo li otkrili da nešto uzimaš ili posjeduješ, poslat ćemo te Kući. Žene je, izuzev Liječnica, Medicinskih sestara i Osoblja, dopušteno samo pozdravljati. Ima i drugih pravila, ali zasad je dovoljno da si upoznat s ovima.

Kroz jedna vrata ulazimo u Medicinsko Krilo. Ondje se nalaze male Prostorije, Liječnici, Medicinske sestre i Ljekarna. Kabineti imaju velike, čelične brave. On me odvodi u jednu sobu. U njoj se nalazi krevet, stol, stolica, ormar i prozor. Sve je bijelo.

On stoji na vratima, a ja sjedam na krevet.

Za nekoliko minuta doći će Medicinska sestra i porazgovarati s tobom.

Dobro.

Osjećаш li se dobro?

Ne, osjećam se usrano.

Bit će bolje.

Da.

Vjeruj mi.

Da.

Čovjek odlazi i zatvara vrata, a ja ostajem sam. Noge mi poskakuju, dodirujem si lice, jezikom prelazim po desnim. Hladno mi je i postaje mi sve hladnije. Čujem kako neko viče.

Otvoraju se vrata i Sestra ulazi u Sobu. Odjevena je u bijelo, sva je u bijelom, a sa sobom nosi držač za papire. Sjeda u stolicu pokraj stola.

Zdravo, James.

Zdravo.

Moram ti postaviti nekoliko pitanja.

U redu.

Također ti moram izmjeriti tlak i puls.

U redu.

Što uglavnom uzimaš?

Alkohol.

Svaki dan?

Da.

U koliko sati počinješ piti?

Kad se probudim.

To bilježi.

Koliko popiješ na dan?

Koliko god mogu.

Koliko je to?

Dovoljno da izgledam ovako kako izgledam.

Gleda me. Zapisuje.

Uzimaš li još nešto?

Kokain.

Kako često?

Svaki dan.

Zapisuje.

Koliko?

Koliko god mogu.

Zapisuje.

U kojem obliku?

U posljednje vrijeme *crack*, a tijekom godina u svim oblicima u kojima postoji.

Zapisuje.

Još nešto?

Tablete, LSD, halucinogene gljive, metamfetamin, PCP i ljepilo.

Zapisuje.

Kako često?

Kad god imam.

Kako često?

Nekoliko puta na tjedan.

Zapisuje.

Primiče se prema naprijed i vadi stetoskop.

Kako se osjećаш?

Užasno.

U kom smislu?

U svakom.

Primila me za majicu.

Dopuštaš?

Da.

Podiže majicu i stavlja stetoskop na moja prsa. Sluša.

Duboko udahni.

Sluša.

Dobro. Učini to ponovo.

Spušta majicu, udaljava se i bilježi.

Hvala.

Ja se smiješim.

Je li ti hladno?

Jest.

Ima tlakomjer.

Je li ti mučno?

Da.

Stavlja mi ga na ruku, a to boli.

Kada si posljednji put nešto uzeo?

Malo prije.

Što i koliko?

Ispio sam bocu votke.

Koliko je to u usporedbi s tvojom dnevnom dozom?

Ne može se usporediti.

Promatra tlakomjer, skala se pomiče, a ona bilježi rezultat i uklanja tlakomjer.

Ostavit ću te nakratko, no vratit ću se.

Buljim u zid.

Pomno ćemo te nadzirati i vjerojatno ćemo ti morati dati lijekove za detoksikaciju.

Primjećujem sjenu i čini mi se da se kreće, ali nisam siguran.

Zasad si dobro, no mislim da ćeš početi nešto osjećati.

Vidim nekog drugog. Mrzak mi je. Samo me pozovi, ako me budeš trebao.

Mrzim ga.

Ona ustaje, smiješi se, stolicu stavlja na mjesto i odlazi.

Ja skidam cipele, zavlačim se pod pokrivač, zatvaram oči i tonem u san.

Budim se, počinjem drhtati, sklupčam se i čvrsto stišćem šake. Znoj mi curi niz prsa, ruke, po stražnjem dijelu noga. Bode mi lice.

Uspravljam se i čujem kako netko stenje. U kutu vidim kukca, ali znam da ga ondje nema. Zidovi se zatvaraju i šire, zatvaraju i šire, a ja ih mogu čuti. Svoje sam uši prekrio, ali to nije dovoljno.

Ustajem. Gledam oko sebe. Ne znam ništa: gdje sam, zašto, što se dogodilo, kako pobjeći. Niti moje ime, moj život.

Skupčan na podu na mene su navalile slike i zvukovi. Stvari koje nikad nisam vidio ni čuo, niti sam znao da postoje. Dolaze sa stropa, vrata, prozora, stola, stolice, kreveta, ormara. Dolaze iz jebenog ormara. Tamne sjene i žarko svjetlo, bljesci; plavi i žuti i toliko tamnocrveni kao boja moje krvi. Približavaju mi se i urlaju na mene, ja ne znam što oni predstavljaju, ali znam da pomažu kukcima. Viču na mene.

Počinjem drhtati. Drhtati, drhtati. Cijelo moje tijelo drhti, srce luđački udara i kroz prsa ga vidim kako kuca, znojim se, a to peče. Kukci pužu po mojoj koži, počinju me gristi, a ja ih pokušavam ubiti. Snažno se hvatam za svoju kožu, čupam si kosu, grizem samoga sebe. Nemam ni jednoga zuba i grizem se, a oko mene su sjene i žarka svjetla i bljesci i urlici i kukci, kukci, kukci. Izgubljen sam. Totalno sam izgubljen.

Vičem.

Pišam po sebi.

Kenjam u gaće.

Sestra se vraća i traži pomoć, dolaze Muškarci u bijelom, stavlja ju me na krevet i ondje me drže. Pokušavam ubiti kukce, ali ne mogu se pomaknuti, pa oni žive. U meni. Osjećam stetoskop i tlakomjer, u ruku mi zabijaju iglu i drže me.

Zasljepljuje me crnilo.

Odlazim. ▣

S engleskoga prevela Gioia-Ana Ulrich

A *Million Little Pieces* žestoka je i nepredvidljiva priča, koja odmah pobuđuje interes i koja govori o uživanju droge i alkohola te o rehabilitaciji, napisana na posve nov način. Ispričana potanko, instinktivnom, kinetičkom prozom i spretno protkana iskrenošću koja odbacuje pijetet, cinizam i samosažaljenje, suočava nas licem u lice s provokativnim novim shvaćanjem prirode ovisništva i značenja oporavka. U vrijeme kada je došao u ustanovu za odvikavanje od alkohola i droge, James Frey svoje je ovisništvo doveo do gotovo ubojite krajnosti. Svoje je tijelo uništio do te mjere da su liječnici u ustanovi bili šokirani što je još uopće živ. Muke detoksikacije koje su slijedile te povlačenje i beskonačna potreba za uzimanjem kemikalija, zabilježene su takvom životnom snagom i izravnošću koja podsjeća na poticajnu i zapanjujuću snagu djela *Junky* Williama Burroughsisa. No, *A Million Little Pieces* se ne želi uklopiti u nijedan obrazac književnosti koja govori o drogi. James je u klinici okružen pacijentima koji imaju jednake smetnje kao i on – uključujući jednoga suca, gangstera, nekadašnjega svjetskog prvaka u boks i krhku bivšu prostitutku s kojom ne smije razgovarati, ali njihovo prijateljstvo i savjeti Jamesa su se snažnije i iskrenije dojmili nego monotono odzvanjanje kliničke dogme "kako ozdraviti". James odbija smatrati se žrtvom bilo čega osim vlastitih loših odluka, te inzistira na prihvaćanju isključivo vlastite odgovornosti za osobu koja je nekada bio i osobu koja će možda postati – što je upravo suprotno od receptata za oporavak njegovih savjetnika. James se mora boriti da pronađe vlastiti put kako bi se suočio s posljedicama života kojim je dosad živio, te odlučiti kakva ga budućnost čeka, ako je uopće ima. Ova borba, ispričana karizmatikom energijom i snagom *Leta iznad kukavičjeg gnijezda*, sačinjava bit priče *A Million Little Pieces*: borba između volje jednog mladog čovjeka i vječno primamljivog puta u zaborav, borba za opstanak pod vlastitim uvjetima iz razloga koji su bliski njegovu vlastitu srcu. *A Million Little Pieces* neobičan je i autentičan prikaz uništena i obnovljena života. Ujedno je i predstavljanje hrabra i talentirana književnoga glasa. ▣

proza

Relikvija

Eça de Queirós

Objavljujemo odlomke iz romana *Relikvija* jednog od najvažnijih portugalskih pisaca koji uskoro izlazi u zajedničkoj biblioteci *Na tragu klasika Hrvatskog filološkog društva i Disputa*

Ubrzavši korak kroz Rua Nova da Palma, osjećah sada i više nego jasno, i više nego gorko, pogrešku svoga života... Da, pogrešku! Jer sve dotad ona moja zamršena pobožnost kojom se pokušavah svidjeti teti i njezinu zlatu bijaše uvijek redovita, ali nikada gorljiva. Što je uopće značilo besprijetkorno mrmljati kronicu pred Gospom od Krunice? Pred našom Gospom u svim njezinim utjelovljenjima, i to krajnje očigledno, ne bih li ganuo tetu, morat ću odsad znalački pokazivati svoju dušu kako gori u plamenovima svete ljubavi, kao i svoje zgaženo, pokorničko tijelo, izranjeno bodljama kostrijeti... Dotad je teta s odobravanjem mogla reći: "Uzorani je." Da bih stekao njezino nasljedstvo, valjalo je da jednoga dana, sva slinava, sklopljenih ruku uzvikne: "Svetac je!"

Da! Ja bih se morao toliko poistovjetiti s crkvenim stvarima i tako uroniti u njih da me teta malo-pomalo više ne bi mogla jasno razlikovati od te pljesnive garniture križeva, svetih sličica, brevijara, reverendi, baklji, škapulara, palminih grančica, procesijskih nosila – dakle svega onoga što za nju bijahu Vjera i Nebo; i da bi moj glas za nju bio isto što i sveto latinsko šaputanje na misama; i da bi joj moj crni ogrtač izgledao kao da je već poškopljen zvijezdama, providan poput tunike Blaženstva. Tada bi ona, naravno, sav svoj imetak prepisala u moju korist – uvjeren da ga prepisuje u korist Krista i njegove predrađe Majke Crkve!

Sada, naime, čvrsto odlučih ne dopustiti da lagodnost bogatstva komendatora G. Godinha ode Isusu, sinu Marijini. Čemu? Zar Gospodinu ne bijahu dovoljna neizmijerna blaga: mračne mramorne katedrale što žalostivo prekrise Zemlju; vrijednosni papiri što ih ljudsko milosrđe neprestano knjiži na njegovo ime; lopate zlata što ih pojedini staleži smjerno odlazu do njegovih čavlima probodenih nogu; crkveno ruho, kaleži, dijamantna puceta što ih upotrebljava na košulji, u svojoj crkvi na Graçi? Pa zar da još, s visine svog križa, pohlepno upre oči u srebrni čajnik i bljutave kamate s Baixe? Pa dobro! Borit ćemo se obojica za ta prolazna dobra – ti, sine Tesara, pokazujući teti ranu koju si jednog popodneva dobio zbog nje u nekom barbarskom azijskom gradu, a ja klanjajući se toj rani tako bučno i raskošno da teta neće moći znati tko je od nas dvojice zaslužan: ti koji si umro jer si nas previše ljubio ili ja koji želim umrijeti jer te ne znam dovoljno ljubiti!... Tako eto razmišljah, gledajući poprijeko nebo, u

tišini Ulice sv. Lazara.

Kada stigoh kući, primijetih da teta sama moli u kapelici. Krišom udoh u sobu, izuh se, svukoh frak, raskuštrah kosu, bacih se na koljena – pa udri hodnikom, vukući se, jecajući, naričući, udarajući se u prsa, neutješno uzvikujući ime Gospodina svoga Isusa...

Začuvši, u tišini kuće, te tužne žalopjke pokore što se vukla na koljenima, teta se, prestrašena, pojavi na vratima kapelice:

– Što je, Teodorico? Što ti je sinko?...

– Oprostite, teta... Bijah u kazalištu s doktorom Margarideom, potom obojica odosmo popiti čaj razgovarajući usput o vama... Na povratku kući, u Rua Nova da Palma, odjednom stadoh razmišljati o smrti, o spasu duše svoje, i o svemu što je naš Gospodin pretrpio za nas, pa mi dođe da zaplačem... Pustite me, teta, da časak ostanem sam u kapelici, da si olakšam dušu...

Ganuta, nijema, teta potom s poštovanjem zapali, jednu po jednu, sve svijeće na oltaru. Još više približi sliku sv. Josipa, miljenika duše svoje, kako bi upravo on prvi primio gorljivi rafal molitvi što će u metežu izmiljeti iz mog prepunog i tjeskobnog srca. Pustila me da uđem na koljenima da bi zatim nestala, u tišini, s poštovanjem navlačeći zavjese. Ja ostadoh ondje, sjedeći na tetinom jastuku, češkajući koljena, uzdišući naglas – i misleći na barunicu Souto Santos ili Vilar-o-Velho, kao i na poljupce kojima bih nezasično obasuo ona njezina zrela i sočna ramena da je mogu imati samo na trenutak, pa makar i ondje, u kapelici, do zlatnih nogu Isusa, mog Spasitelja!

Unaprijedih tada svoju pobožnost učinivši je savršenom. Misleći da bakalar što ga blagovasmom petkom ne predstavlja dovoljno snažno trapljenje tijela, tih dana pred tetom isposnički ispijah čašu vode i grickah korice kruha. Bakalar bih jeo navečer, u umaku od luka, s odrescima na engleski način, kod svoje Adélie. U mojemu ormaru, tijekom one ljute zime, bijaše tek stari ogrtač. Htjedoh, naime, pokazati kako se doista odrekoh grešnih zamamnosti puti, istodobno se ponoseći činjenicom da tik do ogrtača, pročišćujući ono svjetovno ruho, visi moja ljubičasta reverenda koju nošah kao član bratovštine Ranjenog Isusa, kao i pobožni smeđi habit Trećeg reda sv. Franje. Na komodi, ispred litografije u boji koja prikazivaše našu Gospu od Pomoći, neprestano je gorjela uljanica. U čašu bih svaki dan stavljao ruže kako bi Gospa mogla udisati mirisav zrak. Kad bi teta došla prevrtati po mojim ladicama, ugledala bi svoju zaštitnicu² svu blijeđu, ne znajući odajem li onim miomirisnim hvalospjevom i svjetlom počast Djevici ili, na neizravan način, njoj samoj. Na zidove povješah slike najuzvišenijih svetaca, kao da je riječ o kakvoj galeriji duhovnih predaka koji mi davahu stalan primjer u ostvarivanju teških kreposti. Ne bijaše,

uostalom, sveca na nebu, ma kako nepoznat bio, kojem ne bih poklonio mirisni buketic cvijeća. Upravo ja upoznah tetu za svetim Telésforom, svetom Secundinom, blaženim Antóniom Estroncóniom, svetom Restitutom, svetom Umbelinom, sestrom velikog sv. Bernarda, kao i s našom predragom i premilom plemkinjom svetom Basilissom, koja se, zajedno sa svetim Hipáciom, slavi onog svečarskog kolovoškog dana kada proštenjari odlaze našoj Gospi u Atalaiu.

Čudesna bijaše tada moja djelatnost pobožnosti! Išao sam na jutarnju, išao sam na večernju molitvu časoslova. Nikada ne propustih ući u crkvu ili kapelu u kojoj se klanjalo Presvetu Srcu Isusovu. Gdje god bi bilo izloženo Presveto, ja bijah ondje, na koljenima. S velikim žarom sudjelovah u svim djelima zadovoljštine Presvetom Sakramentu. Devetnica koje obavih ima valjda toliko koliko i zvijezda na nebu. I sedmodnevna pobožnost Gospi od Sedam Žalosti bijaše jedna od mojih slatkih briga.

Bilo je dana kada bih, bez odmora, zadihan trčao ulicama žureći na misu u sedam u crkvi svete Ane, na misu u devet u crkvi sv. Josipa, na podnevnu misu u crkvi na trgu Oliveirinha. Časkom bih se odmorio na nekom uglu, s brevijarom pod pazuhom, isisavši na brzinu pokoju cigaretu, a onda put pod noge pa juriš na klečanje pred Presvetim izloženim u župnoj crkvi svete Engrácie, na pobožnost krunice u samostanu svete Ivane, na blagoslov s Presvetim u kapeli Naše Gospe na Picoas, na devetnicu ranama Kristovim, u njegovoj crkvi, s glazbom. Unajmio bih tada kočiju kod *Pingalha* pa bih onako usput, u trku, posjetio još i crkve Mártires i S. Domingos, crkvu Samostana zadovoljštine, crkvu Visitação das Salésias, kapelu Monserrate u Amoreiras, crkvu Glória u Cardal da Graça, kao i crkve u raznim drugim lisabonskim četvrtima: Flamentas, Albertas, Pena, Rato. Ne zaboravih, dakako, ni katedralu!

Navečer, kod Adélie, bijah tako satrven, mučaljiv i slabašam, izležavajući se na rubu ležaljke, da bi me ona, sva bijesna, pesnicama udarala po ramenima vičući:

– Probudi se, ljenčugo!

Ja o meni! Jer dođe tako i dan u koji Adélia (kad joj, premoren od službenja Gospodinu, jedva mogah pomoći otkopčati prsluk) umjesto da me zove "ljenčugom", stade prolaziti kraj mene gurajući me, dovikujući mi da sam "dosadnjaković". Taj postupak ponovio bi se svaki put kad bi se moje nezasične usne odviše prilijepile uz njezin vrat... Bijaše to tijekom veselih predvečerja blagdana svetog Antuna, kad se pojave prvi cvjetovi bosiljka, u petom mjesecu moje savršene pobožnosti.

Adélia postade zamišljena i rastresena. Katkad bi, dok bih joj nešto govorio, tako

nesigurna i odsutna pogleda znala izustiti "Molim?" da je to bila prava kalvarija za moje srce. Potom mi jednoga dana prestade davati duboki i sladostrastan poljupčić u uho, a bijaše to meni najdraži oblik maženja.

Istina je, Adélia i dalje ostade nježna...

Još uvijek je majčinski presavijala moj ogrtač, još uvijek bi me zvala "bogatašićem", još uvijek bi me pratila na stubište u donjemu rublju, još uvijek bi tromo uzdahnula na našem rastanku (što za me bijaše najočigledniji dokaz njezine strasti), no više nisam bio nagrađivan njezinim poljupčićem u uho.

Kada bih zažaren ulazio u Adélijin stan, ona se još ne bi odjenula ni počesljala, mekoputa, mamurna i s podočnjacima. Pružila bi mi oholu ručicu pa bi se, zijevajući, lijeno hvatala gitare, dok bih ja, u jednome kutu, nijemo pušeci cigarete, čekao da se otvore staklena vrata ložnice što gleda u nebo. Za to vrijeme, na počivaljci ispržena, okrutna Adélia, bosih nogu, štipala bi žice, mrmljajući, između dugih uzdah, pjesme prožete neobičnom sjetom...

U naletu nježnosti kleknuh do njezinih grudi, no odmah začuh tvrde, ledene riječi:

– Miran budi, dosadnjakoviću!

Neprestano bi mi uskraćivala nježnost, govoreći mi: "Ne mogu, imam žgaravicu." Ili pak: "Zbogom, bole me slabine."

Ja bih protregnuo koljena, vraćajući se na Campo de Santana zakinut, očajno jadan, plačući u tmuni duše za onim nezrecivim vremenima kada bi me zvala "ljenčugom"!

Jedne srpanjske večeri, meke poput crnog baršuna i prošarane zvijezdama, stigavši ranije u njezin stan, zatekoh otvorena vrata. Petrolejka postavljena na stubišno odmoriste osvjetljavaje stube i ja spazih Adéliu, u bijeloj haljini, kako govori s nekim plavobrkim momkom kicoški zaogrnutim u španjolski plašt. Videći me onako krupna i bradata, sa štapom u ruci, ona probljedje, a on se sav stisnu. Potom mi Adélia, smiješeći se, nimalo smetena, dapače prirodna i bezazlena, predstavi "svog nećaka Adelina". Bijaše to sin sestre joj Ricardine, one koja življaše u Viseu, i brat Teodoriquinhov... Skinuvši šešir, u svoj širok i čestit dlan stisnuh migoljeće prste gospodina Adelina.

– Drago mi je što sam vas upoznao, gospodine. Vaša mama i braco su dobro?

Te noći Adélia, sva blistava, stade me opet zvati "ljenčugom", a ponovno je slijedio i poljupčić u uho. Pa i cijeli taj tjedan bijaše divan, kao u zaručnikâ. Ljeto užarilo, a u *Conceição Velha* otpočela devetnica sv. Joakimu. Ja bih izlazio iz kuće u doba počinka, kada se peru ulice, zadovoljniji od ptica što pjevahu u krošnjama drveća na Campo de Santana. U malom

Eça de Queirós (1845.–1900.) smatra se najvažnijim portugalskim romanopiscem 19. stoljeća. Zalagao se za društvene reforme i bio kritičan spram onodobnih društveno-političkih prilika. U portugalsku je književnost uveo naturalizam i realizam, ali je jednako važan i po svojim stilskim inovacijama i oblikovanju portugalskog jezika. Pripadnik je buntovnog i preporoditeljskog pokreta nazvanog *Naraštaj 1870*. Završivši studij prava radio je u početku kao odvjetnik, te urednik novina, da bi potom ostvario diplomatsku karijeru. Napisao je niz romana i kratkih priča. ■

proza

svijetlom salonu, u kojem sve stolice bijahu presvućene bijelim parhetom, zatekoh Adéliu u kućnom haljetku, svježu od kupanja. Mirisaše na kolonjsku vodu i na lijepe crvene karanfilice što je ukrašavahu. Poslije vrućih prijepodneva ne bijaše ničega idiličnijeg, ničega slađeg od onih naših užina u kuhinji, uz povjetarac s prozora, kada blagovasmo jagode promatrajući male zelene vrtove i skromne duge gaće što su se sušile na užetu... Jednog dakle popodneva, kada tako uživavmo, ona me zamoli osam funti.

Osam funti!... Spuštajući se noću Magdaleninom ulicom, uporno razmišljah tko bi mi ih mogao posuditi velikodušno i bez kamata. Dobri Casimiro bijaše u Torresu, uslužni Rinchão u Parizu... Već pomišljah na velečasnog Pinheira (kojeg mi uvijek bijaše iskreno žao zbog bolova u bubrezima), kadli spazih kako se iz jedne od onih prljavih uličica gdje Venera Trgovkinja vuče svoje papuče, iskrada, sav zakukuljen, sav prijetvoran, José Justino, naš José Justino, pobožni tajnik Bratovštine sv. Josipa, najkreposniji pisar tetin!...

Odmah povikah: "Dobra večer, Justininho!" I vratih se na Campo de Santana, spokojan, već unaprijed uživajući u mljaskavom poljupcu koji će mi dati Delijica kad joj, smiješeći se, pružim na dlanu osam zlatnih okruglica. Sljedećeg dana, rano ujutro, požurih u ured Justinov, na trg S. Paulo, ispričavši mu žalosnu priču o nekom mom školskom drugu, bijedniku, sušičavcu, što dašće na slamarići, u smrdljivu gostinju pokraj Largo dos Caldasa.

– Prava nesreća, Justino! Nema novca ni za običnu juhicu... Ja ga pomažem, no sada sam, na nesreću, švorc... Pravim mu društvo. To je sve što mogu. Čitam mu molitve i *Vježbe iz kršćanskog života*. Sinoć se vraćah odande... Vjerujte, Justino, ne volim se čak ni kretati onim ulicama, tako kasno... Isuse, kakve ulice, kakva nedoličnost, kakva nećudorednost!... Te uličice sa stubama, a?... Ja jučer doista primijetih da i vi bijaste zgroženi kao i ja... Jutros tako udoh u tetinu kapelicu moleći za onog svog druga, da mu Gospodin pomogne i da mu podari nešto novaca, kadli mi se učini da odozgo, s križa, čujem glas koji mi govori: "Nađi se s Justinom, razgovaraj s našim Justininhom, on neka ti da osam funti za momka..." Bijah tako zahvalan Gospodinu! I tako me eto ovdje, Justino, po Njegovoj naredbi.

Tužno lomeći prste, Justino me slušaše, bijel poput svojih ovratnika. Potom mi, u tišini, jednu za drugom, na lisnicu položi osam zlatnih kovanica. Tako ja eto uslužih svoju Adéliu.

Kratkotrajna bijaše, međutim, moja slava!

Nekoliko dana poslije, u *Montanhi*, pijuckajući s užitkom neko osvježavajuće piće, dođe konobar s obaviješću kako me na uglu čeka garavo djevojčice sa šalom, neka gospođa Mariana... Bože sveti! Mariana bijaše služavka Adélijina. I potrčah, drščući, uvjeren da moja draga pati od užasne boli svoje bijele slabine. Pomislih čak kako bi bilo dobro početi kronicu osamnaest ukazanja Gospinih u Lurdu, koju je teta smatrala veoma učinkovitom u slučajevima probadanja ili ako bi koga izboli bikovi...

– Ima li kakva novost, Mariana? Ona me odvede u smrdljivo dvorište. Crvenim očima, bijesno odmićući šal, još uvijek bijesna zbog svađe s Adéliom, stade mi pričati nedolične, odurne, prljave stvari. Adélia me varala. Gospodin Adelino nije njezin nećak. On je njezin dragi, njezin svodnik. Tek što bih ja izašao, on bi ušao. Adélia bi mu se, u zanosu, vješala o vrat. Tada bi me nazivali "dosadnjakovićem", "popom", "jarcem", vrijeđajući me najcrnijim pogrdama i pljujući po mojoj slici. Osam funti odoše za kupnju Adelinova ljetnog odijela. Još im

preostade i za pohod Belému, u otvorenoj kočiji, s gitarom... Adélia ga je obožavala srcedrapateljno i mahnilo. Šišala bi mu kosu, a uzdasi njezina nestrpljenja, kada je kasnio, podsjećahu na riku košuta u toplim svibanjskim šikarama!... Sumnjam li? Želim li očit dokaz? Neka te noći, kasno, poslije jedan sat, zakucam na vrata Adélijina!

Mrtvački blijed, naslonjen na zid, gotovo da ne mogah razlikovati dolazi li smrad što me gušio iz mračnog kuta dvorišta ili iz gadosti što, kao iz kakve puknute kanalizacijske cijevi, ključahu iz Marianinih usta. Obrisah znoj pa, iznuren, promrmljah:

– U redu, Mariana, velika vam hvala, vidjet ću što ću učiniti, idite sada s Bogom!...

Kući stigoh tako turoban, tako dotučen da me teta, smješkajući se, upita jesam li "muzao jarca u rešetko".

– Jarca... Ne, teta, pobogu! Bijah u crkvi na Graçi...

– Pa sav si nekako drhtav, klecavih nogu... Je li Gospodin danas bio lijep?

– Da, teta, bijaše prekrasan!... No ne znam zašto mi se učinio tako tužnim i pretužnim... Ja čak rekoh velečasnom Eugéniju: "O Eugéninho, Gospodin je danas veoma žalostan!" A on mi odgovori: "Pa što bi vi, prijatelju? To je stoga što na ovom svijetu vidi samo tolika lupeštva." Eto, teta, što vidi! Vidi mnogo nezahvalnosti, mnogo himbenosti, mnogo nevjere!

Razbješnjen, stadoh vikati. I istisnuh šaku kao da ću je, spremnu za odmazdu i strašnu, ispustiti na pregolemu ljudsku himbu. No suzdržah se pa, tromo zakačujući jaknu, prigruših jecaj.

– Istina je, teta... Toliko bijah ganut onom tugom Gospodinovom da me to malo dotuklo... A osim toga mori me i jedan jad: jednom mom drugu, jadničku, veoma je loše, umire dapače...

Pa ponovno, kao ono pred Justinom (koristeći se uspomenom na Xaviera i na Rua da Fé), prostrijeh kostur druga na trulež slamarice. Spomenuh lavore krvi, spomenuh glad... Kakva bijeda, teta, kakva bijeda! A riječ je o mladiću koji bijaše toliko privržen svetim stvarima, koji tako vrsno pišaše u novini *A Nação*.

– Prava nesreća – promrmlja teta Patrocínio, kolutajući pletaćim iglama.

– Istina je, teta, prava nesreća. Budući dakle da on nema obitelji, a susjedima uopće nije stalo do njega, mi, njegovi drugovi, na smjenu ga poslužujemo u postelji. Danas je na meni red. Htio bih, prema tome, da mi teta dopusti ostati vani do otprilike dva sata... Potom dolazi drugi momak, veoma obrazovan, inače zastupnik.

Teta Patrocínio dopusti, ponudivši se čak da će moliti glavu obitelji - sv. Josipa kako bi mom drugu osigurao sretnu smrt, u snu...

– Učinili biste mu time veliku uslugu, teta! On se zove Macieira... Škiljavi Macieira. Na znanje sv. Josipu.

Cijele noći vrludah gradom usnulim u mekoputnosti spranjske mjesečine. Po svakoj su me ulici, ovijajući se jedna oko druge, neprestano pratile dvije uzbibane i prozirne spodobice: jedna u donjem rublju, druga zaognuta španjolskim plaštem. Pritom se neprestano i mahnilo ljubljahu, odvajajući nagnječene usnice samo da bi me mogle glasno ismijavati zovući me "popom".

Stigoh na Rossio kada je na satu Karmela otkucavalo jedan sat po ponoći. Neodlučan, podno drveća popuših cigaretu. Tromo i uplašeno upravah zatim korake prema stanu Adélijinu. Na njezinu prozoru ugledah slabo i prigušeno svjetlo. Dohvatih golemo zvekir na vratima, no stadoh oklijevati u strahu od izvjesnosti po koju dođoh – izvjesnosti konačne i nepopravljive... Bože moj! Možda je Mariana iz osvete ocrnila moju Adéliu! Pa još sinoć me ona s takvom strašću nazivala "bogata-

šićem"! Ne bi li bilo razboritije i korisnije vjerovati joj, dopustiti joj prolaznu zanesenost gospodinom Adelinom i nastaviti sebično primati svoj poljupčić u uho?

No na strahovito bolnu pomisao kako ona ljubi u uho i gospodina Adelina i kako i gospodin Adelino, baš kao i ja, uzdiše "Ajme! Ajme!", spopade me zvjerska želja da je ubijem, prezrivo, udarcima šaka, ondje, na onim stubama gdje je toliko puta slatko gugutala kad bismo se rastajali. I udarih o vrata tako grubo pesnicom kao da već udaram u njezina krhka, nezahvalna prsa.

Začuh kako grubo poletje zasun na staklenim vratima. Ona se pojavi u donjemu rublju, sa svojom prekrasnom raskuštranom kosom:

– Tko je taj divljak?

– Ja sam, otvori.

Prepozna me. Svjetlo iznutra iščeznu, a onaj stijenj svijećnjaka što se stade gasiti kao da i moju dušu ostavi u tami, zauvijek hladnu i praznu. Osjetih se ledeno sam, udovcem bez zanimanja i bez doma. S ulice promatrah crne prozore mrmljajući: "Ubít ću je, ajme!"

Drugi se put Adélijina košulja zabijeli na balkonu:

– Ne mogu otvoriti jer sam kasno večerala i jer mi se spava!

– Otvori! – kriknuh podižući očajne ruke. – Otvori ili se nikada više ne vraćam ovamo!...

– Goni se dodavola, i pozdravi mi tetu!

– Crkni, pijanduro!

Dobacivši joj, poput kamena, taj ozbiljan urlik, spustih se ulicom, veoma nasmiljen, veoma dostojanstven. No na uglu se sruših od boli, preko nekih ulaznih vrata, jecajući, ridajući, satrven.

Teška mi bijaše srcu ona troma tugaljivost ljetnih dana... Objavivši teti kako upravo pišem dva članka, pobožno namijenjena *Almanahu Bezgrešnog začeca* za godinu 1878., svako bih se jutro zatvarao u svoju sobu dok bi se sunce iskrilo o kameenje mog balkona. Unutra bih, vukući se u papučama svježe opranim podom, jecajući proživljavao uspomene na Adéliu ili bih pak u ogledalu promatrao ono mekano mjesto na uhu u koje bi mi ona običavala utisnuti svoj cjelov... Potom bih začuo

škripu staklenih vrata i njezin podmukli, uvredljivi povik: "Goni se dodavola!" Zatim bih, izgubljen, raščupan, gnječio jastuk šakama kojima ne mogah prodrtati mršava prsa gospodina Adelina.

Predvečer, kada bi osvježilo, išao bih tumarati Baixom. No svaki me prozor, otvoren kako bi upio popodnevni povjetarac, i svaka zavjesa od uskrobljene prozirne pamučne tkanine podsjećahu na skrovitost Adélijine male ložnice. U priprostu paru čarapa izloženom u izlogu neke trgovine ja sjetno gledah savršenstvo njezine noge. Sve što je blistalo, prisjećalo me na njezin pogled, pa čak bi mi i sladoled od jagoda, u *Martinhu*, prožeo usne slatkastim i ugodnim okusom njezinih poljubaca.

Uvečer, poslije čaja, povlačio bih se u kapelicu, kao u kakvu tvrđavu svetosti, upirući oči u zlatno tijelo Isusovo, pribijeno na njegov prekrasan križ od pernambuko drveta. No crvenkasta svjetlost dragocjene kovine malo se pomalo zamagljivala, poprimajući bijelu boju puti, tople i nježne; mršavost žalasnoga Mesije koji pokazuje kosti zaobljivale su se u oblike božanstveno punašne i lijepe; među trnovom krunom raskovrčali se pohotni uvojni kovrčave i crne kose; na prsima, povrh dviju rana, izdizahu se, tvrde i uspravne, dvije sjajne ženske dojke s ružičastim pupoljčićem na vrhu. Bijaše to ona, moja Adélia – na križu, naga, ponosna, nasmiješana, pobjedonosna, oskvrnjujući oltar, pružajući prema meni svoje raskriljene ruke!

¹ Baixa ("Donji grad") lisabonska je četvrt koju je poslije katastrofalnog potresa 1755. dao obnoviti markiz de Pombal.

² Igra riječi. U portugalskom, naime, *Patrocínio* znači "zaštitništvo", "zaštita", "pomoć". To Gospino ime, odnosno točnije atribut (sintagma *Nossa Senhora do Patrocínio* na hrvatski se može prevesti kao *Gospa od Pomoći*), ujedno je i ime tete glavnog junaka romana.

S portugalskoga preveo Nikica Talan

Relikvija ili pikarski roman na Ećin način

Nikica Talan

Ako je autobiografska ispovijed lupeža-antijunaka čiji život protječe u bespoštednoj borbi za održanje koja ne poznaje moralnih obzira – *conditio sine qua non* pikarskog romana, onda se Queirósova *Relikvija* doista može smatrati pikarskim, odnosno, točnije, pikaresknim djelom u pravom smislu riječi. Valja, međutim, odmah naglasiti da u toj pikaresknosti ima i dosta elemenata koji se kose s izvornom pikarskom "filozofijom", no koji kroz Ećinu karakterističnu, prije svega stilsku obradu zadobivaju više ili manje prepoznatljivo pikareskno obilježje. Možda je upravo ta pikarska dimenzija *Relikvije* glavni razlog njezine goleme popularnosti izvan portugalskih, odnosno iberskih granica. Riječ je, naime, o najviše prevedenom djelu Eçe de Queirósa – djelu čija *inozemna* književna recepcija uvelike nadmašuje recepciju njegova zasigurno najpoznatijeg i u samom Portugalu najčitanijeg romana – *Os Maias*. *Relikvija* je prvi put objavljena 1887. i to u obliku nastavaka koji od travnja do lipnja izlaze u brazilskim novinama *Gazeta de Notícias*. Već dobro "sit" tehnike *realističkog promatranja*, privučen *zovom lirizma i komike*, Queirós se u *Relikviji* napokon odvažio zakoračiti u čarobni svijet fantazije, što ga, međutim, ni najmanje ne sprečava u daljnjem, već tradicionalnom njegovanju društvene satire, ovaj put uperene protiv lažne pobožnosti i licemjernosti uopće.

Roman *Relikvija* strukturiran je trodijelno. Njegov središnji dio predstavlja svojevršno apokrifno Evandjelje koje se zasniva na izvornim putopisnim bilješkama i *kristološkoj* lektiri pozitivističke provenijencije (Auguste Comte, David Strauss, Ludwig Feuerbach, Ernest Renan i dr.), dok se druga dva dijela temelje na već spomenutoj pikaresknoj književnoj tradiciji koja se ovdje ogleda ne samo u pripovjedačkoj tehnici nego i izrazito jetkoj satiri.

Čitav roman svodi se zapravo na neprestanu igru kontrasta usredotočenu na lukavo nadmudrivanje dvaju suparnika – bogate i bolesno *pobožne* tete done Patrocínio das Neves, predstavnice starog, tradicionalnog i *teokratskog* portugalskog društva, te njezina nećaka Teodorica, predstavnika novog, bezbožnog i liberalnog naraštaja. I teta i nećak pritom su ocrtani s jednako ubojitim sarkazmom. Ipak, usprkos svim pokušajima samosvladavanja, autor ne uspijeva prikriti svoje simpatije prema protukršćanski, odnosno protukatolički raspoloženom Teodoricu.

Egotrip

Pardon, htio sam reći...

Željko Jerman

"Scheverina je audiovizuelno educirala zaspalu naciju sto joj / to jest nacijise desava.....JEBU JE !!!!!!!!!!!!! / NACIJU.....vuci u magarevoj kozji / crni u crveno.....crveni u crno / a nama ostalima u tunelu vec odavno kmica / tko te takne taj te jebe / nigdar ni tak bilo da ni nekak bilo / pa ni vezda nebu / da nam nekak nebu / odzahari se pobrinuse / da ono malo govana sto je u nama / projuri kao orient express"

više nego mamu... analogno su i NORILI u svezi i sprezi svih norih zbog Norca, ampak nisu ponorili; ponoril bu Norac kad ga zagubljenog Tribunal opiči s jošte kakvih 15-20 let... tog dečka mi je skoro žal, bil bu generalni vojvoda med uznici-ma, v reštu).

Svesanaderske laži

"Kaj veliš, stari očka moj(?) – to sad pitam dedu pokojnog, čiji mi se troglaš javio iz zvučnika oko kompa (imam ih tri, svaki šiba jedan tip glasa... mladog, u srednjim godinama, te starog Jermana) – od kada sam to na strani hrabrih sa stavom OKREN PETE KUČI? I kako me odjednom spopala ljubav prema alkarima (?), čije sride i četvrtke nikad nisam mogao smisliti, petke još manje. Da, dobro se sjećaš, najradije bi razbil televizor kada je prijenos Alke, pogotovo što su iz tih pizdarija delali političke spektakle, izokrenute kak je vetar puhal; kleli se i na štitu svom junačkom PUZILI kukavički pred drugom Titom i Ličankom Jovankom, iz GORE lošedošlog Šuvara pravili Hrvatinu, e da, Francija Tuđmana (dok je još kraljevaio DOLJE) pak nosili na štitu domovine paradirajući Medvedgradom... a jedino nisu mogli smisliti Ivicu i Maricu... tu su valjda prvi puta "U" svojoj historiji jedrili kontra (!) tramontane & ostalih olujnih vjetrova, e da, gotovo refulasto iznorili. Kaj veliš? Čujem Ja gluhonja to dobro? Sereš ti na takvog vojvodu kmetskog podrijetla, prave su vojvode nestale s Austromadžarskom monarhijom... evo bi neki dan devedeset let (90!) kako je PRINCIPjelo upucan veliki prijestoNAsljedni nadvojvoda.

Ma nisam ti ja za kvazi đenerale i Vojvodane, Sinjsku krajinu, ponedjeljke i utorke, nego ti deda moj spet gori, i u mom kompjutoru pratiš politiku (a ŽIV si govoril da s kurvama ne treba poslovat)... dakle puca mi za SVENORCE, samo me smetaju Svešanaderi i Sanaderice, njihova dvoičnost, LAŽ stari očka, laž koja im je usađena u krv i gene i prije rođenja. A viš kak to zgledi (tek) kad narastu i dobe tvrdu stolicu, pardon, oču reć FOTELJU. Ajde bok, čitaj VUS, pusti me da šljakam, hoću napisat trip prije nego pođem na Korčulu, kako opet ne bi imal problema sa ZLIM SILAMA u slanju teksta. I tako mi spremaju zavjere u svezi uređivanja i spuštanja broda, sidrenja, i ponajviše plovidbe... veliš da znaš, da se pazim, ma OK. dedek, BUM!!! Samo ti na miru čitaj *Vjesnik u sridu*. BOK!"

Lepa naša puna flaša!

Ufff, jedva sam se riješio dosadnog djeđića, mora da je popio fajm derokuša (rakije), inače ne davi, samo kad pocuga, nemušt je ko saborski zastupnici kada se natežu oko cijene pšenice, igle u sijenu, konca u kruhu i, &, und, tsl. Al, ajme, izgleda da se stvarno otkačil, evo ga opet: "Želkec, se sečaš kak sam zabavljat tvoje društvo, koje ti dolazilo saki dan na tulumu u atelje *Blavup*. One cure kaj bi svakom dale su pišale od smeha, a ti si me teral van. Da one, za koje si rekel kaj tak buljim u njih kad i tak niš nemrem! Al si me raspigal! Znaš kaj sam ti odovoril? Da bi sve vriskale kad bi došle pod mene! A stalno su fektale da im povedam zgodu iz I.Globalnog rata, i popevam vojničke pesme... na kaj si ti dobival fraze; nis

mogel me čut ni videt kraj tih puca. Tak sam pričal kak je general Gerba bil strašno dobar vojskovođa, al jako mali čovek – ko kepec je zgledal. Pa je imal zdresiranog konja kojeg je naučil kleknut, da se mogel popet na njega. I kak smo ga mi vojaci naljutili, kad smo postrojeni pred odlazak na frontu, posle carske himne pevali hrvatsku: "LEPA NAŠA PUNA FLAŠA"!!! Ona Željka s Kozjaka, ona kaj me jenput brijala dok ni bilo Marte, vikala je – "Još deda, još"! Ondak sam im pričal o vatrenim Mađaricama i jebežljivim Slovenkama, pak popeval ovu: "Kam stara po ganjku / tam mlada za njom, / kam stara skosmatom / tam mlada zgolom"... onda onu: "Kurva mati, kurva kći / prijde sneha, pa su tri"! I nastavi stari vukodlak, ženskar (kada je baka umrla, za 6 mjeseca se, u sedamdestičetvrtjoj (74!) oženio, on sav nikakav, zgrbljen i zamazan, za pravu uštirkanu gospođu, damu koja je međutim iščekivala nasljedstvo... nu; moja mama Marta ju proahkala, i bi happy end)... dakle nastavi Francek blebetati, kad skužim kako ga prekinuti, te s mirom nastaviti svirati po tastaturi. Vidim na regulatoru zvuka upaljenu zelenu lampicu, pa mi bljesne; to je sinko Janko ostavio dok je furao neku igricu, pa jednostavno ugasi svjetlost i nesta Grossvaterovo troglašje!

IDEMO DALJE!!! Bem ti duhove, žuri mi se na morje, PARDON, HOĆU REĆI... više ni sam ne znam kaj? MA, koga ne bi zmotalo to njihovo konstantno prisustvo, jelda Marto moja (sad moje skretnice popustile pa zazivam mamicu, zaboravivši da visi ko visuljak stalno u metropolisu JODLERA, gdje za resnico visi, pardon, hoću reći... stoji zabita na zidovima galerije ŠTUCA, ma koji mi je kurac, PARDON – ŠKUCA!). Visi samo jedrenjak nošen velikim valovima, za kojim lete tmurni oblaci, sveskupno nešto ko kada se na Jadranu pojavi ŠKURA BURA. Aber, oliti ali; opisano VISI unutar okvira kičeraja, slike od koje se MARTIN DUH ne miče, a ja bi da visuljak bude stvarni, bez jedara i pogotovo škurih i opakih vjetrova, onak šešulast ko dragi mi zagubljeni motorni brodić ŠEŠULA, s kojim se svakodnevno virtualno družim, jerbo me tugaljivo gleda sa radne površine i kao da pita: "Kada ćeš mi doći, kapetane? Ajde POŽURI! Pogledaj me kako sam herzig! Vidi te uzbudljive valove jakog maestrala, kako se pjene, mene i more ka tebi dižu (Pupačiću – kako si?). Trunem na prokletoj rivi od rujna prošle godine, a obećao si me zrihtat već u proljeće, dizalicom me spustiti dok je još to sasvim legalno, prije 15. lipnja. I rekao si biti odonda sa mnom, ostavit me samo na dvadesetak dana kada ideš preuzeti obiteljske obveze i kada mi dolazi naša jedinstvena Jedina. Pa da ćeš se vratiti i biti uza me što dulje uzmogneš u Septembru! JOK! Miko i ja i svaki dan se tješimo: "Danas ga nema, ok., ali sutra će sigurno doć!"

Tko te takne, taj te jebe...

Ajooj mili moji, jesam kurva a ne ljetni kapo! Jesam, jesam! Ali stalno se spremam i spremam i nikako da spremim. Ma od ožujka komuniciram s majstorom Anđelkom iz marine, a oglaš da kupujem sidrište od zime stoji na i.korcula.netu – mislim često na vas! Ali imao sam posla i nikako nisam mogao doći; izložba za izložbom, tekst na keks, tj. pardon – tekst, pa vođenje art programa splitske Galerije Ghetto, kojekakvi sastanci, i, i, ima toga... E da je samo to, tu su i kućni radovi tj. moj dio njih, obiteljske obveze i tak... prođe vrijeme, uljetilo se, pak svekolike poslove žurno završavam kako bi što prije zapivao: "Na Badiji je lipo, na Sutvari još boje"... u vedrim durastim tonerima, i prekinem molastu zagrebačku tužaljku: "Korkyra on my mind"! Izdržite još malo! EVO DOLAZIM! Kada ovaj esid zarezat dvotjedne stranice, mi ćemo već

obići sve škoje i škojice uokolo Korčulice; od Sestrica do Gubavca, Stupa, Vrnika, Planjaka... pa i zakrstariti već... e da, prvo je ziher a drugo (ipak) možda koji dan kasnije, valja se malo uhodat, doći u staru formu kojom smo u mali džep stavljali škure bure & druge "lahore". I još nešto, dečki! Uvjerili ste se valjda i sami u to – poći na dulje rute je mnogo ljepše u društvu, pa ćemo isprva ići samo na kraće vožnje. Kada se skupi barem dio posade (tko zna kada ćemo ko prije, biti baš svi na okupu; Faktorovi, Nika i Stipe, Mikec... MI?) tada idemo daleko, daleko na pučine ine; sinje. Međutim, ponovno se događaju paranormale, ama zakaj baš meni, i baš sad!?!

Zvon zvoni; opet netko s drugog svijeta, prokletstvo, dokle će me opsjedati dusi i dušice na sve moguće i manjše moguće, zaprav nemoguće načine. Dođem do telefona, uzmem slušalicu, kad ono – MUK! O je, gluhoća moja razvedena poput hrvatske obale, opet me varaš unutarnjim (u glavi mojoj samo) čujnim zvukovima. To je oštećeni slušni živac otkačio na zvrckanje telefona, tako da me u svakoćeno zavarava, jerbo zvonjavu tog aparata nadredio je svim ostalim katodičnim glasovima, koje čujem iako ništa ne čujem, kako sam već reka (gremo na jug!) u onom virtualnom tripo-igrokazu. Vrnem se nazaj Herr Kompmannu i prije nastavka svirke po tastaturi, kao i obično pogledam e-mail poštu. Vidi bogati, javia se iz Amerike još ne riknuti Lavić Klarens, stari pajaš iz Vražjeg Krivokuta, a mejl je fest interesantan, ter ga valje valja hier priheftati:

"bok rista, pigam se ko kisna glista / citam nasu stampu i propadam kroz depresije / a mogu si tek mislit kak je obicnim malim ljudima / kojima je vec odvajkada sve jasno no i dan danas moraju glumiti budale jer druge im nema / kar naprej eu EVROPU / jebote pa sve su poljiticari prorajtali / scheverina je audiovizuelno educirala zaspalu naciju sto joj / to jest nacijise desava.....JEBU JE !!!!!!!!!!!!! / NACIJU.....vuci u magarevoj kozji / crni u crveno.....crveni u crno / a nama ostalima u tunelu vec odavno kmica / tko te takne taj te jebe / nigdar ni tak bilo da ni nekak bilo / pa ni vezda nebu / da nam nekak nebu / odzahari se pobrinuse / da ono malo govana sto je u nama / projuri kao orient express"

"MORE, MORE... MORE, MORE"...

Bogati VRLI VRLEC ovo ti je famozno, bolji su mi za čitati takvi mejlovi od svih političkih kolumnoanaliza, diljem "Lijepa naše" štampe, spet PARA – DON, domovine ne htjedoh reći. A znaš tko jebe sada SCHEVERinu? Drito i u glavu(!)... to je (tek) za pet! Nekakvo TUŽITELJSTVO koje odbacuje njenu tužbu negirajući joj (ko)autorstvo filma, nju kao glumicu... jer olfa sve to nema veze s autorstvom, tj. autorskim djelom, a ni nemre se reć da ženska glumi ko npr. one u pornićima, pa prema tome, dabome – nema osnova za gonidbu neovlaštenih distributera.

"E da, zato tebe nema – čujem Ja audiograma *bez odaziva* – jer su ti važnije takve jebene priče o jebanju, a mene ne jebeš 5%!" Doktore Radovančeviću; upomoć!!! Ne samo da čujem duše, već i BROD KOJI GOVORI!!!

I vid čuda! Microsoft Word počinje nestajati skupa sa svim odsviranim notičkama, PARDON, HOĆU REĆI... slovima, a na monitoru zatitra maestralno more Pelješčkog kanala, zasje moja mila brodica Šešula, sa radne površine nestanu ikone za prečice, UISTINU oživi prošlo-ljetna slika, brodić poskakuje veselo na pjenušavim valovima, sobu ispune mirisi Mediterana – dok iz triju zvučnika prodiru u nju tri zasebna zvuka, koja odavno nisam čuo: šum mora, kliktaj galebova, i fantastično povisivanje refrena korčulanske pjevačice Meri Cetinić: "MORE, MORE... MORE, MORE"...

Grafitisti i grafitistice duž Dežele serju naTO, po EU kamo su tek prihajali, kao i svemu (za)OSTALOM, što asociira na integracijske zahvate njihovih vlastodržaca, jerbo su dobili od svog tog euro-cirkusa proljev, za razliku od naših HDZ-ovaca (hdz-OVACA) koji imaju tvrdu kožu, pardon, htio sam reći stolicu, pa nam rade cirkuske predevropljanske, pred-pod i nad potopljene socrealističke predstave u srčeku metropolisa svih KRAVATA, ter samo prde izigravajući majmune i kameleone, analogne jednakoČUDNE vukove i dresirane nespretne MEDVJEDE. Svjetina im se smije, no njih to ne dira, oni su se zakleli u Haagu da će svijetu isporučiti na gotovs... Gotovinu za GOTOVINU, pošto bi za lovnu prodali i svoje guzicu, kamoli ne nekakvog (i tak) gotovog tipa (makar su ga još jučer voljeli ko B.B.B.-ovci Dinamo,

Pasji život na tanjuru

Snježana Klopota

U apsolutno svim zapadnim zemljama većina privrede temelji se upravo na nečovječnom, neprirodnom i nenormalnom iskorištavanju životinja, no unatoč tome se sa Zapada diže glas protiv istočne kulture i običaja, iako su jednako tako nehumani

Psa dalmatince izvlače iz kaveza i otklače u uski prolaz iza jedne od tržnica u južnoj Koreji. Dok mu se oko vrata steže omča, pas od šoka čini nešto. Metalnu šipku spojevu na generator guraju psu u usta i puste struju. Tu radnju ponavljaju nekoliko puta. Omamljenog, ali još živog psa prže let-lampom da bi spalili sve krzno. Čitav postupak traje sat vremena, a svrha mu je da životinja luči što više adrenalina (koji se izlučuje uslijed nanesene boli i šoka), tako da je u trenutku smrti njime zasićeno meso. Tako se meso smatra snažnim afrodisijakom koji muškarcima omogućuje dugotrajne erekcije. Većina od ukupno dva milijuna pasa koji se pojedaju u južnoj Koreji priprema se prženjem ili na način *youngyangtang* (krepka juha), a meso se prodaje za 20.000 wona po kilogramu. Dok se meso brzo kvari ako nije pohranjeno u hladnjaku, erekcija naravno traje satima.

Ovaj opis u jednom od brojeva časopisa *Colors* prati fotografiju izmučenog psa uz ironični naslov *Nastavite život kao erekcija*. Uz nju mogu zamisliti sliku otužne pojave bogatog zapadnog turista, s cigarom u ustima, koji od trbuha ne vidi cipele, baca u sebe gomile masti i drugog smeća, a onda žvače pseće meso, očekujući da mu se od toga pimpek digne kao nikada prije.

Kućni ljubimci kao afrodisijak i lijek

Zanimanje turista za egzotičnu ponudu azijskih restorana potaknuto je marketinški uspješnim izvoznim mitom prema kojem meso psa ili mačke daje snažniju afrodisijalnu moć ako je životinja strašno patila prije smrti. Tu ideju i danas intenzivno šire i propagiraju dileri psećim mesom.

No, ta tradicija nije stara tisućama godina, kao što se od njih može čuti. Komercijalna trgovina i konzumacija pasa i mačaka započela je početkom osamdesetih godina dvadesetog stoljeća kada je naglim bumom korejske ekonomije meso domaćih životinja odjednom postalo lako dostupno svima, pa i onima sa slabijim primanjima. Zbog premale zarade i u strahu od gubitka posla, dileri su bili prisiljeni sjetiti se nečeg egzotičnijeg što će privlačiti *gurmane* i biti skupo. Tako se rodio mit o "tradicionalnoj" hrani posebnih afrodisijalnih svojstava.

Zbog održavanja "tradicije", svake se godine u južnoj Koreji ubije i pojede više od dva milijuna pasa i mačaka. Oko 30 posto konzumiranih pasa su ukradeni kućni ljubimci, ostatak se uzgaja na farmama, a uzgajaju ih i pojedinci, dok se mačke uglavnom love na ulicama. Životinje su nagurane u kaveze i u prljavštini čekaju smrt. Metode ubijanja uključuju vješanje, prebijanje vratova, udaranje metalnim predmetima do smrti te električne šokove. Mačke se često bacaju žive u kipuću vodu, a psima

se koža dere s tijela dok su još živi. Mačke kuhaju dok od njih ne nastane smeđa kašasta sadržina koju zovu "goyangi soju" ili "mačji sok", a koja se reklamira kao dobar lijek protiv reumatizma, iako takva tvrdnja nema nikakve znanstvene osnove.

Licemjerje bogatih

U Bombaju su početkom godine uhvaćeni dileri psećim mesom, koji su pse ubijali i prodavali velikim hotelima pomiješane sa svinjskim mesom. *Reuters* je početkom godine također izvjestio kako u nekim ruralnim dijelovima Švicarske štenci i mačići obogaćuju jelovnik, dosad poznat po čokoladama i sirevima. Dok je u većini europskih zemalja zabranjeno jedenje najboljeg čovjekovog prijatelja, Švicarska zabranjuje jedino trgovinu njegovim mesom, ali ne i privatnu potrošnju.

Ovisno o ukusu, psi se dva tjedna drže u rasolu ili mješavini začina, a zatim se suše u kaminu. Udruge za prava životinja navode kako je teško procijeniti koliko se kućnih ljubimaca godišnje isprži u tavama privatnih domaćinstava, ali traže od švicarske vlade da zakonskim aktima zaštiti pse i mačke te zabrani njihovo konzumiranje.

Bernardinac u umaku od oštriga

Pišući o svjetskom nogometnom prvenstvu prije dvije godine, *Večernji list* navodi kako je bernardinac glavna delicija u pekinškom restoranu znakovitoga naziva *Kralj psećeg mesa*. Restoran nudi "prsna bernardinca u umaku od oštriga, batak na žaru i pirjanog bernardinca kojemu, da bi bio po ukusu sladokusaca, mesari najprije spale dlaku, a potom ga dotuku toljagama kako bi ga predsmrtna strava učinila što ukusnijim i tečnijim. Po četiri eura za kilogram, dotični restoran dnevno proda čak četrdesetak kilograma te pseće delicije". Upravo su tijekom nogometnog prvenstva brojni pojedinci i udruge diljem svijeta izražavali zgražanje nad praksom konzumiranja psećega mesa te su od korejske vlade tražili da provodi Zakon o zaštiti životinja, prema kojem je konzumiranje psećega mesa zabranjeno. Trgovina psećim mesom ne zamara se etičkim pitanjima, pa uključuje i doprinos lokalnih veterinaru ponudi korejskih restorana. Čak i kada pas umire od raka, kronične pneumonije ili ga je vlasnik napustio, pojedini veterinari prosljeđuju ga restoranima koji nude pseće meso. Ponekad se pseće meso miješa s mačjim. Bolesne i ozlijeđene životinje iz veterinarske ordinacije odlaze na tanjure azijskih restorana. Procjenjuje se

da od sedamdesetih godina mnogi veterinari u velikim gradovima tako postupaju s mrtvim i bolesnim psima. Japanski restorani poslužuju "zbusi", meso bolesnih pasa, koji su liječeni brojnim antibioticima i lijekovima.

Ironično, no ljubitelji psećega mesa takvu hranu smatraju zdravom, iako će ih njezino konzumiranje vjerojatno dovesti do raka, povišenog tlaka i dijabetesa.

Posljednjih godina International Aid for Korean Animals (IACA) i Korea Animal Protection Society (KAPS), kao i druge organizacije diljem svijeta, traže od korejske vlade da ne prihvati nacrt zakona prema kojem će se kućne životinje dijeliti na ljubimce i na one za hranu. Naime, novi nacrt amandmana zakonu o zaštiti životinja iz 1991. uvodi definiciju "kućnih ljubimaca" koja uključuje samo pse i mačke koji se drže za društvo, dok se ostali psi i mačke koriste kao hrana. Ministarstvo poljoprivrede tvrdi kako se takva definicija uvodi da bi se ograničilo zlostavljanje životinja u industriji kućnih ljubimaca, ali zato isključuje milijune pasa i mačaka koji se ilegalno kolju i jedu. Takva odluka vlade dopušta legalnu trgovinu psećim i mačjim mesom, maskiranu u trgovanju živim životinjama i skrivenu od očiju internacionalne zajednice. Ako prihvati takav zakon, Koreja će biti prva zemlja u svijetu koja zakonski dopušta ubijanje pasa i mačaka za ljudsku hranu, za razliku od Tajvana, Tajlanda i Filipina koji zakonom zabranjuju trgovinu psećim mesom. Udruge za prava životinja upozoravaju da trgovina psećim i mačjim mesom počiva na lažima i pohlepi te da se prihvaćanjem takva zakona pseće meso popularizira kao dio korejske prehrane i kulture, stvarajući razliku između pasa hrane i pasa ljubimaca.

Hrana ili prijatelj?

U povodu reakcija zbog serviranja psećega mesa tijekom nogometnog prvenstva u Koreji i Japanu prije dvije godine, udruge Prijatelji životinja navela je kako osuđuje jedenje pasa u Koreji i nekim drugim azijskim zemljama kao krajnje okrutnu kuhinju,

no da kao udruge za zaštitu *svih* životinja i promicanje vegetarijanstva postavlja pitanje moralne opravdanosti zahtjeva zapadnih zemalja da se za vrijeme održavanja nogometnog prvenstva u Koreji prestane servirati pseće meso.

Takav zahtjev su okarakterizirali lice-njermim, s obzirom na to da u isto vrijeme na Zapadu u užasnim uvjetima žive milijarde drugih životinja koje su namijenjene za prehranu tih istih ljudi koji tako burno reaguju na jedenje pasa. Razdvajanje životinja na one za jelo i na one za prijatelje smatraju neosnovanim, jer ono što je na nečijem tanjuru gurmanski specijalitet, u drugom slučaju može biti nečiji prijatelj: "Tri milijuna Korejanaca trenutačno jede pse. Oni ih mogu prestati jesti za vrijeme trajanja nogometnog prvenstva da bi udovoljili Zapadu, no hoće li ljudi s civiliziranog zapada za to vrijeme prestati jesti ostale životinje? Kada će javnost s gnušanjem reagirati na posluživanje fazana, svinja i gusaka u brojnim restoranima diljem Europe ili SAD-a?"

Ponovo je u prvi plan izbio diskriminacijski odnos prema pojedinim životinjskim vrstama kao manje vrijednima od drugih, pa se postavilo i pitanje hoće li zapadne zemlje na jednom od sljedećih nogometnih prvenstava prestati jesti krave, kada kod njih bude gostovala indijska reprezentacija.

Paradoksalno je da je svjetska organizacija visokog ugleda poput FIFA-e sudjelovala u nametanju takve odluke Koreji, dok je jedan od glavnih sponzora nogometnih utakmica bio upravo McDonald's, koji je zaslužan za smrt milijuna životinja, sječu i uništavanje prašuma, trovanje okoliša i narušavanje ljudskog zdravlja. Organizatori su (ne)svjesno previdjeli gorku ironiju da na utakmicama reklamiraju McDonald's kao sponzora a istodobno moraliziraju oko toga je li ispravno da Korejanci jedu pse. U apsolutno svim zapadnim zemljama većina privrede temelji se upravo na tom nečovječnom, neprirodnom i nenormalnom iskorištavanju životinja, no unatoč tome se sa zapada diže glas protiv istočne kulture i običaja, iako su jednako tako nehumani. Uzgajanje životinja za određenu svrhu (društvo ili hranu) ne mijenja njihovu sposobnost da osjećaju strah i bol. Možda to, u nekom budućem vremenu i u nekom savršenijem društvu, shvate i oni koji svakodnevno, posredno ili doslovno, usmrćuju svinje, krave, kokoši i ostale životinje, dok istovremeno tuguju za izgubljenim psećim prijateljem. ■

Protiv trgovine egzotičnim životinjama

Snježana Klopota

Pod sloganom *Zabranimo trgovinu egzotičnim životinjama*, Prijatelji životinja su 1. srpnja 2004. ispred Pet centra u Zagrebu, aktivistom u maski majmuna zatvorenim u kavez, transparentom i dijeljenjem letaka, pozvali javnost da ne sudjeluje u nehumanoj trgovini egzotičnim životinjama, bojkotiranjem njihove kupnje u pet shopovima te zahtjevom od pet shopova da ne proda-

ju životinje. Procjenjuje se da se svake godine diljem svijeta trguje, često ilegalno, s oko 350 milijuna živih životinja, vrijednih oko 20 milijardi američkih dolara, čime se ta trgovina svrstava na treće mjesto, odmah nakon trgovine drogom i oružjem.

Akcija je potaknuta sve izraženijim trendom kupnje egzotičnih životinja za kućne ljubimce, kao i njihovom popularizacijom u medijima. Aktivisti su upozorili na okrutnost vezanu uz hvatanje, transport i držanje tih životinja u zatočeništvu, kao i na nedovoljnu educiranost javnosti o njihovim bolestima i specifičnim potrebama. Životinjama nije mjesto u uskim kavezima, terarijima i akvarijima na policama trgovina i u stanovima, nego u njihovom prirodnom okolišu. Prijatelji životinja su zagrebačke pet shopove koji prodaju egzotične životinje prijavili Veterinarskoj inspekciji, koja će utvrditi (ne)primjerenost držanja životinja u uvjetima njihove prodaje.

U prijedlogu novog Zakona o dobrobiti životinja (www.prijatelji-zivotinja.hr/zakon), Prijatelji životinja žele zabraniti uzgoj, prodaju i držanje životinja koje su na CITES-ovoj (Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divljih životinja i biljaka) listi egzotičnih životinjskih vrsta. Pozvali su građane da, umjesto podupiranja nehumane trgovine egzotičnim životinjama, udomljuju napuštene životinje iz azila. ■

Noga filologa

Filologija krvi

Neven Jovanović
neven.jovanovic@ffzg.hr

Za mene je tajni sastojak recepta *Ekipe za očevid* – gnjavaža. Ma koliko to bilo stilizirano, ma koliko to bilo tek naznačeno, ova se serija razlikuje od drugih jer daje naslutiti da znanost nije seksi. Otud autentičnost *Ekipe za očevid*. Otud i ono što sam, u senzacionalističke svrhe, prepoznao kao filologiju.

Svi iz *Ekipe za očevid* (*CSI: Crime Scene Investigation*, autor Anthony Zuiker, CBS, 2000. i dalje) su filolozi! Kad god gledam novu epizodu, iznova to zaključim i onda trčim uzbuđeno po sobi, zvonim susjedima na vrata, radim desetmetarski plakat i vješam ga kroz prozor. (Jasno, preuveličavam; zapravo mi ruka s čipsom zastane na pola puta od zdjelice do usta. Ne mogu ipak filolozi biti tako temperamentni.)

243 metka

U jednoj je *Ekipi za očevid*, recimo, Sara Sidle sjedila za kompjutorom i unosila putanje 243 metka da bi simulacijom odredila odakle je pucano. Svih 243, jedan po jedan. Drugi nas je put Gil Grissom usputno obavijestio da, kad nas ugrize neki kukac, oštećenje kože ide dublje od 30 mikrona ispod epiderme – a ono plice, koje je pred ekipom, prouzročeno je nečim drugim (bio je injektor inzulina). Treći pak put ekipa mora rekonstruirati otiske prstiju na ruci nađenoj u industrijskom mlincu za meso – rekonstruiraju povezujući djelomične linije na otisku.

Gdje je u svemu tome filologija? U mravljivoj temeljitosti kojom forenzičari pretražuju mjesto zločina. U pažnji koju poklanjaju detaljima. U povezivanju neočekivanog, “službenog” znanja koje od vas traže na stručnom ispitu, i onoga “divljeg”, koje je plod vaših ekscentričnih interesa. U rekonstrukciji stvarnosti koja proizlazi iz svega toga. I, napokon, u *Sitzfleischu* kojim raspolaže Grissomov tim.

Filološke vrline

Sinut će vam da gore navedeno nije nipošto *differentia specifica* filologije. Temeljnost, pažnja, povezivanje neočekivanog, rekonstrukcija stvarnosti, zicflajš; sve to imaju (u idealnoj varijanti) i arheologija i povijest. I pravo i medicina. I biokemija i nuklearna fizika. I skupljanje maraka i automehanika. Ta je konstelacija vrlina univerzalna – samo što je drugdje ona obilježje majstora, dok se u filologiji, barem u njezinoj kanonskoj, devetnaestostoljetno-pruskoj inačici, sve te vrline *podrazumijevaju*. Kao integralan dio struke.

Dobro; ali, u stvari, to i nije ono što me fascinira kod *Ekipe za očevid*. Krimići poznaju trik s primjenom filologije na život – ili možda s primjenom *znanstvenosti* na život – još od Sherlocka Holmesa; *Ekipa za očevid* i čitava forenzičarska parada, knjiška ili televizijska, najnovija su reinkarnacija Watsonova prijatelja-narkomana. Ono za mene fascinantno jest da u *Ekipi za očevid* filološki pristup životu (nazovimo ga tako) nije sekundaran motiv – nego središnji.

Život u laboratoriju

Sjetite se, recimo, *Njujorških plavaca* (*NYPD Blue*). Iako bi u svakoj epizodi riješili po dva zločina – toliko je, čini se, televizijska norma; i *Ekipa za očevid* redovno ima dva slučaja po epizodi – u *Plavcima* su likovi, i njihovi melodramatski odnosi, bili (ili postali) važniji od samog policijskog rada. Ili *Hitna služba* (*ER* – valjda svaka slavna serija mora imati naslov koji se može skratiti) – nisu li u konačnici ljubavi Luke Kovača bile važnije od oglednih vježbi za treću godinu medicine? Bilo je i pokazne nastave, svakako, i kamera je bila dovoljno angažirana da uznemiri nas osjetljivije – ali to je *medicina*, ne kriminalistika, i etičke su dvojbe tu uvijek imale prevagu nad samom tehnikom posla. Sudskodvjetničke serije da i ne spominjemo – kako tamo izgleda, koliko tamo mjesta dobiva, pretraživanje zakona i sudskih odluka, sastavljanje ugovora, skupljanje dokumenata?

Moj dojam da je *Ekipa za očevid* filološka serija potječe otuda što su ondje u središtu problemi i načini njihova rješavanja. Ljudi moji, pa likovi ondje praktički *nemaju* osobni život! (Čak je u tome i posebna fora: upravo to pojačava ono malo tragova, naznaka i slutnji njihovih osobnih života i međuljudskih odnosa.)

Je li filologija seksi?

Ali onda se otvara sljedeće pitanje.

Zašto je filologija *Ekipe za očevid* u TV seriji seksi, a moja filologija – čitanje i prečitavanje, amotamo po knjigama i rječnicima, bilješkarenje i marginaliziranje, odvagivanje i kritiziranje, formuliranje morskih hipoteza i njihovo osporavanje, enigmatika svih vrsta (od anagrama do “pronadite šest razlika”) – a moja filologija, takva kakva jest, seksi nije?

Odgovora koliko ti srce želi. Prvo nam na pamet pada, naravno, *tema*. *Ekipa za očevid* bavi se najvažnijim stvarima ljudskog postojanja – univerzalno najvažnijim – životom i smrću; i to u točki gdje se život i smrt presijecaju – i to na posebno traumatičan, uznemiravajući, transgresivan način: u zločinu, u krvnom deliktu. Privlačnost *Crne kronike* i prometnih nesreća – ma koliko morbidna ta privlačnost bila – višestruko nadmašuje privlačnost rubrike *Znanost i izložbe* u povijesnom muzeju. Onda još tu jaku temu razriješite pobjedom reda i pravde, i evo varijante tragedije za moderno doba. Odgovor br. 1: filologija *Ekipe za očevid* je seksi jer se bavi životom i smrću.

I u tvrdo i u meko

Stalno vam ponavljam “filologija, filologija”. Ali ono što je u *Ekipi za očevid* seksi, to za većinu gledalaca nije filologija; to je *znanost*. Jer ono čime se filolozi bave nije znanost. OK, i filolozi su domoroci iz akademskog rezervata, i za njih vrijede zakoni o znanosti i visokom školstvu – ali njihova znanost, ovo što radimo na filozofskim fakultetima i zavodima za jezike, povijesti itd., to nije *prototip* znanosti. To nije ono što vam prvo padne na pamet kad čujete riječ “znanost.” Prvo vam padne na pamet tip u bijeloj kuti u laboratoriju, s epruvetom u ruci. Je li istina? Dakle, odgovor br. 2: znanost

Ekipe za očevid je seksi zato što je to *ona prava* znanost. Arhetipska znanost. Ona tvrdo kuhana, a ne naša mekana. Ona u kojoj su dva i dva uvijek i neizbježno četiri. Ona koja je stvorila svijet u kojem živimo. Ona koja *radi* stvari (pa se te stvari mogu kupovati u dućanima za mobitele i slično). Napokon, priznajmo otvoreno, znanost *Ekipe za očevid* ona je znanost kakvu se filologija – u svom najplemenitijem izdanju – iz petnih žila trudi nasljedovati.

No tu je negdje i odgovor br. 3. Znanost tv-serije *Ekipa za očevid* je seksi *jer se može vizualizirati*. Jer se od nje može napraviti *televizijska* serija.

Faktor televizičnosti 25

Filologija se može naslikati; motiv “učenjaka u svojoj radnoj sobi” dobro je poznat kunsthistoričarima. O filologiji se može napisati tekst, to može biti i roman, čak i krimić; vidi *Ime ruže*. Ali filologiju je teško prevesti u jezik *pokretnih* slika. Kao i u jezik ljudi koji se kreću po pozornici, uostalom (barem ja ne znam nijednu *dramu* o filologiji... možda Ionesco...). Isti problem, uostalom, ima i umjetnost: koliko znate filmova koji nisu o *ličnosti* genijalnog slikara ili pisca, nego o njegovim *djelima* – filmova gdje se *ars poetica* ne svodi na tri fotke i dva kadra Salme Hayek kako stoji za štafelajem s cigarom u zubima?

Doduše, ni od tvrdokuhane znanosti ne može se lako napraviti film ili tv-serija; upravo su u tome veličina i novina *Ekipe za očevid*. Ali pogrešno bi bilo misliti da se atraktivnost znanosti u *Ekipi* svodi na tehnofiliju, na izvlačenje novih i novih sprava, ultraljubičastih lampica, praškova i kompjutorskih programa. Kao što trik nije ni u onim razglašenim animacijama – znate već, pratimo metak kako ulijeće u žrtvinu glavu, prvo lubanja, pa ovojnica, pa mozak, pa...

To žulja!

Ne. Za mene je tajni sastojak recepta *Ekipe za očevid* – gnjavaža. Ma koliko to bilo stilizirano, ma koliko to bilo tek naznačeno, ova se serija razlikuje od drugih jer daje naslutiti da znanost nije seksi. Jer vidimo Saru Sidle kako sjedi i sjedi pred ekranom, unoseći u kompjutor podatke o ta 243 metka; ostali dolaze i odlaze, a ona i dalje sjedi i sjedi. I nije joj lako, i bole je oči, i žulja je guzica, i najradije bi išla na zahod ili doma ili jednostavno buljiti u zid. Ali ona unosi te proklete podatke. Sva 243 metka, jedan po jedan.

Otud autentičnost *Ekipe za očevid*. Otud i ono što sam, u senzacionalističke svrhe, prepoznao kao filologiju. Sherlock Holmes je čarobnjak; mislite li da je njega ikad ma i na tren žuljala guzica dok je stjecao svoje enciklopedijsko znanje? Međutim, tužna je istina da znanost nije čarolija – odnosno da je ona *spoj* čarolije i gnjavaže (usput, mislim da dotičemo i jedan od razloga uspjeha serijala o Harryju Potteru). Radite to zbog čarolije; radite to i dalje *i dalje* – i ne odete buljiti u zid – zbog čarolije. Ali da je i gnjavaža – niz neuspjeha, lanac čekanja, serijal repetitivnosti, uz bonus kronične izgubljenosti i sve Murphyjeve paragrafe – jest. ▣

Njemačka

Nagrada Péteru Esterházyju

Qvogodišnji dobitnik Nagrade za mir njemačkih knjižara, jedne od najznačajnijih književnih nagrada njemačkoga govornog područja, mađarski je pisac Péter Esterházy. Aristokrat, Europljanin i svjetski književnik Esterházy, kako ga nazivaju u njemačkim medijima, rođen 14. listopada 1950. u Budimpešti, potječe iz stare i poznate mađarske aristokratske obitelji koja je, kad su komunisti 1945. godine došli na vlast, bila deportirana i lišena vlasničkoga prava. Priču o sudbini svoje obitelji Esterházy je 2000. godine opisao u obiteljskoj kronici naslovljenoj *Harmonia Caelestis* koja se mjesecima nalazila na mađarskoj književnoj top-listi. Studirao je matematiku, a sedamdesetih godina, još za vrijeme komunizma, radio je u Institutu za obradu podataka pri ministarstvu. Od 1978. posve se posvetio pisanju i ubrzo postao kulturna figura svoje generacije jer je kroz svoje knjige neizravno izazivao komunističku vlast. *Pomoćni glagoli srca*, *Hrabalova knjiga* i *Žena* samo su neki od naslova njegovih knjiga. *Istu priču: devije pripovijetke* objavljuje zajedno sa svojim mađarskim kolegom nobelovcem Imreom Kertészom. Dobitnik je brojnih nagrada, među kojima se ističe Austrijska državna nagrada za književnost 1999.

Pedesettrogodišnji autor nagrađen je zbog svoje "hrabrosti da otvoreno prizna te svojih poetskih i veselih opisa" koji se suprotstavljaju europskoj depresiji. Najmlađi "joyceovac" nije svoju domovinu samo doveo u središte Europe, nego je i "Europu iznova situirao u središte književnosti", navodi se u obrazloženju nagrade. Prema objavama udruge njemačkih knjižara, Esterházy će nagradu, uz dotaciju od petnaest tisuća eura, primiti u sklopu Frankfurtskoga sajma knjiga 10. listopada 2004., na svečanosti dodjeli u frankfurtskoj crkvi Paulskirche. Prijašnji nagrađeni Nagradom njemačkih knjižara su, među ostalim, i Albert Schweitzer, Václav Havel, Octavio Paz, Amos Oz, Asja Džebbar (čija se knjiga *Daleko od Medine* nedavno pojavila i u hrvatskome prijevodu) te Chinua Achebe, a prošle godine nagradu je primila američka spisateljica Susan Sontag. ▣

Nizozemska

Manet i more

Amsterdamski muzej Van Gogh prvi je muzej u Europi koji slavnoga francuskog slikara Edouarda Maneta (1832.-1883.) predstavlja kao slikara morskih pejzaža. Na izložbi pod nazivom *Edouard Manet – impresije mora* izloženo je oko četrdeset slika Maneta te sedamdesetak radova drugih slikara među kojima i umjetnička djela Courbeta, Renoira i Moneta, koja prikazuju razvoj francuskoga umjetnika koji je utro put impresionizmu. More ga je oduvijek privlačilo jer je kao mladić namjeravao postati moreplovac, a izložene slike s temom mora čine samo desetinu njegova ukupnog opusa, jer je većinu svojih radova posvetio pariškoj gradskoj sceni koja ga je privlačila. No, ujedno je more, fragilnost brodova i promjenjivost vremena pružalo odličnu kulisu za umjetnika iz građanske obitelji koji je tragao za novim umjetničkim oblicima izražavanja.

Spektakularna morska bitka dvaju američkih vojnih brodova tijekom građanskoga rata u Sjedinjenim Državama inspirirala je Maneta. Temu dobro poznatih morskih bitki Manet je prikazao uz pomoć modernih sredstava: tamnozeleno more, horizont, srebrnasta boja neba, aktualna tema, kao i nedostatak patosa te štedljivo korištenje boja uznemirile su njegove suvremenike. Nepomičan ribarski brod podignutih jedara naslikan uz pobjednički ratni brod pokazuje da Manetu nije bilo važno prikazivanje stvarnosti nego eksperimentiranje u

Manet, Na plaži, 1873.

Manet, Bitka, 1864.

slikarstvu, uz dozu prividne naivnosti. Slika naslovljena *Paluba broda*, nastala 1868., prikazuje Manetovu umješnost u prikazivanju detalja, i to na način starih majstora – što nije neobično jer je nesuđeni kadet bio dobar poznavatelj brodova.

Manetove poteze kistom i štedljivu

van Gogh, More kod Scheveningea, 1882.

van Gogh, More kod Les-Saintes-Maries-de-la-Mer, 1888.

paletu preuzeo je 1867. tada još mladi Claude Monet za svoju sliku *Zeleni val*, na kojoj je prikazan jedrenjak koji morem plovi velikom brzinom. Međusobni utjecaj dvaju umjetnika sličnih prezimena koji je moguće otkriti na izložbi jedan je od najsnažnijih aduta amsterdamske izložbe. Manet na slici *Plaža u Boulogni* (iz 1861.) sa simpatijom karikira kupače i, pod Monetovim utjecajem, slikom *Luka u Bordeauxu* čini jasan korak prema impresionizmu. Slika je nastala 1871., a nakon nedavnog temeljitog čišćenja tog pionirskoga remek-djela moguće je vidjeti kako vitki jarboli titraju u ružičasto-plavom odsjaju neba.

Nakon što se vratio iz rata 1871./72. godine, Manet boravi u mjestu Arcachin na moru i ondje slika djela intenzivnijih boja i sjena, poput elegantne ljetne slike *Na plaži iz 1873.*, na kojoj dominira impresionističko sunce i na kojoj su prikazani Manetova supruga koja čita i brat Eugène. Jedna od posljednjih slika,

nastalih u godini njegove smrti, je *Oseka u Bercku* koja je prožeta melankolijom: sićušni, crnom bojom naznačeni ribarski brodići sa spuštenim jedrima odmaraju na prostranoj plaži koja se prelijeva u more ispod difuznoga neba.

Izložba je već bila postavljena u Chicagu i Philadelphiji, a sada se do 26. rujna može razgledati u Amsterdamu, na jedinoj europskoj izložbi posvećenoj Manetu i moru.

U muzeju Van Gogh, paralelno s izložbom *Edouard Manet – impresije mora*, otvorena je mala izložba na temu van Gogh i more, koja predstavlja izbor iz radova nastalih u engleskom Ramsgateu, nizozemskom Scheveningenu, francuskim Les-Saintes-Maries-de-la-Mer i Saint Rémyju. More je tema kojoj se van Gogh u svojem stvaralaštvu uvijek iznova vraćao. Izložene slike potječu iz stalnog postava Muzeja, a nadopunjene su s nekoliko posudbi. ▣

zarez
”””

raspisuje

**NATJEČAJ ZA
KRATKU PRIČU I ESEJ**

u suradnji sa **Zagrebačkom bankom**

U natječaju imaju pravo sudjelovati svi građani Republike Hrvatske do **35** godina starosti (isključujući članove redakcije).

Tema kratke priče nije određena.

Esej mora pokrivati teme iz *suvremenog* života.

Tekstovi u obje kategorije ne smiju biti dulji od 10 kartica (1 kartica = 1800 znakova).

Tekstove koji e-mailom ili poštom stignu u redakciju *Zareza* do 1. listopada 2004. bit će u konkurenciji za dodjelu

- prve nagrade u iznosu od **5.000** kuna i
- druge nagrade u iznosu od **2.000** kuna

(u kategoriji kratke priče i u kategoriji eseja).

Osim nagrađenih *Zarez* će na svojim stranicama objaviti još 5 najboljih tekstova u svakoj kategoriji.

Žiri natječaja čini devet članova redakcije *Zareza*:

(Z. Roško, N. Govedić, K. Luketić, L. Kozole, G. Cvitan, S. Kalčić, T. Matasović, N. Petrinjak i G.-A. Ulrich).

Odluka o nagradama bit će objavljena u *Zarezu*, 18. studenoga 2004.

Tekstove slati na adresu:

Zarez,

Vodnikova 17,

10 000 Zagreb,

ili na e-mail adresu zarez@zg.htnet.hr

s naznakom “za natjecaj”.

Sponzor nagrade

Zagrebačka banka

zarez
”””